

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TUNÇ ÇAĞ'I NI SONA ERDİREN HALKLAR

DENİZ KAVİMLERİ

BARIŞ GÜR

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

Hocam Prof. Dr. Remzi Yağcı'ya...

TUNÇ ÇAĞI'NI SONA ERDİREN HALKLAR

DENİZ KAVİMLERİ

BARIŞ GÜR

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

TUNÇ ÇAĞINI SONA ERDİREN HALKLAR DENİZ KAVİMLERİ

Barış GÜR

Editör
Nezih BAŞGELEN

Düzenleme:
Sinan Şanlıer

Baskı-Cilt: Net Kirtasiye Tan. ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti
Taksim Cad. Yoğurtçufalık Sok. No: 3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 249 40 60

ISBN: 978-605-396-182-6
Sertifika No: 10459

©2012 Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarın yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Kitabevi/Satış Mağazası:
arkeo*pera* www.arkeopera.com

Yeniçarşı Cad. No: 16/A, Galatasaray, İstanbul
Tel.: 0 212 249 92 26 Fax: 0 212 244 31 64
www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
ÇALIŞMA HAKKINDA	9
GİRİŞ	15
1. GÖÇLERİ TETİKLEYEN FAKTÖRLER	19
1.1. Doğal Felaketler	19
1.2. Savaş Teknolojisindeki Gelişmeler	38
2. DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ	43
2.1. Deniz Kavimlerinin Terim Olarak Kullanılması	43
2.2. Deniz Kavimleri Göçüne Giriş	45
2.3. İlk Saldırı ve Sonrası Gelişen Göç Hareketi	50
3. DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ ÖNCESİ ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI	65
4. DENİZ KAVİMLERİ'NİN KÖKENİ	77
4.1. Mısır Kralı Merneptah Döneminde Göçlere Katılan Halklar	77
4.1.1. Lukka	77
4.1.2. Teresh	81
4.1.3. Sherden	84
4.1.4. Shekelesh	90
4.1.5. Ekvesh	91
4.2. Mısır Kralı III. Ramses Döneminde Göçlere Katılan Halklar	94
4.2.1. Peleset	94
4.2.2. Denyen	100
4.2.3. Tjekker	106
4.2.4. Weshesh	108
4.3. Kökeni Aydınlatmaya Yönelik Hipotezler	109
4.3.1. Anadolu Kökeni Hipotezi	110
4.3.2. Balkanlar ve Orta Avrupa Çıkış Hipotezi	122
5. DENİZ KAVİMLERİ'Nİ İÇEREN YAZILI BELGELER	130
5.1. Mısır Kaynakları	130
5.1.1. Karnak Yazıtı	130
5.1.2. Medinet Habu Tapınağı	131

5.1.3. Harris Papirüsü	138
5.1.4. Diğer Mısır Kaynakları	141
5.2. Mısır Dışı Kaynaklar	146
5.2.1. Amarna Mektupları	146
5.2.2. Ugarit Belgeleri	150
5.2.3. Hitit Belgesi	153
5.2.4. Kıbrıs-Minos Belgeleri	154
5.2.5. Miken Belgeleri	156
5.3. Hellen Kaynaklarından Deniz Kavimleri'nin İzleri	160
6. ARKEOLOJİK KANITLAR	177
6.1. Deniz Kavimlerine ait Arkeolojik Buluntular	177
6.1.1. Bölgeler	177
6.1.1.1. Anadolu	177
6.1.1.2. Kıbrıs	201
6.1.1.3. Kenan Bölgesi	208
6.1.2 Gemi İkonografileri	222
6.1.3 Kirpi Başlıklı Savaşçılar	229
6.2. Geç Hellas IIIC Seramiği	232
6.2.1. Ambar Stili	234
6.2.2. Kapalı Stil	234
6.2.3. Figürlü Stil	234
6.2.4. Aegean <i>Koine</i>	236
6.2.5. Anadolu	239
6.2.6. Kıbrıs	244
6.2.7. Kenan Bölgesi	246
6.3. El Yapımı Perdahlı Seramik	249
7. DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ SONRAS	
YAKINDOĞU'DAKİ DURUM VE YIKIM İZLERİ	252
7.1. Anadolu	252
7.2. Yunanistan	259
7.3. Kıbrıs	262
7.4. Suriye	264
7.5. Kenan Bölgesi	266
7.6. Mısır	268
SON SÖZLER	272
RESİM LİSTESİ	290
KAYNAKÇA	293

ÖNSÖZ

Deniz Kavimleri göçünün Anadolu'dan İsrail kıyılarına kadar uzandığı gibi bu kitabın oluşumunun her evresinde de Anadolu'dan İsrail'e kadar uzanan coğrafya boyunca sayısız bilim adamının, arkeoloğun katkısı ve yardımı bulunmaktadır. Her şeyden önce, Yakın Doğu'da Tunç Çağı'nın sonunda gerçekleşmiş olan Deniz Kavimleri göç olgusunu bana tanıtan, benimle fikirlerini paylaşan, konuyu tez olarak çalışmam konusunda beni destekleyen, elindeki yayınları benimle paylaşan ve bu kitabın meydana gelmesinde en büyük pay sahibi olan kişi, Sayın Prof. Dr. Remzi Yağcı hocama şükranlarımı bildiririm. Arkeoloji ve hayata dair kendisinden edindiğim değerli bilgiler ile bana her zaman yol gösteren, kütüphanesini benimle paylaşan ve kendisi de gerçek bir bilgi hazinesi olan çok sevdiğim hocam Sayın Şükrü Tül' e sonsuz teşekkür ederim. Kapısını her çaldığımda beni içten bir gülümseme ile kabul eden, vaktini ayıran ve yayın konusunda her türlü yardımını benden esirgemeyen, Hocam Prof. Dr. Recep Meriç'e ayrıca şükranlarımı bildiririm. Kitabı meydana getirmem de ve bu araştırmayı Anadolu'dan Filistin kıyılarına kadar uzandırabilmem de daha birçok değerli insanın katkısı olmuştur. Pamukkale Üniversitesi'nden Değerli hocam Yard. Doç. Dr. Mustafa Büyükkolancı'ya, Bilkent Üniversitesi'nden Doç. Dr. Marie-Henriette Gates'e, Akdeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. Recai Tekoğlu'na, Hollanda'dan Dr. Fred Woudhuizen'e, Sheffield Üniversitesi'nden Dr. Susan Sherratt'a, İsrail Haifa Üniversitesi'nden Doç. Dr. Assaf-Yasur Landau'ya, Hebrew Üniversitesi'nden Prof. Dr. Amihai Mazar'a, Dr. Tristan Barako'ya, Tel Aviv Üniversitesi'nden Prof. Dr. David Ussishkin, Prof. Dr. Jak Yakar, Prof. Dr. Margalit Finkelberg ve Dr. Amir Gilan'a, Ben-Gurion Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gunnar Lehmann'a, Freiburg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Othmar Keel'e, Ohio Sta-

te Üniversitesi'nden Dr. Carolina Lopez-Ruiz'e, Toronto Üniversitesi'nden Brian Janeway'e, Mainz Üniversitesi'nden Prof. Dr. Lorenz Rahmstorf ve Hartmut Matthaus'a, Nürnberg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Norbert Oettinger'e, Pennsylvania Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ann Killebrew ve Dr. M.C. Boileau'ya, UCL'den Dr. Margarita Gleba'ya, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. Angela Schwab'a, Salzburg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Reinhard Jung'a, Beyrut Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hermann Genz'e, Prof. Dr. Robert Koehl'a, aile dostumuz yazar Sefa Taşkın'a, ve de kitap ve diğer akademik çalışmalarım konusunda benden yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Nezih Başgelen'e ve Arkeoloji ve Sanat Yayınları'na minnettarlığımı bildiririm. Son olarak Anne ve babama bana bu kitap sürecindeki desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Barış GÜR
Uzman Arkeolog

ÇALIŞMA HAKKINDA

Geç Tunç Çağı'nın sonunda Yakın Doğu önemli değişikliklere sahne olmuştur. Anadolu'da ve Doğu Akdeniz'de birçok kent tahribata uğrayıp yıkılmıştır ve bir kısmına da tekrar yerleşilmiştir. Bu dönemde Anadolu'da Yakın Doğu için önemli bir denge unsuru olan Hitit Devleti yıkılmış, Yunanistan'da Miken sarayları tahribata uğramış ve ekonomiyi yönlendiren saraya dayalı sistem çöküşe uğramıştır. Bunun sonucu olarak yaklaşık M.Ö. 1200'lerde büyük bir kaos ve kargaşa dönemi hüküm sürmüştür. Tunç Çağı'nın sonunu getiren ve Yakın Doğu'daki birçok kentin yıkımına sebep olan olaylarla ilgili birçok varsayım öne sürülmektedir. Fakat öne sürülen görüşler içerisinde Tunç Çağı'nın sonunu getiren ve kargaşa yıllarına neden olabilecek en önemli faktör, Doğu Akdeniz'deki hareketlilikleri kronolojik olarak antik yazılı kaynaklarla takip edilebilen Deniz kavimleri göçleridir. Çalışmamda Kıta Yunanistan'dan yola çıkıp Anadolu'da yerel unsurlar ile kültür alışverişine giren halkların Doğu Akdeniz boyunca ilerleyişi ve nihai olarak Mısır'da son bulan büyük göç hareketi incelenmiş, söz konusu halkların Anadolu ile olan bağlantısı üzerinde durulurken, bölgesel unsurların Deniz Kavimleri göç hareketi üzerindeki etkileri ve bu etkilerin Doğu Akdeniz coğrafyasına bıraktığı izler üzerinde durulmuştur. Seramiğin yayılımı, antik kaynakların Deniz Kavimleri üzerine söyledikleri ve halkların vokalize açıdan kökenlerinin tanımlanması gibi konular göz önüne alınıp değerlendirilerek gerek Doğu Akdeniz gerekse Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorunu üzerindeki sis perdesi aralanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle Tunç Çağı'nın sonundaki yıkımı tetikleyen

faktörlerin neler olduğu konusunda dikkatli bir inceleme yapılmış ve Deniz Kavimleri göçlerini hazırlayan Anadolu'da ve Kıta Yunanistan'daki alt yapısı üzerinde durulmuştur. Drews'un (1993) "The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC." adlı yapıtı, çalışmamın bu bölümüne önemli derecede katkı sağlayıp, rehberlik ederek, Tunç Çağı'nın sonunda gelişen olayları irdelerken izlenmesi gereken yol konusunda çalışmaya kaynak teşkil etmiştir. Drews'un yapıtı (1993), Deniz Kavimleri göç hareketi ile diğer faktörleri birbirleriyle ilişkilendirerek, Tunç Çağı'nın sonundaki büyük yıkımın nedenlerini ortaya koymaktadır. İklimsel değişiklikler sonucu ortaya çıkan kuraklık ve büyük depremler olası doğal felaketler olarak nitelenmiştir. Drews'un araştırmasında üzerinde durduğu en kapsamlı inceleme, savaş teknolojisinde meydana gelen gelişmelerin Tunç Çağı'nın savaşma şeklini baştan başa değiştirdiği ve yeni savaş tekniklerine ve silahlara sahip toplulukların, Yakın Doğu'daki diğer halklara karşı üstün gelmesi varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada Drews'un izinden giderek bu faktörler ele alınmaya çalışılmıştır.

Yan faktörlerin yanında Tunç Çağı'nın sonunu getiren Ana faktör olarak çalışmada incelediğim Deniz Kavimleri göç olgusu ilk olarak 19. yüzyıl içerisinde Champollion, Rouge ve Chabas gibi araştırmacılar tarafından incelenmiş ve Mısır'a saldıran yabancı halklar olarak kökenlerine yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur. İlk kez 1881'de ise Gaston Maspero tarafından literatürde günümüze değin kullanılan Deniz Kavimleri (Sea Peoples) terimi kullanılmıştır.

Çalışmada ikinci bölümde Deniz Kavimleri M.Ö. Ondördüncü yüzyılda Doğu Akdeniz'de ilk olarak ortaya çıktığı dönemden yaklaşık, III. Ramses ordularına yenilmesine kadar geçen süreç tarihsel bir inceleme ile konunun uzmanı araştırmacıların görüşlerine de değinilerek ortaya koyulmuş ve kronolojik bir olaylar dizisi elde edilmiştir. Çalışmamda yararlandığım, bugün

artık Deniz Kavimleri konusunda referans kitapları haline gelen Barnett (1975) "The Sea Peoples", in CAH II/2, ve Faulkner (1975) "Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramesses III", CAH II/2, ve de Mellaart (1974) "Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites", Mansel' e Armağan, çalışmaları Deniz Kavimleri'nin Doğu Akdeniz boyunca ilerleyişlerinin aşamalarını sunmaktadır. Ve daha birçok yeni basılmış kaynak araştırmanın bu aşamasında büyük rol oynamıştır.

Yakın Doğu'daki Deniz Kavimleri sorununa eğilirken, Mısır'a yapılan Deniz Kavimleri göçü öncesi Anadolu'nun siyasi yapısı incelenip, Anadolu'daki güç dengeleri ele alınmıştır. Çünkü bilindiği üzere Miken saraylarının yıkılmasının ardından ilk halk grubu öncelikle Anadolu'ya gelmiş ve yanlarında gömü gelenekleri ile birlikte Geç Hellas IIIC seramiklerini de taşımışlardır. Bu dönemde Anadolu'da büyük bir güç olan Hitit Devleti'nin özellikle Batı Anadolu devletleri ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Batı Anadolu'da sık sık isyan halinde olan bu devletlerin Anadolu'daki Deniz kavimleri sorunu eksenindeki konumlarının neresi olduğu irdelenmeye çalışılmış ve Antikçağ yazılı kaynaklarında sıkça sözü edilen Anadolu'daki kıtlığın bu dönemde Deniz kavimleri göçünün oluşumunda ne denli etkili olabileceği tartışılmaya çalışılmıştır. Bizce Batı Anadolu'da yaşayan bu halkların Deniz kavimleri göçünde etkin olduğu ve Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununun merkezinde olduklarını düşünmekteyiz.

Deniz Kavimleri'nin anayurtlarının ele alındığı dördüncü bölümde Mısır'a karşı saldırılarda bulunan tüm halklar ayrı ayrı ele alınıp incelenmişlerdir. Bu bölümde özellikle, Deniz Kavimleri konusunda titiz ve detaylı bir çalışma olan N. Sanders'ın (1978) The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C adlı eserinden ve Woudhuizen'in (2006) The Ethnicity of the Sea Peoples, adlı yayınlanmamış

Doktora tezinden yararlanılmıştır. Bununla birlikte Deniz Kavimleri'nin kökenine dair araştırmacıların genel olarak varsayımları da çalışmada Anadolu kökeni hipotezi, Balkan ve Orta Avrupa çıkış Hipotezi alt başlıklarında incelenmiştir.

Beşinci bölümde Deniz Kavimleri ile ilgili bilgiler veren filolojik kanıtlar ele alınıp incelenmiştir. Bu bölümde yine Woudhuizen'ın konuyu enine boyuna inceleyen tezinden yararlanılmıştır. Çalışmanın büyük kısmında yararlandığım, E. D. Oren editörlüğünde basılan (2000) *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, çalışmama büyük katkı sağlamış ve bana yol göstermiştir. Kitaptaki, Singer'in *New Evidence on the End of the Hittite Empire*, adlı makalesi Anadolu'da Hitit devletinin son günleri ile ilgili yeni bilgileri ortaya koymakta ve Hitit'in son günlerinde Anadolu'nun bir bölümünün Deniz Kavimleri'nin hakimiyetinde olduğunu ve Hitit Devleti'nin Deniz Kavimleri ile yapılan savaş sonrası yıkım sürecine girdiğini desteklemektedir. Wachsmann, aynı kitabın, "To the Sea of the Philistines" adlı bölümü ve yine 1998 yılında basılan kitabındaki "The Ships of the Sea Peoples" adlı bölümünde Deniz Kavimleri gemilerinin ikonografik özellikleriyle Geç Hellas IIIC kapları üzerindeki tasvirleri ve Orta Avrupa kültürlerindeki benzer süsleme unsurlarıyla bağlantılar kurmaya çalışmıştır.

Dothan (2000) "Reflections on the Initial Phase of Philistine Settlement", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Mazar (2000) "The Temples and Cults of the Philistines", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment* ve Stager (1994) "The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185 - 1050 BCE)", in T. E. Levy (ed.), *The Archaeology of Society in the Holy Land*, adlı çalışmalarda Deniz Kavimleri'nin Kenan Bölgesinde yerleşmelerinin ardından özellikle Filistin halkının bölgede bıraktıkları arkeolojik materyaller ve yarattıkları kültür üzerinde durmuşlardır.

Deniz Kavimleri konusunda bir başka önemli çalışma Robbins'in (2001) "Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the sea", adlı eseridir. Kendi Çalışmamda sıkça yararlandığım kitap Deniz kavimleri göçünün evrelerini incelememde ve Anadolu kökeni konusundaki verdiği bilgilerle yarar sağlamıştır. Göçler sonrası Yakındoğu'da gerçekleşen yıkım izlerini incelememde yine Drews (1993)' ten yararlanılmıştır.

Çalışmada kullandığım bir başka faydalı eser, Ward ve Jukowsky editörlüğünde basılan The Crisis years : the 12 Century B.C. from beyond the Danube to the Tigris' tir. Hitit'in son günleri ve Anadolu'yu etkileyen göçler ile ilgili fikirlerimin gelişmesinde ciddi derecede katkısı olan, Hoffner (1992) "The last days of Hattusha"dır.

Son yıllardaki çalışmaları ile tüm dünyada adından söz ettiren Dr. Assaf Yasur-Landau'nun 2010 yılında yayınlanan eseri "The Philistines and Aegean Migration at the end of the Bronze Age", gerek içerdiği güncellenmiş bilgileri ile gerekse kitabımda kullandığım görselleri ile oldukça yararlı olmuştur.

Çalışmada uygulanan metodun temelinde eski kökleşmiş bilgilerin yanında son yıllardaki kazılar ışığında ortaya çıkarılmış Geç Tunç Çağı'nın sonuna tarihlenen ilgili arkeolojik materyallerin Deniz Kavimleri göç hareketi içerisinde ne şekilde tanımlanabileceği ve yerinin ne olduğu üzerinde durulmuştur. özellikle Batı Anadolu'daki Deniz Kavimleri varlığı üzerinde yoğunlaşırken büyük ölçüde kazı raporları yoluyla bilgi açığını kapamaya çalıştım. Son On beş yıl içerisinde Başta Panaztepe, Phokaia, Bademgediği Tepe, Liman Tepe, Çine Tepecik, Kilikya bölgesinde Tarsus Gözlükule, Kilise Tepe, Hatay yöresinde Kinet Höyük ve Amik ovasındaki Tel Tayinat gibi yerleşimlerde yapılan kazıların raporları üzerinden Deniz Kavimleri olgusuna Anadolu ekseninde bir bakış açısıyla yaklaşmaya çalıştım.

Bu açıdan çalışmamdaki esas amacım gelenekselleşmiş Deniz Kavimleri göç olgusuna dair bilgiler ile son yıllardaki kazılardan elde edilen bilgilerin harmanlanması noktasında konu üzerindeki neden-sonuç ilişkilerini daha rahat cevaplamayı olanaklı hale getirmek ve konu üzerindeki sis perdesini dağıtmak için gerekli bir adımın denemesi olmuştur.

Deniz Kavimleri konusunu temel alan bir çalışmada birçok zorlukla karşılaşmak durumunda kaldım, bunlardan başlıcası Deniz Kavimleri konusunda Filistin bölgesi dışında yeterli arkeolojik materyal elde edilmemiş olmasıdır. Anadolu'da kısmen kazı raporları doğrultusunda yapılan yayınlarda henüz ele geçen arkeolojik materyal ile Deniz Kavimleri göçü arasında bir bağ kurulmadan konuya genel açıdan yaklaşılmaktadır. Bir başka önemli zorluk bu konuda basılmış Türkçe kaynağın neredeyse olmayışından ileri gelen güçlüklerdir. Gerçektende bu konuda yazılmış eserlerin hemen hepsinin henüz Türkçeye çevrilmemiş olması birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Deniz Kavimleri konusundaki literatürün ortaya çıkardığı zorluklardır. Bazı terimlerin henüz Türkçe karşılıklarının bulunmaması tezi ve sonrasında kitabı hazırlarken beni yavaşlatan ve zorlayan en büyük etkenlerden bir tanesi olmuştur. Bu güçlüğü Deniz Kavimleri konusundaki birçok eserin Türkçe'ye çevrilmesiyle giderilebileceğini ummaktayım.

GİRİŞ

Kıta Yunanistan'da, Tunç Çağı'nın sonunda M.Ö. 1400'lerden itibaren kültür bayrağını Minos uygarlığının elinden almış olan görkemli sarayları içerisinde süslü freskoları ve anıtsal yapıları ile Mikenler yaşamaktaydı. Mikenler bu dönemde Hellen geleceğinde sözü edildiği gibi kahramanlık çağının etkileri ile bezeliydi. Büyük bir refah içerisinde saraylarda yaşayan Miken aristokratları deniz aşırı ticaretin de öncülerindendi.

Anadolu'ya baktığımızda ise M.Ö. 2000'den beri bölgeye hakim olan Hint-Avrupalı Hitit devleti ile birlikte Mısır ülkesi Yakın Doğu'nun süper güçlerini oluşturmaktaydı. İki devlet de başkentlerinin kilometrelerce uzağında bir toprak mücadelesi telaşına düşmüşler ve sonucunda da tarihin ilk barış antlaşması böylece imzalanmıştı. İster Yunanistan'daki Mikenler, ister Homeros'un Akhaları ya da Hitit'in nitelediği şekilde Ahhiyavallılar olsun, Ege'den Doğu Akdeniz kıyıları boyunca ticaret faaliyetleri ile uğraşmaktaydılar. Hitit tarafından gemilerinin Doğu Akdeniz'de yüzmemesi için ambargo dahi uygulandığı öne sürülmektedir. Mısır'lılar ise Kenan bölgesi boyunca uzanan geniş arazileri ve sahip oldukları Nil nehri sayesinde Yakın Doğu'nun en bereketli topraklarına sahip olup tarımla uğraşıyorlardı. Bölgede hassas terazi ile ölçülmüşçesine tam bir denge düzeni hüküm sürmekteydi. Anadolu'daki Hitit devleti ve güney'deki Mısır ülkesi o kadar birbirine eş kuvvettiler ki savaşın kesin bir kazananı olmamıştı. Ancak aralarındaki güç gösterisi isteği tükenmeyecek gibiydi. Bu yüzden Hititler antlaşmayı gümüşten bir levha üzerine yazdırıp Mısır'a göndermişlerdi. Çünkü Mısır'da altın boldu ama gümüş çok daha az bulunuyordu. Birbirlerine karşı üstünlük jestlerini kıyasıya kullanıyorlardı. Aralarındaki büyük olma rekabeti bununla da sınırlı kalmamış-

tı, Barış Antlaşması'nın Mısır nüshası Mısır halkının görebilmesi için kentin girişine asıldığında Mısır kralından büyük hükümdar diye söz edilirken Hitit kralı için "Büyük Prens" ibaresi tercih edilmişti. Oysa ki tüm yazışmalarda krallar birbirine büyük kral diye hitap ediyorlardı. Fakat Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Hitit devleti için kara günler başlamıştı. Anadolu büyük bir kıtlık ile kasıp kavruluyordu. Hitit ülkesi sık sık vasalı Ugarit'ten tahıl talep ediyordu. Hatta en büyük rakibi dahi olasılıkla Hitit'in bu kronikleşen tahıl açığını biliyordu. Merneptah bu yüzden yönetiminin ikinci yılında Hitit ülkesine gemilerle tarihin belki de ilk insani yardımını gönderdi. Hitit ülkesi bir an için nefes almış olmalıydı. Çünkü Merneptah'ın söylediklerinden anlaşıldığına göre Mısır gemisi Hitit ülkesine ulaşmıştı. Ancak bu uzun kıtlık yılları Hitit ülkesi sınırları dışındaki farklı bölge halklarını da etkilemişti. Bu halklardan biri bereketli Mısır deltasının hemen batısındaki çöllerde yaşayan Libyalılar'dı. Libyalı halklar Mısır topraklarının sınırlarını ihlal etmeye başlamışlardı. Hatta Merneptah'ın beşinci yılında (M.Ö. 1208) başka halkları da beraberlerinde getirdiler...

Mikenler ise yoğun ticari faaliyetlerini sürdürürken Hitit'in tanımını ile Ahhiyava adıyla Batı Anadolu ile ilgileniyor ve Miletos kenti üzerinden bölgedeki Arzawa kentlerinin iç işlerine müdahale ediyorlardı. Fakat bu durum çok uzun sürmedi. Bir Yakın Doğu belgesinde adı geçtikten sonra ismi tableten silindi. Bu tarih yaklaşık M.Ö.1230 yılıydı. Bu tarihten sonra bir daha hiçbir yazıtta Ahhiyava'dan söz edilmedi. Belgeden Ahhiyava ismini silen katip gibi, onları da birileri tarih sahnesinden silmişti.

Kıta Yunanistan'da Mikenlerin hakim olduğu ve Yakın Doğu'yu bu iki denk kuvvetin şekillendirdiği yıllarda, bölgede Doğu Akdeniz boyunca bazı halk grupları çeşitli faaliyetlerin içindeydiler. Amarna Çağı'ndan beri (yaklaşık M.Ö. 1365) bilinen korsanlık, ticaret ve farklı ülkelerin ordularında paralı askerlik görevi yapan bu halklar bir birlik oluşturmamış şekilde Doğu Akdeniz'de yaşamaktaydılar.Yüzyılı aşkın süre sonra ise aralarında Mısır ya-

zıtlarının sözünü ettiği gibi “adalarında gizli bir antlaşma” yapacaklar ve Yakın Doğu tarihinin yeniden yazılmasına vesile olacaklardı. Mısırlı katipler de onlara deniz ile bağlantılı isimler vereceklerdi. Yaklaşık 3000 yıl sonra ise yazıtları okuyan bilim adamları onları şu şekilde adlandıracaklardı: Deniz Kavimleri...

Geçmişte Dor saldırılarına bağlanan Miken saraylarındaki yıkım ve yönetici sınıfın sonu arkeolojik ve filolojik çalışmalar sonucunda yaklaşık son 10 yıldan beri neredeyse tamamıyla Deniz Kavimleri istilasına bağlanmaktadır. İlki Merneptah'ın beşinci yılı ve ikinci ve en büyüğü III. Ramses'in sekizinci yılında (M.Ö. 1176) gerçekleşen kitlesel göç hareketlerinde Deniz Kavimleri başta Anadolu'daki Hitit devleti olmak üzere Doğu Akdeniz'deki birçok kent devletini yıkıma uğratmış ve ancak Mısır kapılarında durdurulabilmiştir. Doğu Akdeniz boyunca ilerlerken göç yolları üzerindeki Kilikya, Kıbrıs ve Kenan bölgesindeki birçok merkezde arkeolojik olarak tanımlanan yıkım katlarının ardından Deniz Kavimleri'nin varlığının kanıtı olarak Geç Hellas IIIC seramiği başta olmak üzere çeşitli buluntular ele geçmektedir. Yıkım katlarında ele geçen Geç Hellas IIIC seramiği bir bakıma Deniz Kavimleri'nin imzası gibidir.

Miken saraylarının yıkılmasının ardından halklar daha az tehlikeli ve daha az nüfusun bulunduğu bölgelere göç etmeye başladı. Kuşkusuz onları bu göçe iten bir neden vardı. Attika'nın doğu kıyıları eski döneme göre daha tercih edildi. Topraklarından ayrılan binlerce Mikenin göç hareketinde ilk durağını Batı Anadolu kıyıları oluşturmaktaydı. Kıyıda içlere doğru yayılan halklar burada Bademgediği Tepe, Panaztepe, Limantepe gibi adından da anlaşılacağı üzere çevreye hakim yüksek tepeleri seçerek yerleşmişler ve göç hareketlerine Anadolu halklarını da katarak yola devam etmişlerdi. Hellen geleneğinde kahin Mopsos, Kolophon'dan yanındaki halklara önderlik ederek Kilikya'ya kadar ulaşmıştı. Güney Batı Anadolu'da yaşayan Lukka halkı gibi birçok Anadolu-Luvi halklarının da katıldığı göç hareketinde Kilikya bölgesi ve Kıbrıs önemli bir üs niteliğinde

olmuştur. Hitit ülkesi için hep agresif tepkiler geliştiren Batı Anadolu'nun halkları da kıtlıktan çok çekmiş olacaklar ki onlar da kağnıları üzerinde yollara düştüler. Mısır ülkesine vardıkları zaman bu büyük tarihsel göç olayını çıplak gözle gören Mısır kabartma sanatçıları hiç zorlanmadan Anadolu kağnıları üzerindeki göçmenleri III. Ramses'in Medinet Habu Tapınağı'nın duvarları üstüne resmedeceklerdi. İşte bu şekilde halklar güneye doğru ilerliyorlardı. Batı Anadolu'dan sonra Kilikya ve Kıbrıs adasındaydılar. Kıbrıs'a gelen yeni halklar bir anda adanın çehresini değiştirdiler. Artık duvarlar kesme taşlarla örülüyor, Banyo kaplarında yıkanıyor ve evlerin salonlarında ocak başında oturuyorlardı; hepsi de Miken saraylarının mirasıydı. Derken halklar Doğu Akdeniz'de ilerleyişe geçtiler. Kuzey Suriye kıyılarını ateşe veriyorlardı. Zengin ticaret kenti ve Hitit'in vasalı dramatik bir şekilde yakılıp yıkıldı. Bu sırada Anadolu'da Hattuşa düşmek üzereydi. Hitit kralı tahtını terk edip sarayı daha güvenli yerlere taşıdı. II. Suppiluliuma'nın yaptığı son seferlerin biri ise eski dost yeni düşman Tarhuntaşa ülkesineydi. Kısa süre sonra Hattuşada Miken sarayları gibi yıkıldı. Anadolu'nun içlerinde göçmen halkların ilerlediği dönemde Hitit iyice zayıflamışken Kaşkalar tarihi fırsatı iyi değerlendirmişti. Hitit devleti artık yoktu. Halklar ise hala ilerliyordu. Arkeolojik bulgulara bakılırsa dokuma eşyaları olan silindirik ağırşaklar kullanıyorlardı. Buradan hareketle kadınların da içinde bulunduğu ailesel bir göç kuzeyden güneye doğru uzanmaktaydı. Mısır yazıtlarına göre "*Amurru'da bir yerde kamp kuruldu.*" Ve bu bölgede deniz ve karadan gelen halklar birleşti. Kenan bölgesine ulaşan, Mısırlılar'ın tabiriyle Deniz Kavimleri kıyılara yerleştiler ve geri kalanlar ise Mısır'a doğru yol alıyorlardı. Yakın Doğu'nun tahıl deposuna III. Ramses'in sekizinci yılında kuş başlı pruvallı gemileriyle ulaştılar. Nil nehrinin ağzında çarpıştılar yenildiler, esir alındılar ama geriye baktıklarında tüm Yakın Doğu'nun kaderini değiştirmişlerdi...

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇLERİ TETİKLEYEN FAKTÖRLER

Kitabın bu bölüm ile başlamasının sebebi Tunç Çağı'nın sonunda Doğu Akdeniz boyunca büyük bir karışıklığa ve yıkıma yol açan Deniz Kavimleri göç hareketine neden olabilecek faktörleri ortaya koyup hangi şartların Deniz kavimleri olarak tanımlanan bu göçmenleri topraklarından ayrılmaya zorlayıp Mısır'a kadar uzanan bu acı serüvenin içine çektiğinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Tunç Çağı'nın sonunda Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu ekseninde incelediğimiz göç hareketinin ne derece doğal felaketlerin etkisinde gerçekleştiği, Hitit ülkesini darmadağın eden kıtlığın boyutlarını ortaya koymanın Deniz Kavimleri göç hareketinin de alt yapısının da oluşumuyla ilgili fikir sahibi olmamıza yaramaktadır. Kriz yılları olarak tanımlanan M.Ö. 1225-1175 yıllarının göç olgusu ile meydana geldiği günümüz araştırmacılarının büyük kısmı tarafından kabul görürken yan faktörleri irdelemenin de konunun yararına olacağı kanaatindeyim. Zaten diğer faktörleri ele aldığımızda da göreceğiniz gibi bir şekilde işin içine Deniz Kavimleri'nin ne olursa olsun dahil olacağını göreceksiniz. Önceden de sözünü ettiğim gibi Tunç Çağı'nın sonunda topraklarını bırakıp bu büyük maceraya atılan insanların bir sebebi olmalıydı hem de iyi bir sebepleri...

1.1. DOĞAL FELAKETLER

Yakın Doğu'da Tunç Çağı'nın son dönemine gelindiğinde M.Ö. 1225-1175 yılları arasındaki süreçte Yakındoğu'nun geleneksel devletlerinin güçlerini ve prestijlerini yitirerek domino etkisiyle birbiri ardına devriliş tarih sahnesinden çekildikleri bilin-

mektedir. M.Ö. 2300'lerden itibaren Anadolu'da bulunan Hint-Avrupa kökenli Hitit'lerin kurduğu güçlü devletin bir anda tarih sahnesinden silindiği, dönemin bir diğer güçlü siyasi yapısı olan Mısır ülkesinin de gelişen olağanüstü olaylar sonucunda gerileme dönemine girdiği görülmektedir. Bu eksen içerisinde bakıldığında büyük devletlerin birbiri karşısında oluşturdıkları denge düzeni de sona ermiş bulunuyordu.¹ Bu kritik süreçte Kıta Yunanistan'daki Miken Sarayları yıkılmış, yazılı belgelerde susmuştur.² Bununla birlikte saray tekelinde bir işleyiş mekanizmasına sahip olan ekonomik sistemin de sekteye uğraması, birçok bölgede ticaretin durma noktasına gelmesine hatta sona ermesine neden olmuştur. Uzun soluklu söz konusu feodal sisteme sahip devletlerin çöküşü, insanların en önemli geçim kaynağından biri olan ticaretin bitmesi gibi ana sebeplerin Tunç Çağ'ın sonunda bir kaos meydana getirdiği düşünülmektedir.

Geçen yüzyıl boyunca ellerindeki sınırlı sayıdaki kültür materyali ile Tunç Çağ'ın sonunda neler yaşandığını ortaya koymaya çalışan birçok araştırmacı öne sürdükleri varsayımlar doğrultusunda konunun üzerindeki sis perdesini aralamaya çalışmışlardır. Bu konuda öne sürülen tezlerden ilki 1939 yılında

1 Sandars, Geç Tunç Çağı içerisinde Yakındoğu'da birbirine denk güçlü devletlerin bulunmasının siyasi açıdan bölgede denge unsuru yarattığını belirtmektedir. Boğazlar vasıtasıyla geçiş noktası üzerinde olan Anadolu'da güçlü Hitit otoritesi ortadan kalkınca kuzeyden gelen göç hareketleri de sıklaşmış olmalıdır. N.K. Sandars, *The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C.*, Thames and Hudson, London, 1978, s. 29.

2 Iolkos'taki saray yapısı muhtemelen GH IIIC başlarında yıkıma uğramıştır. Teb sarayı'da GH IIIB sonunda yıkıma uğrarken, Lakonia'daki en önemli GH IIIB yerleşmesi olan Menelaion'daki büyük saray yapısı aynı evrenin sonunda yanarak tahribata uğramıştır. Pylos'taki Nestor Sarayı'da aynı dönemde yanmıştır. R. Drews, *The end of the Bronze Age : Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC.*, Princeton, Princeton University, 1993, ss. 21-23 ; G. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton University Pres, 1966, ss. 218-223.

“The Volcanic Destruction of Minoan Crete” adlı çalışması ile Marinatos’ a aittir. Marinatos araştırmasında Minos Girit’indeki volkanik tahribat ile Thera adasındaki patlama arasında bağlantılar kurarak konuya yaklaşmıştır.³ Schaeffer ise 1948 yılında basılan “*Stratigraphie comparée et chronologie de l’Asie occidentale*” adlı eserinde depremler vasıtasıyla konuya eğilmiş ve Tunç Çağ’ın sonundaki yıkım ile Yakındoğu’da aynı dönem içerisinde süre gelen depremler arasında paralellikler kurmuştur.⁴ Klengel ise 1974 yılında basılan “Hungersjahre in Hatti” adlı makalesinde Hitit ülkesinin tarih sahnesinden silinmesi ile Anadolu’da gerçekleşen kıtlıklar arasındaki bağlantı üzerinde durmaktadır.⁵ Weiss, 1982’de yayımlanan çalışması “The Decline of Late Bronze Age Civilizations as a Possible Response to Climatic Change” ‘de Anadolu ve çevre bölgelerde yaşanan kaos ortamının sebebini uzun süreli iklimsel değişiklikler sonucu oluşan kuraklık olaylarına bağlamaktadır.⁶

Schaeffer, 1948 yılında ilk kez Ugarit’te yaptığı kazılar sonucunda kentin yaklaşık M.Ö. 1365’ de büyük bir deprem sonucunda yıkıldığı hipotezini ortaya koymuştur.1968 yılında ise sitenin yaklaşık M.Ö. 1200’den kısa bir süre sonra yine bir deprem sonucunda yıkıldığı görüşünü öne sürmüştür.⁷ Schaeffer,

3 S. Marinatos, “The Volcanic Destruction of Minoan Crete”, *Antiquity* vol.13: 52, (1939), ss. 425-439.

4 C.F.A. Schaeffer, *Stratigraphie comparée et chronologie de l’Asie occidentale*, 1948

5 H. Klengel “Hungersjahre” in Hatti”, *AoF* 1, 1974, ss. 165-174; Hallo, 1992, s. 2.

6 B. Weiss, “The decline of Late Bronze Age Civilization as a possible Response to Climatic Change”, *Climatic Change* 4, 1982, ss. 172-198.

7 Ugarit’in günümüzdeki kazıcısı Yon ise, deprem hipotezine karşı çıkarak istilacıların saldırısı sonucu kentin yanarak tahrip olduğunu belirtmektedir. M. Yon, “The end of the Kingdom of Ugarit”, *The Crisis years: The 12th Century B.C. from beyond the Danube to the tigris*, (ed. W.A. Ward, M.S. Joukowsky,) Iowa, 1992, s. 117.

Bununla birlikte, deprem hipotezini tüm Yakın Doğu'ya yayarak, Anadolu'daki Alalah, Alişar, Alaca höyük, Hattuşa gibi kentlerdeki tahribatın nedenini de depremle bağdaştırmaktadır.⁸ Buna karşın Bittel, Hattuşa'nın bir depremle yıkıldığı önerisine karşı çıkmaktadır.⁹

Kıta Yunanistan'daki Tiryns kentinin kazıcısı Kilian, kentin yaklaşık M.Ö. 1200 civarında bir deprem sonucunda yıkıldığını, hatta söz konusu depremin Mycenae gibi bazı kentleri de etkilediğini belirtmektedir.¹⁰ Demakoupoulou ise Tiryns gibi Midea kentinde GH IIIB2 evresinde bir deprem sonucunda yıkıldığını belirtmektedir.¹¹ Kynos'ta GH IIIC orta evresini içeren seramiğin bulunduğu katın bir depreme maruz kaldığı ve ardından takip eden yangınla yerleşmenin yıkıldığı, GH IIIC geç evresinin sonlarında ise ikinci bir depremin kenti vurduğu öne sürülmektedir.¹² Mylonas ise Mycenae'de GH IIIB2 evresinde yıkıcı bir

-
- 8 Drews, 1993, s. 34; A. Nur and E. Cline, "What triggered the collapse? Earthquake storms", *Odyssey Magazine*, September/October 2001, s. 32.
 - 9 K. Bittel, "Die archaeologische situation in Kleinasien um 1200 V. Chr. Und Während der hach folgender vier Jahrhunderte", in *Griechenland, die Agais und die levante während der "Dark Ages"*, Vienna, 1983, s. 26.
 - 10 Nur-Cline, 2001, s. 33. Kilian deprem sonucunda yıkılmış duvarların altında kalmış insan iskeletlerinin bulunduğunu belirtmektedir. K. Kilian, "Earthquakes and archaeological context at 13th century BC Tiryns", in S.C. Stiros & R.E. Jones. (Eds.), *Archaeoseismology*, 1996, s. 63; Nur-Cline, 2000, s. 52.
 - 11 Batı kapısı ve Yapı kompleksinin depremle yıkıldığını ağır bir yangın geçirdiğini belirtir. K. Demakopoulou, "The Pottery from the Destruction Layers in Midea: Late Helladic IIIB2 Late or Transitional Late Helladic II-IB2 / Late Helladic IIIC Early ?", *LH IIIC Chronology and Synchronisms*, proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, ss. 80, 91.
 - 12 F. Dakoronia, "The Transition from Late Helladic IIIC to the Early Iron age at Kynos", *LH IIIC Chronology and Synchronisms*, proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, s. 38.

deprem meydana geldiğini ve birçok yapının zarar gördüğünü içeren kanıtlarını sunmuştur.¹³ Blegen'de Troya VIh'nin şiddetli bir depreme uğrayarak yıkıldığını, tahribatın insan eliyle gerçekleştiğine dair bir bulgunun olmadığını belirtmektedir.¹⁴

Eric Cline ve Amos Nur, Yakındoğu'daki sismik olayları inceleyerek Ege ve Doğu Akdeniz kentlerinde M.Ö. 1225-1175 arasındaki dönemde geniş bir coğrafyaya yayılan kanıtları incelemişlerdir. Mycenae, Tiryns, Teb, Troya, Alalah ve Hattuşa'nın yanında Pylos, Lefkandi, Ugarit, Megiddo, Ashdod ve Akko'nun da kazıcılarının raporları doğrultusunda deprem ya da depremlerle tahrip olduğu fikrini öne sürmektedirler.¹⁵ Schaeffer'in 1948'den beri öne sürdükleri fikri desteklemekle birlikte, Nur ve Cline söz konusu 50 yıllık kaos sürecinde tek bir depremin bu zarara sebep olamayacağını Yakın doğu'da oluşan bir deprem fırtınasının ancak bu etkiyi sağlayacağını ve Tunç Çağ'ın sonunu getiren olaylar zincirinin ilk halkasını oluşturduğunu belirtmektedirler.¹⁶ Bununla birlikte bazı araştırmacılar deprem hipotezine kökten karşı çıkmaktadırlar. Jeo-Arkeolog Zangger, alan araştırmalarında bu türde afetlere işaret eden yeterli arkeolojik bulguya rastlanmadığını ve bu kadar geniş bir coğrafi alanda bu çalışmalarla hiçbir kanıta ulaşılamayacağını belirtmektedir.¹⁷ Hatta depremle yıkıldığı tahmin edilerek kazılan yerleşimlerde bile tahribatın sarsıntılardan çok asıl yangınların sonucu oluştuğunu belirtmektedir.¹⁸

13 Mylonas 1966, ss. 221, 225 ; G. Mylonas, "Excavations at Mycenae", *Praktika Archaeologikis Etaireias*, 1972, s. 122.

14 C. W. Blegen et al. *Troy IV. Settlements VIIa, VIIb and VIII*, Princeton, 1958, s. 11

15 Nur-Cline, 2001, ss. 31-36.

16 Nur-Cline, 2001, s. 36; Nur-Cline, 2000, s. 61.

17 E. Zangger, "Who were the Sea People?" *Aramco World*, Vol. 46. no: 3 May/June, 1995, s.27; E. Zangger "Atlantis Troya'dır" *Pan Yayıncılık*, 1999, s. 55. T. Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, 1998, s. 341.

18 Zangger, 1999, ss. 55-56.

Tunç Çağı'nın sonundaki iklimsel değişikliklerin birçok medeniyetin sonunu getirdiği tezini öne süren ilk çalışma 1966'da Carpenter tarafından. Carpenter M.Ö. 13. yüzyıldaki göç hareketi ve Miken medeniyetinin çöküşü arasındaki bağlantıyı irdeleyen, araştırmasında Dor kabilelerinin saldırılarından çok, uzun süren kuraklıkların Miken çöküşünü hızlandırdığı üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁹ Carpenter'e göre, Yunanistan'daki Tunç Çağı merkezlerinde uzun süreli kuraklığın etkisiyle bölgede karışıklıklar çıkmış ve bu sebeple yok olmuşlardır. M.Ö.1200'lerde Doğu Akdeniz'de yoğun olarak kuraklıktan etkilendi. İnsanlar evlerinde ve topraklarından ayrılmak zorunda kaldılar. Bunun sonucu olarak da, kuraklık sonucu oluşan kıtlıktan etkilenen halk grupları, geçtikleri şehirleri yakıp yıktılar.²⁰ Donley ise 1971 yılında yaptığı incelemede Yunanistan'daki kayıtlanmış nüfus değişiklikleri, kuraklık örnekleri ve modern iklimsel kayıtlar üzerinde çalışmalar yapmıştır. Verilerde dördüncü en önemli ocak ayı kuraklık örneğinin Carpenter'in Geç Tunç Çağ Kıta Yunanistan'ı önerisine benzediğini görmüştür. Aynı iklimsel analizler üzerinde 1974 yılında çalışan Bryson, 1954-1955 yılı Yunanistan kış koşullarının Miken kuraklık örneğine ve iklim şartlarına uygun olduğunu saptamıştır. Kuraklığın tarım ürünleri ve ekinleri azaltması sonucunda kıtlığın oluştuğu ve nüfusta önemli bir düşüş olduğu gözlenmektedir. Arkeolojik çalışmalar sonucunda Tunç Çağı'nın sonunda Yunanistan'da da böyle bir nüfus azalışı görülmektedir²¹. Mesenia örneğine bakıldığında yapılan yüzey araştırmaları GH II-IC Erken ve Gelişmiş evrelerinde nüfus azalışını ortaya koymaktadır. Teselya bölgesinde ise bir yerleşmenin GH IIIC er-

19 R. Carpenter, *Discontinuity in Greek Civilization*, New York, Norton, 1968, s. 69 ; Weiss, 1982, s.172.

20 Drews, 1993, ss. 77-82., Weiss, 1982, s. 183.

21 Weiss, 1982 s. 172, 184; M. Wood, *In Search of the Trojan War*. BBC Books, 1985, s. 171.

ken evrede üç yada dört yerleşmenin ise bir sonraki GH IIIC evresinde aynı durum görünmektedir. Bölgede Protogeometrik çağa kadar nüfus kaybının sürdüğü bilinmektedir.²²

Antik dönemdeki iklimsel değişikliklere radyo karbon kayıtlarını inceleyerek yaklaşan Eddy 1976 yılında yayımlanan çalışmasında birkaç bin yıl boyunca güneşte gerçekleştiği düşünülen hareketlenmeleri inceleyerek anormal hareketleri listelemiştir. Solar aktivitelerin iklimsel değişiklikler üzerinde etkisinin olup olamayacağı üzerinde duran araştırmacı, M.S. 12. yüzyılda yüksek solar aktivitenin olduğu bir periyotta Batı Avrupa'nın geçen bin yılın en sıcak yazını geçirmiş olduğunu ortaya koymuştur. Esas olarak göze çarpan durum ise radyo karbon kayıtlarının incelenmesi sonucunda M.Ö.1420-1260 arası yılların düşük solar aktiviteye sahip olduğu belirlenmiştir. Bu dönemin anlamı karışıklıkların ve kaosu meydana getirdiği Tunç Çağ'ın sonu ile çakışmasıdır.²³

Kuniholm, 40 yıla yakın bir süredir Anadolu, Yunanistan ve Balkanlar'daki ağaç halkaları üzerinde çalışmalar yaparak kapsamlı bir veri tabanı hazırlamıştır. Çalışmalarında dendrokronoloji yöntemini kullanarak tarihlemelerde bulunmakla birlikte ağaç halkaları üzerindeki incelemeler vasıtasıyla kuraklıkla ilgili de çıkarımlarda bulunabilmektedir.1873-1874 yıllarında başkent Ankara'nın Keskin adlı bölümünde kısa süreli ama etkili bir kuraklık yaşanmıştır. Nüfusun 52000'inin 7000'i başka bölgelere göç ederken 20000 insan ise hayatını kaybetmiştir.Yöredeki büyük ve küçük baş hayvanlarda da büyük bir kırim yaşanmıştır. Sığırların %81'i, kuzuların %97'si telef olmuştur. Ku-

22 S. Deger, Jalkotzy, "The Last Mycenaean and Their Successors Updated", in: Gitin, S., Mazar, A. and Stern, E., eds. Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE. Jerusalem, 1998, S. 116-117.

23 Weiss, 1982, ss. 196-197.

rak geçen yıllar içinde Ankara, Kastamonu ve Kayseri’de toplam 150.000 insan ve 100.000 baş hayvan ölmüştür. Felaketin boyutu bununla da kalmayarak 1874 yılı hasatı kalite bakımından iyi olmakla beraber kıtlık sırasında tohumluk olarak ayrılan tahılların tüketilmesi nedeniyle miktar bakımından çok azdı, kıtlığın iki yıl boyunca devam ederek yetersiz beslenme nedeniyle salgın hastalıklara zemin hazırlaması toplamda 250.000 insanın hayatını kaybetmesini beraberinde getirmiştir.²⁴ Söz konusu bölgelerdeki ağaçların halka dizilerindeki büyümeleri inceleyen Kuniholm 1873 ve 1874 yıllarındaki ağaç halkası büyümesinin normalin altında olduğunu tespit ederek kuraklıkla ilişkilendirmiştir²⁵. Daha uzun süreli bir incelemeyi ise M.S. 1560-1620 dönemini esas alarak yapmıştır. Bu dönemle ilgili Orta Batı Anadolu’daki beş orman ve iki arkeolojik yerleşme örneğinden ağaç halkası büyüme profillerini inceleyen Kuniholm, 61 yılın sadece 13’ünde normal büyümenin gerçekleştiğini saptamıştır. Ayrıca ağaç halkası profili incelenen 1560-1620 yıllarının Anadolu’daki Celali isyanlarının süregeldiği 1585-1640 arasındaki yıllarla çakışan bir dönem olması dikkat çekicidir. Nüfus değişikliklerinin ve kıtlığın olduğu bu dönem Kuniholm’un araştırmasındaki normalin altında zayıf, dar ağaç halkası dizisiyle paralellik göstermektedir.²⁶ Kuniholm yaptığı araştırmalar sonucunda iklimsel değişikliklerin sebep olduğu kuraklıklar ile ağaçlardaki anormal halkalanmalar arasında dikkat çekici ilgiler kurmuştur. Tunç Çağ’ın sonundaki kuraklığı ve buna bağlı ortaya çıkan kıtlığı ortaya koyan kanıtlardan bi-

24 J. Yakar, *Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages.* (Monograph Series of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University No. 17). Tel Aviv , 2000, ss. 237-238.

25 P. I. Kuniholm, “The archaeological record: evidence and non-evidence for climatic change”, in: Runcorn, S. K. & Pecker, J-C. *The Earth’s Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia.* Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1990, s. 252.

26 Kuniholm, 1990, s. 253.

rini de tüm bu incelemelerinin ışığında Gordion kentinde bulmuştur. M.Ö. 18. yüzyıl ile M.Ö. 8. yüzyıl arasındaki tüm ağaç halkası büyümelerini inceleyen Kuniholm kazılarda bulunan ve M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına tarihlenen ardıc ağacı kütüğü üzerinde yapılan incelemede, dar halkalara rastlamıştır, kesin tarihleme ile M.Ö. 1159 yılı ve onu takip eden 20 yıl boyunca Anadolu'nun kuraklıklarla başının dertte olduğu anlaşılmaktadır.²⁷

Tunç Çağı'nın sonunda süre gelen kaos yıllarını açıklamada Anadolu en önemli rollerden birini oynamaktadır. Geç Tunç Çağı'nın sonunda iklimsel değişikliklerin rol oynaması sonucu şiddetli bir kıtlığın Anadolu'da yaşandığına dair önemli bulgular bulunmaktadır. Weiss ve öncülerinin sıraladığı Miken Yunanistan'ındaki iklimsel değişiklikler ve kuraklık hipotezinin tamamlayıcısı olarak kabul edilebilir bilgiler Yakındoğu'nun antik çağ kaynaklarından gelmektedir. Anadolu'da Hitit devletinin sonunu hazırladığı öne sürülen şiddetli kıtlığa dair bilgiler ve ipuçlarından en önemlileri Ugarit ve Mısır belgelerinde saklıdır. Mısır kralı Merneptah'ın hükümdarlığının ikinci yılında (M.Ö.1211) kendisinin tabiriyle *"Hatti ülkesini canlı tutmak için"* Mısır ülkesinden Hitit egemenliğindeki Ura kentine tahıl gönderdiği yazıtlar vasıtasıyla bilinmektedir²⁸. Teb kentindeki Karnak yazıtına göre ise Merneptah, hükümdarlığının beşinci yılında kuzeydeki Libya halklarının *"Karınlarını doyurmak için"* Mısıra saldırdıklarını belirtmektedir.²⁹ Yazıtta Merneptah, Hatti

27 Kuniholm, 1990, s. 255, Weiss, 1982, s. 196.

28 R. D Barnett, The Sea peoples, CAH II /2, 1975, s. 360; J. Mellaart, Archaeology of Ancient Turkey, 1978. s. 70; B. Umar, İlkçağda Türkiye Tarihi, İstanbul, 1999, s. 141.

29 Mısır ülkesine "karınlarını doyurmak için saldıran söz konusu halklar arasında Karnak yazıtına göre ana yurtları Anadolu'nun güneyine oturtulan Lukka'lar da bulunmaktaydı. R.O. Faulkner, Egypt: "From the inception of the Nineteenth Dynasty to the death of Ramesses III", CAH II/2, 1975, s. 233.

ülkesine tahıl göndermiş olmasına rağmen yine de topraklarının aç kalmış halkların saldırısına uğradığını belirtip sitem etmektedir.³⁰ Bu açıdan bakıldığında, Mısır'ın batısındaki Libya'nın yanında Anadolu'nun da kıtlıkla boğuştuğu ve gözünü dönemin tahıl deposu olan Mısır'a diktikleri görülmektedir.³¹ Mısır'ın topraklarına göz diken Libya ittifakı arasındaki halklarla Mısır kralı Merneptah'ın yaptığı savaş sonucunda Merneptah'ın orduları kazanmış ve bir süreliğine ülke huzura kavuşmuştur. Karnak yazıtındaki anlatılanlar kazanılan zafer sonrası Mısır halkının içinde bulunduğu durumu daha iyi izah etmektedir.

“Adamlar şarkı söyleyerek gidip geliyorlar. Dertli insanların ağlamaları kesildi. Şehirler yeniden iskan ediliyor, tohumunu eken, hasat edip yiyecek, Tanrı Ra Mısır'a geri döndü”³²

Böylece Mısır ülkesinde artık yağma tehlikesinin ortadan kalktığı ve delta bölgesinin sınırına tecavüz eden kuzeyden ve batıdan gelen aç kalmış halkların savuşturulmasıyla, yetiştirdikleri tarım ürünlerini bu halklardan sakınmak zorunda kalan Mısırlı çiftçilerin rahat bir nefes aldığı anlaşılmaktadır.

Periyodik olarak Anadolu'nun bu dönemde açlıkla karşı karşıya kaldığına dair bir bilgi III. Hattuşili'nin kızının evliliği ile ilgili olarak Kraliçe Pudu-Hepa'nın II.Ramses' e yazdığı bir mektubun kopyası olan Hitit belgesinde (KUB XXI 38) ise Kraliçe

30 M. Robbins, Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea, 2001, s .162.

31 Seti I zamanında başlayan sınır ihlalleri II. Ramses döneminde artmaya başlamıştır, Batıdan gelen ve deltayı işgal etmek isteyen kabileler arasında Tjemenu, Tjehenu, Meshwesh ve Libu bulunmaktadır. Hatta II. Ramses, bu aç kalmış halkların ülkesine girip yerleşmelerini engelleyebilmek için Batı sahil yolu boyunca Rhacotis'ten başlayarak El-Alamein'e kadar uzanan hat boyunca kalelerden bir şerit oluşturmuştur. Faulkner, 1975, ss. 229-230.

32 Faulkner, 1975, s. 234.

çeyiz olarak gönderilecek olan sığır, koyun ve köleler gibi konulardan bahsederken ayrıca ülkesinde hububat bulunmadığından dem vurmaktadır.³³

*“Kardeşime aşağıdaki konuyla ilgili olarak yazıyorum.
Kızıma çeyiz olarak sivil tutsaklar (köleler), sığır ve koyun mu verecektiğim?
Benim ülkemde arpa bile yok...”*³⁴

Hitit coğrafyasındaki kıtlığı içeren bir başka belge de yine III.Hattuşili dönemine aittir. Büyük kral, Hatti prenslerinden Hishmi-Sharruma'yı Mısır ülkesine Anadolu'ya gelecek olan hububatı tedarik etmesi ve gemi yüklemelerini yaptırıp, hububat yüklü geminin ivedilikle ülkeye ulaşabilmesi için Mısır'a göndermişti.³⁵ Büyük olasılıkla Mısır'da gerçekleşen bu işlemler dolayısıyla Mısır firavunu da Hitit'in tahıl açığını biliyordu.³⁶Bununla birlikte Hishmi-Sharruma Mısır'daki görevini layığıyla yerine getirememiş olacak ki Mısır'da ele geçen stel yazıtında Hattuşili'ye atfedilen bir konuşmada büyük kral şu şekilde serzenişte bulunur;

*“Şu hale bakın ! Ülkemiz harap haldedir. Beyimiz Seth (Teşub) bize kızmıştır. Gök bir damla olsun yağmur akıtmamaktadır. Her yabancı ülke bize düşman kesilmiştir, bizimle savaştadır.”*³⁷

33 Robbins, 2001, s. 195.

34 G. J. Beckman, Hittite Diplomatic Texts, Atlanta, 1996, s. 127 ; I. Singer, A Political History of Ugarit, in: Watson, W.G.E. and Wyatt, N. (eds.), Handbook of Ugarit Studies, 1999, s. 715.

35 Bryce, 1998, s. 322 ; Klengel, 1974, s. 167 ; H.A Hoffner “The last days of Hattusha”, The Crisis years : the 12° Century B.C. from beyond the Danube to the Tigris, Ward, W.A., Joukowsky, M.S. (eds.), Kendall, DuBuque, 1992, s. 49.

36 T. Bryce, Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, 2003, s. 111.

37 A. Ünal, Anadolu'nun En Eski Yemekleri : Hititler ve Çağdaşı Toplumlarda Mutfak Kültürü, Homer Kitabevi, 2007 s. 88 ; K. A. Kitchen, Rameside Inscriptions, Translated and Annotated II, 1996, s. 93.

Hitit kralı'nın üvey oğlu'na serzenişte bulunduğu bu yazıt Orta Anadolu'daki uzun süreli kuraklıklarla ilgili yeterli bilgiyi bir bakıma vermektedir. Hattuşili, kuraklığın sebebini Fırtına tanrısının onlara kızması olarak nitelemektedir. Ayrıca Hitit Panteonunda da yağmur yağmasını sağladığı için Fırtına tanrısına özel bir yer verilmektedir. Hitit halkı da kuraklıklardan o kadar çekmiş olacak ki bol yağış ve tarımsal bereket niyet ederek bir dini kutlama olan yağmur bayramı kutlamasına katılmaktadırlar.³⁸ Telipinu destanında anlatılan tanrı Telipinu'nun kaybolması sonucu ülkenin kıtlıkla karşı karşıya kalması da süregelen iklimsel problemlerin, Hitit halkının zihninde doğa üstü, tanrısal nedenlere dayandırılarak yorumlanması olarak nitelendirilebilir. Aynı şekilde Ulikummi Destanı, Kessi Masalı, Hedammu Efsanesi ve fal metinleri de kıtlıktan söz etmektedir.³⁹ Olasılıkla Tunç Çağı'nın son yılları boyunca baş tanrı Hitit'lere epey kızmış olmalıdır ki M.Ö. 13. yüzyılda yaşamış olan kraliçe Puduhepa devrine tarihlenen mahkeme zabıtları da bir "açlık yılı"ndan söz etmektedir.⁴⁰ Hitit kanunlarından Anadolu'da kronikleşmiş kıtlık yıllarının olduğu açıkça belirlenmektedir. Hitit kanunlarında 172. paragrafta kıtlık yıllarında toplumsal dayanışmanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

*"Eğer özgür bir adamı bir kıtlık yılında biri besleyip bakarsa, o zaman –yardım gören kimse- kendinin yerine geçen birini versin ama eğer bir erkek köle –ise- on şekel gümüş versin ."*⁴¹

Kuraklık sonucu oluşan kıtlığa dair bilgilerin verildiği diğer bir kaynak da Ugarit vesikalarıdır. Rap'anu arşivinde ele geçen ve

38 Yakar, 2000, s. 236.

39 A. Ünal, "M.Ö. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Afetler", Belleten XLI, Sayı: 163, 1977, s. 436 ; 2007, s. 90.

40 Ünal, 1977, s. 436 ; 2007, s. 90.

41 F. Imparati, Hitit Yasaları, Ankara, 1992, ss. 160-161 ; Ünal, 2007, s. 84.

sözleri Ugarit'teki bir Hitit temsilcisine ait olduğu düşünülen⁴² bir tablet (RS. 34.152) durumun vehametini gözler önüne sermekte ve kıtlığın boyutu ile fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır.

*“Açlık evimizde olduğundan beri,
Evimizin kapısı mühürlendi.
Açlıktan öleceğiz.
Eğer gelmek için acele etmezseniz,
Açlıktan öleceğiz...
Bundan böyle, ülkenizde yaşayan bir can,
Bile göremeyeceksiniz”*⁴³

M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir diğer mektupta (RS. 20.212) Hatti'nin büyük kralı, Kuzey Suriye'deki Ugarit kralından, Kilikya'daki Ura'ya Mukış'ten 2000 ölçek hububat ve takviye asker göndermesini istemektedir. Hatti kralına göre bu bir “ölüm kalım meselesidir”.⁴⁴ Yaklaşık M.Ö. 1700' den beri Anadolu'da devlet kurarak hakimiyette bulunmuş bir krallığın, Mısır'dan gelecek bir tahıl dolusu gemiye muhtaç olması, Hitit krallığının yüz yüze olduğu durumu açıkça ifade etmektedir. Ugarit'te fırına pişirilmek üzere konulmuş ancak şehrin yanması sonucunda asla gideceği yere gönderilemeyen ve üzerinde uzun yıllar tartışılan⁴⁵ ve aslında gerçekten kıtlığı ifade edip et-

42 Robbins, 2001, s. 195.

43 I. Singer “New evidence on the End of the Hittite Empire”, The Sea People and Their world: Reassessment, (ED. E.D. Oren) Philadelphia, 2000, s. 24.

44 M.Astour, “New Evidence on the Last days of Ugarit”, AJA 69, 1965, s. 255 ; J. Mellaart “Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites”, Mansel'e Armağan, Ankara, 1974, s. 519 ; 1978, s. 71 ; J. Mellaart, “Troy VI-IA in an Anatolian Perspective”, The Trojan war, it's historicity and Context, Foxhall and Davies, 1981, s. 66.

45 Drews, 1993, ss. 82-83. Drews' göre kuraklık hipotezini savunanların “food tablet” olarak niteledikleri ve Anadolu'daki şiddetli kıtlığın kanıtı olarak gösterdikleri RS.18.38 nolu tabletin aslında tartışmalı olduğu ve bir yiyecek talebinden çok Hitit ülkesinin bilinen durumu ve tabletin başında dile getirilen düşmanların yaklaştığı vurgusu üzerinde durularak Hitit kralının tableti takviye asker ihtiyacı için göndermiş olduğunu savunmaktadır.

mediği bilinemeyen bir diğer belge RS.18.38 nolu tablettir. Tablet yer yer parçalanmış ve zarar görmüş olması yüzünden konuyu aydınlatması olası olan bölümü okunamamaktadır. Tablete göre Hitit kralından Ugarit kralı Ammurapi'ye yazılan mektupta şu satırlar önemlidir.

*“Düşman bize doğru ilerliyor, ve hiç ... sahip değiliz, ne kadar mevcut ise bana gönder”*⁴⁶ Tabletteki okunamayan bölümün kesin olmamakla birlikte yiyecek veya askeri destek olduğu düşünülmektedir ya da her ikisi birden.⁴⁷ Bir diğer tablet ise (RS.18.147) Hitit Anadolu'su ve yakın çevresinin etkilendiği kıtlık ile önemli ipuçları veren belgelerden bir tanesidir. "Pgn" diye tanımlanan ve Astour tarafından Ammurapi'ye "oğlum" diye hitap etmesi dolayısıyla Alaşiya kralı olduğu belirtilen. kişinin Ugarit kralına gönderdiği mektupta, önceden de gönderdiği gibi tekrar yiyecek göndermesini rica etmektedir⁴⁸.

*“Oğlum bana yiyecek gönderdiğin zaman bolluk ve bereket benimle oldu, yine aynı şekilde bir gemi hazırla, (onu) güçlendir ve yiyecek”*⁴⁹

Kıtlıktan söz eden bir diğer belge (Bo 2810) ise Boğazköy'de ele geçmiştir. Hitit kralı tarafından gönderilen mektubun alıcısının kim olduğu konusu tartışmalıdır. Mektup gönderilen kişinin Merneptah'ın oğlu yada Ugarit kralı olabileceği gibi daha kuvvetli bir ihtimal olarak Mısır veya Ugarit'te bulunan bir Hitit Prensi'ne yazıldığı öne sürülmektedir.⁵⁰

46 Astour, 1965, s.256.

47 Robbins, 2001, s. 196.

48 B. Cifola, "The Role of the Sea Peoples at the End of the Late Bronze Age: A Reassessment of Textual and Archaeological Evidence", *Oriens Antiqui Miscellanea I*, 1994 s. 10; Astour, 1965, s. 255.

49 Astour, 1965 s. 255; J. Sasson, "Canaanite Maritime involvement in the Second Millennium B.C.", *Journal of the American Oriental Society* 86, 1966, s. 134.

50 Robbins, 2001, s. 195.

*“Oğlum, bana 100 geminin vardığı ile ilgili yazmıştım...
Bilmiyor musun ki Oğlum ÷lkemde kıtlık sürüyor ?
şimdi, Oğlum onu (yüklü gemiyi) bana gönder ve
Biz onu Ura ya da Lashti’de boşaltacağız.”
Sen hangi limana gönderirsen oraya boşaltacağız.”*

Bir başka belge (UT: 2060) Güneş’ten yani Hitit kralından Ugarit kralı Ammurapi’ye gönderilen mektuptur. Mektubun konusu ise Hitit ÷lkesine ulaşmış olan yiyecek yüklü bir gemidir. Hitit’e gönderilen ve bir süreliğine kaynaklanan Hitit kralı Ugarit vasalına olan minnettarlığını saklamamaktadır.

*“ Ve yiyecek yüklü gemi,
Sen Güneş’e, senin efendine onu gönderdin,
÷lkende biç yiyecek olmamasına rağmen ”⁵¹*

Diğer Hitit mektuplarının içeriğinden farklı olarak, gemiyle Anadolu’ya gönderilmiş bir yiyecek yüklü geminin Hitit topraklarına ulaştığını teyit ederek, bir bakıma Anadolu’daki kıtlık tablosunun gerçekliğini de kanıtlamaktadır.

İklim bilimcilere göre son 8000 yıldır yer kürenin iklimsel yapısında önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Bunun anlamı günümüz Anadolu’ sundaki iklimsel durum ile 3200 yıl önceki Hitit Anadolu’su arasında paralellikler kurulabileceği ve benzer geçen kış ve yaz aylarının olabileceği gibi, benzer anormal ısı değerlerinin de gözlenebileceğidir. İklim bilimci Sırrı Erinç’in 1950 yılında yayınladığı “Climatic types and the variation of moisture regions in Turkey” adlı makalesinde Anadolu’da 1928-1946 yılları arasında kurak geçen yıllar ele alınmıştır.⁵² Anadolu, 1928 yılından başlayarak üst üste ve artan ve eksilen biçimlerde kuraklık ile karşılaşmıştır. Erinç’in bu araştırmada

51 Sasson, 1966, s. 133.

52 S. Erinç, “Climatic Types and the Variation of Moisture Regions in Turkey”, Geographical Review, Apr. 1950, ss. 224-235.

üstünde durduğu esas önemli noktalardan birisi ise kurak geçen yılların tarım ürünlerinin hasadına ne ölçüde yansdığıdır. Anadolu'da 1928-1946 yılları arasındaki dönemi içeren tablo incelendiğinde Tunç Çağı'nda Hitit'in merkezini ifade eden bölgede 19 yılın 13 ünde geniş çaplı kuraklık görülmektedir.⁵³ Hitit bölgesi olarak tanımladığımız bölgede 19 yıllık periyodun sadece 3 yılı kısmen kurak geçmemiş iken 1928-1934 yılları arasında ise sadece 1 yıl tam anlamıyla yağışlıdır. Tabloya göre Tunç Çağı'nda Hitit ülkesinin de merkezi olan Orta Anadolu kronikleşmiş bir kuraklıkla karşı karşıyadır. Ortaya koyulan sonuçlar bu açıdan bakıldığında tarım ürünlerinin durumu ile bilgiler de vermektedir.1932 de ise Orta Anadolu'da geçen kurak yılda Konya bölgesi incelendiğinde tarım alanlarında geçen yıla (1931) göre her hektarda üçte bir daha az buğday elde edildiğini göstermektedir.⁵⁴ Erinç bu noktada, Türkiye'nin zirai tarihinde farklı dönemlerdeki kuraklıklar dolayısıyla ürün kayıplarının meydana geldiğini belirtmektedir.⁵⁵ Kuşkusuz 20. yüzyıl Anadolu'sunda meydana gelen bu periyodik kuraklıkların ve ürün kayıplarının, yaklaşık 3000 yıl öncesinde de aynı topraklarda tekrarlanması olası gözükmektedir. (*Resim: 1-2*)

1930'lu yılların Anadolu'sundaki tarımın geçerliliği ve yaygınlığından dolayı kıtlığın etkisi ne kadar şiddetli olduysa, benzer şekilde Hitit halkı içinde ürün alınamaz oluşu aynı etkiyi yaratmış olmalıdır.Çünkü Hitit ekonomisini ayakta tutan faktör ticaretten ziyade tarım temelli olmasıydı.⁵⁶

53 Erinç, 1950, s. 233.

54 Erinç, 1950, s. 232, Robbins, 2001, s. 197.

55 Erinç, 1950, s. 231.

56 Bryce, 2003, s. 63; T. Bryce "Relations between Hatti and Ahhiyawa in the last decades of the Bronze Age", in G. Beckman, R. Beal and G. McMahon (Ed.), Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday, 2002, ss. 88-94.

Resim: 1 Anadolu'da kurak geçen 1932 yılının Hitit coğrafyasına uyarlaması.

Resim: 2 Anadolu'da kurak geçen 1935 yılının Hitit coğrafyasına uyarlaması

“Hatti ülkesini ayakta tutma kabiliyetleri, büyük ölçüde yıllık olarak kendi kaynaklarından üretebildiklerine – kendi ekinlerine, meyve bahçelerine ve iş güçlerine dayalıydı.”⁵⁷

Bryce’ın vurguladığı gibi Hitit toplumunun temelinde kendi ektiğini tüketmesi yatmaktaydı. Bu açıdan da kendi üretimin tüketimi karşılaması gerekiyordu. Arkeo-botanik kanıtlara göre Hitit tarımında üretilen başlıca ürünler buğday ve arpadır.⁵⁸ Hitit ve Anadolu halklarının yaşamında buğdayın özel bir yeri bulunmaktadır. Söz gelimi İvriz kabartmalarında betimlenen Fırtına tanrısının bir elinde de bir demet buğday başağı bulunmaktaydı. Çünkü gerek günümüzde gerekse 3000 yıl öncesinde Anadolu’da temel besin kaynağı olan Ekmeğin hammaddesi buğdaydır ve Hititçe’nin çözülmesine yarayan temel cümlede dahi Hattuşili bunu vurgular “ve ekmeği yiyiniz, suyu da içiniz.”⁵⁹ Muhtemelen kurak yıllarda yeterli buğday yetişememiş ve temel besin kaynağı ekmekte sofralara ulaşamamış olmalıdır.

Geç Tunç Çağ’ın sonlarındaki olaylarla ilgili olarak ipuçları veren Herodotos da, Lidya bölgesindeki kıtlık, açlık gibi olaylara değinmektedir.

“Manes oğlu Atys zamanında kıyıcı bir kıtlık sarmıştı bütün Lydia’yı. Bir süre dışlerini sıkıtlar Lydia’lılar, sonra kıtlık sürüp gittiği için çareler aradılar, her biri kendince bir çare sürdü ileriye. Bu oyunlar zar, aşık (kemiği) ve top oyunları, tavladan gayri hepsi o zamanda ortaya çıkmıştır; zira Lydia’lılar tavlayı biz bulduk demiyorlar. Bunları bulduktan sonra bakınız ne yapıyorlardı açlıklarını bastırmak için; yiyecek peşinde koşmayı unutmak için, iki günün birini oyuna veriyorlardı; ertesi gün oyunu bırakıp yemek yiyorlardı. On sekiz yıl bo-

57 Bryce, 2002, s. 88.

58 Yakar, 2000, s. 239.

59 NINDA-an azzasteni watar-ma ekutteni, HAB III 48.

*yunca böyle yaşadılar. Ama kötülük, azalacağı yerde kı-
rımını büsbütün artırınca kral, Lydia'lıları ikiye ayırdı,
"kim kalacak, kim gidecek kur'a çekilsin" dedi, kaderin
kalmak üzere ayırdıkları gene kendi hükmü altında bu-
lunacaktı, göç edecek olanlara da oğlunu veriyordu kral
olarak, ki adı Tyrsenos'tu. Böylece ülkeden çıkmak üze-
re ayrılmış olanlar İzmir'e indiler, orada gemiler edindil-
er, işlerine yarayacak şeyleri yüklediler, bir yurt ve yaşa-
ma çaresi peşinde kıyı kıyı dolanıp, sonunda Umbria'ya
yanaştıkları güne kadar denizlerde gezdiler; orada kent-
ler kurdular ve torunları bugün de orada oturmaktadı-
r. Lydia'lı adını değiştirdiler, kendilerini yola çıkaran
kral oğlunun adını aldılar; yeni adları olan Tyrsen'ler
sözünü onun adına göre üretmişlerdir."*⁶⁰

Herodotos, Lydia'lı halkların günlük yaşantıları ile ilgili bilgi verip oynadıkları oyunlardan söz ederken aslında bir bakıma arka planda Batı Anadolu'da yaşanan kıtlıkla ilgilide önemli noktalara değinmektedir. Anadolu'nun her döneminde belli zamanlarda açlıkla mücadele bulunmaktaydı. Ve Lydia'lılar da açlıklarını unutup kendilerini meşgul edebilmek için Herodotos'a göre oyunlar yaratmışlardı. Sonuçta da uzun yıllar süren açlıktan usanan halklar topraklarını terk etmişlerdi. II. Tudhaliya'nın dönemine tarihlenen fakat Sandars'a⁶¹ göre içerik olarak 13. yüzyıl Miken dünyasını hatırlatan bir belge olan Madduwatas'ın iddianamesi'nde ise Lidya bölgesi yakınlarında gelişen olaylara yer verilmiştir. Ahhiyava'lı Attarissiyas'ın elinden kaçıp Hitit kralı Tudhaliya'ya sığınan Madduwatas'ın⁶² içinde bulunduğu

60 Herodotos I, 94.

61 Sandars bu belgenin politik olaylara bakılarak M.Ö. 13. yüzyıla uygun düşmesinin yanında dil bilimcilerin tercihiyle iki yüzyıl önceye tarihlen-
diğini belirtmektedir. Sandars, 1978, s. 110.

62 Gurney, bu kişinin Lidya'nın erken dönem kralları olan Alyattes ve Sad-
yattes ile ilişkilendirilebileceğini belirtir. O.R. Gurney, Hititler, Dost Ya-
yınları, 2001, s. 33.

durumu ve Batı Anadolu'da gelişen siyasi olaylarla ilgili bilgi verirken Herodotos'un bölgeyle ilgili olarak sözünü ettiği kıtlığı içeren çarpıcı bilgiler yazıtta ele geçmektedir.

*“Abhiyawa’lı Attarissiyas seni ülkenden sürdü ve öldürmek için peşine düştü. Ve Sen, Güneşin babasına sığındın, O seni hem ölümden hem de Attarissiyas’ın sürgününden kurtardı... Sen, eşlerin, çocukların, piyadelerin, araba savaşçıların Güneş’in babasına sığındınız. O size mısır ve mısır tohumu, malt, malt ekmeği, şarap ve peynirden bolca verdi. Güneş’in babası seni, eşlerini, çocuklarını ve piyadelerini koruduğunda sizler açtınız ve sizi Attarissiyas’ın kılıcından kurtardı. Yoksa köpekler sizi açlıktan tek lokmada yutarlardı. Eğer bayatınızı kurtarmak için Attarissiyas’tan kaçmaya kalksaydınız, açlıktan ölürdünüz.”*⁶³

Batı Anadolu’daki Arzava ülkesi yakınlarında Lidya’nın güneyine denk gelen bölgede meydana gelen siyasi olaylardan söz ederken arka planda kıtlık gerçeğini gözler önüne seren Boğazköy’de ele geçen bir belgede yani Madduwatas’ın iddianamesi’nde karşımıza çıkan durum bir bakıma Herodotos’un Lidya bölgesiyle ilgili olarak aktardıklarıyla paralellikler göstermekte ve Tunç Çağ’ın sonunda bölge için yiyecek bulmanın zorluğunu ve göç hareketleri için her zaman yeterli sebebin olduğunu göstermektedir.⁶⁴

1.2. SAVAŞ TEKNOLOJİSİNDEKİ GELİŞMELER

Geç Tunç Çağ’ının sonunu getiren faktörler arasında savaş teknolojisindeki gelişimlerin, Tunç Çağ’ının köklü yapılarının sonunu getirdiği görüşü, R. Drews tarafından “The end of the Bronze age, changes in warfare and the catastrophe C. 1200 B.C.” adlı eserinde etraflıca incelenmiştir. Bu eser, savaş tekno-

63 G.A. Wainwright, “The Teresh, the Etruscans and Asia Minor”, AS 9, 1959, ss. 202-203; Robbins, 2001, s. 38.

lojisindeki gelişmelerin Tunç Çağı'nın sonunu getirdiği hipotezine, referans oluşturmaktadır. Drews, kargaşa yıllarına kanıt teşkil edebilecek, konu başlıklarını ayrı ayrı ele alarak, deprem, kuraklık, göçler, demircilik, sistemlerin çöküşü üzerine ortaya sunulan kanıtları ve görüşleri yorumlamıştır. Fakat ona göre, yukarıda sıralanan Yakındoğu'yu kaosa sürükleyen nedenlerden sadece bir bölümünü oluşturduğunu belirtir. Krize ve çöküşe sebep olan yeni ve gelişmiş silahlar ve savaş taktikleri kullanımının, Tunç Çağı'nın eski ve geleneksel savaş ekipmanları ve yöntemleri karşısında üstün gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Doğu Akdeniz'de savaşçı bir grup olarak kaynaklarda gözüken Sherden topluluğu, farklı teçhizatları ve savaş teknikleriyle Tunç Çağı'nın farklı bir savaşçı grubu olarak bilinmektedir. Yakındoğu'da ortaya çıkan yeni tip savaş yöntemlerinden II. Ramses de etkilenmiş olmalıydı ki, Sardinya'dan gelen ve yeni tip savaşta uzman Sherden lejyonerlerini (*Resim: 3*) kiralayıp, ken-

Resim: 3 Abydos kabartmalarından Sherden Savaşçılar

di ordusunda savaştırmıştır.⁶⁵ Drews'e göre, Tunç Çağı'nın sona ermesine sebep olan savaş teknolojisindeki yeniliklerde, yeni ve gelişmiş zırhlar, mızraklar, kılıçlar baş rolü oynamaktadır. Yuvarlak kalkanlar ve büyük uzun kılıçlar, iki mızrak göğüs göğüse savaşta savaşçıların gereksinim duyduğu başlıca silahlardı.⁶⁶

Geç Tunç Çağı'nda savaşçıların kullandığı savaş ekipmanlarıyla ilgili dikkate değer bilgiler Homeros'tan gelmektedir. İlyada'da Homeros, Akha ve Troyalı kuvvetler arasındaki savaşı anlatırken, dönemin savaşçı kıyafetleri ve savaş teknikleri üzerine de bilgiler vermektedir. Ayaklara kadar uzanan kalkanlar, gümüş kakmalı tunç kılıçlar, göğsü kaplayan zırhlar ve tolğalar tunç çağı savaşçısının profilini çizmektedir.⁶⁷ Silahlardaki en önemli yeniliklerden biri kuşkusuz, yeni bir kılıç türü olan Naue II. Tipi kılıçların (*Resim: 4*) Doğu Akdeniz'de kullanım görmeye başlamasıdır. Bu tip kılıçlar ortaya çıkmadan önce Doğu Akdeniz'de orak biçimli kısa kılıçlar yayginken, Naue II tipin Tunç çağı'nın sonunda ortaya çıkışı, Tunç çağı'nın savaş yapısını baştan aşağı değiştirmiştir. Bu tipte kılıçlar, tunçtan, ortalama 70 cm uzunluğundaydı. Genel olarak Doğu Akdeniz'de ortaya çıkmadan önce Orta ve Kuzey Avrupa'da gözükmekteydiler. Yunanistan'daki mezarlarda ele geçen bu tip kılıçlar, M.Ö. 11. yüzyıl içerisinde Ege'de kullanılan en yaygın kılıç türü olmuştur.⁶⁸ Bu tip kılıcın diğer çağdaşlarından farklı olarak en önemli özelliği birbirine paralel iki kesici kenarı ve sivri enine kesidinin bulunması ve dışa doğru kanatlı olmasıdır.⁶⁹

64 Wainwright, 1959, s. 203.

65 F.C. Woudhuizen, *The Ethnicity of the Sea peoples*, 2006, s. 41.

66 Drews, 1993, s. 179.

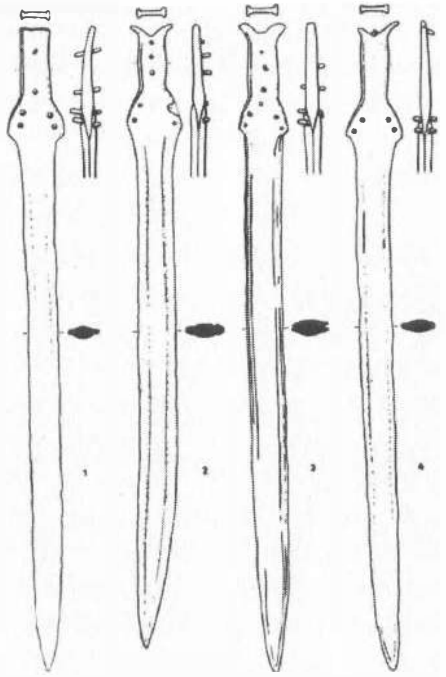
67 İlyada, XIV, 376, III, 330-335, XV, 645-646, X, 261-265.

68 Drews, 1993, ss. 192-208.

69 B. Molloy, "Swords and Swordsmanship in the Aegean Bronze Age." *AJA*. 114.3, 2010, s. 409.

Drews, tüm bu savaş ekipmanlarındaki yenilikler ve yeni taktikler bilen uzman savaşçılarla, Yakındoğu'da eski yöntemlerin yetersiz kaldığını ve yeni teknolojilerin köklü değişikliklere sebep olarak, kargaşa yıllarına sebep olduğunu öne sürmektedir.⁷⁰

Gordon Child ise, demir kullanımının yaygınlaşması ile Tunç Çağı'nın köklü bürokratik yapısının çöküşü arasında bağlantı kurmaktadır. Hitit ve Mısır ordularında paralı asker olarak

Resim: 4 Naue II. Tipi Kılıçları

savaşan barbar halkların savaştıkları ordulardaki uygar savaş yöntemlerini, şehirlerde uygulanan silah yapım süreçlerini ve demir işlemeciliğinin sırrını öğrenebilecek konuma geldiklerini, bir süre sonra barbar kiralık askerlerin uygar ülkelerde gördükleri eğitimin kendilerine kazandırdıklarıyla, Hititler'in ve Mısırlılar'ın felaketine yol açacak biçimde, efendilerine karşı kullandıklarını belirtmektedir. Kiralık askerlerin demir silahların yapımını öğrenip yayması sonucunda, barbar kavimlerin, Yunanistan ve Küçük Asya'ya olan akınlarının yarattığı kaos ortamı, Tunç çağın sonunu getirmiştir.⁷¹

⁷⁰ Drews, 1993, ss. 174-225.

⁷¹ G. Childe, Tarihte neler oldu, İstanbul, 1993, ss. 124-126.

Drews'un Tunç Çağı'nın sonunu getiren ana faktörün Savaş teknolojisindeki gelişmelerin ve buna karşın Hitit ve Mısır gibi büyük siyasi yapıların ordularının bu gelişime ayak uyduramamaları Yakındoğu'da geri kaldıklarını belirtmesi ile Child'ın öne sürdüğü büyük ordulardan silah teknolojisini öğrenip kullanan barbarlar hipotezi arasında sebep sonuç ilişkisi yönünden farklılık olmasına rağmen temelde mantığın aynı çalıştığı görülmektedir. Bu görüşün temel dayanağı Yakındoğu'da Büyük devletlerin ordularında paralı asker olarak görev yapan ve göreceli olarak yerleşik olmayan halkların silah ve ekipman avantajını eline geçirerek, kökleşmiş yapılara baş kaldırması ve geniş bir coğrafyada kaosa neden olmasıdır. Teknolojiyi ele geçiren halkların kimler olduğu ise her iki araştırmacı tarafından çok fazla irdelenmemiş aksine Drews'un detaylı belirttiğı gibi savaş ekipmanlarındaki gözle görülür değişim üzerinde durulmuştur. Drews'un halklar açısından vurguladığı tek nokta sadece Sherden halkının Yakındoğu'daki yeri ve Mısır ülkesinde savaşları başarılarından dolayı özel bir birlik olarak nitelendirilmesi olmuştur. Bu halkın farklı savaş taktiklerini öğrendiğı ve teknolojik açıdan da farklı ekipmanları (zırh, uzun kılıç) kullandığını belirtmektedir. İster savaş teknolojisi yönünden gelişmiş halkların saldırıları isterse Hitit ülkesinin de sonunu hazırlayan kronikleşmiş kıtlık tablosu içerisinde, kıtlıktan bunalarak topraklarını terk etmek zorunda kalmış göçmen hareketi olsun, Tunç Çağı'nın sonunda meydana gelen kriz yıllarının odağında yıkımın baş sorumlusu olarak Deniz Kavimleri'nin olduğu muhakkaktır. Bu bölümden sonra Deniz Kavimleri'nin göç serüveni ve 50 yıl süren söz konusu kriz yıllarında bu halkların neler yaptıklarının ve kim olduklarının cevabını bulmaya çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ

2.1.DENİZ KAVİMLERİNİN TERİM OLARAK KULLANILIMI

Mısır Kaynaklarında, Deniz Halkları, Denizin ortasından gelenler, denizin ortasında yaşayanlar, Kuzeyden gelen halklar, gemilerde yaşayanlar olarak ifade edilen halkların Deniz Kavimleri (Sea People) olarak modern literatürde tanımlanması süreci neredeyse 200 yıla yaklaşan bir zamana kadar geriye gitmektedir.

Deniz kavimleri üzerine modern literatürde en erken çalışma Champollion tarafındandır. 19. yüzyılın ilk yarısında, Jean François Champollion'un "Grammaire Egyptienne" adlı 1836 yılında basılmış eserinde, III. Ramses'in Medinet Habu tapınağında ki yazıtlarda söz ettiği Peleset isminin Filistinliler olabileceğini ilk kez önermiştir. 1850 Yılında ise Medinet Habu Tapınağı yazıtları üzerinde adı geçen Peleset'lerin Mısır bilimciler tarafından ilk kez Levant bölgesindeki Filistinliler olabileceği görüşü ağırlık kazanmış ve bu dönemden sonra Mısır kaynaklarında Sorguçlu başlıklarıyla resmedilen ve Peleset olarak nitelenen halklar Filistinliler olarak kabul görmüştür. Fakat Mısır kaynaklarında ismi geçen ve henüz tam olarak kim oldukları ve nereden geldikleri çözülememiş söz konusu halklar için bu dönemde yeni yeni lokalizasyonlar önerilmekteydi. Bu açıdan Filistinliler ile ilişkilendirilen ilk halk grubu olan Peleset'ler , Filistin Halkının Tevrat'ta Kaphtor'dan geldiği bilgisi ışığında Girit'ten gelen Pelasglar oldukları savı ortaya atılmıştır.

Emmanuel de Rouge, 1867'de basılan "Revue Archeologique 16"da, Merneptah'ın Karnak tapınağında adı geçen saldırgan

halkların isimleriyle ilgili etimolojik incelemeler yapmış ve Akdeniz halklarının isimleri ve yerleri arasında vokal açıdan benzerlikler ve bağlantılar kurmuştur. Rouge'un araştırması Deniz kavimlerinin kökeniyle ilgili ilk önerileri sunması açısından önemlidir. Teresh halkını, Tyrsenler veya Etrüskler'le uyumlandırırken, Shelekesh'i Sicilya ile, Sherden'i Sardinya adası ile, Ekvesh'leri Akhalar ile ve Lukka'ları Güneybatı Anadolu'daki Likya'lılarla ilişkilendirmiştir. Bir sonraki adımda ise, François Chabas, 1872'deki "Etudes sur L'antiquite Historique d'apres les sources egyptiennes et les monuments reputes prehistoriques" adlı eserinde Tjekker'i Kuzey batı Anadolu'daki Troya ile ilişkilendirmiştir.⁷² Chabas, istilacılar arasında sayılan Shelekesh ve Sherden halklarını, vokal benzerlik dolayısıyla Akdeniz'deki Sicilya ve Sardinya adalarının yerli halkı olarak tanımlamış, Peleset'lerin de bir Avrupalı halk olduğu vurgusunu yaparak Avrupalı Pelasglar olduklarını savunmuştur.

1873 Yılında Gaston Maspero Medinet Habu'da zikredilen Peleset'lerin semitik bir halk olmasından ziyade Avrupalı bir halk olmasının daha akla yatkın olacağını belirterek Chabas'nın görüşünden giderek Avrupalı Pelasglar'ın Pelesetler olduğunu belirtmiştir. III. Ramses döneminde Avrupa'dan muhtemelen Dorların istilası sonucu büyük bir göç hareketliliği yaşandığı savını destekleyen Maspero, Pelasglar'ın bu kargaşa içerisinde güneye doğru ilerleyerek Mısır ülkesine yerleşme amacı güttüklerini ancak bunu başaramayınca yeni yerleştikleri bölgede –Bugün Filistin olarak bilinen topraklarda- Filistinliler olarak tanındıklarını öne sürmektedir.⁷³

Rouge ve Chabas'ın Önasya'nın batısında Akdeniz'de, Yumaniistan'da, Sicilya ve Sardinya adalarını içine alan bölgede yaptıkları etnik tanımlamalar, Gaston Maspero tarafından ele alın-

72 Woudhuizen, 2006, s. 35.

73 Maspero, 1873, s. 85. non vidi, Drews, 1993, s. 55.

maış ve sonucunda 1881’de ilk kez Medinet Habu ve diğer Mısır belgelerindeki halkların denizle ilişkilendirilmesi sebebiyle “Deniz Kavimleri” terimi kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁴ Maspero yorumunda Deniz kavimlerinin anavatanının, Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu ile sınırlandırılması gerekliliğini vurgulamış ve kendisi de halkların isimleriyle Antik yerleşmeler arasındaki ses benzerlikleriyle bazı çıkarımlar yapmıştır. Buna göre Sherden ismi Lidya’lıların başkenti Sardis kentiyle, Weshesh ismi Karya bölgesinde yer ismi olan Wassos ile, Shekelesh ise Pisidia şehri olan Sagalassos ile ilişkilendirilmiştir.⁷⁵

2.2.DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜNE GİRİŞ

Akdeniz’de M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen Amarna döneminden itibaren II. Şuppiluliuma’nın hükümdarlığına kadarki dönemi boyunca, deniz yolculuğu yapan küçük bir halk grubunun varlığı bilinmekteydi. Bu grubun Levant bölgesi ve çevresinde sürekli bir etkisi bulunmaktaydı. Amarna döneminden başlayarak tüccar olarak görülmelerine rağmen bazen paralı asker bazen de korsan olarak Akdeniz’de görülmekteydiler⁷⁶. İlk kez Amarna mektuplarıyla varlıkları kanıtlanan bu halklar ile ilgili olarak birçok görüş bulunmaktadır. Bunun sebebi Deniz Kavimleri konusunda bilgi veren kaynakların çeşitliliğinden ileri gelmektedir.

Antik Mısır kaynaklarına göre, kuzey ülkelerinden gelenler olarak adlandırılan ve saldırgan, yıkıcı, yağmacı ve korsan olarak nitelendirilen Deniz kavimleri, bununla birlikte Doğu Akdeniz’de bir nedenle ayrılmak zorunda kaldıkları topraklardan, uzaklara yolculuk eden mülteciler olarak bilinmektedirler. Di-

74 Maspero, 1881, s. 118.

75 Woudhuizen, 2006, s. 35.

76 G. Lehmann, “The Sea people Phenomenon, Migration and Transmission of Culture in the Levant at the End of the Late Bronze Age”, *Migration und Kulturtransfer*, 1999, s. 414.

ğer bir açıdan bakıldığında, bu belki de dramatik bir diaspora hareketidir.⁷⁷

Amarna mektupları ve Ugarit vesikalarında yağmacı ve saldırgan bir grup olarak Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren bu halklar M.Ö. 13. yüzyıl ortalarına doğru saldırılarının gücünü arttırdılar ve Doğu Akdeniz kıyıları boyunca ilerledikleri gemileriyle önlerine çıkan kıyı kentlerini tahrip ettiler. Mısır'a karşı ilk saldırılarını Merneptah'ın beşinci yılında yaptılar ve yenilgiye uğradılar. III. Ramses'in beşinci yılında, Libya önderliğindeki Deniz kavimleri tekrar Mısır sınırına dayandılar. Aradan geçen üç yılın ardından en büyük göç dalgası, Mısır'ı ve Kenan bölgesini vurdu. Karada ve denizde geçen iki ayrı savaş sonucu III. Ramses önderliğindeki Mısır orduları, Deniz kavimlerini bozguna uğratıp, hayatta kalanları esir aldı.

Deniz kavimlerinin Mısır'a karşı ilk saldırıları Merneptah'ın beşinci yılında (M.Ö. 1208) olmasına rağmen, Doğu Akdeniz'de Deniz kavimlerinin varlığı çok daha eskilere gitmektedir. Merneptah döneminde Mısır'a saldıran halklar arasında yer alan Lukka'lar, Amarna arşivinde geçen ve M.Ö. 1350-1334'e tarihlenen bir mektuba göre, Lukka'lar Doğu Akdeniz'de korsan faaliyetleri göstermekte ve Mısır kıyılarına saldırılar düzenlemektedirler. Mısır kralı, Kıbrıs kralını, Lukkalar'ı desteklemekle suçlarken, Kıbrıs kralı kendini savunmaktadır.

“Lukka halkı yıldan yıla benim ülkemde köyler ele geçiyorlar.”⁷⁸

Deniz kavimlerinden bir halk olan Lukka'nın muhtemelen en eski zikredilişi ise Suriye kıyısındaki, Byblos kentindeki küçük bir Obelisk'teki yazıt üzerinde bulunmaktadır. M.Ö. 2000'e ta-

77 R. Yağcı, “Kilikya'da Deniz Kavimleri Sorunu”, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri üzerine yeni araştırmalar, Ankara, 2008, ss. 233-234.

78 W. L. Moran, Amarna Letters, Baltimore, 1992, EA 38 7-26

rihlenen Obeliskteki yazıtta “*Kukun, Lukkan’ın oğlu*” diye geçmektedir.⁷⁹

Deniz kavimlerinden, Lukka dışında Amarna mektuplarında diğer Deniz kavimlerinden bazılarının da adı geçmektedir. M.Ö. 1350 yılına tarihlenen üç ayrı mektupta⁸⁰ Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan Sherden’leri içermektedir. III. Ramses’in Sekizinci yıl yazıtında karşımıza çıkan bir diğer deniz kavimi Danuna ise Tir’li Abi-Milki’nin IV. Amenofis’e gönderdiği mektupta yer almaktadır.⁸¹

*“Danuna kralı öldü,
ölümünden sonra yerine kardeşi geçti
ve ülkesi barış içindedir.”*⁸²

M.Ö. 1350’lere tarihlenen bu ilk dönemde Deniz Kavimleri arasında Mısır yazıtlarında adı geçen halkların yavaş yavaş tarih sahnesine çıkmaya başladıkları Lukka’ların denizlerde rahatsızlık veren bir tehdit, Danuna’larınsa siyasi bir figür olmaya başladığı görülmektedir.

Mısır ülkesini rahatsız eden Deniz Kavimleri’nin içinde bulunduğu ilk sınır ihlalleri ve rahatsızlıklar, II. Ramses’in beşinci hükümdarlık yılı ile başlamaktadır. (*Resim: 5*) Bu döneme kadar hiçbir önemli sınır ihlali ve göç hareketi Mısır ülkesinde yaşanmazken Sherden korsanları tarafından Delta kıyılarına akınlar yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu korsan saldırılarının oldukça sıklıkla tekrar ettiği düşünülmektedir. Bunun nedeni de esir alınan Sherden esirlerinin Nübyan ve Libya’lılar ile birlikte Mısır ordusunda yeterli sayıda bir birlik olarak kayıtlarda gözükmesinden ileri gelmektedir.⁸³ Bunun dışında II. Ramses’in

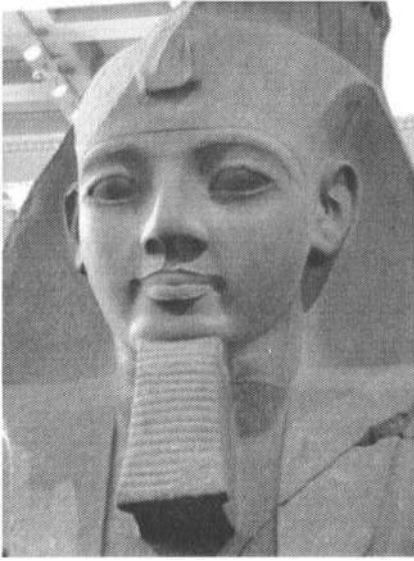
79 Robbins, 2001, s.156. Ayrıca bknz. Lukka bölümü 180 nolu dip not.

80 Cifola, 1994 , s. 8. (EA 81-122-123).

81 Robbins, 2001, s. 311.

82 Moran, 1992, EA 151 49-58

83 Faulkner, 1975, s. 226.

Resim: 5 II. Ramses

memekteydi.⁸⁴ II. Ramses'in Libyalılar ile bir savaş yaptığı bilinmesine rağmen savaşla ilgili fazla bir detay bilinmemektedir. Ramses'in kırkdördüncü hükümdarlık yılında Libyalı esirlerin Aşağı Nübya'daki Es-Sabua tapınağında çalıştıkları bilinmektedir. Bununla birlikte II. Ramses bu halkların ülkesine girip yerleşmelerini engelleyebilmek için Batı sahil yolu boyunca Rhacotis'ten başlayarak El-Alamein'e kadar uzanan hat boyunca kalelerden bir şerit oluşturmuştur.⁸⁵

Mısır Hükümdarı'nın aldığı bu türden geçici çözümler Deniz Kavimleri ve Batıdan gelen Libyalı halkların bir zaman boyunca Mısır ülkesi topraklarından uzak durmuş olabileceklerini göstermektedir. Fakat bu çabalar kalıcı çözümler üretmemekteydi. Yakın doğu'da değişmeye başlayan politik rüzgarların et-

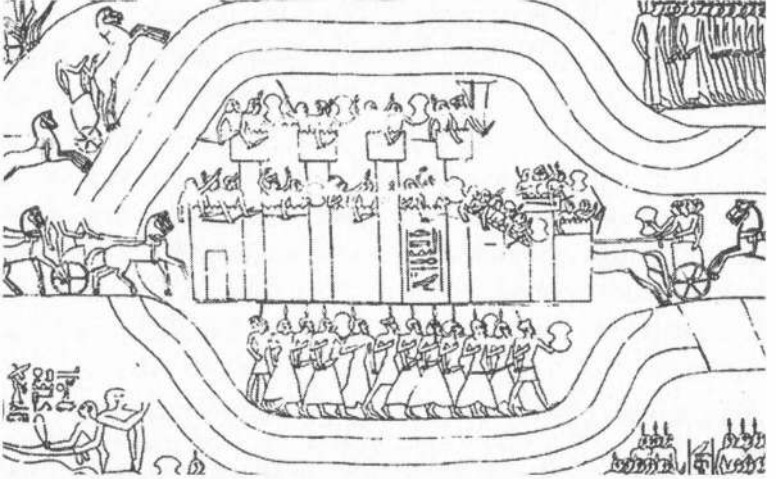
hükümdarlık yıllarında Batı Deltası üzerinden gelen saldırılar da Mısır ülkesini uğraştıran, rahatsız eden bir diğer konudur. Antik Çağ'ın Tjemehu ve Tjehenu olarak bilinen kabileleri ile birlikte Meshwesh ve Libu halklarının da eklenmesiyle Mısır ülkesine saldırılar düzenlenmişlerdir. Aç kalan söz konusu halklar Mısır topraklarına karınlarını doyurmak amacıyla girmekteydiler ve I. Seti'den beri bu halkların saldırıları bilin-

⁸⁴ Faulkner, 1975, ss. 226-227

⁸⁵ Faulkner, 1975, ss. 229-230

kisi kısa süre sonra Deniz Kavimleri'nin de taraf seçmesini ve böylece paralı asker olarak farklı ordularda görev yapmalarına sebep olacaktı. Fakat hala Deniz Kavimleri olarak nitelendirilen halklar arasında bir ortak güç birliği anlayışı bulunmamaktaydı.

Yakındoğu'da Mısır ve Hitit devletlerinin birbirine eşit kuvvetler haline gelmesi ve bu iki büyük devletin ekonomik menfaatlerinin Kuzey Suriye toprakları üzerinde birleşmesi üzerine ortaya çıkan Kadeş Savaşı II. Ramses'in beşinci iktidar yılında (M.Ö. 1296) yaşanmıştır. Kadeş savaşı hakkında bilgi veren Mısır kaynakları, iki metin ile bir grup kabartmadan ibaret olup, savaşın içeriğini ayrıntılı bir şekilde, gözler önüne sermektedir. (Resim: 6)

Resim: 6 Luxor Tapınağı Kadeş Savaşı Kabartması

Mısır kaynakları, Kadeş'te karşılaşan iki ordu ile ilgili bazı bilgiler vermektedir. Buna göre, Hitit kuvvetleri 17.000 piyade ve atlı arabadan oluşmaktaydı. Mısır ordusu ise 20.000 kişiden oluşuyordu. Luxor'da bulunan tapınaktaki kabartmalar üzerinde, Hitit ordusunun bulunduğu kısımda, 16 farklı ulus belirtilmektedir. Hitit ordusunda görev yapmış halkların arasında, Su-

riye, Kargamış, Ugarit, Halep gibi devletlerin yanında Anadolu halkları da bulunmaktaydı.⁸⁶

Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a karşı saldıran Halklar arasında olan, Sherden'lerin henüz, Mısır içerisinde paralı asker olarak görev yaptığı ve Hitit ordusuna karşı savaştığı yazıtlardan bilinmektedir. Diğer yandan aynı şekilde, Merneptah'ın beşinci yılında, Mısır'a saldıran Lukka'ların, Hitit ordusu içerisinde görev yaptığı görülmektedir. Hitit ordusu içerisinde savaşan müttefik güçlerin listesi, Mısır kayıtlarında bulunmaktadır. Anadolu'lu halk gruplarından oluşan bu listede, Lukka'ların yanında, Masa, Dardana, Arzava, Pitaşsa, Aravanna ve Karkışa gibi birçok Anadolu halkı yer almaktadır.⁸⁷

Görüldüğü üzere II. Ramses döneminde zaman zaman ve küçük gruplar halinde Mısır ülkesinin sınırlarını ihlal eden halk grupları içerisinde yer alan Sherden'lerin Mısır ordusunda da paralı asker olarak görev yaptıkları ve usta savaşçılar oldukları bilinmektedir. Merneptah tarafından Deniz Kavimleri arasında zikredilen Lukka'ların ise Hitit ordusunda paralı asker olarak görev yaptıkları görülür. Önceden de vurguladığımız gibi anlaşılan henüz aralarında bir güç birliği yoktur ve Medinet Habu'daki yazıtta dile getirildiği gibi bir gizli anlaşma yapılmamış olmalıdır.

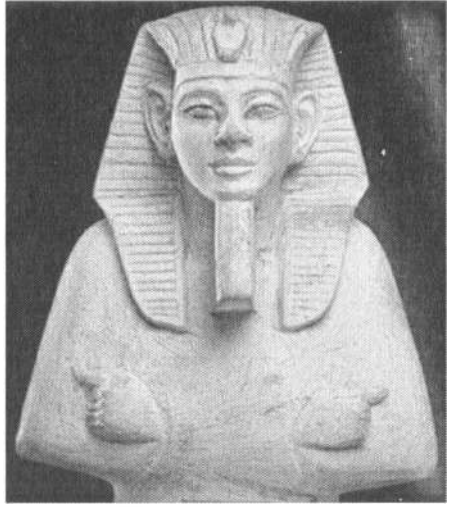
2.3.İLK SALDIRI VE SONRASI GELİŞEN GÖÇ HAREKETİ

Deniz Kavimleri ile ilgili Mısır'a olan en eski büyük saldırı, Merneptah'ın hükümdarlık dönemine tarihlenmektedir. Merneptah, (*Resim: 7*) M.Ö. 1212 yılında muhtemelen ellili yaşlarında tahta geçtiğinde, babası döneminden beri tetikte bekleyen sınır ihlalleri baş gösterdi. Açlık yüzünden ülkelerinden ayrılan komşu

86 Robbins, 2001, ss. 29-31.

87 E. Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, Ankara, 1997, ss. 90-91; Barnett, 1975, s. 360.

Libyalı gruplar, Mısır sınırını geçip, batı deltası üzerinden Mısır topraklarına giriyorlardı. Batı deltasındaki bu istila tehdidi karşısında, Merneptah öncelikle Teb'deki Amon kahinine danıştı ve Merneptah hükümdarlığının beşinci yılında harekete geçti. Öncelikli olarak ordusunu güçlendirdi. Yaklaşık M.Ö. 1208' de "*kuzeydeki denizden*" gelen de-

Resim: 7 Merneptah

deniz kökenli kuvvetler tarafından desteklenen Libya ve Meshvesh ordusuna karşı batı sınırındaki piyer isimli bir yerde altı saat süren savaş sonucunda istilacıları bozguna uğrattı.⁸⁸

Teb'deki Merneptah tapınağında 1896 yılında bulunan zafer Steli üzerinde, Firavunun düşmanı geri püskürttüğünü ifade etmekte ve Libya Koalisyonu içerisinde bulunan halkların da bir listesini vermektedir.⁸⁹ İstilacı koalisyonun içerisinde, Libu, Meshvesh, Kehek ve diğer Deniz halkları olan Sherden, Shekesh, Lukka, Tursha ve Akavasha yer almaktadır. Mauroy adında bir prens önderliğinde ilerleyen gruplar, Tjehenu'yu istila edip, deltaya kadar ilerlemişlerdir. İstilacı Libyalı'larla, ittifak kuran bu Deniz halkları Önyasya ve Ege denizi kıyılarından gelmekteydi.⁹⁰ Merneptah'ın Libya birliğine savaşın sonunda diz çöktürdüğü ve büyük bir zafer elde ettiği Karnak yazıtında

⁸⁸ Faulkner, 1975, s. 232.

⁸⁹ Zangger, 1995, s. 25.

⁹⁰ Faulkner, 1975, s. 233.

uzun uzadıya anlatılmaktadır. Savaş sonunda Mısır yazıtları Libya Lideri'nin teslim oluşunu işte böyle aktarmaktadır;

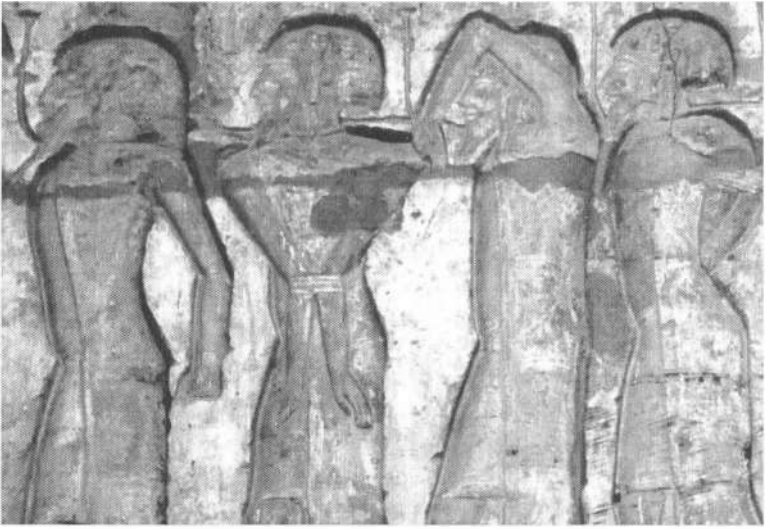
*"Libya'lının zavallı önderinin kalbi korkudan felç olmuş durumda, ve küçüldü. O, durdu ve diz çöküp yayını, sadağını ve sandaletlerini yere bıraktı."*⁹¹

Yazıttan bilindiği üzere 6000'den fazla düşman askeri öldürülmüş ve çok sayıda Libya Koalisyonu'na ait saldırgan esir alınmıştır. (Resim: 8) Yazıta göre Shekelesh'ten 222 kişi, Teresh'lerden, 742 kişi ve Akavasha'lardan 2201 kişi esir alınmıştır. Esir alınanların sayısı, kesin güvenilir olmamakla birlikte, ele geçirilen Akavasha sayısından dolayı, gruptaki en fazla sayıda kişi oldukları ve grup içerisinde liderlik eden halk oldukları sonucu çıkarılabilmektedir.⁹² Akavasha-Ekvesh'in vokalizasyondaki benzerlik dolayısıyla Ahhiyawa'lılar ile bağdaştırıldığı ve Geç Tunç Çağı'nın sonlarında Ahhiyawa'yı üs olarak kullanıp çeşitli kıyı bölgelerine saldırılar düzenleyen Piyamaradus'un da Hitit devleti için sorun teşkil eden saldırgan bir korsan olduğu bilinmektedir. Mısır'da gerçekleşen saldırının sonucuna döndüğümüzde, Mısırlılar saldırı sonrası düşmanın zaiyatı hakkında çıkarımlar yapmışlardır. Mısırlılar düşman ölü sayısını hesaplarken, düşmanın cinsel organını keserek, askeri kampa götürüp orada saymaktadırlar. Böylece düşmanın zaiyatı ile ilgili tam bilgi sahibi olabilmekteydiler. Mısırlı askerlerin çoğu sünnetli olduğu için böylece sünnetsizlerin, Libya konfederasyonundan olduğu biliniyordu. Fakat düşman askerlerinden ölen bir kişi sünnetliyse, bu durumda ellerinden bir tane si kesilip, sayılıyordu.⁹³ Örneğin Karnak yazıtı dolayısıyla Ekvesh/Akavasha'ların sünnetli olduğu bilinmektedir.

91 Sandars, 1978, s. 105.

92 Barnett, 1975, s. 367.

93 Mısır bilimci Charles Breasted 1906 yılında ilk kez basılan "Ancient times of Egypt" adlı eserinde, Libyalılardan 6359 ve Deniz kavimlerinden 2370 kişinin Mısırlılar tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir. Robbins, 2001, ss. 151-152.

Resim: 8 Libya Konfederasyonu esirleri

Libya Savaşı'nın başlıca kaynakları Karnak'taki uzun zafer yazıtı ve Athribis stelidir. Bunun dışında üçüncü bir yazıt ise İsrail steli olarak adlandırılır. Merneptah dönemine ait olan İsrail steli üzerinde, Mısır halkının Libya ordusuna karşı kazandığı zaferden duyduğu büyük mutluluk dile getirilmektedir.

“Adamlar şarkı söyleyerek gidip geliyorlar. Dertli insanların ağlamaları kesildi. Şehirler yeniden iskan ediliyor, tohumunu eken, hasat edip yiyecek, Tanrı Ra Mısır'a geri döndü”.⁹⁴

Mısırlılar yazıtlardan anlaşıldığı üzere istilacı halklara karşı alınan zaferden fazlasıyla memnundular. Topraklarını, mallarını ve canlarını kurtarmışlardı. Mısır halkı, Merneptah dönemi sonrasında yaklaşık bir 40 yıl kadar büyük bir tehlikeyle karşılaşmadı. Kuşkusuz küçük çapta saldırı girişimleri ve sınır ihlalleri mutlaka gerçekleşmişti. Çünkü bu dönem bilindiği üzere De-

94 Faulkner, 1975, s. 234.

niz Kavimleri'nin Doğu Akdeniz kıyılarındaki korsanlık faaliyetlerinin olduğu ve ticaretle uğraştıkları bir dönemdi. İlyada'da Troya savaşındaki savaşçılar arasında adı geçen Akamas'ın Kıbrıs-Minos tabletlerinde Doğu Akdeniz'de ticaretle uğraşan sıkı bir tüccar olarak gözükürken daha sonraki bir Linear D tabletinde “*İlion'lu Akamas büyük düşman*” olarak nitelenmesi, Ekvesh olarak Mısır Yazıtlarında belirtilen Ahhiyawa'lıların da ticari faaliyetler ile bir süre Doğu Akdenizde uğraşmalarının ardından bir anda istilacı harekete dönüşmelerine kanıt gösterilebilir.⁹⁵ Bunun yanında iki Ugarit tabletinden hareketle, Hiyawa'lıların Lukka bölgesinde yerleşmiş oldukları bilinmektedir.⁹⁶ Muhtemelen Mısır dilinde Akawasha/Ekvesh olan halklar, Mısır yazıtlarında istilacı halklar arasında adları zikredilen Lukka'ları da kendi ana yurtlarından kaldırarak bu göç ve istila macerasına katmış olmalıdırlar.

Deniz kavimlerinin, Mısır'a karşı bu ilk ciddi saldırı girişimi esnasında, Mısır dışındaki bölgelerinde, kuzeydeki denizden gelen halklar tarafından saldırıya uğradığı ve topraklarının tehdit altında olduğu bilinmektedir. Deniz kavimlerinin göçlerini içeren en eski kaynaklar arasında, Akkad çivi yazısı ile yazılmış olan Ugarit belgeleri de bulunmaktadır. Bu belgelerin en önemli özelliği Deniz Kavimleri göçünü parça parça da olsa kronolojik olarak sunabilmesi ve Ugarit'in yıkımı ile ilgili de tarihleme yapılabilmesinde yardımcı olabilmesidir. Belgelerin bir kısmı doğrudan doğruya bu göçlere katılan halkların Ugarit kentine ve bölgeye verdiği zararı içerirken bir kısımda dolaylı olarak bilgi vermektedir.

Ras Shamra'daki Rap'anu arşivinde ele geçen bir kil tablette (RS. 20.212) Anadolu'da meydana gelen yoğun bir kıtlıktan

95 Woudhuizen, 2006, s. 109.

96 S. Lackenbacher - F. Malbran-Labat, “Ugarit et les Hittites dans les archives de la Maison d'Urtenu”, *SMEA* 47, 2005, ss. 227–240.

sözedilmektedir. Hatti'nin büyük kralı Kuzey Suriye'deki Ugarit liman şehrindeki vasallarından, Kilikya'daki Ura'ya Mukış'ten 2000 ölçek hububat ve takviye asker göndermesini istemektedir.⁹⁷ Fakat tam bu esnada Ugarit'te ele geçen bir başka yazılı belgeye göre, Ugarit şehri'nin Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren denizci halklardan dolayı başı derttedir. Ve istila tehdidi altındadır. Ugarit kralı, babam diye hitap ettiği Alasiya kralından yardım istemektedir. Alasiya kralı Pagan'ın Ugarit kralı Ammurapi'ye gönderdiği bir cevap mektubunda ise Kıbrıs kralı, Ugarit kralına düşman gemilerine karşı koyması için 150 gemiden oluşan bir filo kurması önerisinde bulunmaktadır.⁹⁸

Ugarit kralı, Alasiya kralına gönderdiği yanıtta, (RS. 20.238) düşman gemilerinin çoktandır şehrinde olduğunu, Ugarit'i yakıp yıktıklarını, Askeri gücünün olmadığını çünkü kuvvetlerini, Hatti'ye yardım için Lukka'ya gönderdiğini yazmaktadır.⁹⁹

*“Babam, şimdi düşman gemileri geldiler ve.
Şehirlerimi yaktılar.
Ülkede çirkin şeyler yaptılar.
Babam farkında değil ama ,
benim bütün askerlerim Hatti ülkesinde
ve tüm gemilerim Lukka ülkesindedir.
Onlar bana geri dönmediler.
Ve ülke böylece kendi başına kaldı.
Babam bunları bilmeli ki,
yedi düşman gemisi yaklaşıyor,
ve onlar bize kötülük etmişlerdir.*

97 Astour, 1965, s. 255.

98 Barnett, 1975, s. 369.

99 (RS.20.238) Sandars, 1978, s. 143.

*Şimdi başka düşman gemileri varsa,
Bana bir şekilde haber yolla ki, ben de bileyim*"¹⁰⁰

Doğu Akdeniz'deki Deniz Kavimleri ilerleyişi ile ilgili bilgi veren bir başka Ugarit belgesinde (RS. 16.402) adı koyulmamış düşmanın yaklaştığı ifade edilmektedir. Ewir Şarruma tarafından "hanımefendi" diye hitap ettiği ve muhtemelen Kraliçe Şarelli olması gereken kişiye gönderilen mektuba ait olan tabletin ilk bölümünde Amanos Dağları'nda konuşlandığını, Mukiş'ten yaklaşan düşmanın gelişini bildirmektedir.¹⁰¹

(15) ... *ve Ben de,*

(16).... *Amanos Dağlarına*

(17).... *İşte Düşman yok etti*

Mektubun iyi korunmuş olan ikinci parçasında da Ewir-Şarruma'nın gelen düşmana karşı duramadığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Kraliçe Sarelli'ye kralın 2000 adet atlıyı görevi için ona göndermesi konusunda aracı olmasını istemektedir. Ve Düşmanın Amanoslar'ı ele geçirmek üzere olduğunu bildirmektedir.

(27) *Ve işte Düşmanlar beni sıkıştırıyor*

(28) *ama Ben bırakmayacağım karımı (ve)*

(29)*çocuklarımı....*

Ewir-Şarruma'nın bu mektubu "Hanımefendisine" yani Ugarit Kralı'nın annesi Kraliçe Sarelli'ye yazmasının sebebi Doğu Akdeniz'de tüm bu karışıklıkların yaşandığı kaos ortamında Ugarit kentinde kralın kendi ikametgahında bulunmamasından ileri gelmektedir. Tablette Ugarit Kralının bir yerlere hareket ettiği ve başka bir satırda ise "Geceyi başka bir yerde geçirdiğine"

100 Hoftijzer and Van Soldt, 'Texts from Ugarit Pertaining to Seafaring', in: *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*, ed. Shelley Wachsmann. College Station: Texas A & M University Press, 1998, s. 344; Woudhuizen, 2006, s. 49.

101 Astour, 1965, s. 257.

değinilmektedir. Mektuptan çıkarabileceğimiz en önemli bilgi kuşkusuz, Deniz Kavimleri göçü içerisinde Saldırgan halkların henüz Amanos dağlarını aştıkları ve Mukiş kentine geldiklerinin bildirilmesidir. Olasılıkla Ugarit kralının da kenti terk edip kaçması fiilen Ugarit'in de düşmanın eline geçmek üzere olduğunu göstermektedir. Ugarit'in düşman tarafından yıkıldığını bildiren ve en son durumu ile bilgi veren bir diğer dramatik mektup RS 19.001' dir. Drdn/Zrdn adlı kişiden efendisine yazılan mektup açıkça saldırıyı ve yıkımı içerir.

*"Efendim,
habercin vardığında,
Ordu darmadağın oldu ve şehir yağmalandı.
Yiyeceğimizin de bulunduğu harman yeri yandı
Ve ayrıca bağlarımız harap edildi.
Şehrimiz soyup soğana çevrildi.
Bunu bilebiliyor musun ?
Bunu bilebiliyor musun ?..."¹⁰²*

Ugarit'te bulunan bu mektuptan anlaşıldığına göre, artık kent tamamen yerle bir edilmiştir. Ve yağmalanmıştır. Tablette geçen, bağların yağmalanmış ve harman yerinin yok edilmiş olması saldırıyı gerçekleştirenlerin kıtlıktan etkilenmiş halklar olabileceği yönünde ipucu vermektedir. Yon, Ras Shamra / Ugarit kentinde yaptığı arkeolojik kazılar yoluyla Ugarit'in Tunç Çağı'nın sonundaki yıkımıyla ilgili olarak önemli bulgulara ulaşmıştır. Ugarit için önerilen Tunç Çağı'nın sonunda bir depremle yıkıldığı hipotezinin aksine sitadelde bulunmuş 'ok uçları ve 2 metreye ulaşan masif yıkım tabakası Ras Shamra'daki son yıkımın insan eliyle meydana geldiğini yani düşman saldırısı sonucu oluştuğunu kanıtlamaktadır.¹⁰³ Böylece Ugarit mektuplarının da bu açıdan doğruluğu kanıtlanmakta ve istila-

102 Singer, 1999, s. 726; Astour, 1965, s. 258.

103 Singer, 1999, s. 730 ; Yon, 1992, s. 117

cıların Doğu Akdeniz kentlerini birbiri ardına yok ettiklerini göstermektedir. Fakat bu mektuplardan anlaşıldığına göre henüz Hitit devleti ayakta. Bu göz önüne alınarak, mektuplar, Deniz kavimleri göçlerinin birinci aşamasına tarihlenmektedir.¹⁰⁴ Singer tarafından Ugarit kentinin yıkımı söz konusu belgeler ışığında M.Ö. 1190- 1185 civarına tarihlenmektedir.¹⁰⁵

Doğu Akdeniz’de kaostan sürdüğü Tunç Çağı’nın son günlerinde, Hitit devletinin de son günleri yaklaşmaktadır. Hitit kralı II. Şuppiluliuma’ya ait olan Boğazköy’de bulunan bir tablette, artık Alasiya’nın da savaşta taraf değiştirdiği ve Deniz kavimlerinin yanında olduğu açıkça bilinmektedir. Alasiya gemileri Hitit için bir tehdittir. Fakat II. Şuppiluliuma, donanmasına emir vererek, Alasiya gemilerini denizin ortasında yakıp, yok ettirmiştir.¹⁰⁶

1988’de bulunan Südburg yazıtı¹⁰⁷, II.Şuppiluliuma’nın icraatlarını içermekle birlikte, Hitit’in son dönemi ve deniz kavimlerinin yayılım alanı hakkında ipuçları vermektedir. Yazıtı sayesinde, Hitit kralının, Akdeniz’in güney kıyıları boyunca, büyük bir sefere çıktığı bilinmektedir. Yazıtı göre, Hitit Kralı’nın ilk seferi çeşitli güneybatı ülkelerine olmuştur. Bunlar, Viyamanda, Tamina, Masa, Luka ve İkuna’dır. Viyamanda ve Luka, Yalbur yazıtından bilindiği kadarıyla II. Tuthaliya tarafından bertaraf edilmiştir. İkinci sefer, yazıtta okunamayan bir dağa olurken, üçüncü sefer şaşırtıcı bir şekilde Tarhuntaşa ülkesine yapılmıştır. Yazıtta, “Tana” olarak geçen şehir Hawkins’e göre Adana’dır. Hitit kralı Tarhuntaşa’yı yendikten sonra Kizzuvatna’ya doğru yoluna devam etmiştir. Singer, Hoffner’in önceden yap-

104 Zangger, 1995, s. 25; Astour, 1965, s. 255.

105 Singer, 1999, s. 729 dn. 427.

106 Singer, 2000, s. 27.

107 J.D. Hawkins, “The end of the Bronze Age in Anatolia: New light from recent discoveries”, *Anatolian Iron ages 3*, Ankara, 1994, ss. 91-93.

tığı öneriyi destekleyerek, Şuppiluliuma'nın Alasiya seferinin yanında Tarhuntaşa'ya da bir sefer yapmasının ana sebebinin bölgeye yerleşmiş olan Deniz kavimlerini yok etmek ya da kuzeye doğru ilerlemelerini durdurmak amaçlı gerçekleştirildiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ Bu yazıttan anlaşıldığı kadarıyla önceleri dost bir vasal olan Tarhuntaşa ülkesinin bir anda Hitit devletinin düşmanı olduğudur. Yöneticiler arasındaki uyuşmazlıkları bir kenara bırakırsak Tunç Çağı'nın sonlarında Tarhuntaşa ülkesinin Deniz Kavimleri göçü sonrası bu halk gruplarının yönetiminin altında olduğu fikrini öne sürmek yanlış olmayacaktır.¹⁰⁹

Hitit'in son günleri ile ilgili bilgi veren, Ugarit'ten başka bir mektupta, II. Şuppiluliuma'nın kendisi, karısı ve çocuğuyla alınıp taşınması için gemi istediği bilinmektedir.¹¹⁰ Böylece Hitit kralının, kendi öz yurdundan güneye, Çukurova'ya kadar çekildiğini ama saldırgan yığınları burada durduramadığını ve Anadolu'dan ayrılmaya çalıştığını anlamaktayız.¹¹¹ II. Şuppiluliuma'nın M.Ö. 1197'den sonra başkenti terk etmesi ile Hattuşa hem krali hem de dini tüm özelliğini yitirmiş oldu.¹¹² Anlaşıldığı üzere Deniz halklarının saldırıları karşısında, Hitit sarayı, Kizzuvatna'ya taşındı ve muhtemelen Hatti ülkesi istila edilip, düşürüldü. Göç yollarına düşmüş yığınlar özellikle, Karaman, Mut, Silifke yolundan Çukurova'ya akıyor olmalıydılar¹¹³.

Kizzuvatna istilacılar tarafından ele geçirildikten sonra son bir çabayla Lavazanda ovasının doğusunda güçlenen Hitit kuvvet-

108 Singer, 2000, s. 27.

109 Hoffner, 1992, s. 49.

110 Mellaart, 1974, s. 519.

111 Umar, 1999, s. 142.

112 K. Strobel, "The 13th to 11th Centuries BC: Questions of Chronology and History in Central and Western Anatolia", Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri üzerine yeni araştırmalar, Ankara, 2008, s. 198.

113 Umar, 1999, s. 142.

leri, II. Şuppiluliuma önderliğinde, direnişte bulundu fakat tekrar yenildiler. Tabletlerden öğrenildiğine göre Hitit kralı kaçtı ve istilacı birliklerin, Amanos dağını aşmaya başladıkları bilinmektedir.¹¹⁴ Asur kralı I. Tiglat Pileser'in yazıtlarında, Anadolu'ya giren ve Hitit devletinin de yıkımında rol oynayan bu istilacıların, yaklaşık M.Ö. 1165'te Güneybatı Ermenistan'a kadar ilerlediklerini bildirmektedir¹¹⁵.

Barnett, Tunç Çağı'nın sonundaki durumu ve Deniz Kavimleri göçünün gidişatını gayet akıcı bir biçimde kendine özgü yorumu ile şu şekilde dile getirmektedir. ...*düşman güçleri bir süre sonra gerçekten Hattuşa'ya ulaştılar. Boğazköy'de Büyükkale'nin Kraliyet sarayındaki tüm duvarlar yerle bir edilmiş ve bu istilacı akını belki de Lykia'da toplanan Mopsos ve müttefikleri tarafından oluşturulan deniz kuvvetleri ile birleşerek güney yönünde hareket etmişlerdir. Hitit'i yıktıktan sonra, Lukka kuvvetleriyle de birleşen kavimler güneye doğru yönelip, Kilikya'da Mersin ve Tarsus'taki sarayları düşürmüştür. Aynı şekilde Kargamış da düştü*¹¹⁶ *ve Suriye sahilindeki Ras Shamra, Tel Açana ve Tell Sukas deniz ve karadan gelen istilacılar tarafından yok edildi. Hamath yeni gelenler tarafından ele geçirilip yerleşildi.*¹¹⁷

Bu büyük göç hareketi içerisinde bir başka grubun da Mısır rotasından ayrılarak Mezopotamya yönünde güneye ilerlediğini Asur kayıtlarından öğrendiğimizi yukarıda vurgulamıştık. Fakat bu göç rotası üzerinde olması ve Medinet Habu Tapınağı yazıt-

114 Mellaart, 1974, s. 519.

115 W.F. Albright, "Syria, the Philistines and Phoenicia, CAH II/2, 1975, s. 507.

116 Medinet Habu yazıtları sebebiyle Barnett bu yorumu yapmıştır fakat sekсенli yılların sonunda gün ışığına çıkartılan yazıt yoluyla Kargamış kralığının Demir çağında da devam ettiği ve kralın kendisini Büyük Hatti kralı olarak nitelediği bilinmektedir.

117 Barnett, 1975, s. 370.

118 Drews, 1993, s. 15.

larında da yıkılan kentler arasında adı geçmesine rağmen Kargamış'ın Deniz Kavimleri istilasından kayıpsız çıktığı gözlenmektedir. Bununla birlikte Emar kenti için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Kentte bulunan iki tablete göre Babil Kralı Melik-Şipak'ın ikinci yılında (M.Ö. 1185) "düşman güruhu" tarafından kentin saldırıya uğradığı bilinmektedir.¹¹⁸

Yakındoğu'da tüm olup bitenlerin dışında henüz Mısır toprakları saldırılardan uzaktır. Fakat reçel kavanozunun kendisine sinikleri çekmesi gibi kıtlıkla baş etmeye çalışan halkların çağın tahıl deposu olan Mısır ülkesine yönelmesi de kaçınılmazdır.

Mısır'daki duruma bakıldığında, III. Ramses, M.Ö. 1186 yılında tahta çıkmıştır. (*Resim: 9*) Hükümdarlığının ilk dört yılına ait bilgiler olmamakla birlikte, beşinci ve Onbirinci yıllar arasında üç büyük savaşı içeren yazıtlar, Medinet Habu tapınağında yer almaktadır. Beşinci yıl savaşı Libyalılar'a ve koalisyonuna karşı yapılmıştır. Meshwesh ve Seped isimli kabile yer almaktadır. III. Ramses'in düşmanlarıyla nerede karşılaştığı bilinmemekle birlikte, Libyalılar'ın tamamen yenilgiye uğradığı bilinmektedir¹¹⁹.

*"...Libyanın düşmüş ve zavallı önderi Ded'in oğlu Meryey
Tebenu'nun ülkesine okçularıyla saldırdı.
Sherden, Shekelesh, Ekvesh, Lukka, Teresh..."* ¹²⁰

Barış içerisinde geçen üç yıldan sonra, büyük tehdit ortaya çıktı. Doğu Akdeniz boyunca ilerleyen halklar, Mısır kapılarına dayanmıştır. III. Ramses'in sekizinci yılında olan (M.Ö. 1176) bu büyük saldırı, Medinet Habu'daki yazıtta şu şekilde anlatılır.

119 Faulkner, 1975, ss. 241-242.

120 Breasted, 1906, Vol. III, s. 574.

121 Sandars, 1978, s. 119.

“...Silabları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu, Kode, Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı. Amurru'da bir yerde kamp kuruldu. Halkı perişan ettiler ve ülkelerinde daha önce hiç böyle şeyler olmamıştı. Önlerinde, bir ateş yakarak Mısır'a doğru gelyorlardı. Birleşen, Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Weshesb ülkeleri bir ittifak oluşturmıştu.”¹²¹

Medinet Habu'daki kabartmalarda, iki savaş sahnesi betimlenmektedir. Genel kaniya göre, Kara savaşı Filistin kıyılarında gerçekleşirken, Deniz savaşı, Nil nehrinin ağzında meydana gelmiştir. Schaeffer, Mısır'a ulaşmadan önce, Kara ve Deniz birliklerinin Kuzey Lübnan'daki Halba ovasında, karşılaşmış olabileceğini ve daha sonra da, Lübnan'ı işgal ettiklerini öne sürmektedir. Bu konuda Mısır yazıtında, düşmanın Amurru'da kamp kurduktan sonra III. Ramses birliklerinin Zahi'de hazırlık yaptıklarına dair bilgiler vardır¹²².

“Zabi'de sınıırımı düzenledim. Önce prensleri, garnizon komutanlarını, Maryannu'yu, savaş gemilerini, taşıyıcıları ve piyadeleri nehrin ağzına güçlü bir duvar örer gibi yerleştirdim.”¹²³

Kara savaşı Medinet Habu tapınağının dış duvarlarındaki kabartmalarda betimlenmektedir. Deniz kavimlerinin ordusuna bakıldığında, Hitit tarzında iki savaşçı ve bir sürücüden oluşan üç kişilik bir savaş arabasıyla savaşmaktadırlar. Kadeş savaşında, Hititler tarafından kullanılan arabalara benzeyen tekerlekli, Ahşaptan, öküzle çekilen, Anadolu tipi yük arabalarına yani kağnılara binmiş, deniz kavimleri aileleri olduğu düşünülen kadın ve çocuklar, savaşçıları takip etmektedirler¹²⁴. Böylece Kuzeyden olasılıkla Anadolu'dan gelenlerin kitlesel göç hareketi-

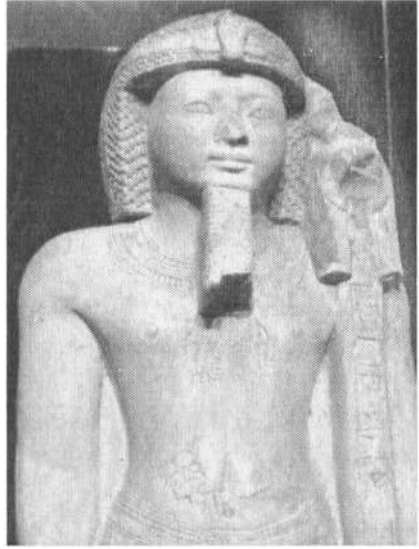
122 Mellaart, 1974, s. 520.

123 Sandars, 1978, s. 119.

124 Barnett, 1975, s. 372.

nin de kanıtlarından birini Mısır kabartmaları bizzat kendisi vermektedir.

Kara savaşıdan sonra olduğu düşünülen deniz savaşı, muhtemelen Mısır girişindeki deltada meydana gelmiştir. Medinet Habu'da ayrıntılı bir şekilde betimlenen savaşta Mısır'lılar aslan başlı gemileriyle, deniz kavimlerinin kuş başlı gemilerine karşı mücadele etmişlerdir. Yuvarlak kalkanları ve boynuzlu miğferleriyle, Sherden'lerin

Resim: 9 III. Ramses

Mısır yanında savaştığı görülmektedir, savaşın sonunu içeren figürlerde Deniz Kavimleri gemilerinin alabora olduğu, savaşçılarıninsa boğulduğu gözükmemektedir. Savaşın sonu Mısırın zaferiyle sonuçlanmıştır. Hayatta kalan deniz kavimleri askerlerinin tutsak alındığı bilinmektedir. Harris Papirüsü'ne göre, III. Ramses'in büyük bir zafer kazandığı ve deniz kavimlerinin, tutsak alınıp, kalelere yerleştirildiği bilinmektedir¹²⁵. Tutsak alınan deniz kavimleri savaşçıların Kenan bölgesine gönderildiği ve buradaki garnizonlara yerleştirilerek, ordu içerisinde paralı asker olarak görev yaptıkları sanılmaktadır¹²⁶.

III. Ramses'in elde ettiği zaferden sonra birkaç yıl sessiz geçti fakat kralın Onbirinci hükümdarlık yılında tekrar batıdan saldırılar başladı, Libyalılar'ın başında olduğu grupta Libu ve Mesh-

125 Robbins, 2001, s. 286.

126 T.L. Gertzen, "Profiling the Philistines: Some Further Remarks on the Egyptian Depictions of Philistine Warriors at Medinet Habu", ANES Vol, 45, 2008, s. 91

vesh halkları bulunmaktaydı ama Sekizinci yılda gerçekleşen saldırı ile boy dahi ölçüşemezdi. Akınların sonucunda 2000'in üzerinde istilacı öldürüldü. III. Ramses, garnizonlarını destekleyip saldırganları bertaraf etmişti. Esir alınanlar arasında Meshvesh komutanı Mesher'de bulunmaktaydı. Mısır yazıtlarına göre babası Keper, Mısır ülkesine geldi ve af dileyip serbest bırakılmasını istedi. Ama muhafızı ile birlikte öldürüldüğü yazıtlardan anlaşılmaktadır.¹²⁷

M.Ö. Onbirinci yüzyılın başlarına tarihlenen Wenamon raporu ve Amenope'nin onomastikosu yazıldığı dönemle ilgili olarak Kenan bölgesi ile ilgili bilgiler içermektedir. Sherden, Tjekker ve Filistin'lilerin, Mısır'la yapılan savaştan sonra Kenan Bölgesine yerleştiğine dair kanıtlar bu belgelerle elde edilmektedir. Wenamon raporuna göre savaştan bir yüzyıl sonra Tjekker halkı Byblos'un güneyindeki bir Kenan şehri olan Dor'u kontrol etmekteydi. Büyük bir gemi filosu kuran, Tjekker'ler ticaretle uğraşmaktaydı. Sherden ve Filistin'lilerin de, Mısır'la yaptıkları savaşın ardından bölgeye yerleştikleri bilinmektedir. Sherden'ler Akko vadisine yerleşirken, Filistin'liler ise Kenan'ın güney bölgesinde arkeolojik materyallerle kanıtlanan beş büyük kıyı kentinin dışında birçok kentte de yerleşim oluşturmuşlardır.¹²⁸

127 Faulkner, 1975, s. 243.

128 E. Stern, "The settlement of sea Peoples in Northern Israel", *The Sea People and Their world: Reassessment*, (Ed. E.D. Oren), Philadelphia, 2000, ss. 197-198.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ ÖNCESİ

ANADOLU'NUN SİYASİ YAPISI

Deniz Kavimleri göçü öncesi Anadolu'nun ve daha doğrusu Hitit ülkesinin durumunu yaklaşık M.Ö. 1350 civarından incelemeye başlamayı uygun gördük. Çünkü bu dönem Amarna mektuplarının yazıldığı döneme karşılık gelmektedir. Deniz Kavimleri'nin Amarna mektuplarında ilk kez adlarının geçmeye başladığı dönemden itibaren Anadolu'nun siyasal durumunu ele almanın sebebi, büyük göç dalgasının başlamasından yaklaşık 150 yıl kadar önce yavaş yavaş Anadolu'daki yapının Hitit aleyhine nasıl dönmeye başladığını gösterebilmek ve birçok araştırmacı tarafından göçmen halkların ana yurdu olarak tanımlanan Anadolu'nun bu 150 yıllık dönemi ne şekilde geçirdiğini ortaya koymaktır. Böylece belki de Deniz Kavimleri göç hareketine yol açan sebepleri ve başta Anadolu'daki Büyük Hitit İmparatorluğu olmak üzere birçok kenti ve krallığı yerle bir eden göç olgusunu daha iyi kavrayabilir ve sebep sonuç ilişkisini kurabiliriz. Bu yüzden özelde Batı Anadolu'nun siyasi ortamının, içindeki güç odaklarının ve barındırdığı potansiyelin, göçleri objektif bir biçimde açıklamada önemi büyüktür.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki bu dönem Hitit devletinin yıkılmasına kadar Batı Anadolu'da iktidarı sağlayabilmek için mücadele ettiği bir dönemdi ve karşısında birbiriyle yakın ilişkili Arzava devletleri bloğu bulunmaktaydı. Arzava ülkeleri her zaman Hitit için batıda bir tehditti ve Kuzeyindeki Kaşkalar gibi her zaman tetikte olunması gereken bir düşmandı.

M.Ö. 14. yüzyılın ortalarına doğru, Amarna mektuplarına göre,

Doğu Akdeniz’de, Deniz kavimlerinden bir halk grubu olarak Lukkarlar bölgede, yavaş yavaş saldırı faaliyetlerine başlamışken, Anadolu’da, Hitit devletinin başında I. Şuppiluliuma bulunmaktaydı. Hitit kralı, batıda Arzava ordusunu Konya ovasından, Kilikya kapıları yakınındaki Mira ve Hapalla’ya kadar püskürttü. Kuzeybatıda ise durum daha farklıydı. Suriye’deki kuvvetlerinin donanımı için kalay kaynaklarına bağımlı olan Hitit kralı, bu ticaret yolunu tutmak için elinden geleni yaptı. En önemli tehlike, Şuppiluliuma döneminin sonlarında ortaya çıktı. Millavanda, Arzava tarafından isyana ve Ahhiyava¹²⁹dan yardım istemeye ikna edildi. Seha nehri ülkesi ve Mira’da olaylara karıştığından, durum oldukça zordu. Hitit kralı, kuzey Suriye ile meşgul olduğu için sorunun çözümü oğlu Murşili’ye kaldı.¹³⁰

II. Murşili başa geçtiğinde ilk olarak kuzeydeki Kaşkalar’la ilgilendi. birinci ve ikinci krallık yıllarında özellikle Kaşka sorunu ile uğraştı. Murşili Batı Anadolu’yu da önemle ele aldı ve bu işle krallığının üçüncü ve dördüncü yıllarında uğraştı. Batı Anadolu giderek, Hitit’in sözünden çıkmaya başlamıştı. Güney Anadolu’daki Arzava kralı, kendi ülkesine geçen Hitit uyruklarını geri vermek istemiyordu. Bunun üzerine II. Murşili Avzava’ya savaş ilan etti.¹³¹ Arzava krallığı ile bizzat Murşili komutasındaki Hitit ordusunun, Arzava’nın kalbinde yaptığı savaşlar sonucu, başkent Apaşas’ın ele geçirilmesi, Arzava kralı Uhha-ziti’nin denizdeki bir adaya sığınması ve ölümü Murşili’nin yıl-

129 Y. Boysal, Ahhiyava’nın batı Anadolu ile ilişkilerinden dolayı, yerinin Rodos Adası olması gerektiğini belirtir. Boysal, 1971, s. 72; Çapar da Boysal’ın Rodos görüşünü tutarlı bulduğunu belirtmektedir. Ö. Çapar, Ahhiyava Sorunu, a.ü.d.t.c. dergisi, XIV, 1983, s. 412; Niemeier ise Ahhiyava’nın Batı Anadolu’nun dışında bir yerlerde olmasının gerekliliğini vurgular. Niemeier, 1998, s. 25.

130 Macqueen, 1999, ss. 50-51.

131 E. Akurgal, Hatti ve Hitit uygarlıkları, İzmir, 1995, s. 48.

lıklarında canlı bir şekilde tasvir edilmektedir.¹³² Bölgede egemenliğini güçlendirdikten sonra Muşşili böl ve parçala prensibine uyarak Batı Anadolu cephesini birer birer birbirinden ayırmaya başladı. Arzava devletini parçaladı ve küçük beyliklere böldü ve iktidara da Hitit devleti ile yakın dostluk ve uyum içinde olabilecek kişileri getirdi, kimi yöneticileri de Hititli prenseslerle evlendirerek onlarla akrabalık ilişkileri de kurmuştu.¹³³ Hitit devletinin Kuzeyinde ise Muşşili bir yandan Kaşka saldırıları ile uğraşırken bir yandan da Orta Anadolu'da veba salgınıyla uğraşmaktaydı. Bu yüzden salgın ve Kaşka saldırıları nedeniyle boşalan yerleşimlere Batı Anadolu'dan getirdiği erkek tutsakları yerleştirdi. Tutsakların toplamı 66.000'e ulaşıyordu.¹³⁴

Hattuşa'nın Kaşkalar tarafından yıkılması ve Mısır tehlikesinin artması nedeniyle Muvatalli devrinde (M.Ö. 1308-1285) başkent, Hattuşa'dan daha güneye taşınmıştır. Bu yüzden Muvatalli dönemi oldukça az belgelenmiştir. Güneydeki tehditlerin artması, batıda sorun kalmamasını daha da gerekli kılıyordu. Ancak Arzava'nın huzursuz olduğu bilinmektedir ve kuzeybatıda ise Pi-yamaradus'un isyan ettiği bilinmektedir. Bu nedenle, Muvatalli'nin batıya bir sefer düzenlediği ve başanya ulaştığı anlaşılmaktadır. Uyrukların bağıllığı garantilenmiş ve Arzava ile kalay yolu arasında önemli bir tampon bölge olan Seha nehri ülkesi, Hitit dünyasına her zamankinden daha sıkı bağlanmıştı.¹³⁵

Muvatalli, Viluşa Prensi Alaksandu ile yaptığı anlaşmada, hem batıdaki durumun düzeldiği hem de güneydoğuda çıkması

132 E. Doğer, İzmir'in Smyrna'sı: Paleolitik Çağ'dan Türk fethine kadar, iletişim yay, İzmir, 2006, s. 42, Muşşili'nin Arzava seferi için bkz. T. Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis Arzawan Campaign", AS 24, 1974, ss. 103-116.

133 Ünal, Hititler Devrinde Anadolu, 2002, s. 79.

134 Ünal, 2002, s. 79.

135 Macqueen, 1999, s. 52.

beklenen olaylara yardımcı sağlandığı görülmektedir. Antlaşmada, Alaksandu'nun bölgelerinde olduğu gibi, Hititler'in bir büyük devletle yapacağı savaşlara da ordusu ve atlı arabalarıyla yardıma koşacağı kaydedilmiştir. Söz konusu büyük devletlerin adları verilmektedir. Bu ülkeler, Mısır, Babil, Hanigalbat ve Assur'dur.¹³⁶ Bu antlaşmadan, Muvatalli'nin Mısır seferine niyeti açıkça anlaşılmaktadır.¹³⁷

Hitit ordusunun neredeyse tüm güçleri, Mısır firavunu II. Ramses'in ordularını karşılamak üzere Kuzey Suriye'de toplanmıştı. İki ordu Orontes ırmağı yakınındaki Kadeş'te yaklaşık, M.Ö. 1286'da karşılaşmışlardır. Mısır kayıtları, Hitit ordusu içerisinde savaşa katılan ülkeler hakkında bilgi vermektedir. Bu ülkeler, Nahrina, Arzava, Pidasa, Dardanoi, Masa, Karkisa, Lykia, Vilusa, Aravanna, Kaşka, Kizzuvatna, Kadi, Kargamış, Halpa, Nuhaşsa, Kadeş, Ugarit, Musanata, Kabsu, İnisa'dır.¹³⁸ Görüldüğü gibi Hitit ülkesi şaşırtıcı bir şekilde bir kısmı eski düşmanları olmasına rağmen Anadolu'yu bir çatı altında toplayarak Mısır'a karşı elini güçlendirmiştir. Yazıtta adı geçen Arzava, Lukka ve Kaşka halklarının Hitit yanında yer alması kuşkusuz en dikkat çeken noktadır. Yaklaşık yüzyıl sonra Hitit ülkesine son darbeyi vuracak olan halkların Hitit saflarında Kuzey Suriye'ye gittikleri görülmektedir. II. Ramses, Hitit'in kurduğu bu birlik için şu sözleri söylemektedir;

*“O, (Kbeta) ülkelerinde ne gümüş ne de altın bıraktı, (aksine) tüm kaynaklarını yağma etti ve kendisiyle savaşmaları için her ülkeye verdi...”*¹³⁹

II. Ramses'in sözlerinden Hitit'in Kaşka, Lukka gibi ebedi düşmanlarını kendi saflarına çekebilmek için kesenin ağzını açtığı

136 Akurgal, 1995, s. 50.

137 F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara, 1987, s. 110.

138 Akurgal, 1997, s. 90.

139 Breasted, 1906, III, s. 243; O. Akşit, Likya Tarihi, İstanbul, 1967, s. 78.

ve Hitit için bunun pahalı bir savaş olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın sonucunda, Amurru devleti yeniden Hititler'in peyki haline girmiş, sadakatten ayrılan Amurru kralı Bentešina yerinden alınmış ve Hatti ülkesine tutsak olarak götürülmüştü.¹⁴⁰

Muvatalli yaklaşık M.Ö. 1285'te öldüğünde, Muvatalli'nin oğlu Urhi-Teşup ile amcası III. Hattuşili ile taht kavgası vermekteydi. Bu anlaşmazlığa bağlı olarak Batı Anadolu toprakları keskin bir ayrım noktasına gelmişti. Seha nehri ülkesi Hattuşili'den yana taraf tutarken, Mira ve muhtemelen Ahhiyava, Urhi-Teşup'u destekliyordu. Murşili'nin tahttan indirilip, Hattuşili tarafından sürgün edilmesinden sonra, batı topraklarıyla ilgili Hitit kayıtlarında bir bilgi bulunmamaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu bu durum içerisinde, Arzava ülkelerinin Hitit denetimini sarsmak için bu olaydan yararlandığı varsayılmaktadır.¹⁴¹ Kuzeybatı'da ise Ahhiyava ile yakınlaşan asi uyruk Millavandalı Piya-maradus'tan kaynaklanan bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Tavalava Mektubu olarak bilinen muhtemelen III. Hattuşili olduğu tahmin edilen Hitit kralı tarafından Ahhiyawa kralına yazılan mektupta önceleri yüksek rütbeli bir kişi olan Piyamaradus'un korsan faaliyetlerinde bulunup yağmacılık yaptığı ve Hitit devletine bağlı bir vasal olan Lukka ülkesine saldırılar düzenlediğine değinilmektedir. Mektubun asıl amacı Güney batı Anadolu'da korsan faaliyetleri yürüten bu kişinin bir an önce yargılanmak için Hitit devletine iade edilmesi idi bu amaçla da Ahhiyava ülkesine baskı yaratma niteliği taşıyordu.¹⁴² Böylece Lukka'daki karışıklıklara son verilebilecekti. Lukka halkı önce

140 Akurgal, 1997, s. 92.

141 Macqucen, 1999, s. 53. Singer ise bu konuda farklı düşünmektedir, batı ülkelerinin yazıtta gözükmemesi göreceli olarak barışçıl koşulların oluştuğunu ya da Hitit topraklarıyla daha merkeziyetçi bir bütünleşmenin işareti olarak yorumlanmaktadır. I. Singer, "Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C. According to Hittite Sources", AS 33, 1983, s. 214.

142 Gurney, 2001, s. 50.

Piyamaradus'tan dolayı Ahhiyava kralı'nın kardeşi Tavagalava isimli kişiye başvurmuş sonra da Attarimma kenti saldırıya uğradığı zaman Hitit kralından yardım istemişlerdi. Anlaşıldığı üzere Piyamaradus, Lukka'nın bir bölümünde hakimiyetini kurarak Hitit devletinden kendisini vasal olarak tanıması için talepte bulundu. Hitit kralı muhtemelen istekli olmadığı için oğlunu huzuruna getirmesi için Piyamadarus'a gönderdi. Piyamaradus ise Hitit kralına gitmeyi red ederek bulunduğu yerden tannınmayı istedi. Bununla birlikte Hitit kralı Lukka ülkesindeki isyanı bastırdıktan sonra Ahhiyava kralından Millavanda'daki adı Atpaş olan temsilcisine Piyamaradus'u iade etmesini emrettiğini anlattığı bir mektup aldı. Kral bu sebeple Millavanda'ya doğru hareket etti. Fakat Millavanda'ya vardığı zaman Piyamaradus'un bir gemiyle kaçmış olduğunu öğrendi.¹⁴³ Tavagalavas Mektubunun geri kalan kısmı Hitit'in Ahhiyava kralına Piyamaradus'un iade edilmesi için onu ikna etmek üzere ilginç telkin ve teklifleri içermektedir. Mektuptan çıkarılabilecek hükümlerden belki de en önemlisi Ahhiyava'nın Batı Anadolu'daki rolüdür. Ahhiyava kralı, Hitit kralına bağlı olmaksızın hareket etmekte ve Hitit kralı ona karşı ancak telkinde bulunabilmektedir. Hatta o kadar ki Hitit kralı gelmeden Piyamaradus, Ahhiyava yönetimi altındaki Millavanda'dan kaçabilmektedir dahi. Gurney'e göre ise Ahhiyava kralı Batı Anadolu'ya uzak bir figürdür ve Millavanda'da meydana gelen olaylara tam olarak hakim olamamaktadır.¹⁴⁴ Ahhiyava ülkesine baktığımızda ise Batı Anadolu'daki politik faaliyetlerinin M.Ö. 13. yüzyılın başlarında yoğunlaştığı ve bu yüzyılın son çeyreğine kadar hızı hiç kesilmeden devam ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Ahhiyava ülkesinin yeterince politik nüfuza sahip olduğunu ve Ege'nin kırsal kesimindeki etki alanını genişletebilmek için politik vekiller aracılığıyla hareket ettiğine hiç şüphe yoktur. Bu amaçla Hitit kar-

143 T. Bryce, Lukka Revisited, JNES 51, 1992, s.126.

144 Gurney, 2001, s. 50.

şısı yerel grupların faaliyetlerini desteklemiş ve belki de başlatmış ve bu grupların politik ve askeri liderlerine Piyamaradus örneğinde olduğu gibi ülkesinde sığınma hakkı tanımıştır.

IV. Tuthaliya dönemine baktığımızda ise KBo XII 38'e göre Hitit devletinin Alaşiya ülkesine karşı bir sefer yaptığı anlaşılmaktadır. Tuthaliya'nın sefer sonucunda adada otorite kurduğu ya da bozulan otoriteyi yeniden tesis ettiği sanılmaktadır.¹⁴⁵

IV. Tuthaliya daha sonra yönünü batıya çevirip, Batı Anadolu'daki isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Seha nehri ülkesinde muhtemelen, Millavanda¹⁴⁶dan kaynaklanan ve Ahhiyava tarafından desteklenen karışıklıklar yaşanmaktaydı.¹⁴⁷ Yazılı kaynaklar, Tuthaliya'nın Assuva'ya yaptığı iki seferden söz etmektedir. İlk saldırı Tuthaliya'nın 10.000 tutsak ve 600 at koşulu arabayı savaş kazancı olarak elde ettiğini belirtmektedir. İzmir yakınındaki Kemalpaşa ilçesinin Karabel mevkiindeki bir kaya üzerine işlenmiş olan kabartma IV. Tuthaliya'nın Assuva savaşları sonucu diktirdiği bir zafer anıtı olması gerekir.¹⁴⁸

Önceleri IV. Tuthaliya'nın oğlu III. Arnuvanda dönemine tarihlenen fakat daha sonraları bir iki yüz yıl kadar geriye alınan Madduvatta metninde de Batı Anadolu'daki Hitit devletine karşı yoğun bir muhalefetin var olduğu görülmektedir. Hattuşa'dan kopan Zippaşa devletinin kralı Madduvatta¹⁴⁹ya yöneltilen yakınma yazısında, Hitit büyük kralının ne denli zorluklar karşısında bulunduğu açıkça bellidir. Zippaşa, batı Anado-

145 Bryce, 1998, s. 332.

146 Genel görüş Millavanda = Miletos eşitliğidir. Garstang and Gurney, "The Geography of the Hittite Empire", Ankara, 1959, ss. 80-81.

147 Macqueen, 1999, s. 55.

148 Akurgal, 1995, s.6 2.

149 I. Arnuvanda dönemine tarihlenen metin, aynı adlı kişinin siyasi olaylarını anlatmaktadır. Attarsiyas tarafından ülkesinden kovulan Madduvatas, Hitit ülkesine sığınır ve IV. Tuthaliya tarafından, Zippaşa ülkesine yerleştirilir. H. Güterbock, "The Hittes and the Aegean world: Part 1. The Ahhiyawa Problem Reconsidered", AJA 87, 1983, s. 134.

lu'nun ortalarında bir yerde bulunmaktaydı. Aslında Hitit federatif devletine bağlı önemsiz bir krallık olan Zippaşa'nın haki mi Madduvatas'ta etki alanını adım adım artırarak yarım adanın güneybatısını ele geçirmişti. Arnuvanda, *"Madduwatta, ben güneşin babasına ettiği yemini bozdu ve bütün Arzava ülkesini aldı."* diye yakınıyordu. Sözü geçen yakınma belgesinden, Anadolu'daki daha birçok feodal beyin Hattuşa'ya baş kaldırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Batı Anadolu halkları, Hitit'e karşı bir koalisyon bile kurmuşlardı¹⁵⁰. Anlaşılan o ki Hitit ülkesinin son 200 yılı Batı Anadolu'daki Hitit ülkesine karşı gelişen isyan, karışıklıklardan ibaretti. Hitit'e boyun eğmemekte kararlı halklar sonunda en uygun anı yakaladıklarında Ahhiyava = Miken halklarının önderliğinde son büyük isyanlarını başlatmış olmalıydılar.

Tüm Yakındoğu'yu etkisine alan, Deniz kavimleri istilası Anadolu'yu da etkilemiştir. II. Şuppiluliuma'nın iktidarının son yıllarında deniz kavimleriyle denizde ve karada savaştığı bilinmektedir. Ugarit'te bulunan tabletler arasında RS. 20.238 nolu belgede Ugarit Kralı'nın Alasiya kralı ile olan yazışmasında Ugarit kralı Hitit devletinin başının dertte olduğunu açıkça belli etmektedir. Gelen düşmana karşı savunmasız olduğunu çünkü donanmasının Hitit ve Lukka ülkelerinde olduğunu belirtmektedir. Hitit kralı'nda bu esnada Boğazköy'de bulunan bir tablete göre Deniz'de savaşmaktadır. Ve olasılıkla Ugarit'in gönderdiği donanmayı kullanmaktadır.

*"Ben büyük kral Şuppiluliuma, ordularıma derhal haber verdim ve kısa zamanda denize ulaştım. Alasiya'nın gemileri denizin ortasında benimle savaşa tutuştu. Onları yakalayıp, yaktım ve denizin dibine göndererek yok ettim... Karaya vardığımda, Alasiyalı düşmanlar savaşmak için tekrar kalabalık bir şekilde üzerime geldiler..."*¹⁵¹

150 Akurgal, 1995, s. 64.

151 Singer, 2000, s. 27.

Önceden de değindiğimiz Şuppiluliuma'dan önce babası IV. Tuthaliya'nın da Alasiya üzerine bir sefer düzenlediği bilinmektedir. Adada olasılıkla iki kral boyunca süren önemli bir sorun bulunmaktaydı. Şuppiluliuma'nın savaştığı Alasiya'lıların kim olduğunun bu noktada büyük önemi bulunmaktadır. Hitit kralının Yerel Alasiya'lılara mı yoksa Alasiya'yı ele geçirmiş olan ya da üs olarak kullanıp saldırılar gerçekleştiren yabancılara mı karşı savaştığı konusu net değildir.¹⁵² Fakat anlaşılan şudur ki, Akdeniz'in güneyi ve Anadolu artık iyice Hitit devletinin aleyhine dönmüştür. Hitit devletinin kendi vasalı olan Tarhuntâşa ya Hitit devletiyle bağlarını kopartmış ya da Deniz Kavimleri istilası ile yönetim değişmiş ve Anadolu'nun ortasında ve güneyinde düşman bir kuvvetle baş başa kalmıştır. İklimsel değişiklikler ve kıtlık konusunu içeren birinci bölümde değindiğimiz gibi Hitit devletinin içinde bulunduğu kıtlık tablosu içerisinde Hitit yöneticilerinin de eli kolu bağlanmıştı.

Herodotos'un Trysen'lerin kıtlıktan etkilenerek Anadolu'dan İtalya'ya göç hareketini anlattığı gibi Tunç Çağ'ın sonunda da Anadolu'daki muhtemelen kurak geçen yıllar sonucu meydana gelen uzun süren kıtlıktan dolayı Anadolu halklarında da hareketlenmeler meydana gelmiş olmalıydı. Özellikle Batı Anadolu'da Hitit Tarihi boyunca dinamik bir güç olarak karşımıza çıkan Arzava ülkesi Halkları da topraklarından ayrılarak¹⁵³ yeni yurt arayışına girişmiş olmalıydılar ki bu noktada hızla gelen bilardo topunun çarptığı diğer topları da hareket ettirip farkı noktalara yönlendirmesi gibi Balkanlar'dan gelen kaba seramik kullanan halklarında kıtlıkla kıvranan bu halkları toprakların-

152 Bryce, 1998, s. 332.

153 Tunç Çağı'nın son yıllarının Batı Anadolu'su patlamaya hazır bir bomba niteliğinde isyanlarla çalkalanmaktaydı. Önceleri de Arzava ülkelerinde çıkan ve dışarıdan Ahhiyawa'ca desteklenen isyanlar Hitit kralları tarafından bastırılırken, son yıllarında isyanları kontrol edemez duruma gelmiş olmalıydılar.

dan ayrılmasında katkısı bulunmuş olmalıydı. Özellikle Batı Anadolu'da Hitit ve Ahhiyava güçlerinin zayıflaması yerel halkların hareketliliklerine de imkan sağlamış olmalıydı.¹⁵⁴ Ahhiyava ülkesinin adının geçtiği son belge olan Sausga-muwa ve IV. Tuthaliya arasında antlaşma metnidir.¹⁵⁵ Burada Hitit kralı, Amurru ülkesi kralından Ahhiyava ülkesinden hiçbir geminin Asur ülkesine gitmemesini istemektedir. M.Ö. 1230 yılına tarihlenen bu antlaşma metninden anlaşıldığı üzere Ahhiyava ülkesi ile Hitit ülkesinin arasının bozuk olduğu hatta Hitit'in Ahhiyava'ya Akdeniz'de ambargo uyguladığı düşünülmektedir.¹⁵⁶ Fakat işin ilginç tarafı antlaşma metnindeki Ahhiyava isminin sonradan silinmesidir. Buna ek olarak Bu antlaşmadan sonra hiçbir tarihi belgede bir daha Ahhiyava adı geçmemektedir. M.Ö. 1230'dan sonra Ahhiyava'nın çöktüğü büyük olasılıkla da Mikenler ile eş tutulan halkların göç hareketine başlayarak siyasi birliğin bozulduğu anlaşılmaktadır. Zaten bu tarih Miken Saraylarının yıkıldığı tarihle de uyuşmaktadır.¹⁵⁷ Bu sırada Anadolu'daki hareketlilik içerisinde etkin olan bir önemli halk ta Lukka'lardır. Mısır belgeleriyle göç hareketi kanıtlanan Anadolu'lu Lukka halkının da bu süreçte rol oynadığı bilinmektedir. Barnett, bu halkların Mopsos önderliğinde ilerleyen ve önüne gelen kentleri yakıp yıkan bir grup olduğunu belirtirken¹⁵⁸, Zangger ise Batı Anadolu'lu bir halk birliği olarak nitelemektedir¹⁵⁹ Tekrar Ugarit belgelerini hatırlarsak RS. 20.212'den yola çıkarak Hitit ülkesinin Anadolu'daki isyanların yaşandığı bu kaos ortamında Ugarit'ten gelecek bir gemi

154 Bryce, 1998, s. 339.

155 G. Karauğuz , Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletin Siyasi Antlaşma Metinleri, Konya, 2002, ss. 197-202.

156 E. Cline, "A Possible Hittite Embargo against the Mycenaeans", Historia 40, 1991, ss. 1-9.

157 Strobel, 2008, s. 196.

158 Barnett, 1975, ss. 362-366.

159 Zangger, 1995, s. 27.

dolusu hububatı beklemekte ve gözünü Ura limanına dikmiştir. Ura'nın Hitit devleti için önemi büyüktü çünkü Doğu Akdeniz ile bağını sağlayan en önemli kıyı merkeziydi. Ve Mukish'ten gelecek olan insanı yardımın indirilip Hitit'in içlerine yani Hattuşa'ya sevkini de ilk aşaması Ura limanında gerçekleşecekti. Bu açıdan Hitit'in kıtlıkla kasıp kavrulduğu, sallandığı bir dönemde geminin yanaşacağı limanın kimin elinde olduğunun önemi büyüktü. Bryce'in belirttiği gibi Hitit'in içinde bulunduğu bu durumda hububatın geldiği rotanın açık kalması hayati önem taşıyordu.¹⁶⁰ Hitit ülkesi söz konusu halk hareketlenmelerinin olduğu kaos günlerinde 1988 yılında gün ışığına çıkarılan Südburg yazıtına göre II. Şuppiluliuma önderliğinde birinci ve ikinci seferini çeşitli Güney Batı Anadolu kentlerine yaparken üçüncü seferini Tarhuntaşa ülkesine yapmaktadır. Yıllar boyunca Hitit ile dost ilişkiler geçirmiş vasalın artık düşman olduğu gözükmemektedir. Burada önemli olan noktada düşman bir Tarhuntaşa'nın Ura'ya hakim olup olmadığıdır¹⁶¹. Eğer Hitit'in kıtlıkla baş etmeye çalıştığı en zor günlerinde güneydeki en önemli limanı¹⁶² düşman güçlerin

160 Bryce, 1998, s. 331.

161 Hoffner, Ura kentini Tarhuntaşa ve Hulaya nehir ülkesinin toprakları içinde konumlandırırken (Hoffner 1992, s.49) Lokalizasyon konusunda farklı görüşler vardır. Bunlar, Aydıncık yakınındaki Gilindere (R. Beal, "The Location of Cilician Ura", AS. XLII, 1992, ss. 65-73) ; Klasik Olba (Ramsay, 1890, s. 22, 364.) Silifke ya da yakınında konumlandırılarak (Albright, 1961, s. 44.) ; Antik Corycus için (Dinçol, Yakar, Dinçol, Taffer 2000, s. 15.)

162 Klasik Kilikya sahili üzerindeki Ura limanı özellikle imparatorluğun son yıllarında Hitit dünyasının ihtiyaçlarının karşılanmasında en önemli rolü oynamaktaydı. Ura'nın Kizzuwatna'nın tek limanı yani Hitit'in doğu Akdeniz'e açılan tek kapısı olduğu tartışmalıdır. Bu konuda bknz. Yağcı, 2005, ss. 754-755. (*Kizzuwatna'nın uluslar arası ticaret yapılan yalnızca bir limanı Ura mı vardı? Ura'nın yanı sıra en azından Ellipra, Tarsba, Pitura, Lamiya, Zallara, Walma, Lashti, Ulishum Izziya = Kinet Höyük vb. kentlerden bazıları ; Ura gibi Kizzuwatna/Tarhuntaşa kıyılarının etkin limanları olamazlar mı? Ura, devlet tekelinde bulunan ekonominin, resmi yazışmalarda adı geçen limanlardan yalnızca birisi midir ?*)

elinde bulunuyorsa Hattuşa'nın Ugarit'ten beklediği gemi de hiçbir zaman Hitit toprağına varamamış ve Hitit ülkesine son darbe vurulmuş olmalıydı. Bunun yanı sıra eğer Ugarit ülkesi Hitit devletinden daha önce bir tarihte Deniz Kavimleri tarafından yok edildiyse¹⁶³, bu durumda Hitit için durum yine farksızdı. Bilindiğı gibi Ugarit'te ele geçen RS 16.402 nolu mektup, düşmanın Mukish kentine gelişini bildiriyordu.¹⁶⁴ İşte, Hitit devletin sonunun yaklaştığı o günlerde yiyecek bu kadar önem arz ediyordu. Braudel'in Tunç çağ'ın son günleriyle ilgili çizdiği tabloda bu durumla örtüşmektedir.

“Attika, Rodos, Kıbrıs ya da Teselya, Epir. Başka yerlerde de insanlar üst üste birkaç yıl ürün alamadıkları için kıtlığa düşüp yurtlarını terk etmek zorunda kalmış olabilirler, bunlar denize açılıp daha elverişli topraklara kitle halinde göç ederek buraları yakıp yıkmış olabilirler. Miken saraylarına gelince bunların işgalciler tarafından değil aç kalmış yerli halklar ve köylüler tarafından yıkılıp yağma edilmiş olduğu düşünülebilir, çünkü bu saraylar büyük erzak depolarıydı.”¹⁶⁵

Tarhuntaş ülkesine yaptığı seferden sonra, Hitit kaynakları susmaktadır.¹⁶⁶ Hitit'in perspektifinden Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'ya baktığımızda işte durum bundan ibarettir. İmparatorluk Çağının başından beri dönemsel aralıklarla Hitit'e isyan eden Batı Anadolu'lu halkların etkisi ve diğer taraftan kuzey sınırının ötesinde her an tetikte bekleyen Kaşka tehditi ve bununla birlikte göç eden halkların Anadolu ve Doğu Akdeniz'de meydana getirdiğı kaos ortamı Hitit devletine son darbeyi vurmuş olmalıydı.

163 Singer, 1999, s. 730.

164 Singer, 1999, s. 724.

165 F. Braudel, Akdeniz Mekan ve Tarih, Metis yayınları, 1990, ss. 65-66.

166 Singer, 2000, s. 37.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DENİZ KAVİMLERİNİN KÖKENİ

4.1. MISIR KRALI MERNEPTAH DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN HALKLAR

4.1.1. Lukka

Karnak'taki Merneptah'ın beşinci yılına ait olan yazıtta, Libya'lılar ve diğer halklarla birlikte Mısır'a karşı saldırılarda bulunduğu belirtilen Lukka halkının, Yakındoğu yazılı belgeleri içerisinde M.Ö. 14.yüzyıl Amarna mektuplarında karşımıza çıktığı görülmektedir. Kimi araştırmacılar tarafından Anadolu'nun *hapiru*'ları olarak nitelendirilen¹⁶⁷ bu halkın karakterine dair izler Deniz Kavimleri göçünden yaklaşık bir asır önce, Kıbrıs'a gerçekleşen saldırılardan anlaşılmaktadır. Alasiya kralının, Mısır firavununa yazdığı bir mektupta "*Lukka halkı yıldan yıla benim ülkemde köyler ele geçiriyorlar*" diye şikayet etmektedir¹⁶⁸. Mısır ülkesinin Deniz ticaretine zarar veren ve Kıbrıs kentlerine de saldırılar düzenleyen, Lukka'lılar bu dönemde, Akdeniz'de korsan faaliyetleri gösteren, yağmacı gruplar olarak nitelenmektedirler¹⁶⁹.

III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında ismi geçmeyen Lukka'lıların, Mısır'a karşı bir saldırı içinde bulunduğu dair izler aslında çok daha öncelere M.Ö.2000 tarihine gitmektedir. Lukka isminin en eski zikredilişi, Byblos'taki bir hiyeroglif yazıtta geç-

167 Bryce, 1992, s. 130.

168 Moran, 1992, EA 38 7-26.

169 Cifola, 1994, s. 8.

mektedir. “Temple aux obelisques” yazıtında Rwqq’nin oğlu Kwkw’n ibaresinin geçtiği görülmektedir. Bununla birlikte yazıtta geçen Rwqq isminin Lukka’ya karşılık geldiği öne sürülmektedir. Bunun anlamı Yakındoğu’da M.Ö. 2000’den beri Lukka halkının varolduğunun kanıtlanıyor olmasıdır. ¹⁷⁰

Lukka’lar M.Ö. 15. yüzyılın ortalarından itibaren, Hitit kaynaklarında, batı Anadolu’lu olarak görülmektedirler. Hitit kralı II. Tuthaliya zamanında, batı Anadolu’da olduğunu bildiğimiz Assuva konfederasyonuna karşı düzenlediği askeri seferde Lukka’lar bu konfederasyonun bir üyesi olarak Hititler’e karşı düşman kamptadırlar¹⁷¹. Belgede, Tuthaliya, 22 şehirden oluşan Assuva konfederasyonuna karşı kazanmış olduğu zaferden bahsetmekte ve düşman şehirlerinin adını vermektedir. İşte bu düşman şehirlerin en başında Lukka ülkesi gelmektedir.¹⁷²

Lukka ülkesinin adının Deniz Kavimleri arasında geçtiği tarihten daha önceleri Batı Anadolu’da Hitit devletine karşı çıkartılan isyanlarda çoğu zaman baş rolde oldukları gözükmektedir. Tawagalawa metninde aktarılan Piyamaradus’un Batı Anadolu’daki isyan girişimlerinde Lukka ülkesi isyana en uygun bölge olacak ki Piyamaradus faaliyetlerini bu ülkede yoğunlaştırmıştır. Lukka halkının Piyamaradus’un Hitit karşısı faaliyetlerine destek verdiği Tawagalawa metninden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Piyamaradus’un yanında yer almayıp Hitit ülkesine sadık kalanlarınsa halklarıyla birlikte Lukka ülkesinden sürüldükleri bilinmektedir.¹⁷³ II. Murşili dönemine kadar geriye gittiğimizde Lukka Hitit ülkesine karşı çıkan bir asi olarak görülür ve krala ait bir duada bu halkın olumsuz faaliyetlerine karşı gönderme yapılır;

170 Wainwright, *Some Sea Peoples*, JEA 47, 1961, s. 71; T. Bryce, “The Lukka Problem-And A Possible Solution”, JNES 33, 1974, ss. 395-396.

171 Çapar, 1987, s. 16.

172 Memiş, 1995, s. 56.

173 Yakar, 2000, s. 323.

“Üstelik Hatti ülkesine ait olan bu ülkeler Kaşka ülkesi, Arawanna ülkesi, Kalasma ülkesi, Lukka ülkesi, Pedassa ülkesi; bu ülkeler de Arinna’nın Güneş tanrıçasına başkaldırdılar... Şimdi çevredeki bütün ülkeler Hatti ülkesine saldırmaya başladılar. Arinna’nın Güneş tanrıçası yeniden ilgisini gösterebilir ! Tanrım ismini itibarsız hale getirme !”¹⁷⁴

Burada görüldüğü gibi Muşili’nin ilk yıllarında Anadolu’da Lukka yine karşı cephe dedir. IV. Tuthaliya zamanında ise artık Lukka ile Hitit arasındaki düşmanlık en üst noktadadır. IV. Tuthaliya’ya ait bir yazıtta (KUB XXVI 12) Azzi ülkesi ve Kaşka’nın yanı sıra Lukka ülkesi de düşman toprağı olarak gözükmektedir.¹⁷⁵ Hitit belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Lukka’nın Batı Anadolu’da birçok devletten oluşan Arzawa gibi uyumlu bir politik varlık olmadığı, ara sıra askeri ittifaklar yapan aşiret gruplarından meydana gelen etno-coğrafi bir bölge olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Lukka’dan söz eden Hitit kaynakları yoluyla, bu ülke ve halkının pek de uzlaşmacı bir yapıya sahip olmadıklarını ve Kizzuvatna halkına oranla devlet düzeninin bir parçası haline getirilebilmelerinin kolay olmadığı izlenimi edinilmektedir.¹⁷⁷

Jak Yakar, Likya bölgesinin dağlık yapısı göz önüne alındığında dağ köylerinin yarı özerk aşiret örgütlenmelerini koruyarak daha bağımsız bir sosyo-ekonomik varlık sürdürebilmiş olabileceklerini belirtir. Hatta bu Lukka aşiretleri’nin paralı asker olarak ya da yağmaladıkları şehirlerden Miken’lere sivil esirler getirerek hizmet verebileceklerini belirtmektedir.¹⁷⁸ Kuşkusuz

174 Bryce, “Tarih”, Luviler Anadolu’nun gizemli halkı, der. H. C. Melchert, 2010, s. 82

175 Bryce, 2010, s. 79.

176 Bryce, 1992, s. 130.

177 Yakar, 2000, s. 323.

178 Yakar, 2000, ss. 323-324.

Likya bölgesinin coğrafi yapısının Lukka halklarının mizacı üzerinde etkisi olabileceği de üzerinde durulması gereken bir konudur. Bölgenin dağlık olması sebebiyle tarım alanlarının kısıtlı olmasının halkın geçim kaynağı olarak kendisine yağmacılığı ve korsanlığı seçmesini gerektirmiş ve bu faaliyetler Lukka halkının Mısır kapılarına kadar dayanması ile sonuçlanmış olmalıdır.

Lukka ülkesinin konumuna ve muhtemel sınırlarına ancak Hitit belgelerindeki bazı ayrıntılar içerisinde rastlanmaktadır. IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen ve Tarhuntaşa Kralı Kurunta ile Hitit kralı arasında yapılan bir antlaşmayı içeren bronz tablette, Tarhuntaşa'nın Anadolu'nun güney sahili boyunca yayıldığını ve batıdaki Kastaraya nehri ve Parha kentinde son bulunduğu belirtilir. Böylece Lukka ülkesinin Klasik Pamphilia topraklarının çoğunu içerdiği sonucu çıkmaktadır.¹⁷⁹ Tabletten yapılan çıkarımlar sonucunda Lukka ülkesi, Aşağı Ksantos ovası ile Patara, Awarna, Pinata ve Talawa kentlerini içine alan bölge olarak tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte Otten tarafından Perge olduğu önerilen Parha kentinin , KUB XXI 6a nolu belgede de Lukka ülkesi içerisinde adının geçmesi bölgenin sınırları açısından açıklayıcı olmaktadır. Yine IV. Tuthaliya'nın hükümdarlığı dönemine tarihlenen Yalburt yazıtında da Wiya-manda kentinin Lukka toprakları içinde yer aldığı görülür.¹⁸⁰

Filolojik açıdan konuya yaklaşıldığında Lukka ülkesinin Luvi dili konuşan halklardan meydana geldiği bilinmekle birlikte, Melchert Lukka'nın bir terim olarak iki şekilde kullanılabilmiş olabileceğini vurgular, ilki Güney batı Anadolu'da Luvi dili konuşan halkların yaşadığı fakat belirgin biçimde tanımlanmış bir ülke sınırı olmayan ve bütünsel bir politik örgütlenmesi bulunmayan belirli bir bölge için, ikincisi ise hakim biçimde Luvi nüfusları olan diğer bölgeler ya da kolektif olarak bütün bölgeler

179 Bryce, 2010, s. 53.

180 Woudhuizen, 2006, s. 58.

için kullanılmış olabileceğidir.¹⁸¹ Likya bölgesinde konuşulan bir dil olan Likyaca'nın Luvi dili ile olan yakınlığı dikkat çekicidir. Hatta Birinci Binyılın Güneybatı Anadolu dili olan Likyaca'yı bir Luvi dili olarak görenlerin sayısı da azımsanmayacak derecededir. Bununla birlikte Likyaca'nın İkinci Binyıldaki Luvicede'nin doğrudan devamı olduğu dahi öne sürülmekle¹⁸² birlikte Melchert bu görüşe karşı çıkarak Likyaca'nın Luviceden türemiş olmasının imkansız olduğunu belirtmektedir.¹⁸³

Yazılı belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, son derece değişken bir politika izlemiş olan Lukka'lar M.Ö. 15. yüzyılın sonlarında Assuva konfederasyonu içerisinde Hitit'lere karşı savaşıırken, M.Ö. 13. yüzyılın başlarında, Kadeş'te Mısır'a karşı Hitit ordusunun içerisinde diğer Anadolu haklarıyla birlikte destek kuvvet olarak görev yapmışlardır. Homeros'un İlyada destanında ise Lukka (Likya)'lar Troya ile Akhalar arasındaki savaşta bir Anadolu kavmi olarak Sarpedon ve Glaukos gibi komutanlar önderliğinde Troya'nın saflarında yer almışlardır. Deniz kavimleri göçü içerisinde de Mısır ülkesine bir saldırı girişiminde bulunmuşlardır. Hitit kaynaklarında Lukka ülkesi ile ilgili en son gönderme II. Şuppiluliuma dönemine aittir. Südburg yazıtı olarak bilinen belgede Viyamanda, Tamina, Masa, İkuna kentlerinin yanı sıra Hitit kralının Lukka'ya da sefer düzenlediği bilinmektedir. Hitit ülkesinin son yıllarına tarihlenen bu yazıt ile Hitit'in çöküşü sırasında dahi Lukka ülkesinin aktif olarak Hitit ile mücadele içinde olduğu gözükmektedir.

4.1.2. Teresh

Teresh halkı ilk kez Karnak yazıtında, Merneptah'ın beşinci yılındaki Mısır'a batı deltası üzerinden saldıran Libyalı kuvvetlerin yanında yer alan halklardan biri olarak tanınmıştır. Yazıtta,

181 Melchert, 2010, s. 55.

182 Bryce, 1998, s. 57.

183 Melchert, 2010, s. 161.

Teresh'lerin de arasında olduğu bu halk grubu “*Tüm ülkelerden gelen kuzeyliler*” olarak tanımlanmaktadırlar. (Resim: 10) Firavunun katipleri tarafından kayıt edilmiş savaş esirleri arasında adı geçen Teresh'lerin sayısı 742'dir. Bir başka belge olan Athribis steli, savaş sonunda esir alınan Teresh sayısını 2200 olarak vermektedir. Maspero tarafından isimlerinin sonundaki -sha eki, önyasya'ya özgü bir etnik son ek olarak görölmektedir. Barnett'e göre ise bu ek İndo-Avrupalı bir yalın hal eki olarak kabul edilebilir¹⁸⁴.

Resim: 10 Teresh Savaşçısı

Teresh'lerin Anadolu'da yaşayan yerli bir halk olduğu ve Lidya'da yaşadıkları, buradan İtalya'ya göç ettikleri yaygın bir görüştür¹⁸⁵. Teresh'lerin toplu olarak yurtların ayrılmasını gerektirecek şartlardan biri kuşkusuz, Tunç çağı'nın sonunda iklim değışiklikleriyle birlikte ortaya çıkan kıtlık olmalıdır. Tunç çağı'nın sonunda, Anadolu'da şiddetli bir kıtlığın baş gösterdiği, gerek Hitit, gerekse Mısır kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Merneptah'ın

aynı dönemde, Anadolu'daki kıtlığa kanıt teşkil edebilecek ünlü sözleri, “*Hatti ülkesini canlı tutmak için*” hububat gönderdiğini bildirmektedir. Genel kanı, Teresh'lerin anavatanı kabul

184 Barnett, 1975, s. 367.

185 Maspero, Herodotos'un aktardığı, Lidya'dan göçen Tyrsenler'in hikayesine dayanarak, Teresh'in kökeninin Batı Anadolu olduğunu belirtmiştir. Drews, 1993, s. 56.

edilen Lidya'da ve çevresinde ortaya çıkan kıtlığın onları topraklarından göç etmeye zorladığıdır. Bu konuda Herodotos, kıtlık ve göçlerle ilgili önemli bilgiler vermektedir¹⁸⁶.

“Manes oğlu Atys zamanında kıyıcı bir kıtlık sarmıştı bütün Lydia'yı. Bir süre dişlerini sıktilar Lydia'lılar, sonra kıtlık sürüp gittiği için çareler aradılar, her biri kendince bir çare sürdü ileriye. Bu oyunlar zar, aşık (kemiği) ve top oyunları, tavladan gayri hepsi o zamanda ortaya çıkmıştır; zira Lydia'lılar tavlayı biz bulduk demiyorlar. Bunları bulduktan sonra bakınız ne yapıyorlardı açlıklarını bastırmak için; yiyecek peşinde koşmayı unutmak için, iki günün birini oyuna veriyorlardı; ertesi gün oyunu bırakıp yemek yiyorlardı. On sekiz yıl boyunca böyle yaşadılar. Ama kötülük, azalacağı yerde kırimını büsbütün artırınca kral, Lydia'lıları ikiye ayırdı, “kim kalacak, kim gidecek kur'a çekilsin” dedi, kaderin kalmak üzere ayırdıkları gene kendi hükmü altında bulunacaktı, göç edecek olanlara da oğlunu veriyordu kral olarak, ki adı Tyrsenos'tu. Böylece ülkeden çıkmak üzere ayrılmış olanlar İzmir'e indiler, orada gemiler edindiler, işlerine yarayacak şeyleri yüklediler, bir yurt ve yaşama çaresi peşinde kıyı kıyı dolanıp, sonunda Umbria'ya yanaştıkları güne kadar denizlerde gezdiler; orada kentler kurdular ve torunları bugün de orada oturmaktadır. Lydia'lı adını değiştirdiler, kendilerini yola çıkaran kral oğlunun adını aldılar; yeni adları olan Tyrsen'ler sözünü onun adına göre üretmişlerdir.”¹⁸⁷

Mısır kaynaklarında Teresh olarak geçen halkın Hellen kaynaklarında Tyrsenler ile eşitliği muhtemel biçimde Teresh'lerin Gü-

186 Herodotos, I. 94.

187 Herodotos, I. 94.

ney İtalya halkı olan Etrüsk'lerin de atası olması durumunu gündeme getirmektedir.¹⁸⁸

Hitit kayıtlarında dini sunuları içeren bir belgede, şehirler listesi verilmiştir. “*Kummanni, Tunnabara, Adaniya, Tarsa...*” diye devam eden belgede, Adaniya ve Tarsa, tunç çağında varlığı kanıtlanan, Adana ve Tarsus'a karşılık gelmektedir. Mısırlıların bu şehrin yerli halkını tanımlarken kullandığı isim Tarsa, Tarhsa veya Tarssas olabilir¹⁸⁹. Muhtemelen bu isimde, Mısır yazıtlarındaki, Teresh'e karşılık gelmektedir. Tarsus halkının, Tunç çağının sonunda, kolayca denize ulaşabilmesi, Adana'ya ve kısmen Lukka ülkesine yakınlığı, muhtemelen bu halkların aralarında sıkı bir temas olabileceğini akla getirmektedir¹⁹⁰.

4.1.3. Sherden

Sherden ismi ilk olarak, Byblos kralı, Rib-addi ile Mısır firavunu arasındaki yazışmalar içerisinde zikredilmektedir. Yaklaşık M.Ö. 1350'ye tarihlenen mektuplar, Mısır ordusu içerisinde, paralı asker olarak görev yapan bir grup olarak tanımlanmaktadır¹⁹¹. EA 81, 122, 123 nolu mektuplar Sherden halkının Yakındoğu'da bu dönemde aktif olduklarını göstermektedirler.

Amarna döneminden sonra, Sherden'ler, Mısır bölgesinde, denizci saldırganlar olarak tanınmışlardır. II. Ramses, devrindeki Tanis Steli'ne göre, “*İsyankar kalpli Sherden*” ve “*Savaş gemileri denizin ortasında olan*”, “*kimse onların karşısında duramaz*”¹⁹² ifadeleri, Sherden'lerin deniz gücü, kimlikleri, isyankar ve savaşçı mizaçları hakkında bilgiler vermektedir. Yine II. Ramses dönemine tarihlenen, Assuan Steli'nde, Sherden'ler,

188 Bryce, 1998, s. 336.

189 Mellaart, Tarsa ismini Kilikya'daki Tarsus ile ilişkilendirmektedir. Mellaart, 1974, s. 524.

190 Robbins, 2001, s. 163.

191 Cifola, 1994, s. 8.

192 J.H. Breasted, Ancient Records of Egypt. Vol. 4, 1906, s. 491.

Akdeniz’de, saldırgan bir grup olarak gözükmektedir. Yazıtta, Sherden savaşçıları ile ilgili olarak “*Büyük yeşilin savaşçıları yok edildi*” denmektedir.¹⁹³ II. Ramses’in beşinci yılı ile birlikte Sherden korsanları tarafından Delta kıyılarına akınlar yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Bu korsan saldırılarının oldukça sıklıkla tekrar ettiği düşünülmektedir. Bunun nedeni de esir alınan Sherden esirlerinin Nübyan ve Libya’lılar ile birlikte Mısır ordusunda yeterli sayıda bir birlik olarak kayıtlarda gözükmesinden ileri gelmektedir. Böylece Assuan Steli’nde yazdığı gibi yok edilen Büyük yeşilin savaşçılarından hayatta kalanlar esir alınıp sonraki dönem savaşları için de orduda kullanılmışlardır.

Özellikle Sherden savaşçıları, II. Ramses döneminde gerçekleşmiş olan Kadeş savaşında, kendi saflarında, Hitit’e karşı savaşmışlardır¹⁹⁴. Kadeş savaşında özel birlik olarak Hitit savaşçılarıyla çarpışan Sherden askerleri Kadeş Savaşı’nı anlatan Abydos kabartmalarında sıkça betimlenmişlerdir. Boynuzlu başlıkları ve yuvarlak kalkanları ile diğer savaşçılardan ayrılan Sherdenlerin, tek tek çarpışmayı çok iyi becerebildiği kabartmalar yoluyla da açıkça görülmektedir. Sherden savaşçıları sivri uçlu kılıçlarıyla ile Hitit askerlerini öldürürken ya da ellerini keserken betimlenmişlerdir. (*Resim: 11*) Ugarit kentinin ordusunda da paralı asker olarak görev yapan Sherdenler’in Drews’ün görüşüne göre diğer savaşçılardan farklı savaş ekipmanları ve bildikleri yakın dövüş teknikleriyle Yakındoğu devletlerinde çeşitli ordularda kuvvetli referansları ile görev yaptıkları anlaşılmaktadır.¹⁹⁵ Ugarit ordusu içerisinde görev yaparken Ugarit ülkesinde muhtemelen kral için verdikleri hizmetten dolayı top-

193 E. Cline – D. O’Connor, “The Mystery of the Sea Peoples”, in: *Mysterious Lands*, eds. David O’Connor & Stephen Quirke, 2003, s. 112.

194 Woudhuizen, 2006, s. 111.

195 Drews, 1993, ss. 148-154.

Resim: 11 Kadeş Savaşı Sherden Savaşçıları

rak sahibi olma hakkı da kazanmışlardır.¹⁹⁶ Merneptah'ın beşinci yılında ise Libya konfederasyonu içerisinde yer alarak eski patronlarına karşı durdukları ve Mısır topraklarını yağmalamaya çalıştıkları bilinmektedir. Fakat büyük bir yenilgi alarak bu dönemden sonra Mısır ordusuna temelli katılmış olacaklar ki, Sherden savaşçılarının önceki sefer Deniz Kavimleri arasında Mısır ülkesine saldırmasının ardından bu kez III. Ramses'in ordusunun içinde paralı asker görevini yerine getirdikleri ve üst düzey bir grup olarak Deniz Kavimleri'ne karşı durdukları yazıtlar yoluyla bilinmektedir. Yazılı belgelerden anlaşıldığına göre Geç Tunç Çağı'nın aranan ve her orduda görev yapabilecek donanıma sahip olan Sherden'lerin belli bir otorite altına girmeden yaşamayı seçtikleri fakat daha sonraları Mısır' a yapılan sefer sonrasında Deniz Kavimleri'nin yenilip esir alınmalarının ardından Sherdenler'in de tamamıyla Mısır ülkesinin hizmetine girerek ordu içerisinde görev aldıkları görülmektedir.

Mısır kaynaklarında, Sherden'in kökeninin, deniz aşırı yerler

196 R. H. Tykot, "Sea Peoples in Etruria? Italian Contacts with the Eastern Mediterranean in the Late Bronze Age", *Etruscan Studies: Journal of the Etruscan Foundation* 1, 1994, s. 63.

olarak belirtilmesi temelinde araştırmacılar tarafından da kökene dair iki görüş öne sürülmektedir. Görüşlerden birincisi, çıkış noktasının Akdeniz'in ortasındaki Sardinya adası, ikincisi ise Batı Anadolu'daki Sardis kentidir. Rouge ilk kez 1867'de Sherden'in kökeninin Sardinya Adası olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, Barnett¹⁹⁷ ve Drews¹⁹⁸ tarafından da desteklenmektedir. İkinci öneri ise, ilk kez Maspero tarafından önerilmiştir. Ona göre, Lidya'nın başkenti Sardis, Sherden'lerin Anavatani olmalıdır¹⁹⁹.

Sherden halkının kökenini irdeleme yolunda üzerinde durulması gereken bir diğer önemli coğrafya Orta Akdeniz'dir. Orta Akdeniz bölgesinde, Sherdenler ile ilişkilendirilen bazı arkeolojik buluntular ele geçmiştir. Buluntular iki parça halinde ayrı ayrı bulunmuş olan yazıtlardır. Karada bulunan ilk yazıt parçası M.Ö. 11. yüzyılın ortalarına tarihlenirken denizde bulunmuş olan "Nora taşı" olarak bilinen ikinci yazıt ise M.Ö. 9-8 yüzyıllarına tarihlenmektedir. Cagliari'de bulunan Nora taşı üzerinde bilinen en eski Fenikece yazı bulunmaktadır ve yazıtta Sherden ismi zikredilmektedir²⁰⁰.

*"...Tarsis'te. Ve onları ülkeden sürdü. Şardina'da şimdi o barış içerisinde. Ve ordusu da barış içerisinde; Pummay kralı, Subna'nın oğlu Milkaton..."*²⁰¹

Bir başka buluntu, Güney Korsika'daki Menhirlerdir. (Resim: 12) İnsan biçimli olarak yapılmış menhirlerin, Medinet Habu kabartmalarındaki Sherden savaşçılarıyla benzerliği dikkat çekicidir. Benzer boynuzlu miğferler bulunmaktadır. Bununla bir-

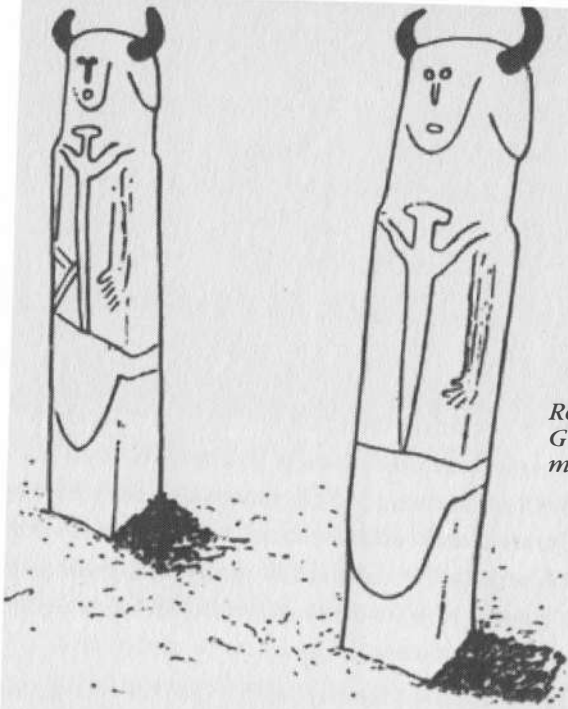
197 Barnett, 1975, s. 368.

198 Drews, 1993, ss. 53-61.

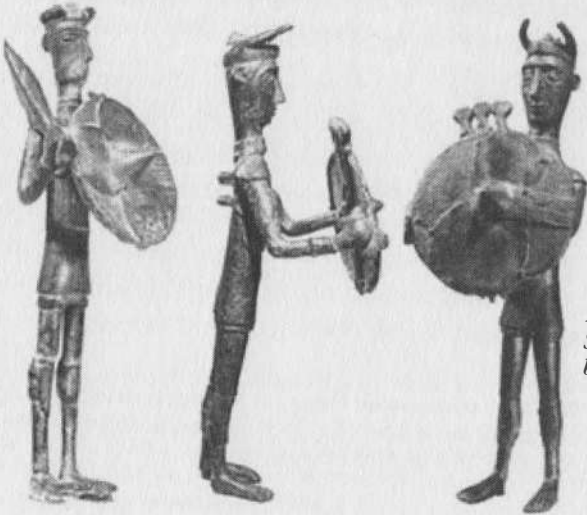
199 Drews, 1993, s. 60.

200 L. Vagnetti, "Western mediterranean Overview: Peninsular İtaly, Sicily and Sardinia at the time of the Sea peoples", The sea people and their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren) Philadelphia, 2000, s. 306.

201 Tykot, 1994, s. 67.

*Resim: 12
Güney Korsika'dan
menhirler*

*Resim: 13
Sardinya'dan
bronz figürinler*

likte, beş şeritli bir tür zırh ve uzun bir kılıç, taşın üzerine kazınmıştır. Karbon 14 ile M.Ö. 1400-1000 arasındaki bir döneme tarihlenmektedir²⁰². Yine Sardinya'da ele geçen bronz figürinler incelendiğinde, Medinet Habu'daki Sherden savaşçılarına benzediği gözükmemektedir. (*Resim: 13*) Bronz figürinlerden biri, yuvarlak boynuzlu tipik sherden başlığı takarken, diğer figürinde, Medinet Habu kabartmalarındaki sorguçlu miğferlerin bir benzerini takmaktadır²⁰³. Sherden halkının kökeni konusunda Orta Akdeniz ile bağlantısı konusunda görüşlerden biri de Zertal tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre İsrail'deki Demir Çağı yerleşmesi olan El-Ahwat'ın taş mimari niteliği Sardinya adası örnekleriyle benzeşen bir yapıdadır. Zertal'ın hipotezine göre El-Ahwat'ta Sherden halkının Kenan bölgesi kıyılarında kurduğu kentlerden biri olabileceğidir. Fakat yerleşmede henüz Sherden seramiği bulunmaması Zertal'ın görüşünü yoruma açık bırakmaktadır.²⁰⁴ Sherden halkının kökeninin Sardinya adası olduğuna karşı koyulan en büyük hipotez ise Maspero ile başlamakta ve birçok araştırmacı tarafından da kabul görmektedir. Bu hipoteze göre, Sherden savaşçıları Mısır ülkesine saldırılarının ardından muhtemelen söz konusu adaya gelip yerleşerek isimlerini vermiş olmalıdırlar.²⁰⁵

Sherden savaşçıları diğer halklardan farklı olarak III. Ramses ile yapılan savaşın ardından Mısır ordusunda görev yaptıkları ve Mısır toplumu içine entegre oldukları gözlemlenmektedir. Hatta V. Ramses dönemine tarihlenen Wilbour Papirüsüne göre Sherden'lerden bir kısmının artık Mısır'da yaşadıkları anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde ise Mısır ülkesinde daha imtiyazlı bir sınıf haline geldikleri tarım arazilerini ekip biçerek zenginleştikleri yazıtlar yoluyla anlaşılmaktadır.

202 Woudhuizen, 2006, s. 113.

203 Vagnetti, 2000, s. 319.

204 Cline-O'Connor, 2003, s. 113.

205 Cline-O'Connor, 2003, s. 112; Bryce, 1998, s. 336.

4.1.4. Shekelesh

Shekelesh'in en erken yazılı belgelerde ortaya çıkışı, Mernep-tah'ın Libyalılar ile birlikte Mısır'a karşı saldırıda bulunan halklar arasında yer almasıdır. Kalavassos'ta ve Enkomî'de bulunan, Kıbrıs-Minos silindir mühürlerinde ise Shekelesh'in deniz ticare-tinde etkin bir halk olduğu gözükmetedir²⁰⁶. Bu bilgilerden an-laşıldığı kadarıyla Shekelesh halkının denizlerde zaman zaman korsanlık yaparken ara sıra da ticaretle uğraştıkları yönündedir. Ugarit'in yıkım tabakalarında bulunan bir mektup ise (RS. 34.129), II. Şuppiluliuma'nın onların anavatanı hakkında bilgi is-temesi ve İbnaduşu adındaki kaçırılan bir kişinin geri gönderil-mesini içermektedir.²⁰⁷ Bu belge ile de Shekelesh'lerin korsan-lık, tüccarlık yanında adam kaçıрма ve sonra bu insanları köle pazarlarında sattıkları sonucuna varılabilir. Zira isimleri dolayı-sıyla Orta Akdeniz'deki Sicilya adasının yerli halkı olarak ilişki-lendirilen bu halklar ile benzerlik kurulabilecek kimi önemli bil-giler Homeros'tan gelmektedir. Odyseia destanında Sicilya ada-sından söz edilirken Tunç Çağı'nın sonunda bu adanın bir köle pazarı merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Odysseus'un konağında-ki taliplerden bir tanesi ihtiyar bir dilenci kılığındaki Odysseus ile ilgili olarak Telemakhos'a şu şekilde seslenmektedir.²⁰⁸

*“Akıllık et, dinle beni, ben ne dersem onu yap;
Bindirelim şu konuğu çok kürekli bir gemiye,
Satalım Sicilya'ya götürüp, iyi para alırsız.”*

Bir süre sonra ise Shekelesh, Deniz Kavimleri'nin, III. Ram-ses'in sekizinci yılında, Mısır'a yaptığı istila hareketinde gözük-mektedir.²⁰⁹ Medinet Habu kabartmalarında, Shekelesh'ler sa-

206 Woudhuizen, 2006, s. 114.

207 Bknz. Ugarit belgeleri

208 İlyada, XX, 381,384.

209 Woudhuizen, 2006, s. 114.

kallı ve boyunlarından sarkan bir madalyonla ve ellerinde iki mızrakla betimlenmişlerdir.²¹⁰ (Resim: 14)

Shekelesh'in kökeniyle ilgili iki öneri öne sürülmektedir. İlk olarak Rouge, onları Sicilya adasının yerli halkı olarak tanımlamıştır. Tam bu görüşün karşısında ise Maspero, Shekelesh'i Pisidia'daki yer ismi olan Sagalassos ile ilişkilendirmiştir.²¹¹ Bryce ise Shekelesh halkının Anadolu kökenli olduğunu fakat Deniz kavimleri göçü içerisinde Mısır ülkesine yaptığı seferin ardından Sicilya adasına yerleştiklerini belirtmektedir.²¹² Benzer bir görüşte de Sandars, M.Ö. 8. yüzyılın Yunan Kolonizasyonu sırasında Sicilya'ya gelen kolonistler adanın yerli halkının adının "Şikels" olduğunu ve onlara göre bu halklar Troya savaşının ardından İtalya'nın güneyine gelip yerleşmişlerdir.²¹³

4.1.5. Ekvesh

Merneptah'ın beşinci yılındaki, Libya konfederasyonu içerisinde Mısır'a karşı savaşan halklar arasında sayılmaktadır. Yalnızca, Merneptah'a karşı savaşmış olan Ekvesh'ler, III. Ramses dönemindeki savaşlarda bulunmamışlardır. Mısır yazıtlarında, Ekvesh'ler, "*deniz ülkelelerinden*" gelenler olarak tanımlanmaktadır.²¹⁴

Ekvesh ismi genel olarak Homeros'un

Resim: 14 Yürüyen Shekelesh Savaşçısı

210 Wainwright, 1961, s. 85.

211 Drews, 1993, s. 60.

212 Bryce, 1998, s. 336.

213 Sandars, 1978, s. 112.

214 Sandars, 1978, s. 107.

Akha'ları ile bağdaştırılmaktadır.²¹⁵ Rouge'den beri Ekvesh/Akawasha halkı, Axaioi yani Miken Yunanlıları olarak tanımlanmaktadır. Zaten bazı araştırmacılar tarafından da Mısır yazıtındaki *Ikwsb* kelimesinden dolayı Ekvesh ile birlikte Akawasha kelimesi de kullanılmaktadır. Ekvesh'lerin, Akha'lar olması, nereden geldikleri sorusunu da beraberinde getirmektedir. Hitit belgelerinde, Ahhiyava'lıların daha M.Ö. 15.yüzyılın ortalarından itibaren Batı Anadolu ile ilgilendikleri, hatta sahil kesiminde çıkar alanları kurmaya çalıştıkları ve yerlerinin de genellikle Rodos Adası merkez olmak üzere güney İyonya ve Karya sahilleri olduğu kabul edilirse, Ahhiyava'lılardan bir grubun Batı Anadolu'dan hareketle Mısır kapılarına dayandıklarını düşünmek akla yatkındır.²¹⁶ Ahhiyava = Miken eşitliği dikkate alındığında bu halkın Miken saraylarının yıkılmasının ardından Mısır'a ulaşan ilk halklar olması büyük ihtimaldir. "*Deniz Ülkelerinden gelenler*" tanımlaması gibi Mısır kaynaklarından elde edilen bazı ipuçlarında Kıta Yunanistan ve adalarda yaşayan Mikenleri akla getirmektedir. Batı Anadolu'da Geç Tunç Çağı'nın sonlarına doğru politik olarak gözükmeye başlayan Ahhiyava'nın da M.Ö. 1230'dan sonra bir daha hiçbir tarihsel belgede adının geçmemesi Ahhiyava'nın birliğinin zayıflayıp halkının dağıldığını göstermektedir. Ekvesh/Akawasha olarak Mısırlıların tanımladığı halk grubu da bu bölgeye dağılan halklar olmalıdır. Denyen/Danuna'lar ile olasılıkla aynı halk olmasına rağmen erken göç hareketinin içinde bulunmaları açısından Denyen/Danuna'lardan ayrılmaktadırlar. Karnak Yazıtı'nda bu halklar ile ilgili verilen bir diğer bilgide, "*ucunda deri olmayan penisleri ve yakıp yıkan elleri*" tanımlamasıdır.²¹⁷ Doğu Akdeniz'de sünnet geleneğinin yaygın olmasına rağmen Hellenlere yabancı olan bu gelenek yoluyla Mısır ülkesine saldıran Ak-

215 Sandars, 1978, ss. 110-111.

216 Çapar, 1987, ss. 17-18.

217 Breasted, 1903, vol. 3, s. 588; Finley, 2003, s. 19.

ha-Akawasha'ların henüz tam anlamıyla Hellen olarak tanımlanamayacağı ve Hellen olma yolunda bir süreç yaşadıkları anlaşılmaktadır.²¹⁸ İki yeni Ugarit tabletine göre ise Lukka ülkesinde bulunan Hiyawa'lılar için Hitit kralı tarafından gıda paylarının verilmesi emredilmektedir.²¹⁹ Hitit kralının böyle bir emri vermesinin ardında Ekvesh/Akawasha'lar ile ilişkilendirebileceğimiz halkların kıtlık sıkıntısı çekiyor olması mümkün gözükmektedir. Bununla birlikte tüm bu bilgilerin ekseninde, Ekvesh/Akawasha'nın Ahhiyava'lılar ve Mikenler olduğunu kabul ettiğimizde GH III C seramiğinin Kıta Yunanistan'dan Doğu Akdeniz boyunca yayılmasının ve Kenan bölgesine kadar ulaşmasının da arkeolojik açıdan daha anlamlı olduğunu ifade edebiliriz. M.Ö. 7. yüzyılda Filistin bölgesinde bir kent olan Ekron'un Filistinli yöneticisinin isminin ise Achish olduğu bilinmektedir. Muhtemelen Ege kökenli olabileceği vurgulanan ismin Akha anlamına geldiği önerilmiştir.²²⁰ Eğer gerçekten Achish ismi Akha ile ilişkilendirilebilir bir konuma sahip ise Filistin kent yöneticisinin atalarının Akha/Ahhiyavalılar olması mümkün gözükmektedir.

Karnak yazıtına göre, esir alınan askerler içerisinde 2201 kişi Ekvesh halkındandır ki, bu diğer esir alınan halklar içerisinde en yüksek rakamdır. Bu açıdan bakıldığında, Ekvesh'lerin, Merneptah'ın beşinci yılında saldıran kuvvetler içerisinde en büyük grup olduğu ve halklara önderlik ettiği düşünülebilir.²²¹ Bu görüşte Libyalı halkların yanında Miken saraylarından kaçan ve Batı Anadolu'da kıyılarda yaşayan halkların Ekvesh'ler olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

218 Finley, 2003, s. 19.

219 RS. 94.2530 ve RS. 94.2523 nolu tabletler için bkzn. Lackenbacher - Malbran-Labat, 2005, ss. 227-240.

220 A.Yasur-Landau, "Levant", The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean, Edited by E. Cline, 2010, ss. 842-843.

221 Barnett, 1975, s. 367.

4.2.MISIR KRALI III.RAMSES DÖNEMİNDE GÖÇLERE KATILAN KATILAN HALKLAR

4.2.1. Peleset

Deniz kavimleri içerisindeki en önemli gruplardan birisi olan Peleset'ler, Mısır'a karşı III. Ramses'in Beşinci ve Sekizinci yıllarında düzenlenen saldırılar içerisinde yer almışlardır. Peleset'lerin, Filistinliler olduğu görüşü ilk kez 1850'lerde, Mısır bilimciler tarafından öne sürülmüştür. 1872 yılında Chabas, III. Ramses ve Merneptah'ın savaşlarıyla ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda, rölyeflerde betimlenen Peleset'lerin, Sicilyalı ve Sardinyalı gibi bir Avrupalı²²² halk olduklarını belirleyip, Filistinliler'in, Ege'deki Pelasglar olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Filistinliler'in Tevrat'a göre Kaphtor'dan geldiği bilgisini irdeleyen, "Historie ancienne" eserinde, Kaphtor'un Girit adası olduğu fikriyle Filistinliler'in Girit'ten Anadolu'nun güneyindeki Karya bölgesine geldiklerini daha sonra da Karya'dan Levant'a hareket ettiklerini belirtmektedir.²²³ Albright, Tevrat'taki bilgilerden hareketle Gaza kentinin güneyinin Girit yerleşmesi olarak tanımlandığını, Hz. Davut tarafından ak kollu Giritliler'in paralı asker olarak bu bölgeye yerleştirdiğini belirtir. Albright, ayrıca Deir Alla'da bulunan ve Filistin halkının ilk yazısı olarak tanımlandığı tabletlerin Minos A yazısına olan benzerliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca ona göre Girit sarayında bulunan M.Ö. 16. yüzyıla tarihlenen Phaistos diskinin üzerindeki kuş tüylü başlığa sahip karakterinde Medinet Habu'daki savaşçılar ile benzerliği dolayısıyla Peleset'leri köken açısından açıkça Girit ile ilişkilendirmektedir.²²⁴ Lidyalı Tarihçi Xanthos'a göre Filistinliler'in kökeni Lidya topraklarıdır.²²⁵ Filistinlilerin Pelasglar

222 Lehmann, Schachermeyr ve Liverani, Peleset'in balkanların Adriyatik kıyılarından geldiğini öne sürerler, Lehmann, Arnavutluk kıyısındaki Palæstra kentini, Pelesetle ilişkilendirir. (Drews, 1993, ss. 69-70.

223 Drews, 1993, ss. 54-56.

224 Albright, 1975, s. 512.

ile ilişkilendirilmesi noktasında Thomson sorduğu şu soru büyük önem arz etmektedir; *“Acaba Ege’yi istila eden Yunanlılar bu sözcüğü orada karşılaştıkları “deniz insanları”ndan, Pelasglardan mı almışlardı”*..²²⁶ Antik Çağ yazarlarının Pelasglar hakkında verdiği bilgilerde Deniz Kavimleri konusunun irdelenmesi noktasında oldukça dikkat çekicidir. Strabon Pelasgları, *“daima dolaşan ve çabuk göç eden Pelasg soyu, hızla gelişmiş ve sonra da çabucak yok olmuştur...”*.²²⁷ diye tanımlarken Deniz Kavimleri göçü sırasındaki halkların durumuna özellikle de Peleset/Filistinliler ile büyük benzerlikler taşıdığı gözlenmektedir. Pelesetler de aynı şekilde Kenan bölgesine göç etmişler ve burada yerel Kenan unsurları ile karışarak Filistin kültürünü meydana getirmişlerdir. Bir bakıma birkaç yüzyıl içinde kendi niteliklerini kaybederek asimile olmuşlardır. Bununla birlikte Herodotos da Hellenler’in tanrılarının nereden geldiği konusunu anlatırken (II, 50-55) Pelasglar’ın tanrıları Mısırlılar’dan öğrendiğini ve Pelasglar yoluyla da Hellenlere geçtiğini belirtmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta Herodotos’un bilgisi doğru ise Pelasglar’ın nerede Mısırlılar’dan bu bilgi akışını aldıklarıdır. Peleset/Filistin = Pelasg olarak kabul edildiğinde bu sorunun cevabı da açık olarak verilebilmektedir. Deniz Kavimleri göçü sonrasında ilk olarak Pelasglar’ın bu tanrıları Mısır’da görerek tanımış olması gerekmektedir.

Pelasg-Peleset eşitliği konusundaki en temel yaklaşım, Pelasg ve Pelast kelimeleri arasındaki yakınlık ile kurulmaktadır. Jean Bérard M.S. 5. yüzyılda yaşayan Hesihios’un büyük sözlüğündeki ve İlyada’da XVI. Kitabın 233. dizesi üzerine yapılan şerhte yer alan Pelasgikon-Pelastikon çeşitlemesine dikkat çekmiştir.²²⁸

225 Woudhuizen, 2006, s. 98.

226 G. Thomson, Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarih Öncesi Ege I, 1988 s. 191.

227 Strabon, XIII. 3.3.

228 Thomson, 1988, s. 136.

Pelast kelimesindeki –st ekinin belli bir süreç içerisinde –sg halini alması sonucunda Pelasg olarak değişmesi ile açıklanmaktadır. T ve G harfleri arasında kullanım sırasında gerçekleşen yazımsal karışıklıkların sonraki dönemlerdeki belgelerde de sürdürülmesi sonucu oluşan bir imla yanlışlığından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Thomson ise Pelasgoi-Pelastoi eşitliğini kelimelerde sonda bulunan özgün pre-Hellenik kapantı sesinin Helenlerce “g”, Mısır ve Sami dili konuşanlarca ise “t” olarak algılanmış olabileceği ile açıklamaktadır.²²⁹ Tüm bunlar esasında aynı halkı tanımlayan Pelasg ve Pelast kelimelerinde ortaya çıkan bir harf kullanım yanlışlığı sonucu Hellen edebi geleneğine yansıyan bir karışıklık olarak ifade edilebilir.

Pelasg-Pelast ya da Peleset/Filistin eşitliği kabul edildiğinde Filistinliler’in kökeni üzerindeki sis perdesini de dağıtmak mümkün gibi gözükmektedir. Bu durumda Antik Çağ yazarlarının Pelasg halkları hakkındaki zikredişleri daha da anlamlı ve üzerinde hassasiyetle durmayı zorunlu kılmaktadır. Pelasglar’ın ana yurtlarının yerinin tanımlanması açısından kuşkusuz en kıymetli antik bilgilerden biri Homeros’tan gelmektedir. İlyada’da Pelasglar, Troya’nın yanında yer alarak Akhalar’a karşı çarpışan Anadolu’lu bir halk grubu olarak tanımlanmaktadır.²³⁰

“Ünlü kargıcı Pelasg soylarına komuta eder Hippothoos, otururlar toprağı bereketli Larissa’da”

Bir başka görüşe göre Wenamon raporunda, üç Filistin lideri ya da tüccar prensi olduğu düşünülen, Waraktır, Waret ve Makamar’ın isimlerinin Güneybatı Anadolu kökenli oldukları yani isimlerinin Luvice olduğu yönündedir. Likya, Pisidia, Pamfilya ve Kilikya bölgesindeki dillerle yakın akraba olduğu düşünülen, Filistin dilinin, bir Luvi diyalektiği olduğu düşünülmekte-

229 Thomson, 1988, ss. 135-136.

230 İlyada II 840-843; X 429; XVII 288.

Resim: 15 Filistinli Savaşçı

Resim: 16 Enkomi Oyun Kutusundaki Savaşçı figürü

dir.²³¹ Itamar Singer, Pelasgoi-Pelastoi eşitliğinin kabul edilme-
si halinde, Peleset/Filistinliler'in, Hellen dilini konuşmadığı, Lu-
vice'nin Batı Anadolu'daki bir lehçesini konuşmalarının daha
makul olduğunu belirtmektedir.²³² Herodotos'ta zaten Pelasg-
ların dilinin Hellence olmadığını belirtir ve yabancı bir dil ko-
nuştuklarını vurgulamaktadır.²³³

Filistinliler'in kökenine ait bir diğer ipucu, Medinet Habu'daki
kabartmalardan gelmektedir. Kabartmalarda, Filistinliler, başla-
rına sorguçlu bir miğfer takmakta ve bir etek giymektedirler.
(*Resim: 15*), benzer bir figür, Kıbrıs'ın Enkomi şehrindeki,
oyun kutusu diye tanımlanmış olan fildişi oyma bir eserde gö-
ze çarpmaktadır. (*Resim: 16*) Aynı tipte kuş tüylerinden bir baş-

231 Albright, 1975, s. 513, Mellaart, 1981, s.76.

232 Singer, Baskıda.

233 Herodotos I. 59.

lğı olan bir savaşı betimlenmiştir. Başlığının altında, Filistinliler'de olduğu gibi, süslü bezemeli bir bant bulunmaktadır. Deniz kavimlerinin giydiği türden de bir etek giymektedir. Bir diğer buluntu ise, muhtemelen Geç Kıbrıs IIC'ye tarihlenen bir taş mühür üzerindeki benzer başlıklı bir savaşı betimlemesidir. Buluntular, Deniz kavimlerinin Kıbrıs'taki Enkomi ile yakın bağlantılı olabileceğine dair görüşün kanıtı olarak sunulmaktadır.²³⁴ Bununla birlikte Bademgediği Tepe'de ele geçen GH II-IC dönemine tarihlenen bir krater parçası üzerindeki betimlemelerde²³⁵ görülen Deniz savaşı sahnesinde III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşen deniz savaşı mücadelesinin yakın bir benzeri işlenmiştir. Betimlemelerde geminin güvertesi üzerinde duran kalkanlı ve mızraklı savaşçıların benzer sorguçlu miğferleri giydikleri gözlenmektedir. Kraterde işlenmiş olan bu sahnedeki savaşçıların Peleset/Filistin savaşçıları ile benzerliği Batı Anadolu kökeni açısından üzerinde durulması gereken bir durumdur. Killebrew, GH IIIC seramiğini getiren yeni halk grubunu Tevrat'ta adı geçen Filistinliler olarak tanımlamakta ve kökenlerinin de Kıbrıs, Rodos veya Anadolu'nun güneyi olabileceğini belirtmektedir.²³⁶

Harris Papirüsü'ne göre, III. Ramses, Deniz kavimlerini yendikten sonra onları kalelere yerleştirmiştir. Esir alınan halklar arasında bulunan Pelesetler'in, III. Ramses'e ait olan, olasılıkla Ke-

234 Wainwright, 1961, s. 75; Robbins, 2001, s. 235.

235 P.A. Mountjoy, "Mycenaean Connections with the Near East in LH IIIC: Ships and Sea Peoples", in: Laffineur, R. and Greco, E. (eds.) *Emporia: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean: Proceedings of the 10th International Aegean Conference. Athens, Italian School of Archaeology, 14–18 April 2004*. Liège, 2005, ss. 423–427.

236 A. Killebrew, Mycenaean and Aegean-Style Pottery in Canaan during the 14th–12th Centuries bc. In: Cline, E. and Harris-Cline, D. (eds.) *The Aegean and the Orient in the Second Millennium* (Aegaeum 18). Liège, 1998, s. 166.

nan bölgesindeki kalelere yerleştirildikleri bilinmektedir.²³⁷ Bazı araştırmacılar, papirüste anlatılan kalelere yerleştirme konusunun, aslında Deniz kavimlerinin Mısır nezaretinde Kenan bölgesine iskanı olduğunu öne sürmektedirler²³⁸. Beth Shan, Tell Fara ve Lachish gibi yerleşmelerde ele geçen insan yüzü lahitler, III. Ramses'in Deniz kavimlerini askeri garnizonlara yerleştirdiği görüşüne kanıt sağlamaktadır.²³⁹ Tell Fara'da ortaya çıkarılan 562, 532, 552, 542 ve 544 nolu mezarlar kimi araştırmacılar tarafından "Filistinli efendilerin mezarları" olarak tanımlanmışlardır.²⁴⁰

Kenan bölgesine yerleşmiş olan Filistinliler'in kökenine ışık tutabilecek en önemli kanıtlar, Filistin yerleşmelerinde ele geçmektedir. Göçlerden sonraki Filistin kentlerine bakıldığında, kentin yapısındaki Miken etkisi kendisini açıkça göstermektedir. Tell Fara'da bulunan oda mezarların yakın benzerleri, Miken kültüründe gözükmektedir.²⁴¹ Tapınak mimarisinde de, Miken etkisi kendini göstermektedir. Tell Qasile'de tabaka XI'deki tapınağın plan ve boyutlarıyla benzeri Melos'taki Phylakopi tapınağıdır. Yine, Tel Qasile'de tabaka X'deki tapınağın mimari formu ve kullanılan tekniğin yakın benzeri Mycenae'deki tapınakta kullanılmıştır.²⁴²

Mısırla yapılan sekizinci yıl savaşından sonra, Kenan bölgesine yerleştiği arkeolojik verilerle desteklenen Filistinliler'in, bölge-

237 L.E. Stager, "The impact of the Sea peoples in Canaan" (1185-1050 BCE) *The Archaeology of society in the Holyland*, 1995, s. 341.

238 Woudhuizen, 2006, s. 95.

239 Stager, 1995, s. 341.

240 Vanschoonwinkel, 1999, s. 87.

241 J.C. Waldbaum, Philistine tombs and their Aegean prototypes, *AJA* 70, 1966, ss. 331-340.

242 A. Mazar, "The Temples and cult of the Philistines", *The Sea People and Their world: Reassessment*, (Ed. E.D. Oren), Philadelphia, 2000, s. 220.

de kullandıkları seramiğe bakıldığında, Miken etkisi açıkça görülmektedir. İlk yerleşimlerden sonra ortaya çıkan monokrom seramiklerin, şekilleri ve bezeme tarzları, Miken kökenini yansıtmaktadır.²⁴³ Hatta Filistin seramiğindeki dekorasyon tarzı neredeyse tamamen Miken kökenlidir ve Filistin repertuarı, Miken seramik gelişiminin bir yansımasıdır.²⁴⁴

Medinet Habu'daki deniz savaşı kabartmalarında, Deniz kavimlerinin, savaş gemileriyle Miken kapları üzerindeki gemi tasvirleri arasında da önemli benzerlikler bulunmaktadır. Wachsmann'ın bu konudaki araştırmaları, kuş başlı pruvaya sahip Deniz kavimleri gemilerinin, yakın paralellerinin, Miken kültüründe, Geç Hellas III B ve C'deki kap formları üzerinde resmedilmiş olduğunu görmekteyiz.²⁴⁵

Batı Anadolu'daki arkeolojik kazılarda açığa çıkartılan bulgular yorumlandığında ise mimari, GH IIIC seramiği, silindirik – makara ağırşaklar gibi göçlerle ilişkilendirilen bulgular yolu ile Deniz Kavimleri'nden bazı halkların bölgede aktif oldukları anlaşılmaktadır. Homeros'un belirttiği Pelasgların, Larisa'da yani Panaztepe ve çevresi olarak tanımladığımız bölge içerisinde yerleşmiş olduklarının bildirilmesi, Pelasg-Peleset eşitliği kabul edildiğinde, Panaztepe'nin Peleset halkının ana yurdu olduğunu göstermektedir.

4.2.2. Denyen

Medinet Habu Tapınağı'nın sekizinci yıl yazıtında, Denyen'ler, Mısır'a saldıran halklar arasında sayılmaktadır. Büyük istilanın ardından da, Deniz kavimleri, kara ve deniz savaşlarında bozguna uğradıktan sonra büyük bir kısmı esir alınmıştır. Denyenler de savaşın sonunda bozguna uğrayan halklardandır. Harris papirü-

243 Robbins, 2001, s. 316.

244 A. Furumark, Mycenaean Pottery Vol. 2, Stockholm, 1972, ss. 118-120.

245 S. Wachsmann, "To the sea of the Philistines", The Sea people and their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren), Philadelphia, 200, ss. 103-143.

sünde, III. Ramses, “*Denyenleri kendi adalarında katlettim*” demektedir.²⁴⁶ Firavunun bu sözleri, Denyenler’in Doğu Akdeniz macerasının nasıl sonlandığı açısından önemli bir ipucudur.

Mısır kayıtlarında, Deniz kavimleri arasında gösterilen Denyen / Danuna’yı içeren en eski kaynaklardan biri Amarna mektuplarıdır. Bu mektuplardan biri Danuna ülkesinden söz etmektedir. EA 151 nolu mektupta, Byblos kralı, Tir’li Abi-Milki tarafından Mısır kralına gönderilmiştir. “*Danuna kralı öldü, ölümünden sonra yerine kardeşi geçti ve ülkesi barış içindedir*”.²⁴⁷ diye belirtilmektedir. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde yani daha M.Ö. 1350’lerde bir Danuna ülkesinin Yakındoğu’da kurulu olduğu görülmektedir. Bu güne kadar Yakındoğu’da Deniz kavimleri arasında adı geçen “*dnn*” için bir çok isim ile bağlantı kurulmuştur. Danuna, Denyen, Danaoi, Tanayu bunlardan başlıcalarıdır.

Mısır’a ise bu halkın isminin Denyen ya da Tanayu olarak geçtiği görülür. Mısır’da Tanayu ismi ilk olarak III. Tutmosis’in analarında gözükmektedir²⁴⁸. Homeros’ta ise Mikenleri tanımlayan üç isim kullanılmaktadır. Bunlar Akhalar, Argoslar ve Danaoslar’dır. Hellen geleneğine göre Danaoi’ler Hellen kahramanlarından Danaos’tan türemiştir. Efsaneye göre Belos’un oğlu Danaos, Mısır’daki ağabeyi Aigyptos’un yanından kaçarak Yunanistan’a Argos’a gelmiştir. Hellen geleneğinde Mikenleri tanımlayan bu sözcük efsanelerde Mısır ile ilişkilendirilmiş, hatta Merneptah dönemindeki ilk göç hareketinde Homeros tarafından da kullanılan diğer isim Akha kullanılırken (Ekvesh=Akavasha) III. Ramses döneminde, III. Tuthmosis tarafın-

246 Breasted, 1906, Vol.4, s. 403.

247 Moran, 1992, EA 151 49-58.

248 Woudhuizen, 2006, s. 77. Ayrıca III. Amenotep’in tapınağındaki yazıttaki, Ege yer isim listesinde geçmektedir. J. Mellaart, Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the late fourteenth and thirteenth centuries B.C., Anadolu araştırmaları X. İstanbul, 1986, s. 227.

dan kullanılan Tanayu'ya yakın olarak Denyen = Dnn kullanılmıştır. Anadolu'da ise Kilikya bölgesinde Deniz Kavimlerinden Denyen'lerin olması büyük olasılık olan halk grubunu tanımlamak için Danuna tabiri kullanılmıştır.

Adana/Karatepe'de bulunan Hitit hiyeroglifi ve Fenike dillerindeki kitabelerde kendisine "Danunalar kralı" diyen Asitavatas, yazıtın bir bölümünde işte şu şekilde seslenmektedir:

*"Ben Fırtına Tanrısı'nın takdis ettiği, onun hizmetçisi, Danunalar kralı Awarrikkun'un desteklediği Asitavatas'ım. Fırtına Tanrısı beni Danuna'lara baba ve anne yaptı. Danunalar'a yaşam verdim, Adana Ovası topraklarını güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar genişlettim. Benim günlerimde Danunalar iyi şeylere hep bol miktarda sahip oldular. Ve ben Pabara'nın zabire depolarını doldurdum, Fırtına Tanrısı sayesinde atların, kalkanların ve orduların sayısını arttırdım. Kibirli olanı kırdım ve ülkede mevcut olan kötülükleri söküp attım. Efendimin evini iyilik içerisinde inşa ettim, efendimin ailesi için iyi olan tüm şeyleri yaptım. Onların, atalarının tahtında oturmalarını sağladım. Tüm krallarla barış tesis ettim. Adaletim, hikmet sahibi olmam ve iyiliğim yüzünden her kral beni kendi babası yerine koydu. Muska (MPS) evine hizmet etmeyen kötü insanların ve çapulcuların bulunduğu tüm sınır toprakları üzerinde güçlü duvarlar yaptım ve ben Asitavatas onları ayaklarımın altına aldım..."*²⁴⁹

Asurlar'ın, Que dedikleri bölgeye, Hitit hiyeroglifli yazılı kaynaklarda Danunalar ülkesi denildiği anlaşılmaktadır. Karatepe yazıtı sayesinde Amarna devrinden (M.Ö. 1400–1350) beri bilinen, fakat yeri bir türlü bulunamamış olan "Danunalar ülkesini" tespit etmek mümkün olmuştur. Diğer taraftan Asitavatas'ın kendisini Danunalar'ın kralı olarak tanımlamasının yanında, ayrıca kendi-

249 Ünal, 2006, s. 73.

sini Mopsos ya da Mukşuş hanedanından çıkmış olarak ilan etmektedir. Gerçekten de, Mukşuş ismi veya bu ismi taşıyan kişi, Ege göçleri öncesinde Batı Anadolu'da bulunduğunu bildiğimiz Zippaşa'nın prensi Madduvatta'nın Anadolu'nun bu kesiminde huzursuzluk çıkaran ayrılıkçı hareketlerinde onun yardımcısı ve dostu olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁰ Mopsos'la özdeşleştirilen bu kişi Madduvata'nın metni diye bilinen belgede Ahhiyava kralı Attarissiyas'ın Hatti'li Tudhalina ile haberleşirken söz konusu edilen bir taraftarına atfedilmektedir²⁵¹. Kuşkusuz Karatepe yazıtı'nda görülen bu ibarelerin Kilikya bölgesi ve Hellen geleneğindeki Mopsos figürü için önemi azımsanmayacak derecededir. Hellen kaynaklarında ise bu ismin en erken geçtiği yer Linear B tabletleridir. Mopsos ismi ile ilişkilendirilen mo-ko-so kişi adı olarak tabletlerde geçmektedir.²⁵²

Asitavatas'ın Mopsos soyundan geldiğini belirtmesi ve kendini Danuna ülkesinin kralı olarak belirtmesi, Denyen'lerin kökeninin Anadolu menşeli olduğunun ve Anavatanlarının da Kilikya olduğu konusunda önemli kanıtlar sunmaktadır.²⁵³ Böylece Mopsos'un Hellen Geleneğinden aktarılan göç öykülerini tarihsel biz zemine oturtabilme şansı doğmaktadır. Birçok araştırmacıya göre Karatepe yazıtı Mopsos'un tarihsel bir kişilik olarak tanımlanmasının kanıtıdır. Finkelberg'e göre Mopsos-Muk-

250 Astour, *Helenosemitica*, Leiden, 1965, s. 61; Çapar, 1987, s. 19.

251 S. Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi*, 1997, s. 54.

252 C. López-Ruiz, "Mopsos and cultural exchange between Greeks and locals in Cilicia". In *Antike Mythen. Medien, Transformationen, Konstruktionen* (Fritz Graf Festschrift). Edited by U. Dill and Ch. Walde. Berlin-New York, 2009, s. 490.

253 Bazı araştırmacılar, Danuna'ların Homeros destanındaki bir Argolis kabilesi olan Danaos'lar olduklarını ileri sürmektedir. Fakat "danuna" sözcüğündeki çift (n) bulunması, Ege göçlerinden daha eski olan Mısır'daki El Amarna arşivinde ve Doğu Kilikya'da, Karatepe yazıtlarında bir danuna kralının zikredilmesi bu insanların menşeinin Argolis'ten çok Kilikya ya da kuzey Suriye'de aranması gerektiğini göstermektedir. Mansel, 1988, s. 88.

sus arasında kurulan tarihsel bağın önemi o kadar büyüktür ki bu Hellen kahramanlarına atfedilen göç hikayelerinin de tarihsel bir çekirdeğinin olabileceğini göstermektedir.²⁵⁴ Çineköy'de bulunan Fenikece ve Hiyeroglif Luvicesi çift dilli yazıta göre de Urikki/Warikas adlı kralın kendisini Mopsos soyundan biri ve Hiyawa ülkesinin kralı olarak tanımladığı görülmektedir.²⁵⁵ Ahhiyawa ile bağdaştırılan Hiyawa ülkesi'nin Mısırlılar tarafından Denyen'ler olarak tanımladığı halk grubunun yaşadığı bir bölge olması da muhtemeldir. Denyen/Danuna halklarını Mopsos'un halkları ya da Mopsos önderliğinde yürüyen halklar olarak tanımladığımızda, Deniz Kavimleri göçü ile arasındaki tutarlılığı da dikkat çekicidir. Ege göçleri ve Troya savaşı sonrasına ait olan ve Hellen efsanelerinde Mopsos adlı bir kahinin Kolophon prensi olarak görülmektedir. Mopsos, efsaneye göre, Troya savaşından sonra, önderlik ettiği halkıyla birlikte Pamfilya'ya gelir ve Aspendos, Phaselis ve Kilikya'da kentler kurar, Likyalı tarihçi Xanthos'a göre, güneye doğru uzun bir yolculuğa çıkar ve Filistin bölgesindeki Ashkelon kentinde ölür.²⁵⁶ Mopsos'un mitolojik bir karakter olması yanında, Kilikya'daki Danuna ülkesiyle bağdaştırılan tarihsel bir kişilik olarak da kabul edilmesi, mitolojik hikayelerinde, halklarıyla birlikte yaptığı uzun yolculukların III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında sözünü ettiği istilacı Deniz kavimlerinden biri olan Denyen halklarının Mısır kapılarına dayanmasıyla bağdaştırılması çok da gerçek dışı sayılmamalıdır. Mopsos'un Kolophon kentinden çıkışı arkeolojik buluntular üzerinden yaklaşık M.Ö. 1220 olarak kabul edildiği takdirde²⁵⁷ bu paralellik daha da

254 M. Finkelberg, *Greeks and Pre-Greeks: Aegean Prehistory and Greek Heroic Tradition*, Cambridge, 2005, s. 152

255 Yasur-Landau, 2010, s. 163.

256 Sandars, 1978, s. 162; Yağcı, 2008, s. 236.

257 N. Şahin, "Notion – Klaros – Kolophon Üçgeninde Myken Sorunu", *Patronus. Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, 2007, ss. 332-333.

dikkat çekici olmaktadır. Denyen halkı ile ilgili olarak Kenan bölgesine baktığımızda Oren, Ürdün vadisindeki Beth Shan'da yaptığı incelemelerde M.Ö. 13. yüzyıl ve 12. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mezarların, natüralistik stilde ve Beth Shan garnizonunda ikamet eden Mısırlı askerlere ait olduğunu belirtmektedir. Oren, gratesque stilde yapılmış olan 66 ve 90 nolu mezarların Deniz Kavimleri'ne ait olduğunu, özellikle Medinet Habu kabartmalarında ikonografik olarak Deniz Kavimleri'ni tanımlayan başlıkların incelendiğinde Denyen halkını temsil ettiğini belirtmektedir.²⁵⁸

Denyen/Danuna halklarının kökeni konusunda farklı yorum getirmek istediğimizde ise, Kilikya bölgesine göçler ile gelen Mopsos önderliğindeki halkları eğer, direkt olarak Ahhiyava – Miken göçmenleri kabul edersek, bu durumda Denyen/Danuna halkını da yerli Kilikya'lı olarak kabul etmek zorunluluk arz etmektedir. Danuna ve Luvise Adanawa üzerinden bu halkların yerli halkları olması durumu birçok araştırmacı tarafından da daha önceleri, öne sürülmüş hatta F. Işık, Perge'nin Hitit Parha'sından uyarlandığı gibi, Mopsos'un da Hitit Muksus – Muksas isminden uyarlanmış olabileceğinin gözden kaçırılması gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁹ Brenner'de Hitit belgesinde adı geçen Muksus ve Fenikece-Luvise Karatepe yazıtında adı geçen Mopsos'tan dolayı bu kişinin Anadolu'lu olabilirliğinin üzerinde durmaktadır.²⁶⁰ Bu görüşler ekseninde Batı Anadolu'dan hareket eden halkların, olasılıkla Merneptah dönemindeki Akawasha/Ekvesh'lerin bölgeye gelerek bölgeye hakim oldukları ve hatta bölgeye isimlerini verdikleri (Hiyawa ülkesi) yerel Anadolu'lu Denyen/Danuna'ları topraklarından ederek

258 E. D. Oren, "The Northern Cemetery of Beth Shan", Leiden, 1973, ss. 130-131; Stern, 2000, s. 206.

259 Işık, 2008, s. 572.

260 Brenner, 2000, s. 391.

göçe zorladıkları ve III. Ramses dönemindeki büyük göç dalgası içerisinde yerlerini aldıklarını söyleyebiliriz.

4.2.3. Tjekker

Medinet Habu'da, III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında, saldırgan halkların arasında adı geçen Tjekker=Zakaru'ların bir kez Mısır'a karşı saldırıda bulundukları gözükmektedir. Göç hareketine geç katıldığı sanılan, bu halk grubu genel olarak Hellenlerin "Teukroi" diye tanıdıkları kavmin bir bölümü olarak dikkate alınan ve Hellen tarih geleneğinde Troad ve civarı ile birleştirilen bu halkın atası Teukros'un Kıbrıs'ta Salamis kentinin efsanevi kurucusu olarak Troad kökenli bir Anadolu'lu olması dikkat çekicidir.²⁶¹ Teukroi'nin kökeni ile ilgili farklı mitolojik hikayeler bulunmaktadır. Bunlardan birinde, Teukros nehir tanrısı Skamandros'un ve İda dağı Nympha'sının oğludur. Bu hikayede Teukroi'nin kızı Bateia, Dardanos ile evlenir. İkinci mitolojik hikaye ise Girit versiyonudur. Teukroi, Giritli bir kolonici olarak Hamaxitos'a yerleşir ve tanrıça Kybele'nin kültürünü tanıtır²⁶².

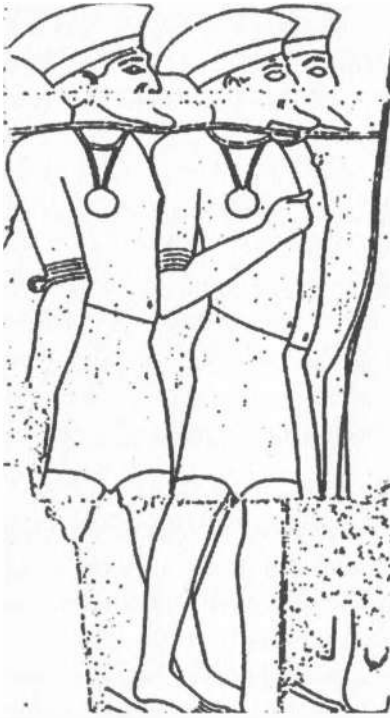
Denyenler gibi Tjekker'ler de, daha sonraları Kilikya'da yerleşmiş, hatta Olba'daki Zeus rahip-krallarının kendilerinden indiklerini ileri sürmüş ve ekserisi Aias adı yanında Teuker adını kullanmış, yerleştikleri bu topraklarda "Teukroi arazisi" olarak adlandırılmıştır. Bununla beraber, bu bilgiler deniz kavimleri göçleri sonrasına ait olsa da geleneğin daha eskiye çıktığı Mısır belgeleri ile ima edilmektedir.²⁶³

Medinet Habu'daki Mısır hiyeroglifleri, bu halkın isimlendirilmesi konusunda karışıklıklara yol açmaktadır. Bazı hiyerogliflerin, ses değerlerinin kesin olmamasından dolayı, bu halkla ilgili fark-

²⁶¹ Çapar, 1987, s.18.

²⁶² Woudhuizen, 2006, s.107.

²⁶³ Çapar, 1987, s.19.

Resim: 17 Esir Tjekker Savaşçıları

konuşmaktaydı. Bu dili konuşan halklar Yunanistandaki pre-grek halkları olan Phrygler, Thraklar ya da Pelasg'lardı. Geç Tunç Çağı'nın sonunda, Troya gri seramiği Troya VI'da ortaya çıktı ve Kıbrıs'a ve Levant'a kadar yayıldı. Seramik kanıt Teukroi'nin, ticari ilişkilerine ve göç hareketlerine kanıt teşkil edebilmektedir.²⁶⁵ Bununla birlikte Troya VII A' nın yıkılması sonucu topraklarından ayrılan Troya'lı yerel halkların, göç hareketine katılmış olması ve isimlerinin Mısırlılarca Tjekker olarak tanımlanması en akla yatkın çözüm olarak görünmektedir.

Harris papirüsüne göre savaştan sonra, Deniz kavimlerinden

lı isimlendirmeler de sözkonusu olmaktadır. Tjekker dışında, Şikil/Şikila ismi de aynı halkı işaret etmektedir. Tjekker halkı, Medinet Habu'daki esir alınan istilacı askerleri içeren kabartmalarda, sakallı ve farklı bir tip başlık giyerek betimlenmektedir. Bu halkların boyunlarında da madalyon vardır.²⁶⁴ (*Resim: 17*)

Tjekker halkının genel olarak kökeni Troad'a bağlanmaktadır. Fakat alternatif bir görüşe göre, bu halk grubu Drdny veya Dardanye'lilerle ilişkilendirilmektedir. Her iki varsayıma göre de, Tjekker halkı, Thrako Phrygian dili

²⁶⁴ Robbins, 2001, ss.307–308.

²⁶⁵ Woudhuizen, 2006, s.118.

sağ kalanlar esir alınmış ve Kenan bölgesinde olduğu düşünülen kalelere yerleştirilmişlerdir. Bu halklar daha sonraları Mısır ordusunda görev yapmışlardır. Tjekkerler'in de savaştan sonra Filistin bölgesine yerleştiğine dair en önemli kanıt, Mısırlı bir rahibe ait bir resmi belge olan Wenamon'un raporudur. M.Ö. 11. yüzyılın başına tarihlenen belge, Tjekker/Şikil'in Sharon vadisi ve Karmel kıyısı boyunca yerleştiklerini ve başlıca kentlerinin Dor olduğunu aktarmaktadır.²⁶⁶ Wenamon yolculukta başından geçenleri anlatırken, Byblos limanından çıkıp, Mısır'a dönmek isterken yedi Tjekker gemisinin yolunu kestiğini belirtmektedir. O dönemde, Tjekker'lerin halen denizlerde, etkin bir güç olduğunun anlaşılması açısından önemlidir.²⁶⁷

4.2.4. Weshesh

Weshesh grubu sadece deniz kavimlerinin, III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleştirdiği saldırıda karşımıza çıkmaktadır. François Chabas'a göre, Weshesh'ler Ostialar olarak tanımlanmaktadır. Weshesh'in İtalya'daki Ostia ile olan bağlantısını destekleyen, Arkeolojik kanıtları bulunmaktadır. G.T.Ç. sonunda, İtalya yarımadasındaki bölgeye gelen ve proto-villanovan adıyla tanımlanan kültüre ait materyaller bulunmaktadır. Bu kültürün, Avrupa'daki Urne kültürüyle yakın benzerliği olduğu gözükmemektedir. Wachsmann, Medinet Habu'daki deniz savaşını tasvir eden kabartmalardaki Deniz kavimlerine ait kuşbaşı pruvallı gemi figürleri ile bölgedeki Urne kültürünün özellikleri arasında benzerlikler ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre Orta Avrupa, Urne kültürü çevreye yayılırken kollardan biri İtalya'ya ulaşmış ve İtalya'ya gelen bu kol daha sonra deniz kavimleri arasındaki göç hareketine katılmışlardır.²⁶⁸ Ostiaların önce

266 A. Gilboa, "Sea peoples and Phoenicians along the Southern Phoenician coast-A Reconciliation: An Interpretation of Sikila (SKL) Material Culture", BASOR, 2005, ss. 47-48.

267 Woudhuizen, 2006, s.109.

268 Woudhuizen, 2006, ss.115-116.

Pylos'ta gerçekleşen yıkımda etkisi olabileceğini belirten Woudhuizen, daha sonra domino etkisi ile Kıta Yunanistan'daki topraklarından ayrılarak göç hareketine katılmış olan halkların Kıbrıs ve Kilikya'ya ulaşmış olduklarını belirtmektedir. Daha sonra ise tüm istilacılar Kenan bölgesine ulaşmışlardır. Bir başka görüş ise, Maspero'nun tüm Deniz Kavimlerinin Anadolu kökenli vurgusu olduğu görüşü ışığında Hall'den gelmektedir. Weshesh halkını isim üzerinde vokalizasyon çalışmaları yaparak güney Batı Anadolu kenti Iasos ile ilişkilendirmektedir.²⁶⁹ Mellaart'ta Wshsh (Weshesh, Ussa, Oassos, Iasos) çıkarımını yapmaktadır.²⁷⁰

4.3. KÖKENİ AYDINLATMAYA YÖNELİK HİPOTEZLER

Yunanistan ve Anadolu'dan başlayıp, Mısır'a kadar uzanan Deniz kavimleri istilasıyla ilgili en önemli yazılı belgeler, Mısır kaynaklarıdır. Deniz kavimleri, Doğu Akdeniz'de, gelip geçtiği yerleri yakıp yıkarken, birçok medeniyetinde tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuştur. Karnak yazıtı ve Medinet Habu gibi filolojik kanıtlar, Deniz kavimleri göçüyle ilgili dikkate değer bilgiler vermekle birlikte, bu halk topluluklarının kimliğine, çıkış noktalarına ait bilgiler yok denecek kadar sınırlıdır. Karnak yazıtında, Merneptah istilacı halkları "*Kuzey ülkelerden gelenler*" olarak tanımlamaktadır.²⁷¹ Yine Karnak yazıtında "*Denizdeki ülkelerden*"²⁷² gelenler ibaresi, geniş manada Akdeniz havzası boyunca deniz aşırı topraklarda yaşadıkları anlamını çıkartmaktadır.²⁷³ Ugarit belgelerine göre ise denizcilikle uğraşan bu halkların geniş ölçekte, tarihsel belgelerin referansıya, deniz

269 Woudhuizen, 2006, s. 115; Albright, 1975, s. 508.

270 Mellaart, 1981, s. 76.

271 Barnett, 1975, s. 366.

272 Sandars, 1978, s. 114.

273 II.Ramses döneminden Assuan stelinde, Firavun *büyük yeşilden* gelen savaşıları yendiğini bildirir. Büyük yeşil diye kastettiği Akdeniz olmalıdır. Woudhuizen, 2006, s. 111.

ve denizcilikle ilişkisi olan kuzeyli halklar olarak tanımlanmaktadır. Günümüz araştırmacıları köken açısından başlıca iki görüşü desteklemektedirler. Birincisi, Anadolu kökeni, ikincisi ise Balkanlar ve Orta Avrupa kökenine dayandırmadır.

4.3.1. Anadolu Kökeni Hipotezi

Mısır kapılarına dayanan Deniz kavimlerinin kökeni konusunda, Mısır yazılı belgeleri önemli kanıtlar sunmaktadır. Karnak ve Medinet Habu yazıtlarındaki, istilacı halkların isimleri incelendiğinde kökenle ilgili olarak Anadolu ile sıkı bir bağın söz konusu olduğu düşünülmektedir. Merneptah'ın beşinci yılında ki savaşla ilgili olarak Karnak yazıtında, sözü edilen halklardan, Lukka'nın anavatanı, Anadolu'nun güneybatı kıyıları olarak tanımlanmakta²⁷⁴ ve Kadeş savaşında Anadolu'dan gelen Hitit ordusunun destek kuvvetleri arasında, Lukka birliklerinin de olduğu Mısır kayıtlarından anlaşılmaktadır.²⁷⁵ Karnak yazıtındaki bir başka halk olan vokalizasyonda, Teresh ya da Turs-ha olarak nitelenen bu halkın da, Hitit kayıtlarında Taruisa olarak geçen ve muhtemelen Troya kentiyle eş tutulan, kentin halkının insanları olduğu düşünülmektedir. İkinci bir görüşe göre ise yazıttaki T-R-S halkının, Tyrsen'ler olduğudur. Bazı antik çağ yazarlarının ve özellikle Herodotos'un bu halkların ana vatanının Lidya olduğunu belirtmesi Anadolu çıkışını desteklemektedir.²⁷⁶

Maspero'da, Tyrsenler'in, Lidyalı olduğu görüşüne ek olarak, Sherden'lerin de, vokalizasyondaki benzerlikten dolayı, Lidya'nın başkenti Sardis'ten kökenlerinin geldiğini ve Batı Anadolu menşeli olması gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁷

274 Robbins, 2001, s. 156.

275 Barnett, 1975, s. 360.

276 G.A. Wainwright, "The Teresh, The Etruscans and Asia Minor", AS. 9, 1959, ss. 197-198.

277 Woudhuizen, 2006, s. 112.

Hitit kayıtlarında geçen Adaniya, Tarsa isimlerinin, Adana ve Tarsus kentleri olduğu şüphe götürmez bir kanıt olmakla birlikte Tunç Çağı'nda, kıyıya yakın ve sonraki dönemlerde önemli bir liman kenti olan Tarsus'un, Karnak yazıtındaki, T-R-S'nin vokalizasyonuna karşılık gelen, Tarsa olabileceği bir diğer yorumdur.²⁷⁸

Deniz kavimlerinin kökeniyle ilgili ipucu olabilecek en önemli unsur, farklı isimleridir. Sonu "sh" ve "sha" ile biten bu ekler, araştırmacılar için büyük bir önem taşımaktadır. Onlara göre, Mısırlılar bu isimleri direkt olarak işitsel yollarla savaş esirlerinden duymuş olmalılardır. Bu şekilde, Deniz kavimlerinin telaffuzları içerisinde bu ekler coğrafi öneme sahiptirler ve bilinen yer isimlerini içermektedirler. Bu türdeki, -sh veya -sha son ekleriyle biten kelimelere ait yer isimleri Tunç Çağı Anadolu'sunda hayli yaygındır. -Sha son ekiyle biten isimler ile -ossos son ekiyle biten isimler arasında dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır.²⁷⁹ Anadolu'da bu türde son ekle biten Sagalassos kenti de Maspero tarafından Shekelesh'lerin anavatanı olarak görülmektedir.²⁸⁰

Medinet Habu'da III. Ramses'in mağlup ettiği halklar arasında geçen Denyen'lerin de, Anadolu kökenli olduğu yaygın bir görüştür. 1946 yılında, Karatepe'de Bossert önderliğinde yapılan araştırmalarda M.Ö. 8. yüzyılın sonuna tarihlenen, çift dilli bir yazıt bulunmuştur. Fenikece ve Hitit hiyeroglifli bu çift dilli yazıtın, Fenikece yazılmış olan ve 61 sıradan oluşan metni, bilinen en uzun semitik yazıdır. Yazıt M.Ö. 8. yüzyılda, Karatepe

278 Robbins, 2001, s. 162.

279 Robbins, 2001, ss. 154-155. III. Amenotep'e ait Kom el Hetan tapınağındaki "Base C3 yazıtı", dokuz adet Ege yer ismini içerir. 7. kelime Kunusha'nın Linear b'deki karşılığı Knossos, 8.sıradaki Amnisha'nın karşılığı, Amnisos'tur. M.C. Astour, "Aegean place-names in an Egyptian inscription", AJA 70, 1966, s. 315.

280 Drews, 1993, s. 69.

yakınlarında kurulmuş Danuniyim ülkesinden ve kralı olan Asitavatas'dan söz etmektedir.²⁸¹ Yazıtta, Asitavatas kendisini Danuna ülkesinin yöneticisi olarak tanımlamakta ve Mopsos soyundan gelen biri olarak ilan etmektedir.²⁸² Hititçe versiyonunda ise Mopsos'un yerine, Mukşuş ismi kullanılmıştır. Bu isim Hitit devletinin son dönemdeki, Boğazköy kayıtlarında gözükmektedir.²⁸³

Hellen dünyasında Mopsos ismi önemli bir yer tutmaktadır. Mitolojik öykülerde Mopsos bir kahraman ve önder olarak tanımlanmaktadır ve başlıca iki önemli hikayesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki İdmon'la birlikte, Argonautlar seferine katılışdır. Mopsos gemide kahin olarak görev yapmaktadır. Seferin sonunda Libya'ya vardığında bir yılan tarafından ısırılıp ölür. İkincisi ise Teiresias'ın torunu ve Manto'nun oğlu olan Mopsos için babasının Apollon olduğu söylenmektedir. Ölümlü babası ise Argoslu Rhakios'tur.²⁸⁴

Mopsos efsaneye göre, Troya savaşının bitiminden önceki yılda, öncelikli olarak Kolophon yakınlarında Hierapolis ve Moksupolis kentlerini kurduğu beraberindeki toplulukla birlikte Pamfilya'ya doğru güneyden hareket ettiği bilinmektedir.²⁸⁵ Daha sonra ise güney yönünde ilerleyerek Aspendos, Perge ve Phaselis gibi kentleri kurduktan sonra, Kilikya'ya geçmiştir.²⁸⁶ Burada da Mopsouhestia'yı, Mallos'u ve Mopsokrene şehirleri-

281 R.D. Barnett, "Mopsos", *The Journal of Hellenic Studies* 73, 1953, s. 140.

282 Çapar, 1987, s. 19; Barnett, 1975, s. 363.

283 T.J. Dunbabin, *The Greeks and Their Neighbours*, London, 1957, s. 33.

284 A. Erhat, 2001, s. 207.

285 A. Pekman, *Son kazı ve araştırmalar ışığı altında Perge Tarihi*, T.TK., Ankara, 1989, s. 14-15.

286 A. Pekman, *Eskiçağ'da bazı Anadolu şehirlerinin tanrı ve kahraman kitleleri*, İstanbul, 1970, ss. 48-58.

ni kurmuştur.²⁸⁷ Strabon'un anlattığı Kalkhas ile kehanet yarışmasına girip kazanması hikayesi ise olasılıkla Akhalı komutanlar arasındaki bir iktidar mücadelesi olmalıdır.²⁸⁸ Bu arada, Dionysios Periegetes'e göre Mopsos, Mopsuestia kentini kurmuş ve Kabderos'un kızı Pamphyle ile evlenmiştir.²⁸⁹ Strabon'un Kallinos'a atfen verdiği bilgiye göre Mopsos, Kalkhas'ın Klaros'ta ölmesi üzerine topluluğun başına geçerek Toros'ları aşmıştır. Bazıları Pamphylia'da kaldıysa da diğerlerinin Suriye'ye ve hatta Fenike'ye kadar dağıldığını belirtir.²⁹⁰ Mopsos'un Kilikya'dan Lidyalı tarihçi Xanthos'a göre, Ashkelon'a hareket ettiği bilinmektedir.²⁹¹

Karatepe'de bulunan zafer kutlaması adı verilen kabartma ise, Deniz kavimleri ve Anadolu bağlantısı açısından dikkate değer bir örnektir. Kabartmada görülen bir savaş gemisi tasviri, M.Ö. ikinci bin yılın, Miken karakteristik özelliklerini yansıtması açısından önemlidir. Gemi tasviri sahnesi, Asitavatas'ın belli bir olayı anma ya da hikayelemesinin bileşimi olmasının yanında, Homeros tarzı hikaye anlatımının doğu dünyasında işleniş açısından önemli bir örnekte sayılabilir. Bu paralellik, doğu halklarının, batı grek dünyası gibi davrandığını ve yaşadığını göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu gemi tasviri ve Kilikya üzerine anlatılan Mopsos efsaneleri bölgedeki Deniz kavimlerinin varlığının ve etkisinin bir kanıtı olarak düşünülebilir.²⁹² Kuşkusuz, Özyar'ın sorduğu iki soru gibi söz konusu gemi tasvirinin önemi bu kadar büyük müdür ki taşlar üzerine işlenmiştir? ve acaba yüzyıllar önceki zorlu günlerde gemileriyle

287 Finkelberg, 2005, s. 151.

288 Strabon, XIV, V, 16.

289 Dion Per. 850. non vidi, Pekman, 1970, s. 60.

290 Strabon, XIV, IV, 668.

291 Barnett, 1975, s. 364.

292 Yağcı, 2008, s. 236.

gelen Deniz Kavimleri için tarihsel hafızalardan arta kalanlar mı betimlenmiştir?²⁹³

Büyük İskender'in Pan-Hellen öç seferi sırasında izlediği güzergaha bakıldığında Torosları Kilikya geçidi üzerinden geçip Tarsus'a ulaştığı belirtilmektedir.²⁹⁴ Amanos dağlarını geçmeden önce ise Issos savaşını yapmış ve güneyde Fenike kıyılarına ilerleyerek Tyre kentini ele geçirip Gaza kıyıları boyunca yoluna devam etmiştir.²⁹⁵ İskender'in mecburi olarak kullanmış olduğu bu güzergahı Mopsos'un da kullanmış olması durumunda Kilikya bölgesindeki yıkım ve sonrasında ortaya çıkan GH IIIC seramiğinin varlığı Mopsos miti ile açıklanabilir niteliktedir. Bu durum Ugarit belgelerinde sözü edilen Amanos dağlarında bulunan ve güneye doğru hareket ettiği ifade edilen düşman figürü ile de uyusmaktadır.²⁹⁶

Benzer Biçimde Hitit devletinin son günleri ile ilgili bilgi veren Südburg yazıtındaki II. Şuppiluliuma'nın seferi incelendiğinde ise birinci seferde adı geçen kentlerin arasında Luka ve Wiyanawanda bulunurken, Dördüncü sefer Tarhuntaş ülkesinedir.²⁹⁷ Anadolu'nun güney kıyılarını kapsayan ve Bronz Tablet'e göre²⁹⁸ batı sınırını Perge'nin doğu sınırını ise Kizzuwatna'nın oluşturduğu ülke, Mopsos'un göç rotası üzerinde kendisini atfedilen kentleri kurduğu bölge ile büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Hellen geleneğindeki göç rotası üzerinde

293 A. Özyar, "Architectural Reliefs in Anatolia through Time", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003, s. 112.

294 Arrianos, 2.4. 2-6.

295 Arrianos, 2.6-11, 2.15.6, 2.24.4, 2.26.

296 İlgili Ugarit belgeleri için bkzn. (RS. 16.402), Astour, 1965, s. 257; (RS 19.001), Singer, 1999, s. 726; Astour, 1965, s. 258.

297 Hawkins, 1995, s. 54.

298 Hawkins, 1995, s. 52.

bulunan topraklar üzerine yapılan bir sefer bölgenin düşman kuvvetlerinde olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmacılar ise Tarhuntaş ülkesinin Tunç Çağı'nın son günlerinde Deniz kavimlerinin elinde olduğunu öne sürmektedirler.²⁹⁹ Bununla birlikte, ilk kez H. Bahar tarafından önerilen³⁰⁰ Konya-Karaman yöresini içine alan bölgenin Tarhuntaş ülkesi olması fikri de dikkat çekicidir. Konya ve çevresinde ele geçen çok miktardaki Miken seramiği ve yine köken açısından Miken malları ile yakın paralellik gösteren seramiklerin bölgede bulunuşu, H. Bahar'a göre Miken kültürünün bölgedeki gücünü göstermektedir.³⁰¹ Konya-Çumra'da Hatip Kale, Dineksaray ve Meram'daki Zoldura (Hatunsaray II) yerleşmeleri söz konusu seramiklerin ele geçtiği yerleşimlerden bazılarıdır. Alaattin Höyük'te Demir Çağı kapları üzerinde bantlar arasında betimlenmiş kuş motifleri ve tek merkezli daireler gibi bezeme unsurlarının da Miken özellikleri taşıdığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Zoldura'da ele geçen krater parçası üzerindeki kuş motifinin GH IIIC seramikleri üzerinde de kullanılmış olduğu bilinmektedir.³⁰² GH IIIC seramikleri üzerinde sıkça işlenen kuş motiflerinin Batı Anadolu'da Bademgediği Tepe'de ve Kilikya'da Tarsus dışında Filistin kıyılarında da gözlemlendiği bilinmektedir.³⁰³ Özellikle Zoldura kuşu ile Filistin'deki Tell es-Safi yer-

299 Hoffner, 1992, s. 49; Singer, 2000, s. 27.

300 H. Bahar, "Tarhuntassa Araştırmaları 1994-2002", V. Uluslararası Hititoloji Kongresi (2-6 Eylül Çorum 2002) basım 2005, ss. 97-98.

301 H. Bahar – Ö. Koçak, "The Transition from Bronze to Iron Age in Lycania and its vicinity", Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East Volume 2, Social and Cultural Transformation: The Archaeology of Transitional Periods and Dark Ages Excavation Reports, Wiesbaden, 2008, s. 13.

302 Bahar - Koçak, 2008, s. 14, d.n. 18. fig. 1-2.

303 Bademgediği Tepe için, Mountjoy 2006, fig. 3.3,5; Tarsus için, Mountjoy 2006, fig. 8.18,21-26; Filistin için, Sandars, 1978, ss. 168-169, fig. 114-115; T. Dothan – M. Dothan, People of the Sea, The Search for the Philistines, New York, 1992, s. 33, 37, 39, 71, 90; Woudhuizen, 2006, s. 98, fig. 20c

leşmesinde ele geçen gaga ağızlı bir testi üzerindeki kuş motifi arasındaki stil benzerliği oldukça dikkat çekicidir.³⁰⁴ Bu noktada Miken saray sonrası göçlerde Tarhuntaşa ülkesinin Deniz Kavimleri'nin eline geçtiği görüşü noktasında, ele geçen seramiklerin önemi büyüktür. Çünkü filolojik kanıtlardan yola çıkılarak öne sürülen bir görüşe destek teşkil edebilecek bazı arkeolojik kanıtların güvenilirliği Tunç Çağı'nın sonunda göç olgusunun Konya-Karaman yöresine kadar uzanabileceğini daha anlamlı kılmaktadır.

III. Ramses, Medinet Habu'daki yazıtında, Mısır'a saldıran halkların geldikleri yeri belirtirken kullandığı "*Adalardan*" sözüyle, Doğu Kilikya kıyılarını belirtmiş olmalıdır. Çünkü Doğu Kilikya kıyıları, uzun ve dar burunlar boyunca sürdüğü için Ramses'in Adalar tanımına uymaktadır.³⁰⁵ Mellaart'ta "Bir kişinin, Anadolu'nun güney kıyılarına denizden yaklaşması durumunda, büyük dağ kütlelerinin derin körfezlerle ayrılması sebebiyle, uzun bir kıyı şeridinden çok küçük ada parçaları göreceğini" belirtir ve olasılıkla Mısırlılar da, Anadolu'nun güney kıyılarının bu özelliğini bildikleri için, Medinet Habu'da "*Yabancı ülkeler adalarında gizli bir anlaşma yaptılar.*" diye tanımlamışlardır.³⁰⁶

Medinet Habu kabartmalarındaki, kara savaşı betimlemelerinde, savaşçıların kökeniyle ilgili önemli ipuçları bulunmaktadır. Betimlemelerde, Mısır'a olan ana düşman saldırısı resmedilmiştir. Mısırlılarla, Deniz kavimlerinin karşılaşması Delta'nın doğusunda ya da kuzeyde, Amurru sınırında gerçekleşmiştir. Kabartmalarda, Düşman kuvvetleri Hitit tarzında iki savaşçı ve bir sürücüden oluşan üç kişilik savaş arabasıyla savaşmaktadır. Onları ise Hititler tarafından kullanılanlara benzer tekerlekli, ahşaptan, öküzle çekilen yük arabalarına binmiş kadınlar ve

304 Dothan - Dothan, 1992, s. 33.

305 Wainwright, 1961, s. 81.

306 Mellaart, 1981, s. 76.

307 Barnett, 1975, s. 372.

Resim: 18 Anadolu Kağnısı

çocuklar takip etmektedir. Yük hayvanları Ege ya da Filistin’de kullanılmayan Anadolu’ya özgü bir tür olan hörgüçlü öküzdür.³⁰⁷ Bu türdeki kağnılar günümüz Anadolu’sunda halen kullanılmaktadır.³⁰⁸ (*Resim: 18*)

Anadolu ile ilişkilendirilebilecek bir diğer bilgi yine Medinet Habu tapınağı yazıtlarından gelmektedir. III. Ramses’ ait beşinci yıl yazıtında, Deniz Kavimleri’nin isimleri sayılırken saldırganlar içerisinde tanımlanan bir bilgi dikkat çekicidir.

“Onlar Karadaki, Thr savaşılarıydı. Diğerleri ise denizciydi...”

Thr savaşıları olarak saldırgan arasında sayılan halkların geçmişine baktığımızda bu grubun yazıtlarda Hitit devletinin piyadeleri olduğu ve II. Ramses tarafından II. Muvatalli’nin askerleri olarak tanımlandığı yazıtlar yoluyla bilinmektedir. Sözcük anlamı olarak cesur adamlar³⁰⁹ olarak nitelendirilen bu savaşıla-

308 Sandars, 1978, s. 122.

309 Drews, 1993, s. 151.

rın Anadolu'da Hitit komutasında savaşılan askerler olması, Hitit'in çöküşünün ardından Deniz Kavimleri göçü içerisinde diğler saydığımız Anadolu unsurlarının yanında Anadolu'lu *Thr* savaşıçılarının da katılmış olabileceğı fikrini akla getirmektedir. Bu noktada Gonen'in öne sürdüğü Filistin'de Tunç Çağ'ın sonunda görülen gömü tipinin Hititli mültecilere ait olabileceğı teziyle de paralellik göstermektedir. Bir başka görüşe göre de Suriye-Filistin bölgesinde Geç Tunç Çağ'ında görülmeyen kremasyon gömü anlayışının Tunç Çağ'ın sonunda aniden ortaya çıkışı Hitit ülkesinden gelen yeni halk kitlelerinin kanıtıdır.³¹⁰ Yine Medinet Habu Tapınağı'nda III. Ramses'in sekizinci yılında kazandığı zaferin sonucunda esir alınan halkların betimlendiğı kabartma da esir alınan halklar soldan sağa sıralandığında,³¹¹ en başta Hatti liderinin geldiğı görülmektedir.

Bu kabartmadan da anlaşıldığı gibi Mısır ülkesine saldırıp esir alınmış halklar arasında Hitit savaşıçılarının da adının sayıldığı görülmektedir. Hitit ülkesinin kıtlık ve Deniz Kavimleri'nin saldırıları ile uğraştığı bir dönemde Mısır ülkesine saldırmasının pek gerçekçi ve tarihsel görünmemekle birlikte, Mısır ülkesinin Deniz Kavimlerinin kökenine bakışı açısından düşmanın arasında Anadolu'lu Hititler'in de bulunması dikkatlerden kaçmamalıdır. Mısır'ın Deniz Kavimleri göçüne bakışı önceki saydığımız kanıtlar ile birlikte Deniz Kavimleri'nin kökeninin Anadolu ile ya da Hitit ile bağlantılı olabileceğini farkına varmış olduklarını düşündürmektedir.

Eski Ahit'te geçen bazı bilgiler de Filistin bölgesindeki Hitit varlığından söz etmektedir. Sayılar XIII. 29'a bakıldığında Hitit'lerin dağlık arazide, Amoriler'in sahil şeridindeki ovada ve Ürdün vadisinde oturdukları belirtilmektedir.³¹² Arkeolojik bul-

310 B.J. Collins, *The Hittites and their world*, 2007, s. 89.

311 Woudhuizen, 2006, s. 53.

312 Gurney, 2001, s. 56-57.

gulara bakıldığında Erken Demir Çağı'nda Ürdün vadisinde bulunan ve yeni gelen halkları tanımlayan gömü geleneğinin Hitit gömü geleneği ile benzerliği dolayısıyla bu bilginin içerisinde kimi gerçekliklerin yattığı söylenebilir.³¹³

Bir başka Anadolu kökenine dair önemli kanıt, Karnak yazıtındaki, Merneptah'ın sözleridir. Merneptah, Libya'lıların ve Deniz kavimlerinin, “*Karınlarını doyurmak için*”³¹⁴ Mısır'a saldırdıklarından söz etmektedir ve yine Merneptah, “*Hatti ülkesini canlı tutmak için*”, gemilerle hububat gönderdiğini vurgular. Merneptah'ın olasılıkla tarihteki en eski insani yardımı yapmasının sebebi, Merneptah'ın kendi kralı yıllarındaki Yakındoğu'nun içinde bulunduğu durum ile ilintilidir. Merneptah, büyük olasılıkla, Anadolu'nun içinde bulunduğu kıtlığı ve Anadolu'daki geniş halk kitlelerinin hareketlendiğinin farkındaydı; ve çağın bölgedeki en büyük tahıl deposu olan Mısır ülkesinin, “*Karınlarını doyurmak için*” gelecek bu halk kitlelerinden nasibini alacağını biliyordu.

Merneptah, Hatti ülkesine tahıl gönderip, Anadolu halklarının açlık konusunu çözdüğünü ve tam da gelebilecek bir istilayı savuşturduğunu düşünmekteydi ki, Merneptah'ın beşinci saltanat yılında, istilacılar ansızın ülkesini istila ettiler. Robbins'te³¹⁵, Merneptah'ın aç kalmış halk kitleleriyle Hitit devleti arasında bir bağlantı kurduğunu ve istiladan dolayı, Hitit'i sorumlu tuttuğu görüşündedir. Böylece III. Ramses'in Hititler yoluyla Deniz Kavimleri ile Anadolu arasında kurduğu bağın bir benzerinin Merneptah tarafından kurulduğu görülmektedir. Her iki kral da dolaylı yoldan Anadolu'yu işaret etmektedir. Zaten iki

313 Tubb, J. N. “ An Aegean Presence in Egypto-Canaan ” , in Egypt, the Aegean and the Levant. . Interconnections in the Second Millennium BC, edited by W. V. Davies and L. Schofield, London, 1995, ss. 136-137, 142; Gilmour, 2002, s. 117.

314 Robbins, 2001, s. 163.

315 Robbins, 2001, ss. 163-164.

Mısır kralının da ülkelerine gerçekleşen bu denli boyutlardaki saldırıların faillerinin, memleketlerini bilmiyor olmaları olası gözükmemektedir.

İstilacıların Anadolu kökenli olabileceğinin diğer bir kanıtı, Amurru krallığı içerisindeki Tell Kazel kentinin geçirdiği yıkım tabakasının ardından yeni halkların gelişi ile sağlanmaktadır. Tell Kazel kenti M.Ö. 13. yüzyılın içerisinde çok sayıda Kıbrıs ve Miken malı ithal eden refah içerisinde bir yerleşimken Geç Tunç II katının sonlarında terkedilmiş sonraki Geç Tunç Çağ – Demir Çağ geçiş döneminde mimaride değişiklik gözlenmekle birlikte el yapımı perdahlı çanak çömleğin yoğun ele geçtiği gözlenmiştir. Repertuar depo kaplarını ve düz tabakları içerirken petrografik analizler seramiklerin Tell Kazel bölgesinde üretilmiş olduklarını ortaya koymaktadır. Bu dönemde iki önemli seramik grubunun dış alımı görülür. Bu gruplardan biri Anadolu Gri- Minyas Seramiğidir. Bardaklar, kadehler, kraterler ve testilerden oluşan grubun yapılan analizler ile Kuzeybatı Anadolu kökenli olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte az sayıda Miken seramiği ele geçmesiyle yerleşimin tipik GH IIIC özellikleri gösteren bir Deniz Kavimleri yerleşmesine benzediği görülmektedir. El yapımı perdahlı malların bulunması Deniz Kavimleri içerisinde barışçıl bir grubun bölgeye gelişine bağlanabilir ve bununla birlikte El yapımı perdahlı seramiği ve Anadolu Gri Seramiği'nin birlikteliği göçmenlerin kökeni konusunda bize fikir vermektedir. M.Ö. 12 yüzyıl içerisinde bölgeye gelen halkların Kıta Yunanistan – Ege halklarından ziyade Anadolu kökenli olması muhtemeldir.³¹⁶ Anadolu Gri-Minyas Seramiği Tell Kazel, dışında Kıbrıs'ta Kition, Enkomi ve Hala Sultan Tekke'de, Ugarit kentinde ve Tjekker yerleşimi olan Dor kentinin yakınındaki Tell Abu Hawam'da M.Ö. 13. yüzyılın sonu veya M.Ö. 12. yüzyılın başlarında ele geçmiş-

316 Yasur-Landau, 2010, ss. 166-168.

tir.³¹⁷ Troya'lı Gri Minyas seramiği Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'de bazı yerleşimlerde ele geçerken çağdaş olarak GH IIC seramiğinin bulunduğu da gözden kaçmamalıdır.³¹⁸ Bu durum istilacı gruplara ithaf edilen seramiği kullanan halklar ile Anadolu'luların da bir arada olduğunun kanıtı olarakta görülebilir. Bununla birlikte El yapımı perdahlı seramik ile az sayıda *buckelkeramik*'in Doğu Akdeniz'de ele geçmesi Geç Tunç Çağın sonunda ticaret yolunun işlerliğinden ziyade Deniz Kavimleri'nin etkisidir.³¹⁹

Barnett'in Deniz Kavimleri hipotezi, Batı Anadolu'lu Mopsos önderliğinde bir araya gelen halkların Mısır üzerine yürümesi tezine dayanmaktadır. Zangger'de göç hipotezini Troya önderliğindeki Batı Anadolu halk konfederasyonu temelinde incelemektedir.³²⁰ Zangger'e göre M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında Yakındoğu'da iki büyük düşman güç bulunmaktaydı. Bir tarafta Hitit-Mısır, Mikenler ve Amurru vasallığı bulunurken diğer tarafta Asur-Mitanni, Kaşka, Libya ve Batı Anadolu konfederasyonu bulunmaktaydı. M.Ö. 12. yüzyılın başlarında Yakındoğu'da savaş patlak verdiğinde Batı Anadolu halklarının oluşturduğu konfederasyon öncelikle, zengin bakır yataklarından dolayı Hitit'in egemenliğinde olan Kıbrıs'a ve daha sonra Suriye'nin varlıklı kıyı şehrine saldırdılar ve oradan da Filistin'e ulaştılar. Yönlükleri ise Mısır'da sona erdi. Mikenler de, Zangger'in bu hipotezi doğrultusunda, müttefiği olan Mısır'a yardım için Troya'ya saldırdı. Troya savaşının ardından Yunanistan'da Miken saray sistemi çöktü. Böylece hem Batı Anadolu'dan hem de Yunanistan'dan gelen mülteciler Güney Levant'a yerleştiler.³²¹

317 Woudhuizen, 2006, ss. 109-110.

318 A. Schachner, "Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki Truva Seramikleri", *Türk Arkeoloji Dergisi* XXXI, Ankara, 1997, ss. 227-236.

319 Schachner, 1997, ss. 232-233.

320 Zangger, 1995, s. 27.

321 W. D. Niemer, "The Mycenaeans in western Anatolia and the problem

Araştırmacılar arasında Deniz kavimlerinin yerel Anadolu halklarından oluştuğu fikri başta Wainwright (1961), Barnett (1975), Mellaart (1981), Singer (1988), ve Zangger (1995) tarafından kuvvetlice desteklenmekte ve Anadolu topraklarının Deniz Kavimleri'nin Anayurdu olduğu düşünülmektedir.

4.3.2. Balkanlar ve Orta Avrupa çıkış Hipotezi

Geç Tunç Çağı'nın sonundaki yıkım izlerinin sahibinin kimler olduğu, uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Bu konudaki bir diğer üstünde durulması gereken varsayımda, Mısır'a kadar ulaşan halkların Balkan ve Orta Avrupa kökenli olabileceğidir.

Mansel, kavimler hareketinin kökenlerini o zamanlar henüz tarih öncesi çağlarını yaşayan Orta Avrupa'da aramak gerekliliği üzerinde durmaktadır. İkinci binyılda Thrak'ların işgali altında bulunan Balkan yarımadasının güneybatı bölgelerine İlliryalıların girmesi üzerine yerlerinden oynatılan bazı Thrak kabileleri, en çok Brygler ya da Phrygler boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçmişler ve burada ülkenin batısı ve kuzeyinde oturan bazı savaşçı kavimlerin de katılımıyla Hitit'e saldırdıklarından söz etmektedir³²². Bryce'ta Tunç Çağı'nın sonunda Hitit devletinin yıkılmasından sonra bölgenin Balkanlar'dan gelip Boğazları geçen Muşkiler tarafından ele geçirilmiş Hitit toprakları boyunca bu halkların güneye inmiş olabileceklerini öne sürer.³²³

Akurgal, Balkanlar'dan, Anadolu'ya gelen halkların öncelikle Troya'nın yıkımına sebep olmaları üzerinde durmaktadır. Ble-

of the origins of the Sea Peoples", in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds.), *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE: In Honor of Professor Trude Dothan*, Jerusalem, 1998, ss. 17-18.

322 Mansel, 1988, s. 88.

323 Bryce, 1998, s. 354.

gen'in Troya VIIa'nın Akhalar tarafından yıkıldığı fikrinin aksine Akurgal, Troya VIIa'nın Ege göçleri sırasında Güneydoğu Avrupa'dan gelen ilkel kavimler tarafından işgal edildiğini savunur. Blegen'in Troya VIIa'nın yıkım tarihi olarak verdiği M.Ö. 1240'ta, Akhalar yayılım güçlerini ve Akdeniz'deki ticaret girişimlerini yitirmiş bulunuyorlardı. Bu tarihlerde İlion'a değin uzanan büyük bir savaş hareketi gerçekleştirmeleri olanaksızdı. Nitekim, Troya VIIa'nın yıkılmasından sonra kurulan Troya VIIb kentinde Miken seramiği çoğalacağına, azalmıştır. Bununla birlikte, bu yapı katında "Coarse ware" denilen elle yapılmış ilkel bir seramik türü ortaya çıkmıştır.³²⁴

Kaba el yapımı Keramik Troya'da ilk kez VIIb1 tabakalarında gün ışığına çıkarılmıştır. Bu keramik türü, Atina, Koraklion, Lefkandi, Perati ve Mycenai'de de bulunmuştur. Rutter'e göre kökeni, Güneydoğu Avrupa'dır.³²⁵

Blegen'in kazıları sonucunda Troya VIIb1 tabakasında, belirlenen izler kentin bir yangınla yıkıma uğratıldığını ortaya koymuştur. VIIb1 tabakasını izleyen VIIb2 tabakasında da yine kaba görünümlü, düzensiz biçimlere sahip, el yapımı, ilkel çanak çömlek kullanımı sürmektedir. Ancak kaplar bu kez boynuza benzer çıkıntılar, baskı ya da kazıyarak yapılmış spiral ve halka motifleriyle ve ip baskılarıyla bezenmiştir. "*Buckelkeramik*" ya da "knobbed ware" olarak tanımlanan bu türde kaplar Phryg göçünün Arkeolojik kanıtı olarak kabul edilirler.³²⁶ Troya VIIa'nın yıkılışın ardından gelen VIIb1 katında Güneydoğu Avrupa kavimlerinin görülmesi ve yine Troya VIIb2 yapı katında, Güneydoğu Avrupa kökenli *Buckelkeramik*'in bulunması,

324 Akurgal, 1997, s. 191.

325 J.Rutter, Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic III C period, AJA 79, 1975, ss. 17-32.

326 V. Sevin, Atlaslı büyük uygarlıklar ansiklopedisi Eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers egemenliğine kadar, İstanbul, 2003, s. 234.

Troya'nın ege göçü sırasında, Balkanlar'dan gelen ilkel kavimler tarafından yıkılmış olduğunu belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.³²⁷

Troya'da daha önce hiç kullanılmayan boynuzcuklu ve genellikle baskı spirallerle süslü çanak çömleklerin benzerlerine G.T.Ç. Macaristan'ın da özellikle Lausitz kültüründe rastlanmaktadır. Troya VIIb2 katında karşılaşılan buckelkeramik türündeki çanak çömlekler, batıda Orta Avrupa'dan doğuda, Erzene ırmağı havzasına kadar geniş bir alana yayılmıştır. Türkiye Trakyası'nda bu türde çanak çömleklere en yoğun Istranca'ların güney eteklerinden Edirne, Kırklareli ve Vize'ye kadar yayılan bölgede rastlanır. Buna karşılık ne İstanbul Boğazı ne de Marmara Denizi'nin güney kıyılarında yoğun bir kullanım alanı bulmuş değildir.³²⁸ Troya VIIb2 dışında varlığı yalnızca Avşa Adası Manastır mevki ve Taşöz adasında varolmakla birlikte, Manastır mevki *buckelkeramik*'in yayılımının en güney sınırını oluşturur.³²⁹

Balkanlar'dan gelen halkların boğazları geçerek, Anadolu'ya girip, Troya'yı yıktığına dair kalıntılar, *Buckelkeramik* ve Coarse ware'nın tabakalarda ele geçmesiyle ve yakın paralellerinin Troya'nın kuzeyinde de ele geçmiş olmasına rağmen bu halkların, Medinet Habu'da adı geçen Deniz kavimlerinden olabileceğine dair kanıtlar sınırlıdır. Çünkü Troya'yı yıkıp Anadolu'ya giren Balkan halklarının kullandığı *buckelkeramik*'in Yakın doğunun uzak noktalarına ulaşmamış olması, Balkan halklarının Mısır'a kadar giden halklar olduğu yönünde ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Bununla birlikte *Buckelkeramik*'in ortaya çıkışının GH IIIC'nin Orta evresine denk geliyor olması, ilk isti-

327 Akurgal, 1997, s. 191.

328 Sevin, 1997, s. 235.

329 H. Hüryılmaz, "Troia VIIb2 tabakalarında ele geçen buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile olan ilişkisi", yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990, ss. 141-143.

lacılar olan Deniz Kavimleri'nden çok ikinci ve üçüncü dalga göç hareketinde *Buckelkeramik* kullanan halkların etkin olduğunu göstermektedir. M.Ö. 1225'lerde başlayıp M.Ö. 1176' da Mısır önlerinde sonlandığı farz edilen Deniz Kavimleri göç hareketi sonucunda Batı Anadolu ve Orta Anadolu'daki güçlü otoritelerin ortadan kalkması ve bölgenin istikrarsızlaşması ve Doğu Akdeniz rotasında gelişen göçler sonrası nüfus olarak ıssızlaşması sonucu bu durumdan istifade eden Balkan halk gruplarının Anadolu'ya girişleri olarak nitelendirilebilir. Homeros'un İlyada'da Troya kentine yardım etmeye gelen Anadolu halk gruplarını sayarken Trakyalı grupların Troya önündeki savaş meydanına henüz yeni geldiklerini belirtmesi³³⁰ belki de Trakya ve Balkan halklarının da Anadolu'ya daha geç gelişleri olarak yorumlanabilecek bir bilgi olarak not düşülebilir.

Akurgal ise, Güneydoğu kavimlerinin üzerinde durarak, M.Ö. 1200 dolaylarında Troya VIIa'yı sonra da, M.Ö. 1200–1180 yılları arasında Hattuşa'yı yıkarak, M.Ö. 1170–1160 tarihlerinde Asur sınırlarına kadar uzandıklarını düşünmektedir.³³¹

Balkan göçleri ile birlikte Anadolu'ya gelen Phryg'ler Homeros tarafından, Sangarios ırmağının kıyılarında yaşayan ve Akhalar'a karşı, Troya kralı Priamos'un yanında savaşa katılan çeşitli önderler komutasında bir halk olarak tanımlanmakta³³² ve göç etmeden önce Makedonyalılar'ın komşusu olduklarını ve Anadolu'ya Thrakya'dan geldiklerini belirtir. Hatta, önceleri Bryg diye anılırken Anadolu'ya gelince Phryg adını almışlardır.³³³ M.Ö. Birinci binyılın başlarında Phrygler önce, Marmara denizinin güneyine ve güney doğusuna sonraları da Hellespontos

330 İlyada, X, 434.

331 Akurgal, 1997, s. 191.

332 İlyada, II, 845-863.

333 Herodotos, VII, 73.

334 Sevin, 1997, s. 237.

Phrygia'sı denilecek olan bölgeye yerleşmişlerdir.³³⁴

Çözüme ulaşamamış ve belki de çözüldüğünde Deniz kavimleri göçünün karanlıkta kalmış yönlerini aydınlatabilecek bir diğer önemli konu da Muşki sorunudur. Asur kralı I. Tiglat Pileser (M.Ö. 1112–1074) tahta çıkışından elli yıl önce M.Ö. 1170-1160 yıllarında, 50.000 kişilik bir muşki ordusunun Asur sınırlarında durdurulduğunu bildirmektedir. Sözü edilen tarihler, Deniz kavimlerinin hareketlendiği tarihe uygun düşmektedir. Sorun Muşkilerin, Anadolu'nun yerli bir halkı mı yoksa Balkan kökenli barbarlardan mı olduğunda düğümlenmektedir. Muşkilerin, Phrygler ve Thraklar ile birlikte Balkanlar'dan geldiği görüşü kabul edildiğinde Batı Anadolu'daki halkların hareketlenmelerine de bu barbar göçmenlerin neden olduğunu kabul etmek gerekecektir.³³⁵

Akurgal bir Hitit metninde adı geçen Pahuvalı Mita ismi ile Phryg kralı Midas'ın isim benzerliğinden dolayı Mita'nın emrindeki topluluğun Phrygler gibi Anadolu'ya Doğu Avrupa'dan gelmiş olabileceğini öne sürmektedir. Hitit devletinin, son yıllarında balkanlardan gelen saldırgan kavimlerin Hattuşa'yı bir yana bırakarak Güneydoğu Anadolu'ya ulaşmış olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Akurgal, Assur ülkesinin kuzey sınır boylarında görünen Muşkiler'in Mısırlılar'ın anlattıkları, Kuzey kavimlerinin bir bölümü olması gerektiğini vurgular.³³⁶ Asur belgelerinde Muşkili Mita ismi II. Sargon ile yapılan bir dostluk anlaşmasından sonra bir daha Asur kayıtlarında geçmemektedir. Buna karşılık Antik Yunan kaynakları bu kişiden Phrygialı Midas olarak söz etmektedir. Hem tarihsel hem de mitolojik bir karakteri içeren bu kişinin anlaşıldığı üzere M.Ö. sekizinci yüz-

335 Doğer, 2006, s. 51.

336 Akurgal, 1995, s. 65.

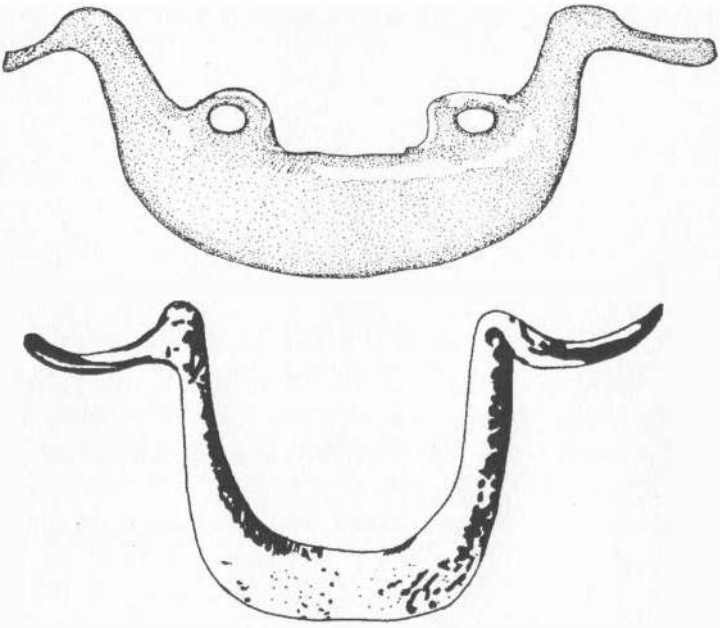
337 Sevin, 1997, s. 242.

yılın sonlarında siyasal ilgi alanını tümüyle hatıya çevirdiği görülmektedir.³³⁷

Mısır kaynaklarında, “kuzeydeki ülkelerden gelenler” diye tanımlanan Deniz kavimlerinin kökenini içeren bazı ipuçları da, Orta Avrupa Urne kültüründen gelmektedir. Bazı araştırmacıların, Deniz kavimleri ile ilgili Avrupa çıkış hipotezine göre bu halkların anavatanı, Orta Avrupa’daki Urne Arazisi bölgesidir. Urne kültürüne ait toplulukların Orta Avrupa’dan çevre bölgelere yayılması sonucunda, özellikle İtalya bölgesi, istila edilmiş ve kitlesel bir göç hareketi meydana gelmiştir. Bu sebeple, çevre bölgelerdeki halklar da bu hipoteze göre, yerlerinden oynamışlardır. Yeni yurtlar arayan halklar da güneye doğru inmeye başlamışlardır. Karışıklıklardan ilk etkilenen Yunanistan’ın Pylos bölgesi olmuştur. Bu karışıklıklar sonucu, Akhalar da doğuya doğru hareket etmeye başladılar ve yeni yurt bulmak amacıyla Kıbrıs’a ve Kilikya ovasına yerleştiler. Hipoteze göre böylece Urne kültürünün yayılımı, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki Deniz kavimlerini harekete geçirdi. Güneyde Hitit’in donanma üssü olan Likya kıyılarını geçip, Kıbrıs ve buradan da, Doğu Akdeniz kıyılarına ulaştılar. Bu yaklaşıma göre Theselya’nın tahribatı ve Hattuşa’nın düşüşü Deniz kavimlerinin eliyle gerçekleşmiştir. Theselya bölgesi, kuzey sınırındaki, Balkan kavimleri tarafından tahrip edilirken, Hattuşa’da muhtemelen Kaşka ve Phrygler tarafından yıkılmıştır.³³⁸

Medinet Habu’daki Deniz Savaşı kabartmalarına baktığımızda ise Deniz Kavimleri gemilerinde görülen kuş başlı pruvanın yakın benzer tasvirlerinin Orta Avrupa’daki Urne kültüründe görülmesi dikkat çekicidir. Deniz kavimlerinin kuş başlı pruvalarının, benzeri süslemelerinin en eski örnekleri, Macaristan’da Velem’de ve kuzey Romanya’daki Satu Mare’de karşımıza çık-

338 Woudhuizen, 2006, s. 116.

Resim: 19 Satu Mare ve Velem'den kuş başlı süsleme unsurları

maktadır. (*Resim: 19*) Yine, Urne kültüründe kuş başlı gemi tasviri, Grünwald, Bavaria'da ele geçmiştir. Daha sonraları, kuş başlı süsleme motifleri genel bir unsur olarak Urne kültüründe ve Villanovan sanatında gözükmemektedir.³³⁹

Orta Avrupa'da görülen bu türdeki süsleme unsurları ile Deniz Kavimleri gemileri arasındaki benzerlik gerçekten üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Deniz Kavimleri'nin kökenini aydınlatmak açısından gemi ikonografileri üzerinden sorunun üzerine yaklaştığımızda Miken seramik parçalarında gördüğümüz Kuş başlı gemi tasvirlerinin yakın paralellerinin Orta Avrupa ve Urne arazisi kültüründe de görülmesi konuyu daha da çetrefilli kılmaktadır. Ve Yakındoğu'da Miken'leri ve Anadolu'yu gösteren sayısız arkeolojik ve filolojik kanıtın dışında yoksa Deniz Kavimleri Balkan kökenli mi? sorusunu da bera-

339 Wachsmann, 2000, s. 122.

berinde getirmektedir. Kuşkusuz Urne kültürüne ait halkların Levant bölgesindeki Hama bölgesine yerleşmesi bu halklardan bazılarının Deniz Kavimleri göçü içerisinde yer almış olabileceklerini gösterebilmektedir. Özellikle Hama yerleşmesi incelendiğinde Hama F erken evresinde (ca. M.Ö. 1200-1075) ortaya çıkartılan 1000' den fazla mezarın kremasyon uygulanmış urneler oldukları görülmektedir. Bu mezar alanında ele geçen bir urne gömü üzerindeki gemi tasvirinin de benzer biçimde kuş başlı pruvaya benzediği görülmektedir. Homeros'un Miken gemilerini tanımlarken vurguladığı Kıvrık gagaya sahip bir pruvası olan bu gemi tasviri Deniz Kavimleri – Orta Avrupa ilişkisi açısından önemli bir örnektir. Mezarlık buluntuları incelendiğinde ele geçen fibulalar, düz kabzalı kılıçlar da şüphesiz Avrupa kökenini yansıtmaktadır. Yerleşme de daha önceleri yerel bir kremasyon urne geleneğinin bulunmaması Hama'ya yeni gelenlerin bu gömü geleneğini getirdiğini göstermektedir. Hama'nın Danimarka'lı kazıcısı da bu yeni kültürü Tunç Çağı'nın sonundaki göç hareketine bağlamaktadır. Bununla birlikte bu türdeki kremasyon urne uygulaması Levant bölgesinde nadirdir. İsrail'deki Tel Azor yerleşmesindeki 63. nolu mezarda karşımıza çıkan M.Ö. 11. yüzyılın geç dönemine tarihlenen bir yada iki kişiye ait kremasyon uygulanmış çömlek ele geçmiştir.³⁴⁰

Son olarak GH IIIC konteksti içerisinde erken evrede GH IIIC seramiği ile birlikte bir çok yerleşmede karşımıza çıkan El yapımı Perdahlı Seramik yani Handmade Burnished Ware'ın göçlere paralel olarak Doğu Akdeniz boyunca yayılımı ve göçler ile hemen hemen yakın tarihler içerisinde Doğu Akdeniz dünyasında tanınması ve Buckelkeramik'ten daha önceleri Anadolu'da görülmesi, El yapımı perdahlı Seramiğin de Deniz Kavimleri göçünden bir halk grubuna ait olabileceği fikrini güçlendirmektedir. El yapımı Seramiği daha ayrıntılı olarak Arkeolojik Kanıtlar bölümünde inceleyeceğiz.

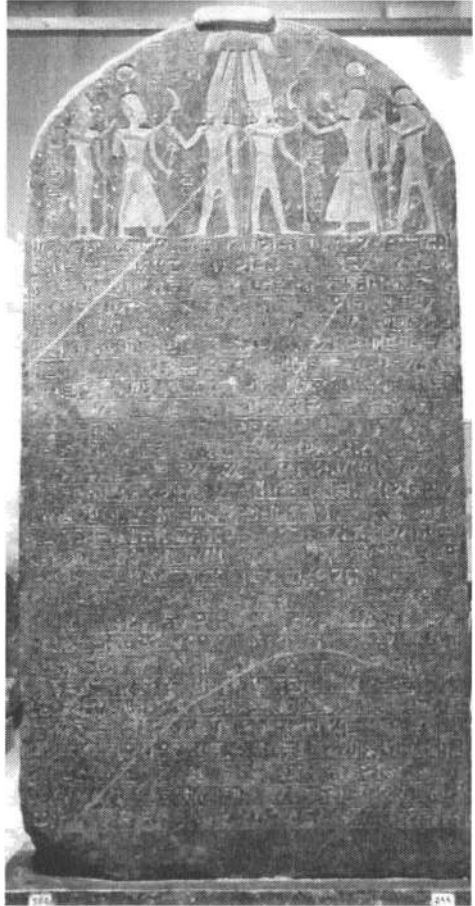
340 Wachsmann, 2000, s. 130.

BEŞİNCİ BÖLÜM
DENİZ KAVİMLERİ'Nİ İÇEREN
YAZILI BELGELER

5.1. MİSİR KAYNAKLARI

5.1.1. Karnak Yazıtı

Karnak (Teb)'taki ana tapınağın duvarında yer alan büyük bir tarihsel yazıt olan Karnak yazıtı Merneptah'ın beşinci saltanat yılındaki Libya koalisyonu tarafından yapılan saldırıyı içermektedir. Yazıt 79 satırdan oluşmaktadır. Fakat iyi korunamamış olmasından dolayı neredeyse yazıtın yarısı kaybedilmiştir. (*Resim: 20*) Yazıt, deniz kavimleri göçü ile ilgili dikkat çekici bilgiler sunmaktadır.

Resim: 20
Karnak Yazıtı

İlgili iki paragraf, deniz kavimlerini içermektedir.³⁴¹

“5.yıl, yazın 2.ayını birinci gün.

*Libyanın düşmüş ve zavallı önderi Ded’in oğlu Meryey
Tebenu’nun ülkesine okçularıyla saldırdı.*

Sherden, Shekelesh, Ekvesh, Lukka, Teresh

Ülkenin en iyi savaşçılarını yanına almıştı.

Karısını ve çocuklarını yanında getirmişti...

*Kampın önderleri ve O, Perire topraklarındaki batı sınırına ilerlediler”.*³⁴²

Athribis steli ise beşinci yıl zaferi sonucunda, esir alınan deniz kavimleri askerlerinin sayısı hakkında bilgi vermektedir.

*“Libyalılar 6359, Shekelesh 222, Teresh 742, Ekvesh 2201, ...”.*³⁴³

İsrail adının ilk olarak geçtiği belge olması dolayısıyla İsrail steli olarak adlandırılan belge de Karnak ve Athribis steli gibi Merneptah’ın Libyalılar ve Deniz kavimleri karşısında aldığı zaferi kutlamaktadır.

5.1.2. Medinet Habu

Deniz kavimleri hakkında bilgi veren en temel kaynaklardan biri III. Ramses dönemine ait Medinet Habu tapınağındaki yazıt ve rölyeflerdir. Medinet Habu, Teb Nekropolis’inde bulunan 20 tapınak içerisinde en iyi korunmuş olanıdır. 141x50 m. ölçülerindeki tapınak, Ramses’e ait küçük bir saray boyunca uzanmaktadır.³⁴⁴ (*Resim: 21*)

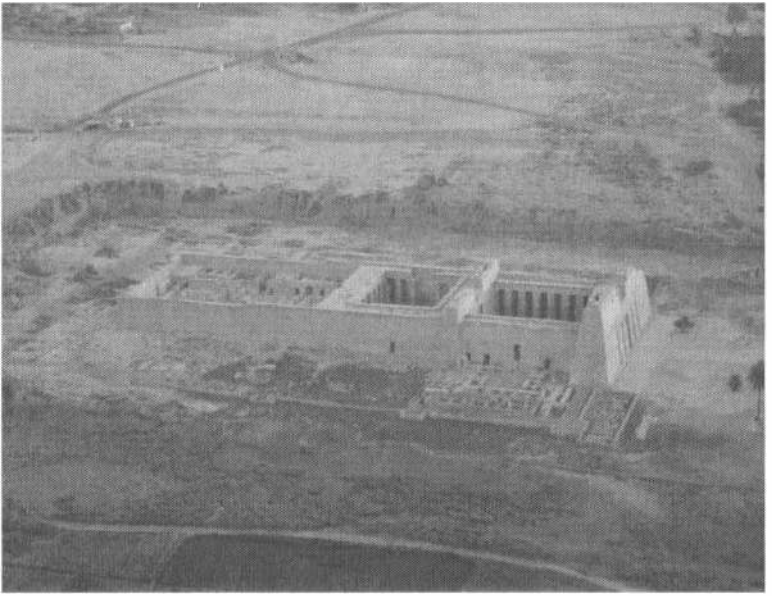
³⁴⁰ Wachsmann, 2000, s. 130.

³⁴¹ Woudhuizen, 2006, s. 43.

³⁴² Breasted, 1906, Vol. III, s. 574.

³⁴³ Breasted, 1906, s. 574.

³⁴⁴ R. Drews, Medinet Habu: Oxcarts, ships and Migration Theories, JNES, Vol. 59. No: 3, 2000, s. 166.

Resim: 21 Medinet Habu Tapınağı

Deniz kavimlerinin, Mısır saldırılarını içeren kara ve deniz savaşları kabartmaları anıtın doğu kısmında bulunmaktadır. Saldırıları içeren beşinci ve sekizinci yıl yazıtları ise, tapınağın iç kısmında, ikinci avlunun batı kenarında ve birinci avlunun kuzey kenarında yer almaktadır. Deniz kavimleriyle onikinci yıldaki askeri mücadeleyi içeren Südstel ise tapınağın dış güney kenarında bulunmaktadır.³⁴⁵ Tapınağın dış duvarları ise bir baştan bir başa III. Ramses döneminde kralın yaptığı savaşları, seferleri, karşı saldırıları ve zaferleri içermektedir. Mısırlı sanatçılar Tapınağın dış duvarlarında betimledikleri kabartmalarda, hem tarihsel olarak Tunç Çağı'nın sonuna ait önemli bilgiler vermişler hem de Mısır'a ait güzel sanat eserleri bırakmışlardır.

Medinet Habu'daki III. Ramses'in beşinci ve sekizinci saltanat yıllarına ait olan yazıtlar kuzeyden gelen halkların, Mısır'a kar-

³⁴⁵ Woudhuizen, 2006, s. 51.

şı yaptıkları saldırıları içermektedir. Ramses'in beşinci yıl yazıtı, ülkenin batı sınırındaki saldırıları içermekteydi. Sekizinci yıl yazıtı ise, daha büyük bir dalga halindeki göç hareketini aktarmaktadır.

5. yıl yazıtı³⁴⁶

Kuzey ülkelerinin vücudu titriyordu...

Bunlar Peleset, Tjekker...

Ülkelerinden kopmuşlardı ve ruhları kırılmış olarak geliyorlardı.

Onlar karadaki Thr savaşçılarıydı. Diğerleri ise denizciydi.

Karadan saldıranlar devrildi ve boğazlandı.

Daha sonra ise Amon-Ra onları yok etti.

Nil nebrinin deltasına girenler ise tuzağa düşmüş kuşlar gibiydiler.

Kalpleri yerlerinden söküldü.

Ve artık vücutlarında atmıyordu.

Onların liderleri katledildi.

Ve onlar devrildiler

Hepsi birbirlerine bağlandı...

8.yıl yazıtı³⁴⁷

Yabancı ülkeler adalarında gizli bir anlaşma yaptılar. Birdenbire ülkeler kavganın içinde dağılıp yok oldu. Silahları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu. Kode, Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı. Amurru'da bir yerde kamp kuruldu. Halkı perişan ettiler ve ülkelerinde daha önce hiç böyle şeyler olmamıştı. Önlerinde bir ateş yakarak Mısır'a doğru geliyorlardı. Birleşen Peleset, Tjekker, Shekelesh, Denyen ve Weshesh,

346 Barnett, 1975, s. 371; Sandars, 1978, s. 124.

347 Sandars, 1978, s. 119.

lkeleri bir ittifak oluşturmuştu. Bu lkeler ellerini bütün dünyadaki ülkelerin üzerine koydular. Bunlar tanrularına güvenmiş ve kararlıydılar, planımız başarıya ulaşacak diyorlardı.

...şimdi tanruların efendisinin yüreği onları kuş gibi avlamak için hazır ve planım başarıya ulaşırken bana varolma gücü veriyor...

...Zahi'de sınırimi düzenledim. nce prensleri, garnizon komutanlarını, Maryannu'yu³⁴⁸, savaş gemilerini, taşıyıcıları ve piyadeleri nebrin ağzına güçlü bir duvar rer gibi yerleştirdim. Gemilerin hepsinde de bir baştan bir başa cesur savaşçılar vardı...Silahlarıyla hepsi Mısır'ın en seçkin askerlerinden oluşuyordu. Onlar dağın tepesindeki aslanlar gibi kkryorlardı. Atlı arabalar, koşucular, en iyi ve yetenekli atlı araba savaşçılarından oluşuyordu. Atların vücutlarının her parçası titriyordu ve başka ülkelerden gelenleri toynaklarının altına alıp ezmek için hazır bekliyorlardı...

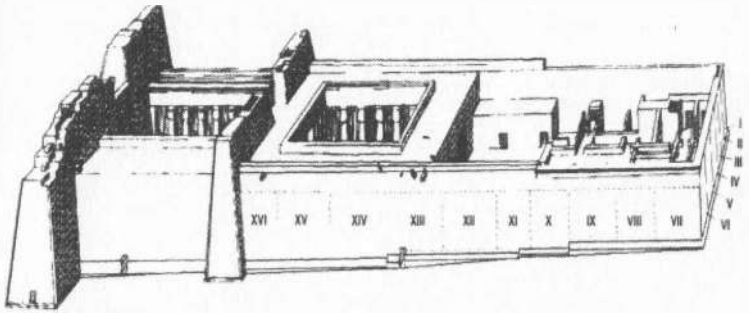
Ben Cesur Montu Usermare-Meriamon Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralı, Ra'nın oğlu III. Ramses. Topraklarımı ele geçirmek için gözünü dikenlerin başında derhal dikildim.

Benim sınırima yaklaşanlara gelince; onların tohumları yok, onların kalpleri ve ruhları sonsuza kadar tükenmiş. Denizden hep birlikte yaklaşanlara gelince mızraklı birlikler kıyıdan onların etrafını sardığında Nil'in ağzında tüm alevler önlerinde duruyordu. Böylece kıyıya sürüklendiler, kumsalda yerlere kapanıp secde ettiler; ldrlp, bir baştan bir başa sıralandılar. Gemileri ve malları denizin dibini boyladı.

Mısır'dan dönen halklar benim adımı ağızlarına aldıklarında kavruluyorlar. Ben Harakhte ve Büyük Enchant-

ress'in tabtlarına oturduğumdan beri Ra gibi düşünüyorum Ülkelerin, Mısır'ın sınırlarına gözünü dikmesine izin vermedim. Onları topraklarından uzağa sürdüm, onların sınırları benimkilere eklendi. Liderleri ve halkı şimdi beni övüyor, Tanrıların efendisi, kutsal babam, azizim, tek efendinin planı üzerinde yol aldığım için...

Tapınağın, batı ve kuzey duvarları, kralın askeri gücünü simgelemektedir. Yaklaşık 5 metre yüksekliğinde bir bant dış duvarın üst kısmı boyunca uzanmakta ve duvarı XVI panele bölünmektedir. (Resim: 22)

Resim: 22 Medinet Habu Tapınağı'nın 16 ayrı panelden oluşan dış duvarları

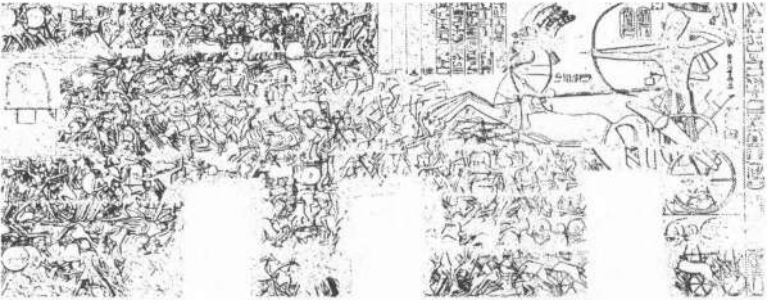
Kuzey duvarda bulunan I-II-III nolu paneller, III. Ramses'in Nübyalılara karşı olan zaferini simgelemektedir. Bu kabartmalar III. Ramses'in ilk yıllarını içermektedir. IV.'ten IX'a kadarki sırada ise, Ramses'in Mısır'ın batı sınırından gelen halklara karşı mücadelesi işlenmiştir. Panel X-XII. Ramses'in Deniz kavimleri ile yaptığı kara savaşını içermektedir (Resim: 23) X. Nolu panelde III. Ramses'in deniz kavimleriyle yapacağı savaş öncesinde, silahlar ve diğer malzemeleri birliğindeki askerlere dağıtması anlatılmaktadır. XI. Panelde ise, Ramses'in savaş arabası üzerinde ordusunun başında Zahi seferine çıkması aktarılır. XII. Nolu panelde, III. Ramses'in saldıran halklara karşı gazabı

ve sonuçları aktarılmaktadır. Kara savaşı olarak bilinen bu sahne de kağnılarıyla gelen saldırgan halkların aileleri de resmedilmiştir. Kabartmalarda Ramses ve birlikleri, sorguçlu miğfer taktan ve etek giyen bu savaşçıları öldürürken betimlenmektedir.³⁴⁹ Kara Savaşı sahnesi kabartması ile birlikte bir de savaşı içeren yazıt bulunmaktadır;

Sekizinci yıl Kara Savaşı sahnesi yazıtı:³⁵⁰

Montu'nun dengi, Majesteleri, sınırına saldıran tüm ülkeleri ezip, parçalamak için Zahi'ye doğru yola çıktı. Askerleri, boğalar gibi savaşa hazırды; Atları küçük kuşların ortasındaki şahinler gibiydiler. İki ülkenin efendisi, dokuz yayların yöneticisi, Aşağı ve Yukarı Mısır'ın kralını aziz babası Amon bir zırh gibi koruyordu...

Kara Savaşı sahnesinde Deniz Kavimleri halklarının kağnılar ile gelişinin yanında bazı savaşçıların da savaş arabaları kullandık-

Resim: 23 Kara savaşı sahnesi

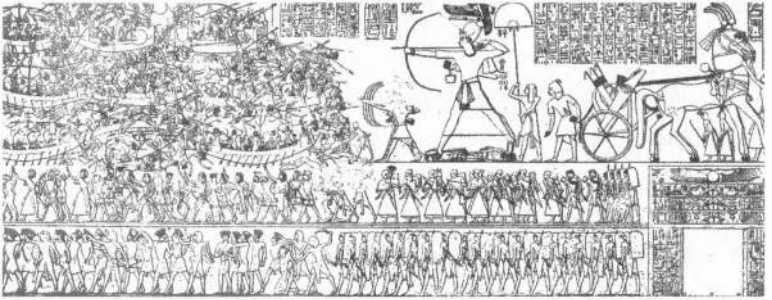
348 Maryannu Yakınoğu'nda özellikle Mitanni ordusunda ve bununla birlikte Mısır ve Levant bölgesinde de görülen prestijli bir askeri sınıf olarak bilinmektedir. Tekil hali *marya*'nın kelime anlamı genç savaşçı demektir. R. Drews, *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988, s. 59.

349 Drews, 2000, ss. 168-185.

350 Woudhuizen, 2006, s. 52.

ları görülür. Tunç Çağ için masraflı ve üst sınıf kişiler tarafından kullanılan at ve savaş arabaları, Deniz Kavimleri'nin yalnızca kıtlıktan kıvranan yurtsuz insanlardan meydana gelmediğini, içerisinde elit bir grubun da olduğunu göstermektedir.³⁵¹

XIII. nolu paneldeki kabartmada, Ramses'in cesaret ve kahramanlığını aktaran, Aslan avı sahnesi yer almaktadır. Aslan avı sahnesine bakıldığında, kabartmalarda Ramses'in atlı arabayla tasvirinin altındaki yürüyen savaşçılar arasında boynuzlu balıklı ve mızraklı Sherden savaşçıların da yer aldığı görülmektedir. XIV. Nolu panel ise, deniz savaşını resmetmektedir. (Resim: 24) 15 metre genişliğindeki kabartma, Mısır'ın deniz kavimleriyle denizde yaptığı savaşı tasvir etmektedir.³⁵²

Resim: 24 Deniz savaşı sahnesi

Mısırlı sanatçılar iki filonun gemilerini birbirinden ayırmaya dikkat etmişlerdir. İstilacıların gemileri köşelidir, dik gelen baş ve kış bodoslaması, kuşbaşı şeklindeki bir süsleme ile son bulur. Mısırlılar'ın gemileri ise tamamen farklıdır. Kavisli teknele-ri vardır, pruva ve kış alçaktır. Pruva aslan başı biçimindeki bir çıkıntıyla biter.³⁵³

351 A. Yasur-Landau, The Philistines and Aegean Migration at the end of the Bronze Age, Cambridge, 2010, s. 191.

352 Drews, 2000, s. 174.

353 L. Casson, Antik çağda denizcilik ve gemiler, Homer kitabevi, İstanbul, 2002, s. 21.

“Şimdi kendi adalarında olan Kuzey ülkelerinin vücudu titriyor, Onlar Nil deltasına girdiklerinde burunları nefes alamaz oldu, Majesteleri onların üzerine bir kasırga gibi ilerledi, bir koşucu gibi savaş meydanında çarpıştı. Korku ve dehşet onların içlerine işledi; Alabora oldular ve oldukları yerde boğuldular. Kalpleri yerinden koptu, rublarıysa uçup gitti. Silahları denize saçıldı. Oku kendi kendini deldiğinde, denize dökülen kaçakların aralarında olmayı diledi. Majesteleri pençeleriyle saldıran kudurmuş bir aslan gibiydi; yağma onun sağ elinde, güç ise sol elindeydi. Seth gibi kötü, hain düşmanı yok ediyordu. Amon-Ra onun için ülkelere diz çöktürüyor ve her ülkeyi ayağının altında eziyordu; Usermare-Meriamon iki ülkenin efendisi, Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kralı...”

XV. nolu panelde, savaş sonrası durum anlatılmaktadır. Savaşta esir alınan deniz kavimleri askerlerinin, firavun tarafından, tanrıları Amon ve Mut'a sunulmak için götürülüşü işlenmiştir. Üç sıra olarak işlenen konuda, üst sırada saldırgan halkların önderleri, orta sırada Denyenli esirler ve alt sırada ise Peleset esirleri yer almaktadır.³⁵⁶

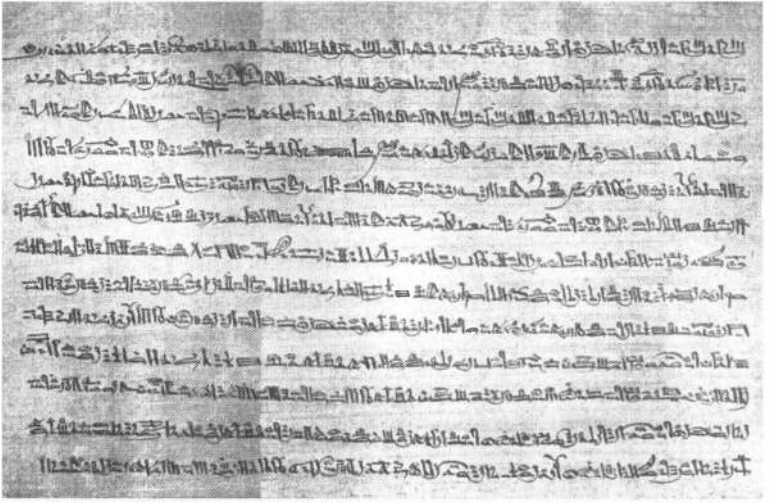
5.1.3. Harris Papirüsü

III. Ramses'in hükümdarlık yıllarına ait önemli tarihsel bilgiler veren kaynaklardan biridir. Deir el Medineh yakınlarındaki basit bir kaya mezarda ele geçmiştir. Papirüs ismini, koleksiyoncu A.C. Harris'ten almaktadır. 117 sütundan oluşan uzun papirüsün (*Resim: 25*) sadece ilgili kısmı, deniz kavimleri olaylarını içermektedir.³⁵⁷

³⁵⁵ Woudhuizen, 2006, s. 52.

³⁵⁶ Sandars, 1978, s. 131.

³⁵⁷ Gertzen, 2008, s. 91.

Resim: 25 Harris Papirüsü

Papirüsün kendisi III. Ramses döneminde gelişen olayları anlatmasına rağmen Papirüsü yazdırtan kendinden sonraki firavun olan IV. Ramses'tir. Breasted, Papirüsü 7 bölüme ayırmaktadır. İlk bölüm III. Ramses'in hükümdarlığının sonunu içeren bilgileri, onun isimlerini ve belgenin III. Ramses'e ithafının maksadı anlatılır.³⁵⁸ Sonraki üç bölüm firavun tarafından Teb, Heliopolis ve Memphis kentlerine yapılan yardımların detaylarını ve yine firavun tarafından yerel tapınaklara verilen hediyelerin listesi ve bu kentlerin tanrılarına ithafen verilen duaları içermektedir. Takip eden bölümde firavunun daha küçük tapınaklara verdiği hediyeler ve III. Ramses tarafından yapılan toplam bağışların bir özeti verilmektedir. Yedinci bölüm ise tarihsel olayları içermektedir. Firavunun, siyaseti, askeri seferleri ve ölümünü içermektedir.³⁵⁹ Papirüsün ilgili kısmı ise III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşen savaşın sonucundaki durumun genel bir tablosunu çizmesi açısından önemlidir.

358 J.H.Breasted, *Ancient Records of Egypt*, vol. 4, New York, 1962, ss. 110-111.

359 Breasted, 1962, ss. 111-177.

“Mısır’ın tüm sınırlarını genişlettim, ülkeme saldırmış olanları geri püskürtüm. Denyenleri kendi adalarında katlettim. Thekel ve Peleset küllere döndüler, Sherden ve Wesbesh hiç varolmamış gibi oldular. Onları tutsak alıp, sahildeki kum taneleri gibi Mısır’a götürdüm ve onları kendi adıma kalelere yerleştirdim. Tutsakların sayıları yüzbinlerceydi. Onlara ambarlardan giysi ve tahıl verip her yıl almak üzere vergiye bağladım. Askerleri ve savaş arabalarını evlerine geri gönderdim; Shardana ve Ke-bek’te surlarını dayamışlar kendi şehirlerinde yatıyorlar; artık ne Kush’tan ne de Suriye’den gelecek düşmandan korkuyorlar. Yayları ve silahları depolara kaldırıldı. Onlar sevinçten sarhoş olmuşlar iken karıları bir yanlarında çocukları diğer yanlarında; Artık arkalarına bakmıyorlar ve kalpleri güven dolu, Ben onları hem savunan hem de koruyan bir parçaları gibiyim. Tüm ülkedeki canlıları yabancı, halk, vatandaş, kadın, erkek demeden koruyorum”.³⁶⁰

Medinet Habu’daki III. Ramses’in Sekizinci yılında gerçekleşen saldırıyı anlatan yazıtların ve kabartmaların devamı olarak niteleyebileceğimiz Papirüste, III. Ramses, Deniz kavimlerini yendikten sonra, kalelere yerleştirmiştir. Düşman tehlikesi ortadan kalkınca herkesin rahatladığı ve korkmadığına değinilir. Esir alınan askerlerin vergiye bağlandığı aktarılır. Bilindiği kadarıyla savaşın ardından bu halkların, Mısır ile olan ilişkilerini artırdıkları ve Mısır ordusunda paralı asker olarak görev aldıkları bilinmektedir.³⁶¹ Papirüste geçen III. Ramses’in Deniz kavimlerini kalelere yerleştirdiği yer, belgede tam açık olmamakla birlikte, Kenan bölgesindeki, askeri noktalara yerleştirildikleri düşünülmür.³⁶²

360 Breasted, 1906, vol. 4, s. 403.

361 Gertzen, 2008, s. 91.

362 Stager, 1995, s. 340.

5.1.4. Diğer Mısır Kaynakları

Medinet Habu Tapınağı yazıt ve kabartmaları, Karnak yazıtı ve Harris Papirüsü dışında Deniz Kavimleri göçü ya da dolaylı olarak söz konusu halklarla ilgili olarak bilgiler içeren Mısır kaynakları farklı bölgelerden ve farklı dönemlerden gelmektedir.

Sherden steli olarak da bilinen Tanis steli, II. Ramses'in savaşlardaki başarılarını içermekte, zaferlerini kutlamaktadır Sherdenleri bir korsan grup olarak tanımlayan stelde "*İsyankar kalpli Sherden*" ibaresi dikkat çekicidir. Yine onlardan söz ederken *denizde, adalardan, denizin ortasından* yani Akdeniz'den gelmiş oldukları belirtilmektedir.³⁶³ Assuan steli, II. Ramses'in ikinci yılına tarihlenmektedir ve benzer konuları içermektedir. Yazıt incelendiğinde Mısır kralını tanımlayan, "*deniz savaşçılarını yok eden*" ibaresi dikkat çekicidir. Yazıt ile aslında ilk olarak deniz kavimlerine karşı zafer kazanan Mısır kralının II. Ramses olduğu görülmektedir. Ve bu yazıt sayesinde II. Ramses döneminde bile bazı grupların Doğu Akdeniz sularında korsan faaliyetleri yaptığı görülmektedir. II. Ramses dönemine tarihlenen ve Kuzey Suriye toprakları için Hitit ve Mısır ülkeleri arasında geçen Kadeş Savaşı'nı içeren bir belge olan II. Ramses'in Kadeş Yazıtı'nda Deniz kavimleri açısından önemli bilgiler verir. Hitit ve Mısır arasındaki savaşta iki ordu içindeki birliklerde yaklaşık yüzyıl sonra bir arada Mısır ülkesine saldırarak olan Deniz Kavimleri savaşçıların bulunduğu görülür. Hitit'in yanında savaşanlar arasında Lukka'lar bulunurken karşı tarafta Sherden savaşçıları özel bir birlik olarak görev yapmaktadırlar. Bunun dışında Homeros'un İlyada'da sıkça ismini zikrettiği Dardanyeliler yani Troya ülkesinin yerli halkının da Hitit'in yanında yer aldığı görülür.³⁶⁴ Burada adı geçen bir diğer halk ise Kaşkalar'dır. Bir diğer önemli belge olan Papirüs

363 Cline-Connor, 2003, s. 112.

364 Cifola, 1994, ss. 2.

Anastasi I ise mısır ordusundaki yabancı kuvvetlerle ilgili bilgiler içermektedir. Belgede Suriye-Filistin bölgesine düzenlenecek olan askeri seferde görev alacak Mısır ordusuna bağlı halkların adı geçmektedir. On dokuzuncu hanedanlığın sonlarına tarihlenen papirüs, Mısır krali memuru Hori tarafından kaleme alınmıştır. Seferin detayları ile ilgili de bilgi veren katip Hori, Sherdenler ile birlikte diğer savaşçıları da saymaktadır.

“ Ordunun okçalarının önceki sayısı 1900, Sherden 520, Kehek 1600, Meshwesh 100 ve Nübyanlar 880 toplamda 5000 kişidir.” ³⁶⁵

III. Ramses'in ölümüne yakın bir tarihe ait olduğu sanılan Amiens Papirüsü de Teb kentindeki merkezden tahılın taşınmasını ve vergilendirmesini içermesinin yanında Sherden halkına ait bazı bilgilerde vermektedir. Bu bilgilerden ilki Sherden halkından bazı kişilerin "Ordunun krali katipleri" olarak tanımlanmasıdır. Bu kişilere tarım ile ilgili olarak bazı imtiyazların tanındığı Karnak Tapınağı'na ait bazı tarımsal arazilerin bu kişilere bağışlandığı belirtilir. Papirüste Sherden varlığını içeren ikinci önemli not ise Sherden kökenli bir kişinin aldığı Mısır ismidir. Böylece eskilerin yabancı savaşçılarının kültürel asimilasyona uğradıkları açıkça gözükmemektedir.

Papirüs Anastasi II. Sherden'lerin, Mısır ordusunda görev yaptığından söz etmektedir. Yine diğer kaynaklarda görüldüğü gibi özel bir birlik ya da farklı elit bir askeri grup olarak tanımlanan Sherden savaşçıların, yapılan bir savaş sonrasında esir alındıkları bilinmemektedir. Yazıtta onlar için "*Majestelerinin mabkumları*" diye hitap edilmektedir. Deir-el Medineh steli, Peleset ve Teresh'i yenen III. Ramses'in övüncü aktarılmaktadır. Bir diğer belge ise Wilbour papirüsüdür. V. Ramses dönemine tarihlenen bu belgeye göre Sherden halkından yetmiş ki-

365 Drews, 1993, s. 139.

şeye arazi bağışlandığı bilinmektedir. Evlat edinme papirüsü olarak bilinen ve Orta Mısır'dan gelen ve Geç Ramses kralları dönemine tarihlenen adli bir belgede Mısır isimleri almış iki Sherden kökenli şahısa rastlanmaktadır. Belgenin kuşkusuz en önemli özelliği Orta Mısır bölgesinde Ramses'lerin son döneminde Sherden halkının varlığını kanıtlıyor olmasıdır. Fakat önceden de sözünü ettiğimiz üzere artık Sherden adı eski dönemdeki gibi yabancı bir halkı belirten etnik bir tanımdan çok Mısır ordusundaki özel birlikte yer alan savaşçıları kasteden bir anlam taşımaktadır. Benzer örnekler, Fayyum'daki IXX. ve XX. hanedanlar arasındaki Geç Ramses'ler dönemine tarihlenen Herakleopolis stelinde, yirmi birinci hanedan dönemine ait bir mektupta ve Helwan'ın güneyinde yer alan yirmi ikinci hanedan dönemine ait bir bağış stelinde görülmektedir. Retorikal stel olarak tanımlanan yazıtta da büyük askeri seferlerin sonuçları anlatılırken kısa ve genel olarak Deniz Kavimlerine değinilmektedir. Yine Güney Retorikal steli'de III. Ramses'in Onikinci yılında Deniz Kavimleri ve diğer halklara karşı kazandığı zaferi içermekle birlikte esas temayı Medinet Habu Tapınağı'nın inşaa faaliyetleri oluşturmaktadır.³⁶⁶ III. Ramses sonrası döneme tarihlenmesi uygun görülen bir yazıt olan Deir el Medineh Stelinde de kısa bilgiler bulunmaktadır. İki halk grubu "*Denizin Peleset'i ve Teresh'i*" olarak tanımlanırken, olayları içeren bilgilerin karmaşık ve belirsiz olduğu gözükür.

Wenammon'un raporu, olarak bilinen Orta Mısır bölgesinde El-Hibeh'te bulunan ve bugün Moskova Müzesinde sergilenen Golenischeff papirüsü, XXI. Hanedan dönemine yani M.Ö. 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Orta Mısır'da El-Hibeh'ten gelmektedir. Karnak'taki Amon tapınağının rahibi olan Wen Amon'un yaptığı seyahatte, başına gelen olaylar dizisi Wen-Amon'un kendi ağzından aktarılmaktadır.

366 Cifola, 1994, ss. 2-6.

“Tjekker kenti olan Dor şehrine vardım. Kentin prensi Beder bana 50 somun ekmek, bir testi şarap ve bir sığır bacağı verdi. Bu sırada gemimden bir adam 5 deben miktarındaki bir kap altını, 20 deben miktarındaki 4 kap gümüşü ve 11 deben gümüşü alarak kaçtı...”

“Sabah kalktım ve prensin sarayına gittim. Ona, senin limanında soyuldum ve şimdi sen bu ülkenin prensisin, senin adamların gümüşlerimi aramalı dedim. Bu gümüşler Tanrıların Kralı, Amon-Ra’ya ait, onlar Ne-su-Ba-ned-Ded’ e aittir. Ve onlar Heri-Hor’a aittir. Yani benim efendime ve Mısır’ın diğer büyük insanlarına aittir. Onlar, Weret’e, Mekmer’e ve Byblos Prensi Zakar-Baal’a aittir.”

“Prens ise bana, “önemli bir adam olup olmaman hiç önemli değil ve bana yönelttiğin ithamı kabul etmiyorum. Benim ülkeme ait olan bir hırsız senin gemine girip gümüşlerini çaldı. Ve o hırsız her kimse, bulunana kadar Ben senin zararını kendi hazinemden ödemeliyim. Birkaç gün benim ziyaretçim ol, böylece ben de onu arayabilirim.”³⁶⁷

Fakat kereste almak için Mısır’daki Tanis’ten Byblos’a gönderilen Wen-Amon bir türlü çaldırdığı altın ve gümüşleri bulamaz ve epey sıkıntı çeker, Dor kentinin prensinin sözü de boş çıkar hatta prens Wen-Amon’u limandan atmaya çalışır ama Wen-Amon direnir. Fakat sonunda beş parasız olarak Byblos prensi Zakar-Baal’ın yanına gider. Fakat ödeme yapılmadan prens Wen-Amon’un istediği keresteleri vermez. Bunun üzerine Wen-Amon, Mısır’a haber gönderir ve haberci yanında altın, gümüş, giyim eşyası, keten ve öküz derisi ile Byblos’a gelir. Ödeme yapılan prens Zakar-Baal’da keresteleri hazırlatıp Wen-Amon’a teslim eder. Wen-Amon her şeyi hazırlamış bir şekilde

367 Woudhuizen, 2006, ss. 54-56.

dönüş yoluna çıkarken bu seferde 11 Şikil gemisi tarafından gemisinin yolu kesilir. Şikil'lerin amacı Wen-Amon'u tutuklamaktır. Fakat Zakar-Baal aracı olarak araya girer ve sonrasında kaçmasına yardımcı olur. Fakat Wen-Amon'un gemisi bir fırtınada sürüklenerek Kıbrıs adasına sığınır. Kıbrıs'ta, limanda isimsiz Kıbrıs Kraliçesi ile tanışır. Derdini anlatmaya çalışır. Hikaye bu noktada yarım kalır çünkü papirüsün bundan sonrası kopuktur.

Wen-Amon tarafından aktarılan ve bir hikayeden ziyade resmi bir rapor olarak ele alınması gereken belgede Deniz kavimleri göçünün ardından Tjekker/ Şikil'lerin M.Ö. 11.yüzyılda, Dor kentinde yerleşmiş oldukları ve limanı ellerinde tuttukları gibi büyük bir gemi filosuna da sahip oldukları görülmektedir³⁶⁸. Rapora göre Wen-Amon'un kereste almak için gittiği bölge o zamanlar Deniz kavimlerinden bir grup olan Tjekker/Şikil'ler yönetmektedir. Ve hesap sormadan bir insanı tutuklayabilecek kadar nüfuza sahiptirler. Wen-Amon raporu Göçler sonrasında, Kenan bölgesine yerleşen halklarla ilgili bilgi vermesi açısından önemli bir belgedir. Rapor'da geçen isimlere bakıldığında bir çok Filistin prensinin de ismi geçmektedir. Örneğin Weret'in Ashkelon kentinin yöneticisi olması muhtemeldir ve güçlü bir deniz ticaret kenti olan Tyre ile bir ticari anlaşma yapmıştır. Diğer adı geçen iki prensin de Ashdod ve Gaza'nın yöneticileri olmaları muhtemeldir. Böylece bölgede Deniz Kavimlerinin resmi olarak M.Ö. 11. yüzyılda yerleşmiş oldukları, bölgenin deniz ticaretine ve siyasi yapısına hakim oldukları görülmektedir. Hatta Wen-Amon'un anlattıklarından anlaşıldığına göre hala Mısır ülkesi için denizlerde bir tehdit oldukları görülmektedir.

Amenope'nin Onomastikosu, olarak bilinen belge dokuz ayrı el yazmasını içermektedir. Bu el yazmaları bugün dünyanın

368 Stern, 2000, s. 198.

farklı müzelerine dağılmış durumdadır. Bu el yazmaları IX. Ramses'in hükümdarlık yıllarının sonlarına yani M.Ö. Onbirinci yüzyılın başlarına tarihlenir. El yazmasında Deniz Kavimleri'nin III. Ramses tarafından Kenan bölgesine yerleştirilmesini içeren bilgiler bulunmaktadır. Bu listede Üç halk zikredilir Filistin'liler, Sherden'ler ve Şikil'lerdir. Ashkelon, Ashdod, Gaza adlı şehir isimleri Filistin kontrolünde gözükmektedir. Dothan'a göre Amenope'nin Onomastikosu XX. Hanedanın sonlarından XXI. Hanedanın başlarına kadar Filistin kıyılarının demografik yapısını içeren önemli bilgiler vermektedir.³⁶⁹ Filistin'lilerin güney kıyılar boyunca, Şikil'lerin ise daha kuzeye yerleştikleri anlaşılmaktadır.³⁷⁰

5.2. MISIR DIŞI KAYNAKLAR

5.2.1. Amarna Mektupları

19. yüzyılın sonlarında Amarna köylüleri, bölgede bazı çivi yazılı tabletler bulmuşlardı. Bu tabletler iki Mısır kralı ile yani Akhenaton ile ondan önceki kral olan II. Amenhotep ile Yakındoğu'daki eşitleri ve vasalları arasındaki diplomatik yazıları içermekteydi ve toplam sayısı 350 mektuptan oluşmaktaydı. Mektupların çoğu krala ya da yüksek saray yetkililerine hitaben Suriye-Filistin bölgesindeki küçük devletlerin hükümdarlarına yazılmıştı ve efendileriyle ilişkilerinin ayrıntısını vermektedir. Mektuplar Mısır'ın bölgeyi üç idari alana bölmüş olduğunu ve küçük bir askeri grup yoluyla yönettiğini göstermektedir. Ege-menlik altındaki bölge Filistin'in güneyinden orta Suriye'ye dek uzanıyordu ve Amurru devleti Mısır'ın en kuzeydeki bağımlı devletiydi. Mektuplar Babil dilinde yazılmıştır ancak sözcük dağarcığında ve gramerde yerel sami etkileri de görülmektedir. Mektuplardan yaklaşık kırkı ise Mısır kralına dönemin diğer

369 T. Dothan, *The Philistines and their Material Culture*, 1982, s. 4.

370 Stern, 2000, s.198.

büyük devletlerinin kralları tarafından yazılmıştır. Babil, Asur, Mitanni, Hatti, Alaşya ve Arzava krallarının mektuplarını içermektedir. Söz konusu krallar birbirlerini eşit olarak görüyor ve birbirlerine kardeşim diye hitap ediyorlardı. Diplomatik konuları özellikle de aralarındaki bağları güçlendiren kraliyet kadınları ve değerli malların takasını içeren konuları tartışıyorlardı. Mektupların çoğunun Babil dili ile yazılmış olmasına karşın iki Hititçe mektupla Huri ve Asur dillerinden birer mektup bulunmaktadır.³⁷¹

Amarna mektupları M.Ö. 1365 ile 1335 arasındaki en fazla otuz yıl süren kısa bir dönemi kapsamaktadır. Fakat bu tipte bir yazışmanın Yakındoğu'da uzun yıllar sürdüğü bilinmektedir. Özellikle Hititler'in başkenti Hattuşa'daki devlet arşivlerinde de benzer mektupların bulunduğu bilinmektedir. Amarna mektuplarının Deniz Kavimleri göç hareketi açısından en önemli noktası M.Ö. 14. yüzyılda, Ortadoğu'nun ana kuvvetleri arasındaki ilişkileri bildirmesi yanında Deniz kavimlerinin ilk olarak tarih sahnesine çıkışına ait bilgileri vermesidir. Mektuplarda Lukka ve Sherden ve Denyen/Danuna halklarının Yakındoğu'daki ilk icraatlarına ait bilgiler yer almaktadır. Lukka halkı Mısır ve Alaşya bölgelerinde korsan faaliyetlerinde aktif bir grup olarak adları zikredilirken, Sherdenler'in de bölgede etkin bir grup oldukları anlaşılar.

EA 38 nolu mektup, Mısır Firavunu IV. Amenofis tarafından yapılan şikayetlerin, Alasiya kralı tarafından verilen cevabını içermektedir. Lukka halkının, Doğu Akdeniz'de, aktif rol oynayan, kıyı şehirlere saldırılar yapan korsan, yağmacı gruplar olarak tanımlanmaktadırlar.

371 Marc Van De Mieroop, Antik yakındoğu tarihi, Ankara 2004, s. 165.

*Alashiya Kralından Mısır Kralına
 Kardeşim Mısır Kralına,
 Kardeşin Alaşiya kralı diyor ki;
 Benim için her şey yolunda, seninde öyle olmasını
 Temenni ederim. Senin evin, eşlerin, çocukların, atların,
 arabaların,
 çok sayıdaki savaşçıların, ülken ve ülkenin ileri
 gelenleri içinde her şey yolunda olsun.
 Niçin kardeşim bana böyle bir şey söylüyor,
 Kardeşim bunu bilmiyor mu ki?
 Bildiğim kadarıyla böyle bir şey yapmadım.
 Gerçekten Lukka halkı yıldan yıla benim ülkemde köyler
 ele geçiriyorlar.
 Kardeşim sen bana, Senin ülkenin insanları onlarla bir-
 liktedir diyorsun.
 Kardeşim, Ben ülkemin insanlarının onlarla birlikte
 olduğunu bilmiyorum.
 Eğer benim ülkemin insanları onlarlaysa,
 onları bana geri gönder,
 Ben uygun gördüğüm şekilde onlara davranacağım.
 Sen benim ülkemde yaşayan insanları tanımıyorsun,
 Onlar böyle bir şey yapmazlar,
 ama ülkemdeki insanlar böyle bir şey yaptıysalar da,
 o zaman Sen uygun gördüğünü yapabilirsin.
 Şimdi Kardeşim, Sen henüz benim habercimi geri gön-
 dermediğin için,
 Bu tablet kralın kardeşinde ve onu yazacağız.
 Senin habercilerin ne yapmam gerektiğini bana
 söylemeli.³⁷²*

EA 151 mektup ise, Tir'li Abi-Milki tarafından, Mısır firavunu IV. Amenofis'e gönderilmiştir. Kenan bölgesindeki siyasal du-

372 Moran, 1992, EA 38 7-26.

rumun yanı sıra krala son bilgiler aktarılır ve burada da Danuna ve onların krallarının ölümü ve sonraki olaylara değinilir.

*“Kral, efendim, bana yazdın ki;
Kenan’da duydukların hakkında bana yazdın,
Danuna kralı öldü,
ölümünden sonra yerine kardeşi geçti
ve ülkesi barış içindedir”³⁷³*

EA 81, EA 122, EA 123 nolu, mektuplar ise Mısır ordusunda görev yapan Sherden’leri içermektedir. Mektuplar Byblos’lu Rib-Addi tarafından Mısır kralına gönderilmiştir.

EA 81

*“ ve böylece onlar bana hainlik yaptılar,
tunç hançerli adam pat-ra bana saldırdı,
ama Ben onu öldürdüm.
Tanıdığım bir şirdanu (Sherden) Abdi-Aşirta’ya kaçtı.
Emri böylece yerine gelmiş oldu.
Şebrimde kalıp hiçbir şey yapmadım,
Kentin dışına çıkamıyorum,
Saraya yazdım,
Ama bana cevap vermediler”³⁷⁴*

EA 122

*“Pabura bana karşı kötü bir suç işledi.
Sutean’ları gönderdi ve onlar Şirdanu baskını öldürdü.
Ve Mısır’a üç adam getirdi.
Tüm şehir bana kızıyor.”³⁷⁵*

EA 123

*“Pibura, Sutean’ları gönderdi,
Onlar Şirdanu baskını öldürdü.”³⁷⁶*

373 Moran, 1992, EA 151 49-58.

374 Moran, 1992, EA 81 14-24.

375 Moran, 1992, EA 122 31-39.

376 Moran, 1992, EA 123 9-15.

5.2.2. Ugarit Belgeleri

Deniz kavimleri göçleri hakkında bilgi veren en eski kaynaklar arasında Akkad çivi yazısı ile yazılmış olan Ugarit belgeleri de bulunmaktadır. Yazılı belgelerin bir kısmı göçler hakkında, dolaylı bilgiler aktarırken bir kısmı da doğrudan doğruya deniz kavimleri göçünü içermektedir. Belgelerin en önemli özelliği deniz kavimlerinin hemen öncesinde cereyan etmiş olayları içermesi ve Hitit devleti, Anadolu'nun güneyi, Kıbrıs ve Akdenizin bir kısmı ile ilgili bilgiler vermesidir.

RS. L.1 adlı belgede, Alasiya kralı gelmekte olan Deniz kavimleri tehditini, Ugarit kralı Ammurapi'ye bildirmektedir ve sanki olacakları önceden sezmiş gibi, düşmanın vereceği zararı hesaba katarak, düşmana karşı alınması gereken tedbirlerle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır³⁷⁷.

RS. L.1

*‘Kral, Ugarit kralı Ammurapiye şöyle söyler,
Sana selam olsun
Tanrılar sağlığını korusunlar.
Konuya ilişkin bana şöyle yazdın,
‘Denizde düşman gemileri tespit edildi’;
Eğer gemilerin tespit edildiği gerçekse,
Mümkün olduğu kadar güçlenmeye çalış,
Senin orduların, savaş arabaların nerede duruyorlar?
Onlar senin yanında değiller mi?
Yanında değillerse,
Düşman kuvvetlerinden seni kim kurtaracak?
Şehirlerinin etrafını duvarlarla çevir.
Askerlerini ve savaş arabalarını onların önüne koy.
Ondan sonra da tüm direncin ile düşmanı orada
bekle.’³⁷⁸*

377 Hoftijzer, J., & Soldt, W.H. van, ‘Texts from Ugarit Pertaining to Seafaring’. In: *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*, ed. Shelley Wachsmann, 1998, s. 343.

378 Woudhuizen, 2006, s.48.

RS. 20.238 nolu mektup, RS. L.1'e cevap olarak yazılmıştır. Mektubun yazıldığı dönem içeriğinden anlaşıldığı üzere Deniz kavimleri istilasının ilk evresini oluşturmaktadır. Ugarit, askeri gücünü çok zor durumda olan Hitit devletine yardım amacıyla göndermiştir. Ugarit krallığının savunmasızlığını fırsat bilen deniz kavimleri kuvvetlerinin Ugarit'e ulaştıkları anlaşılmaktadır³⁷⁹.

RS. 20.238

*"Babam Alasiya kralına oğlun Ugarit kralı der ki;
Babamın ayaklarına kapanırım.
Babama selam olsun.
Mallarına, Eşlerine, ordularına,
babam Alasiya kralına ait olan
herşeye çok çok Selam olsun.
Babam, şimdi düşman gemileri geldiler ve
Şehirlerimi yaktılar.
Ülkede çirkin şeyler yaptılar.
Babam farkında değil ama ,
benim bütün askerlerim Hatti ülkesinde
ve tüm Gemilerim Lukka ülkesindedir.
Onlar bala geri dönmediler.
Ve ülke böylece kendi başına kaldı.
Babam bunları bilmeli ki,
yedi düşman gemisi yaklaşıyor,
ve onlar bize kötülük etmişlerdir.
Şimdi başka düşman gemileri varsa,
Bana bir şekilde haber yolla ki, ben de bileyim"*³⁸⁰

RS. 20.18 nolu tablet Alasiya yöneticisi Eshuvara'dan Ugarit kralına gönderilmiştir. Tablette, Alasiya kralı 20 düşman gemisinin, Doğu Akdeniz'de hareket ettiğini bildirmektedir.

379 Astour, 1965, s. 255.

380 Hoftijzer and Van Soldt, 1998, s. 344; Woudhuizen, 2006, s. 49.

*“Alasiya yöneticisi Eshuwara,
Ugarit Kralına,
Sen ve senin ülken iyi durumda olabilirsiniz
Esas mesele o düşmanlarla ilgili
Onlar senin ülkenden, senin kendi gemilerinle
gelen insanlar
Ve senin ülkenden gelenler kuralları çiğnediler
Bu nedenle bana kızma
Ama şimdi 20 düşman gemisi—
Kıyıyı geçtiler bile — durmadılar ve hızla hareket
ediyorlar
Nerede kamp kurduklarını bilmiyoruz.
Seni bilgilendirmek ve korumak için yazıyorum,
Dikkatli ol!”*³⁸¹

RS. 34.129 nolu tablet ise deniz kavimlerinden olan Şikil’lerin İbnadusu adlı bir kişiyi kaçırıp, alıkoyduklarından söz etmektedir³⁸². Hitit kralı ağzından yazılan mektupta, Hitit kralı, kaçırılan kişinin kendisine teslim edilmesini istemektedir. Hitit kralı, tablette, deniz kavimlerini tanımlarken, “*Gemilerde yaşayanlar*” demektedir.³⁸³

RS. 34.129

*...Şimdi orada seninle olan kral,
Yani senin efendin çok genç,
ve hiçbirşey bilmiyor.
Ve ben, İbnadusu konusunda emir verdim.
Şikala’dan gelen ve gemilerde yaşayan insanlar
onu kaçırdılar*

³⁸¹ Woudhuizen, 2006, s. 50.

³⁸² Woudhuizen, 2006, ss. 47-48.

³⁸³ Wachsmann, 2000, s. 105.

*Ben sana Nirga'ili' yi gönderiyorum.
O benim kartappu'm³⁸⁴
ve sen, Şikala'ların kaçırdığı,
İbnadusu'yu bana gönder,
Ona Şikala hakkında soru soracağım,
Daha sonra tekrar Ugarit'e gidebilir.³⁸⁵*

Ugarit belgeleri Deniz Kavimleri'nin göç süreci, izledikleri güzergah, halkların kimliği ve Ugarit'in yıkımı konusunda bilgi vermesinin yanında Deniz Kavimleri gemilerinin savaş taktikleri konusunda da bizi aydınlatmaktadır. Denizlerde yelken açan istilacıların, kıyı kentlerine yaptıkları saldırılarından anlaşıldığı kadarıyla, az sayıda gemi ile sahildeki kentlere gidip vurkaç taktiği ile etkili biçimde zarar verip şehirler yağmalayıp yakıp yıktıkları ve sonrada sayıca az oldukları için manevra kabiliyetlerini de kullanarak yerel askeri kuvvetler bölgeye varmadan kaçtıkları anlaşılır.³⁸⁶

5.2.3. Hitit Belgesi

Boğazköy'de 1961 yılında bulunan ve Hitit devletinin son yıllarına ait bilgiler veren bir belge "KBO XII 38", Deniz kavimlerinin Mısır'a saldırmadan önce, Hitit'le denizde bir savaş yaptığını göstermektedir ve bu Hitit devletinin denizde yaptığı tek savaş olarak bilinmektedir.³⁸⁷

"Ben büyük kral Suppiluliuma, ordularıma derhal haber

384 *kartappu* unvanını taşıyan kişiler Hitit devleti ile Suriye vasal krallıkları arasında diplomatik bir misyona sahiptirler. Bununla birlikte kralı politik konularda yönlendiren ona danışmanlık yapan kimseler olmalıdırlar. İ. Taş, Hitit Kralı IV. Tudhaliya, 2008, ss. 146-147.

Singer, bu kişinin önceden de diplomatik görevler alan güvenilir bir prens olan III. Hattuşili'nin oğlu Nerikkaili olmasının uygun olacağını belirtir. Singer, 1999, s. 722.

385 Hoftijzer and Van Soldt, 1998, s. 343; Woudhuizen, 2006, ss.47-48.

386 Wachsmann, 1998, s. 164; 2000, s. 105; Bryce, 1998, s. 335.

387 Singer, 1983, s. 217.

*verdim ve kısa zamanda denize ulaştım. Alasiya'nın gemileri denizin ortasında benimle savaşa tutuştu. Onları yakalayıp, yaktım ve denizin dibine göndererek yok ettim... Karaya vardığımda, Alasiyalı düşmanlar savaşmak için tekrar kalabalık bir şekilde üzerime geldiler*³⁸⁸.

5.2.4. Kıbrıs-Minos Belgeleri

Kıbrıs-Minos belgeleri, Deniz kavimleri'nin, Kalavassos'tan, Enkomi'den ve Ugarit'ten gelen bilgilerle, Doğu Akdeniz boyunca denizcilikteki ve ticaretteki faaliyetlerini içermektedir. Enkomi'de bulunan bir silindir mühür (No: 19.10), Kalavassos'ta bulunan başka bir silindir mühür (K-AD 389) ve Ugarit'ten bir tablet, (RS.20.25) deniz kavimlerinin, Merneptah'ın beşinci yılı içerisindeki istila ile, III. Ramses'in sekizinci yılları arasındaki dönemde, Doğu Akdeniz'de ticaret ile uğraştıklarına dair bilgiler vermektedir.³⁸⁹ Kalavassos'ta GK II C'nin sonunda terk edilen kesme taştan yapılmış binanın içerisinde bulunan silindir mühür ve Ras Shamra/Ugarit'te sarayın doğusundaki villa'nın arşiv kalıntıları arasında bulunan tablet yoluyla kayıtlar M.Ö. 1180'den önceye tarihlendirilmektedir. Kronolojik açıdan aynı zaman dilimine ait olan Enkomi'deki silindir mühürde gördüğümüz bazı kişiler ve işleri Kalavassos mührü ve Ugarit'teki tablette de karşımıza çıkmaktadır. Üç ayrı belge arasındaki ilişki yalnızca aynı isimlerin zikredilmesi değil, ortak bilgilerin de üç ayrı belge de bulunmasında saklıdır. Enkomi silindir mühründe yazının *u-mi-a-ti-si-ti* kelimesi ile başladığı görülür. Bu kelimenin sonundaki *-ti* eki Luvi Hiyerogliflerinde ismin *-de* haline karşılık gelmektedir. Benzer şekilde Kalavassos silindir mühründe de *la-mi-ya-ne-ti / ka-pa-ri-ti* cümlesindeki *-ti* son ekinin anlamı *-de* ekidir ve "Lamiyan ticaret merkezinde" anlamına gelmektedir.³⁹⁰ İkinci bağlantı ise yine belgelerdeki or-

388 Barnett, 1975, ss. 369-370; Singer, 2000, s. 27.

389 Woudhuizen, 2006, s. 43.

390 Woudhuizen, 2006, s. 44-46.

tak şahıs zamirleridir. Luvice 1. tekil şahıs olan *emu* ya da *mu* hem Enkomi ve Kalavassos silindir mühürlerinde hem de Ugarit tabletinde görülmektedir. Enkomi mühründen okunan *Pika, tamika Likike- mu* yani “Lykia’dan tüccar Ben Pihas” cümlesinde görüldüğü gibi yine Kalavassos silindir mühründe görülen *emu Sanema* cümlesinin “Ben Sanemas” anlamına geldiği görülür. Ugarit tabletinde de *Wesa- mu*’nun karşılığı “Ben Wesas” tır. Kıbrıs-Minos belgelerinde geçen bu örnekler malı teslim eden kişileri tanımlamaktadır. Malın alıcısı ise teslimatçının isminden sonra noktalama işareti veya *telu, PI* gibi kendine özgü bir kayıt teriminden sonra gelmektedir. Ayrıca ismin –e heline gelen –*ti* ve –*we* ekleri de kullanılmaktadır. Örneğin, Enkomi Silindir mühründe geçen, “Shekelesh temsilcisi Sanemas’a” anlamına gelen *Sanemeti Sikerissikaasi* ibaresi kullanılırken, Kalavassos silindir mühründe de “Smyrna’dan hizmetkara” anlamına gelen *Isimiriti mitisa* ibaresinde aynı eklerin kullanıldığı görülmektedir. Yine aynı mühürde “Pisidia’lı tüccara” anlamına gelen *tameki Pese<we>we* ibaresinde aynı ekler kullanılmaktadır. Üç ayrı belgede adı geçen ürünlerin içeriğine bakıldığında ise ürün isimlerinin kısaltmalar kullanılarak ifade edildiği görülür. Pamuk anlamına gelen ketu, yün anlamına gelen maru’nun MA olarak kısaltılarak kullanıldığı, kumaş anlamına gelen pharweha için PA, mor renkli kumaş için pupuru, keten anlamına gelen linon için RI, dokuma keten anlamına gelen sarara için S, şarap anlamına gelen wane için wa kısaltmalarının kullanıldığı görülür. Sözünü ettiğimiz üç ayrı belge de bu ürünlerin adının geçtiği gözükür.³⁹¹

Benzer isimlerin temsilcilerin, alıcıların ve mal isimlerinin geçtiği ve luvi dilinde görülen eklerin kullanıldığı bu belgelerde M.Ö. 1180 civarı öncesinde yoğun bir ticaret ile uğraşan bazı Deniz Kavimleri’nin olduğu görülmektedir. Belgelerde adı geçen Shekelesh halkının bu dönem için belgeler yoluyla Doğu

391 Woudhuizen, 2006, s.44-46.

Akdeniz’de deniz ticareti ile uğraştıkları mal alıp sattıkları anlaşılır. Bununla birlikte Kıbrıs-Minos-Ugarit belgeleri yoluyla ticaret ağı içerisinde adı geçen Akamas adlı tüccarın Deniz kavimleri göçü öncesi ve sonrası durumu dikkat çekicidir. Göçler öncesinde Doğu Akdeniz’de yoğun ticaret ile uğraşan bu kişiye ait belgelerde bazı bilgiler bulunmaktadır. Ugarit’teki RS. 20.25 nolu tablette, a-ka-mi/pi-ni/ma-li yani “Akamas’ın adına Malos temsilcisi” anlamına gelmektedir ve yine *a-ka-mi PI/pi-ni/ma-ki* olarak geçen ve “Akamas’ın adına sana veriyorum” anlamına gelen bir malın satışını içeren belge de aynı isim geçmektedir. Enkomi Silindir mühründe (19.10) de aynı kişiden söz edilir. Yazıtta geçen *ta-mi-ka.se-wa-ru a-ka-mu* yani “Tüccar, mal sahibi Akamas” olarak geçen kişinin daha sonraki bir Linear D tabletinde geçişi ise oldukça ilgi çekicidir.

Enkomi’den Tablet 1687 A yüzü

a-ka-mu[/]e-le-ki/nu-ka-ru-ra/

tu-pa-ta-mu

*“İlion’lu Akamas, büyük düşman bana darbe vurdu”*³⁹²

İlyada’da Troya savaşındaki savaşçılar arasında adı geçen³⁹³ ve Doğu Akdeniz’de de ticaret ile uğraşan bu şahsın, daha sonraları bir saldırgana dönüştüğü ve olasılıkla Merneptah ile III. Ramses dönemleri arasında ticaret ile uğraştıktan sonra tekrar Deniz Kavimleri göç hareketi içerisinde rol aldığı Woudhuizen tarafından önerilmektedir.

5.2.5. Miken Belgeleri

Yunanistan’daki Miken saraylarının arşivinde ele geçen Linear B tabletleri, krallığın son dönemindeki dış tehditlerle ilgili bilgiler vermektedir. Pylos’ta ele geçen iki grup belgeden ilk gru-

³⁹² Woudhuizen, 2006, s. 47.

³⁹³ İlyada, II, 822

bu, krallığa ait on küçük yedek kuvvetin kıyıları boyunca, savaş mevzisi almasını içermektedir. Bu türde bir birlik için genel olmayan bir görev olarak nitelendirilen bu durum denizden gelecek tehditin varlığına işaret etmektedir.³⁹⁴ Pylos'ta ele geçen An 657, 654, 519, 656 ve 661 nolu beş adet tablet deniz kıyısındaki bu türden bir savunma ihtiyacını içeren bilgiler vermektedir.

Tabletlere göre Pylos'taki kıyı şeridi 10 ayrı bölüme ayrılmış ve her bir bölüme de sorumlu kişinin adı verilmiştir. Bu isimlerin yerel bir güvenlik sınıfını oluşturduğu düşünülmektedir. Sorumlu kişinin altında ise bir grup insan yer almaktadır. Bir bölgedeki görevli insan sayısı on ve onun katları olarak artmaktadır. Toplam 800 kişinin görev aldığı bilinmektedir. Fakat yaklaşık 150 kilometrelik bir sahil şeridinin güvenliğini sağlamak söz konusu olduğunda bu sayının yetersiz kalacağı muhtemeldir. Belgelerde görevli gruplara kendi doğdukları şehirlerin isimlerinin verildiği görülmektedir. Örneğin Owithnos olarak ayrılan kıyıdaki görevli grup, Owithnos'ta doğup büyümüş kişilerden oluşmaktadır. Fakat gruplara atfedilen bazı isimlerin kent isimlerinden farklı olduğu hatta sonraki Hellen lugatında da geçmediği bilinmektedir. Bu isimlerden bazılarının da sanki yer isimlerinden türemiş gibi olduğu görülür. Chadwick, bu isimlerden bazılarının Pylos krallığında yaşayan ve orduda hizmet eden bir insan grubuna bir kabileye ait olabileceğini ve görevlerinin yalnızca kıyı şeridini gözetlemek olabileceğini öne sürmektedir.³⁹⁵ Tabletlerde görevli olan grupları izleyen takipçilerin de isimleri ve ilgili oldukları bölgeler ayrıca verilmiştir. Burada 10 adet takipçinin 11 bölgeyi kontrol altında tuttukları gözükmektedir.³⁹⁶

394 Cifola, 1994, s. 14.

395 J. Chadwick, *The Mycenaean World*, Cambridge UP, 1976, ss. 175-176.

396 Chadwick, 1976, s. 176.

Takipçi

A-e-ri-qo-ta
A3-ko-ta
A-re-ku-tu-ru-wo
Ro-u-ko
Pe-re-qo-ni-jo
Di-wi-je-u
Di-ko-na-ro
Pe-re-u-ro-ni-jo
Ka-e-so-me-no
Wo-ro-tu-mi-ni-jo
(isimsiz)

Bölgesi

I, II Kuzey
II Güney
III
IV, V, VI
VII Kuzey
VII Güney
VIII Kuzey
VIII Merkez
VIII Güney
IX
X

Chadwick, takipçi olarak adlandırılan bu görevlilerin irtibat su-bayı olabileceğini ve gözetleme işi ile bir bağlantıları olmadan kıyı şeridindeki gruplardan aldıkları bilgileri hızlı bir şekilde merkeze ilettiklerini belirtmektedir. Bu görevi yerine getirmek için hızlı savaş arabalarından kullandıkları düşünülmektedir. Pylos'ta sarayın yıkılmasından önce geliştirilmiş olan bu siste-min denizden gelecek bir tehdite karşı Pylos'luların her an için tetikte olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Fakat Pylos ile ilgili Deniz Kavimleri'nin yıkımı ile ilişkilendirilebilecek bilgiler yalnızca bu gözetlemeyi içeren belgeler ile sınırlı kalmamaktadır. Tn 316 nolu tabletin Pylos'un son günleri ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Tablette geçen po-ro-wi-to-jo kelimesinin ilk kez Palmer tarafından öne sürülen Mikenler'in denize açıldığı zamanı belirten *Plowistos* yani "Denize açılma ayı" anlamına geldiği düşünülmektedir. Mikenler kış aylarında fırtınada denize açılmaktan çekindikleri için denize açılmanın mart ayının sonu ile başladığı bilinmektedir.³⁹⁷ Kuşkusuz Denizden gelen istilacılar içinde en uygun zaman bu po-

397 Chadwick, 1976, s. 90.

ro-wi-to-jo zamanı olmalıydı.³⁹⁸ Tn 316'dan anlaşıldığına göre belge Pylos'un son günlerine aitti. Ve sarayın son günleri içerisinde yazılmış ve baharın gelişi ile de saray yakılıp yıkılmış ve Pylos kentide düşmüştü. Kuşkusuz Pylos'ta ele geçen An 657, 654, 519, 656 ve 661 nolu beş adet tablet ve Tn 316 nolu tabletin arasında ortak bir bağlantı bulunmaktaydı. Biri Pyloslu denizcilere denize açılma zamanını müjdelerken diğer taraftan denizden gelecek tehdite karşı saray teyakkuzdaydı. Tabletlerin örtüşmesinin sebebi denizcilige uygun koşulların sağlandığı dönemin başlıyor olmasıydı.

Yazılı Kaynaklarda Deniz Kavimleri	<i>Amarna Mektupları</i>	<i>II.Ramses Belgeleri</i>	<i>Merneptah Yazıtı</i>	<i>Ugarit Belgeleri</i>	<i>III.Ramses Belgeleri</i>	<i>M.Ö. 11. yy. Mısır belgeleri</i>	<i>M.Ö. 8. yy. Kilikya yazıtları</i>
<i>Lukka</i>	X	X	X	X			
<i>Sherden</i>	X	X	X		X	X	
<i>Shekelesh</i>			X		X		
<i>Teresh</i>			X		X		
<i>Ekvesh</i>			X				
<i>Denyen/Danuna</i>	X				X		X
<i>Tjekker/Şikila</i>				X	X	X	
<i>Peleset</i>					X	X	
<i>Weshesh</i>					X		

398 Chadwick, 1976, ss. 192-193.

5.3. Hellen Kaynaklarından Deniz Kavimleri'nin izleri

Yakındoğu coğrafyasının yaklaşık olarak M.Ö. 1225- 1175 yılları arasındaki süreçte büyük çapta değişikliklere uğrayarak Tunç Çağı'nın köklü sistemlerinin birbiri ardına domino taşları gibi devrildiği, gelişmiş uygarlıkların tarihe karıştığı, kentlerin yakılıp yıkıldığı ve terk edildiği tarihsel bir gerçek olarak arkeolojik bulgular ve filolojik kanıtlar yoluyla doğrulanmaktadır. Bu doğrulamanın karşısında ise bir fenomen olarak nitelenen ve henüz üzerindeki giz perdesini koruyan Deniz Kavimleri bulunmaktadır. Mısır, Ugarit ve Hitit belgeleri vasıtasıyla Doğu Akdeniz'daki yıkımın sebebinin Deniz Kavimleri olduğu büyük ölçüde kanıtlanmaktadır. Ancak Tunç Çağı'nın sonunda yaşanan bu yıkım dizisine ait olayların ipuçları ve Deniz Kavimleri'nin icraatlarının parça parça izleri ve göç hareketi Hellen sözlü ve yazılı geleneğinde çarpıcı bir şekilde perde arkasında durmaktadır.

Bu bölümde Hellen kaynaklarına da göz atmamızın nedeni, Tunç Çağı'nın sonunda tarihin seyrini tamamiyle değiştirdiği varsayılan, Doğu Akdeniz ülkelerinin sonunu hazırlayan Mısır belgeleriyle Deniz Kavimleri olarak tanımlanan halkların göç hareketinin, Hellen sözlü ve yazılı geleneğine ne şekilde yansıyor, izler bıraktığını ortaya koymaktır.

Herodotos'un Troya Savaşı sonrası kuzeyden kopup ayrılan halkların güneye inişinden söz edişi, Strabon'un güneye Pampilya ve Kilikya'ya inen halkların Fenike bölgesine kadar yol aldıklarını belirtmesi, Lydia'lı yazar Xanthos'un Efsanevi karakter Mopsos'un arkeolojik olarak M.Ö. 12. yüzyılda bir Deniz Kavimleri yerleşmesi olduğu kanıtlanan Ashkelon kentine kadar gittiğini belirtmesi ; Bununla birlikte gelenekte aktarılan Kilikya'dan Levant'a kadar uzanan göç yolunda Geç Hellas IIIC seramiğinin yoğun ele olarak ele geçmesi, yine Teukros'un Kıbrıs'a göçünün ve yeni kentler kurması efsanesinin paralelin-

de adada arkeolojik olarak yeni mimari unsurların görülmeye başlaması, mit olarak tanımlanan Hellen söylencelerinin arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan yeni bilgi ve bulgular vasıtasıyla yeniden irdelenmesini zorunlu kılmaktadır. Hesiodos ve Homeros'un eserlerinde belirttiği, olağanüstü olaylarla süslediği, bezediği yolculuk hikayelerinin Mısır'da bir savaş ile sonuçlanan ve Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarında tasvir edildiği üzere tutsak edilen savaşçıların öyküsünün, Mısır kaynakları ve Hellen geleneği arasındaki tutarlılığı yadsınamaz durumdadır. Ugarit tabletlerinde Deniz Kavimleri'nin olumsuz faaliyetlerinden bir tanesi olan insan kaçırmaların Homeros'ta Akdeniz'de görülen rutin bir uygulama olarak edebiyata yansıdığı görülmektedir.

Homeros iki ölümsüz eseri olan İlyada ve Odyseia' da Geç Tunç Çağı, Ege ve Anadolu'su şiirsel coşkulu bir dille masalsı bir dünyayı tasvir ederken anlatımındaki nüanslarda aslında Tunç Çağı'nın sonunda Yakındoğu'nun yaşadığı olayları kendince kurgulamaktadır. Homeros'un İlyada'da, Troya Savaşı ile ilgili olarak Anadolu Halklarının Troya kentinin yardımına koşması, topraklarını bırakıp doğuya doğru yol almaları aslında Tunç Çağı'nın sonunda Hitit belgelerinde de gördüğümüz Batı Anadolu'da gelişen karışıklıklar ve halk hareketliliklerinin, ana yurdunu terk eden halkların yeni yurt arayışlarının destandaki yansımaları olmalıdır.³⁹⁹ Birçok Anadolu halkı gibi Lukka halkının da benzer biçimde Troya'ya yardıma koşmak için topraklarından ayrıldığı Homeros tarafından aktarılmaktadır⁴⁰⁰; ki bu halk grubunun M.Ö. 1208'de Mısır kralı Merneptah'ın beşinci hükümdarlık yılında Mısır ülkesine saldırdığı bilinmektedir.⁴⁰¹

399 İlyada, X, 428-430. Homeros, Pelasg, Leleg, Lukka, Karia, Kaukon, Mysialı, Paion, Phryg ve Maionialılar'ın Troya kentine yardım için topraklarından ayrıldığını belirtir.

400 İlyada, II, 876-878.

401 Sandars, 1978, ss. 113-114; Bryce, 1992, s. 129.

Kuşkusuz Troya Savaşı sürerken ya da sonrasında Anadolu halkları güneye doğru ilerlemiş olmalıdır. Balkanlar'dan gelen halkların bu karışıklığı daha da artırdığı söylenebilir. Zira Homeros, Troya Savaşı başladığında Trakya'dan gelen halkların bölgeye henüz yeni geldiklerinden söz etmektedir.⁴⁰² Homeros'un anlattığı Troya kentinin yıkılması olayı da Geç Tunç Çağı'nın son günlerinde meydana gelen Deniz Kavimleri hareketine bağlı olarak gelişen bir yıkımın edebiyata yansması olmalıdır.

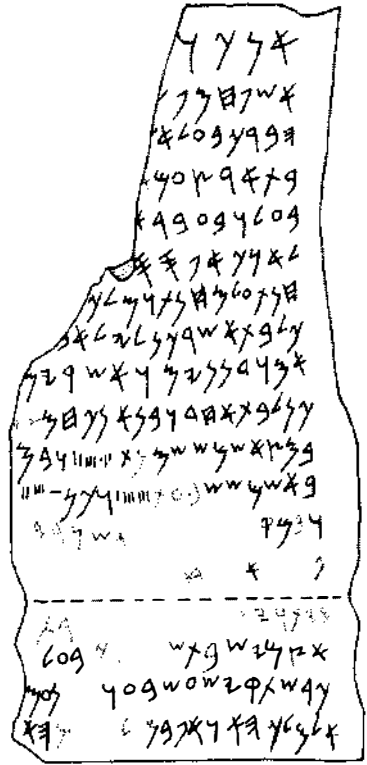
Herodotos, Troya Savaşı'nın ardından halkların dağıldığını ve Pamphilya bölgesine yerleştiklerini bildirmektedir. Herodotos'a göre bu halkların başında Amphilokhos ve Kalkhas bulunmaktadır. Strabon ve birçok antik çağ yazarı ise Mopsos'un da bu göç hareketi içerisinde rol oynadığını belirtmektedirler. Yunan sözlü geleneğinde ismi defalarca zikredilen efsanevi kahraman Mopsos'un göç öyküsü ve yolculukları Tunç Çağı'nın sonundaki kaos günlerinde Kıta Yunanistan ve Anadolu üzerinden Doğu Akdeniz boyunca ilerleyen ve Mısırlılar tarafından "*denizin ortasında*", "*gemilerde yaşayan*"⁴⁰³ kişiler olarak tanımlanan Deniz Kavimleri'nin göç hareketi ile benzerliği, ve tarihsel sürecinin örtüşmesi dikkat çekicidir. Barnett tarafından kargaşa içerisindeki halkları arkasına alıp Anadolu boyunca ilerleyen bir önder olarak tanımlanan Mopsos'un güney doğrultusundaki göç hareketi ile ilgili Hellen kaynaklarında çokça adı geçmektedir. Batı'dan güney doğuya doğru ilerlerken Phaselis, Perge, Silyon ve Aspendos gibi kentleri kurduğu rivayet edilmektedir.⁴⁰⁴ Hellen geleneği Mopsos'un Tunç Çağı sonundaki bu göç hareketinden söz ederken Kilikya'daki Karatepe yazıt-

402 İlyada, X, 434.

403 Gemilerde yaşayan Shekelesh/Şikil tabiri Hitit kralı tarafından bir Ugarit mektubunda kullanılmıştır.

404 Pekman. 1970, ss. 48-58.

ları da bölgede kendisini Mopsos soyundan gelen ve Danuna/Danuniyim kralı olarak tanımlayan Asitawatas'tan söz etmektedir. Keza Adana'nın güneyindeki Çineköy'de bulunan Fenikece ve Hiyeroglif Luvicesi çift dilli yazıta göre de Urikki/Warikas adlı kralın kendisini Mopsos soyundan biri ve Hiyawa ülkesinin kralı olarak tanımladığı görülmektedir.⁴⁰⁵ (Resim: 26)

III. Ramses'in sekizinci yılında (M.Ö. 1176) diğer halk gruplarıyla birlikte Mısır ülkesine saldıran ve Doğu Akdeniz'deki bir çok kenti yakıp yıkan halklardan biri olan Danuna halkının, Mopsos'un ardına düşen halklarla Kilikya bölgesine gelip kentler kurduğu mitosunu

Resim: 26 Çineköy Fenikece Yazıtı

tarihselleştiren Karatepe yazıtında kendisini Danuna kralı olarak isimlendirmesiyle bir bakıma Deniz kavimlerinin bölgedeki varlığı ile de ipuçları vermektedir.⁴⁰⁶ Çineköy yazıtındaki Urikki/Warikas'ın da kendisini Hiyawa kralı olarak tanımlama-

405 Ünal, 2006, s. 72; R. Tekoğlu, "Eski Pamfilya Halkları ve Dilleri, Adalya 4, 2000, s. 56; Lopez-Ruiz, 2009, s. 490.

406 III. Tutmohsis ve III. Amenofis'e ait yazıtlarda geçen *Tana ju* isminin Mısır'lılar tarafından Miken'leri ifade ettiği ileri sürülmektedir. Drews, *Tana ju* ve Deniz Kavimleri arasında sayılan Denyen isminin aynı halkı işaret ettiğini vurgulayıp Homerik Danaoi'lerle eşitlemeye gayret etmektedir. Drews, 2000, ss. 181-182.

sı Merneptah'ın üçüncü yılında Mısır'a saldıran Ekwesh/Akawaşa halklarıyla ilişkilendirmek açısından uygun görünmektedir. Kuşkusuz Hiyawa ülkesi de Hititçe olan Ahhiyawa'nın Luvice karşılığıdır.⁴⁰⁷ve Batıdan göçen halklar eski yerleşim yerlerinin ismini Kilikya'ya taşımış olmalıdırlar.⁴⁰⁸

Kuşkusuz Karatepe ve Çineköy yazıtları vasıtasıyla Mopsos'un kaos günlerinde bölgeye hakim olduğu belirgin bir gerçektir. Gücü ve önemi o kadar belirgindir ki Strabon'un belirttiği gibi Argos'tan dönen ve durumdan memnun olmayan Amphilokhos yönetimden pay almak için Mopsos ile düellaya kalkışır.⁴⁰⁹ Hatta, Plinius'a göre bir zamanlar tüm Pamphilya bölgesi Mopsopia olarak adlandırılmaktaydı.⁴¹⁰ Ancak Helen efsanelerinde aktarıldığı üzere Mopsos'un Anadolu'nun güneyinde , Pamphilya ve Kilikya'da kentler kurmakla sınırlı kalmadığı Xanthos'a göre Güneyde Kenan Bölgesindeki Ashkelon kentine kadar gittiği belirtilir.⁴¹¹ Strabon'da Mopsos önderliğindeki halkların Tauros'un ötesine geçtiklerini Pamphilya'da kalanlar dışındakilerin Kilikya'ya Suriye'ye hatta Fenike'ye ulaştıklarını aktarmaktadır.⁴¹² Helen geleneğinde aktarılan Mopsos ve önderliğindeki halkların göç güzergahı incelendiğinde aynı rota üzerindeki Tunç Çağı merkezlerindeki yıkım ve yıkımdan sonra Geç Hellas IIIC seramiğinin görülüyor olması dikkat çekicidir. (*Resim: 27*) Özellikle Kilikya bölgesindeki bir çok yerleşmede tahribat izleri gözükürken benzer izler Doğu Akdeniz boyunca farklı yerleşimlerde de belirgindir. Bununla birlikte

407 Woudhuizen, 2006, s. 77.

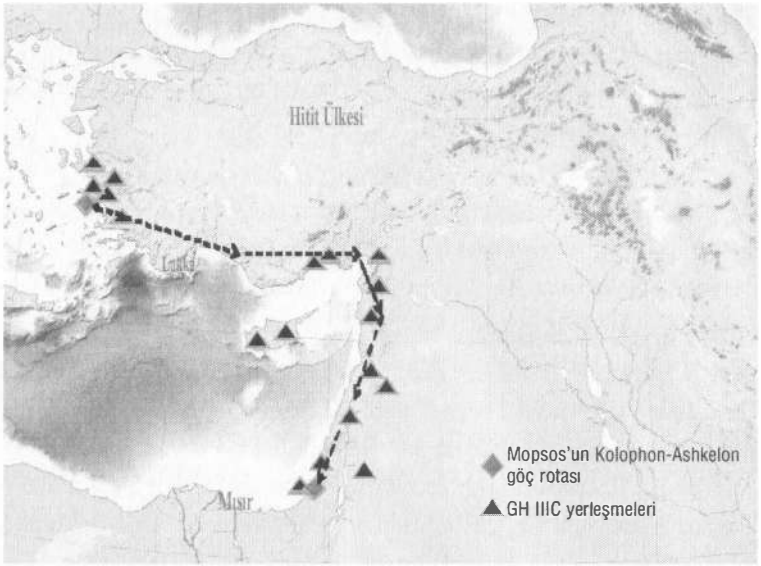
408 Yasur - Landau, 2010, s. 163; A. Jasink – M. Marino, The West Anatolian origins of the Que Kingdom dynasty, in: *Proceedings of the 6th International Congress of Hittitology, Roma 5-9 settembre 2005*.

409 Strabon XIV. 5. 16.

410 Plinius, N.H. V. 96.

411 Finkelberg, 2005, s. 151.

412 Strabon XIV. 4. 3. 668.

Resim: 27 Mopsos'un göç rotası ve GH IIIC yerleşmeleri arasındaki ilişki

seramiğin yayılımı Kilikya bölgesinden Doğu Akdeniz kıyıları boyunca Filistin bölgesine kadar uzanmaktadır.⁴¹³ Özellikle Hellen geleneğinin Kilikya bölgesini işaret ederek aktardığı göç/kolonizasyon öykülerinin paralelinde Tarsus'ta yoğun olarak ele geçen Miken IIIC seramiği dikkat çekicidir. Finkelberg'e göre seramiğin görüldüğü Tarsus-Ashkelon rotası ile Helen geleneğinde aktarılan göç hareketinin yönü arasındaki paralellik basit bir tesadüften ötedir.⁴¹⁴ Zira Levant bölgesinde ele geçen GH IIIC:1b seramiği üzerinde yapılan incelemelerde kap repertuarından bezeme unsurlarına kadar Ege etkisinin izleri görülmektedir.⁴¹⁵ Deniz Kavimleri göçü ile Mopsos'un göç hareketi

⁴¹³ Finkelberg, 2005, s. 152.

⁴¹⁴ Finkelberg, 2005, ss. 152-153.

⁴¹⁵ A. Mazar, The Emergence of the Philistine Material Culture. *IEJ* 35, 1985, ss. 95-107; P. A. Mountjoy, *Mycenaean Pottery: An Introduction* (Oxford University Committee for Archaeology Monograph No. 36). Oxford,

arasındaki senkronizasyonu ortaya koyabilmek açısından Amp-hilokhos ve Mopsos'un Kolophon'dan ayrılıp güneye doğru ilerledikleri tarihin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Şahin, Kolophon'daki arkeolojik buluntular üzerinden Mopsos'un yaklaşık M.Ö. 1220 civarında Kolophon'dan ayrılıp güneye ilerlediğini öne sürmektedir. Barnett ise Madduvatas metninde geçen Muksus isminin Attarrisias ile çağdaşlığından dolayı Mopsos'un göç hareketini M.Ö. 1220-1170'e tarihlemektedir.

Mısır Kaynakları yıkıma uğrayan topraklardan söz ederken Alasiya'nın da Deniz Kavimleri istilasından payını aldığını bildirir. *"Silabları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu, Kode Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı."*⁴¹⁶ III. Ramses'in Alasiya'nın yıkımından bahsetmesi bir bakıma adaya yabancı unsurların geldiğini belgelemektedir. Bu bağlamda Hellen geleneğine bakıldığında Troya Savaşı'ndan dönen Teukros'un babası tarafından cezalandırılarak Kıbrıs'a gelip Salamis kentini kurduğu aktarılır. Strabon, Kilikya kıyılarını anlatırken Akhalar kumsalı diye adlandırdığı yere ilk olarak Salamis'in kurucusu Teukros ayak bastı demektedir.⁴¹⁷ Arkeolojik olarak da Kıbrıs'ta Tunç Çağı'nın sonunda Geç Kıbrıs IIC evresinin ardından Geç Kıbrıs IIIA'da yeni bir halk grubunun gel-

1993, ss. 174-176; Killebrew, 1998, ss. 159-166; A.E. Killebrew, "Aegean style Early Philistine pottery in Canaan During the iron I age: A stylistic Analysis of Mycenaean IIIc:1b pottery and its associated wares" *The sea people and their world: Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 233-253; A. Yasur-Landau, *The Many Faces of Colonization: 12th Century Aegean-Settlements in Cyprus and the Levant*, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 3, 2003, ss. 45-54; A. Mazar, *Myc IIIc in the Land of Israel: Its Distribution, Date and Significance*. In: Beitak, M. and Czerny, E. (eds.) *The Synchronisation of Civilizations in the Eastern Mediterranean in the Second Millennium b.c. III. Proceedings of the SCIEM 2000 – 2nd EuroConference Vienna, 28th of May–1st of June 2003*. Vienna, 2007, ss. 571-82.

⁴¹⁶ Sandars, 1978, s. 119.

⁴¹⁷ Strabon XIV 6. 3.

diğinin işaretleri bulunmaktadır. Yeni gelen halkların kullandıkları seramikte görülen Ege etkileri⁴¹⁸ yanında mimari açıdan da yeni unsurlar göze çarpmaktadır. Saraylarda ve evlerde görülen ocaklar ve banyo küvetleri G K IIIA' nın yenilikleri arasındadır.⁴¹⁹

Teukros'un Mopsos ve diğer Hellen kahramanları gibi Doğu Akdeniz boyunca ilerlediği ve hatta Fenike kıyılarına kadar ulaştığı da rivayet edilmektedir. Vergilius, Aeneas'ta Teukros'un Kıbrıs'a giderken Sidon kentine uğradığını ve Kral Belos'tan yardım aldığını aktarmaktadır.⁴²⁰ Anlaşılan Hellenler'e Tunç Çağı'nın sonunda Doğu Akdeniz ve Fenike kıyıları hiç te yabancı değildi. ve olası bir güçlkle karşılaştıklarında göç edecekleri yerler listesinin başında da bu bölge geliyor olmalıydı. Bununla birlikte Homeros'un aktardığı Troya'nın yerli halkı olan Teukros'lar ile III. Ramses zamanındaki saldırıya katılan Tjekker halkı uzun yıllardır eşleştirilmeye çalışılmıştır.⁴²¹ İlyada destanında adı geçen kahramanlardan Akamas'ın da Troya Savaşı'nın ardından güneye ulaştığı ve Phalerus ile birlikte Kilikya'da Soli kentini kurdukları belirtilmektedir.⁴²²

Hellen geleneğinde Mısır ülkesine yapılan seferlerle ilgili olarak Mısır firavunu III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtı, Yakınoğu ülkelerine saldıran halk topluluğunun Mısır ülkesine doğru ilerlediklerini belirtmektedir.

“...Silabları karşısında hiçbir ülke dayanamıyordu, Ko-

418 Voskos-Knapp, 2008, ss. 668-669.

419 Karageorghis, Early Cyprus: Crossroads of the Mediterranean, 2002, s. 87-91.

420 Vergilius I 619-626.

421 Wainwright, Kıbrıs'ta Enkomi'de ele geçen oyun kutusu ve Salamis'te bulunan silindir mühür üzerindeki savaşçı betimlemelerinin Medinet Habu tapınağı rölyeflerindeki Tjekker savaşçıları ile benzerliği dolayısıyla bu ilişkiyi kurmaktadır. Wainwright, 1963, ss. 146-151.

422 Strabon XIV 6. 3.

de, Kargamış, Arzava ve Alasiya bir zaman Hatti'den koparıldı. Amurru'da bir yerde kamp kuruldu. Halkı pe-rişan ettiler ve ülkelerinde daha önce hiç böyle şeyler ol-mamıştı. Önlerinde, bir ateş yakarak Mısır'a doğru geli-yorlardı..."

Hesiodos'un da İşler ve günler adlı eserinde benzer tasvirler içerisinde aktardıkları Medinet Habu'daki tapınak duvarlarında resmedilen ve yazanlar ile büyük bir paralellik gösterir. Hesi-odos'un sözünü ettiği Zeus'un yaratmış olduğu yeni soy sanki Tunç Çağın sonunda Yakınoğu'da gerçekleşen yıkıma sebep olan Deniz Kavimlerini betimler gibidir.

*"Bir üçüncü soy yarattı tanrılar babası Zeus.
Bu tunç soylular gümüş soylulara hiç benzemiyordu,
Birer kütük gibiydi bunlar, güçlü kuvvetli, korkunç,
İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti,
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin..."⁴²³*

Homeros'ta Odyseia adlı eserinde Troya'nın yıkımından sonra ata toprağına dönmeye çalışan ancak Poseidon'un düşmanlığı-nı kazandığı için başına gelmeyen kalmayan talihsiz kahraman İthaka kralı Odysseus'un Mısır'a yaptığı seferlerden söz eder. Odysseus'un yolculuğunun sonunda İthaka adasında iki kez⁴²⁴ ayrı ayrı anlattığı Mısır seferinin aktarılış şekli ve gelişimi Mısır kaynaklarında anlatılan Deniz Kavimleri istilasıyla oldukça ya-kın benzerlikler göstermektedir. Homeros sanki bu büyük ta-rihsel olayı destanında bilip ya da bilmeden bir şekilde anıyor gibi görünmektedir.

423 Hesiodos, işler ve günler, 142-148.

424 Odyseia XIV 229-86 ; XVII 426-444.

*“Mısır’a doğru sefer etmek bevesine düştüm,
Gemiler donattım tanrıya denk arkadaşlarımla.
Donattım dokuz gemi, tayfaları üşüşüverdi çabucak.
Şölen yaptı değerli arkadaşlarım tam altı gün,
Kurbanlar kestirdim hem ölümsüzler için,
hem şölen için,
Yedinci günü yaygın Girit’ten çıktık yola,
Püfür püfür esiyordu arkamızda güzelim bir poyraz yeli,
Dümdüz gidiyorduk, bir ırmak üzerinde gider gibi.”*

Odyseus Mısır’a olan yolculuğunu ikinci kez, bir dilenci olarak gittiği evinde taliplere karşı biraz değiştirerek anlatır;

*“Bu tanrı yok olmam için yolladıydı beni,
Denizde sürten korsanlarla uzun bir yola, ta Mısır’a.”*

Mısır’a karşı sefer düzenleyen Deniz Kavimlerinin Amarna mektupları ile Doğu Akdeniz’de M.Ö. 14. yüzyılın ortalarından beri korsanlık yaptıklarının bilinmesi Odyseus’un anlatımıyla Antik kaynaklar arasındaki paralelliği yadsınamaz biçimde ifade etmektedir. Homeros’ta sözü geçtiği gibi Sherden ve Lukka halklarının Amarna çağından beri korsanlık yaptıkları, hatta bu dönemde Lukka’ların Mısır ülkesine bir korsan saldırısı yaptığı bilinmektedir.⁴²⁵

Homeros, Odyseus’un Mısır deltasına gemileriyle ulaşmasını ise şöyle aktarır;

*“Güzel akışlı Aigyptos ırmağına vardık beşinci günü,
Soktum çift kıvrımlı gemileri ırmağın içine”⁴²⁶*

Ovidius Dönüşümler adlı eserinde de Mısır ülkesine benzer bir göç hareketinin yaşandığı ile ilgili olarak şunları aktarır;

425 Moran, EA 38 7-26.

426 Odyssieia XIV 257-258.

*“Anlattı Typhbe ölümsüzleri kovuşunu yeryüzüne,
korkutuşunu, yorgun argın kaçışlarını, varmalarını
Mısır’a, yedi ağızlı Nil’de durmalarını ekledi...”⁴²⁷*

Medinet Habu yazıtlarında da Deniz Kavimleri gemilerinin Mısır deltasına girişiyle ilgili benzer şekilde bilgiler verilmektedir;

“Nil nebrinin deltasına girenler ise tuzağa düşmüş kuşlar gibiydiler”⁴²⁸

“Denizden hep birlikte ilerleyenlere gelince, Nil deltasında tüm alevler önlerinde duruyordu.”⁴²⁹

Odyseus, mürettebatının kendisinden habersiz Mısır halkının tarlalarını yağmalayıp insanlara zarar verdiğini belirtmektedir.

*“Ossaat yağma ettiler Mısırlı adamların çok güzel tarlalarını,
Kaçıldılar karılarını, çocuklarını, öldürdüler erkeklerini.”⁴³⁰*

Benzer bir durum ile Mısır firavunu Merneptah döneminde karşılaşılmaktadır. Teb kentindeki Karnak yazıtına göre Merneptah, hükümdarlığının beşinci yılında kuzeydeki Libya halklarının *“Karınlarını doyurmak için”* Mısıra saldırdıklarını belirtmektedir. Bu dönem içerisinde sık sık Batı deltasına giren aç kalmış halklar Mısır’ın tarım arazilerini yağmalamışlardır.

Odyseus öyküsünün devamında kenti acı çığlıkların kaplamasının ardından Mısırlılar ile yağmacılar arasında kıran kırana bir çarpışma yaşandığını belirtmektedir.

*“Yayalar ve atlılarla doldu tekmil ova,
Silahların tunç ışıltısıyla doldu,*

427 Ovidius V 321-323.

428 Medinet Habu III. Ramses beşinci yıl yazıtı, Sandars, 1978, s.124.

429 Sandars, 1978, s. 119.

430 Odyseia XIV 263-264.

*Düşürdü Zeus arkadaşlarımı korkunç bir şaşkınlığa,
Hiçbiri karşı koyup dayanamadı arkadaşların,
Yıkım sarmıştı çünkü dörtbir yanımızı
Bizimkilerin çoğu can verdi tunç kargıların altında”*

Savaşın aktarılış biçimiyle Medinet Habu tapınağındaki Kara ve Deniz Savaşı rölyeflerindeki betimlemeler arasındaki örtüşme heyecan uyandıracak derecedir. Bununla birlikte yazıtlarda Mısır için benzer bir galibiyeti bildirmektedir.

*“Nil nebrinin deltasına girenler ise tuzağa düşmüş
kuşlar gibiydiler.
Kalpleri yerlerinden söküldü.
Ve artık vücutlarında atmıyordu.
Onların liderleri katledildi.
Ve onlar devrildiler
Hepsi birbirlerine bağlandı...’⁴³¹*

Homeros Odysseus’un adamlarının Mısır halkına saldırmasının ardından yaşanan savaşta Mısırlılar’ın hayatta kalan saldırganları esir alıp götürdüklerine değinmektedir.

*“İşe koşmaya götürdüler sağ kalanları sürüye sürüye,
verdiler beni de bir yabancıya, ordan geçen bir
Kıbrıslı’ya’⁴³²*

III. Ramses’in sekizinci yılına ait olan Medinet Habu’daki kabartmalarda da savaşın sonunda esir alınan Deniz kavimleri savaşçıların birbirlerine bağlanıp Amon Ra’nın karşısına çıkarılmak için götürülmeleri betimlenmiştir. III. Ramses dönemi sonrasını içeren Harris Papirüsünde ise Kara ve Deniz Savaşı sonucunda kaybeden halkların esir alınıp çalıştırılmak üzere götürüldükleri bilinmektedir.

431 Medinet Habu III. Ramses beşinci yıl yazıtı, Sandars, 1978, s.124.

432 Odysseia XVII 441.

“Denyenleri kendi adalarında katlettim. Thekel ve Peleset küllere döndüler, Sherden ve Weshesh hiç varolmamış gibi oldular. Onları tutsak alıp, sahildeki kum taneleri gibi Mısır’a götürdüm ve onları kendi adıma kalelere yerleştirdim. Tutsakların sayıları yüzbinlerceydi”.⁴³³

Odysseia’da babasını aramak için denize açılan Telemakhos, Miken Kralı Menelaos’un sarayına gittiğinde Menelaos, Troya Savaşı sonrası başından geçenleri anlatırken benzer şekilde Odysseus gibi Doğu Akdeniz sularında dolaştığını aktarır.

*“Sekiz yıl dolaştım gemilerimle,
sürüldüm Kıbrıs’a, Fenike’ye, Mısır’a...”⁴³⁴*

Menelaos denizde geçen yılların ardından Mısır ülkesinde tutsak kaldığını dolaylı biçimde anlatıp sebebini de tanrılara mal etmektedir;

*“Artık Mısır’dan bir dönebilsem diyordum
ama tanrılar tutuyordu beni orda”⁴³⁵*

Odysseus’un da esir alındıktan sonra Mısır’da yedi yıl kaldığı fakat Ithaka kralı olmasından dolayı olsa gerek ona karşı Mısırlıların nazik davrandığını vurgular;

*“İşte böyle kaldım orada tam yedi yıl,
bol bol mal topladım eliaçık Mısırlılar’dan...”⁴³⁶*

Deniz Kavimleri’nin Mısır’da tutsak kaldığı günlerin ardından Harris Papirüsü’ne göre tutsak edilip kalelere yerleştirilmesi, Deniz Kavimleri savaşçılarının başına gelenler ile İki Hellen kahramanının ve mürettebatlarının başına gelenler ile oldukça benzer gözükmektedir.

433 Breasted, vol.4, s. 403.

434 Odysseia IV 82-83.

435 Odysseia IV 351-352.

436 Odysseia, XIV 285-286..

Mısır deltasına yapılan saldırının ardından Mısır yazıtları ve Homeros paralel bilgiler vererek Mısır halkının verimli topraklarına göz diken halkların Mısırlı askerler tarafından bertaraf edildiğini ve hayatta kalanların esir alındığını vurgulamaktadırlar. Merneptah döneminde Mısır ülkesine yapılan ilk büyük saldırı sonrasında Karnak yazıtında yazılı olanlar, Homeros'ta geçen Odysseus'un adamlarının Mısır ülkesine karşı olan girişimlerinin bir karşılığı gibidir sanki;

*“Adamlar şarkı söyleyerek gidip geliyorlar. Dertli insanların ağlamaları kesildi. Şehirler yeniden iskan ediliyor, tohumunu eken, hasat edip yiyecek, Tanrı Ra Mısır'a geri döndü”.*⁴³⁷

Hesiodos'ta işler ve günler'de, Troya savaşından sonra verilen kayıplardan ve ölen savaşçılardan söz ederken hayatta kalanların topraklarından çok çok uzaklarda verimli topraklarda yaşadıklarını belirtmektedir.

*“Kimilerine de Kronosoğlu Zeus, tanrıların babası, İnsanlardan uzakta, dünyanın sınırlarında Bir yurt ve bir hayat verdi mutlu ve ölümsüz. Orda, o mutlu adalarda yaşıyor şimdi onlar, Engin, derin Okeanos'un kıyılarında. O mutlu yiğitlere yılda üç kez ürün verir Çiçekler, tatlı meyvalara saçan Toprak Ana”.*⁴³⁸

Kuşkusuz Troya Savaşı'nın yaşandığı sırada Hesiodos'un bahsettiği en bereketli topraklar Mısır'daki Nil deltasıydı. Hatta, Geç Tunç Çağı'nda Anadolu'da Hitit kıtlıktan kırılrken Mısır toprakları ürettiği tahılın fazlasını Anadolu'ya dahi göndermişti.⁴³⁹ Homeros'ta Odysseia'da Menelaos'un ağzından Mısır'ın bu özelliğini vurguluyordu;

⁴³⁷ Faulkner, 1975, s. 234.

⁴³⁸ Hesiodos, işler ve günler, 167-172.

⁴³⁹ Robbins, 2001, s. 163

*“Mısırlı Polydamna vermişti onları, Thon’un eşi,
bu ilaçlar Mısır’ın bereketli toprağından fışkırırdı...”*⁴⁴⁰

Doğu Akdeniz boyunca Deniz Kavimleri’nin faaliyetleri ile ilgili çarpıcı bilgiler veren kaynaklardan biri olan Ugarit arşivindeki tabletlerden biri (RS. 34.129) Odysseia’da anlatılan dünya ile yakın bilgiler paylaşmaktadır. Deniz Kavimleri’nden Shekelesh/Şikil ile ilgili olarak Hitit kralı tarafından gönderilen mektuba göre, gemilerde yaşayanlar olarak tanımlanan bu halkların korsanlık yaparak insan kaçırıp alıkoydukları anlatılmaktadır.

*“...Şimdi orada seninle olan kral,
Yani senin efendin çok genç,
ve hiçbirşey bilmiyor.
Ve ben, İbnadusu konusunda emir verdim.
Şikala’dan gelen ve gemilerde yaşayan insanlar onu ka-
çırdılar
Ben sana Nirga’ili’ yi gönderiyorum.
O benim kartappu’m
ve sen, Şikala’ların kaçırdığı,
İbnadusu’yu bana gönder,
Ona Şikala hakkında soru soracağım,
Daha sonra tekrar Ugarit’e gidebilir.”*

Mısır kralı Merneptah ve III. Ramses dönemlerinde Mısır ülkesine saldıran halklar arasında yer alan Shekelesh/Şikil halkının vokal açıdan Sicilya ile ilişkilendirilmesi Odysseia destanında anlatılanlar ile de bağ kurmamızı sağlamaktadır. Destanda İthaka’da Odysseus’un konağında, Penelope’nin talipleri taşkınlık yapmakta ve Odysseus’un evinden çıkmayarak günlerini gün etmektedirler. İşte yine böyle bir ziyafet sırasında Penelope’nin taliplerinden biri Telemakhos’a Odysseus olduğunu bilmediği ihtiyar dilenci için şöyle demektedir;

440 Odysseia IV 228-229.

*“Akıllılık et, dinle beni, ben ne dersem onu yap:
Bindirelim şu konuğu çok kürekli bir gemiye,
Satalım Sicilya’ya götürüp, iyi para alırız.”⁴⁴¹*

Yine bir başka bölümde de Odysseus’un babası Laertes’in Taphoslular’dan satın aldığı bir hizmetçiden bahsedilir.⁴⁴² Destan içerisinde Taphoslular’ın korsanlığı ve adam kaçırmaları da vurgulanmaktadır.⁴⁴³ M.Ö. 13. yüzyılın sonlarında Doğu Akdeniz’de adam kaçırma ve korsanlık gibi işlerle uğraşan Shekesh/Şikil’lerin methinin anlaşılan, kendisinden önceki dönemi anlatmayı seven Homeros’a kadar ulaştığı ve Sicilya’nın bu şekilde yapılan illegal insan kaçakçılığının bir nevi merkezi olduğu izlenimini vermektedir.

Hellen kaynaklarında Mısır ülkesine yapılan vurgular çok fazladır, Troya savaşı’nın sonrasını içeren olayların ve kahramanların bir şekilde Mısır ülkesi ile kesiştiği görülür. Anlatılan hikayenin içerisinde bir anda Mısır belirivermektedir. Homeros’un destanında sanki Troya savaşı sonrası yolculuğun final noktası gibidir Mısır, Menelaos ve Odysseus örneğinde olduğu gibi her kahramanın gidip acılara çekerek esir kalıp dönmesi gereken zorunlu bir ikametgah yeri gibidir. Destanda Helena’nın de Troya savaşından önce Fenike’ye gidişi sonra Mısır ülkesine gidip oradan ata yurduna döndüğü aktarılır.⁴⁴⁴ Thomson şu soruyu sormaktan kendini alamaz;

“Helena savaştan önce Fenike’ye gitmişti; savaştan sonra yurduna Mısır’dan döndü. Peki, Troya’ya hiç gitmiş miydi acaba?...”⁴⁴⁵

441 Homeros, İlyada, XX, 381,384.

442 Homeros, Odysseia, XIV, 449-452

443 Homeros, Odysseia, XVI,426-427; XV, 427.

444 Homeros, Odysseia, IV, 125-132, 220-230.

445 Thomson, 1991, s. 260.

Homeros'un Troya Savaşı'nı aktarırken arka planda Mısır ülkesi üzerinde bu kadar ayrıntılı durmasının, Troya kahramanlarını Mısır'a uzanan bir yolculuğun içine sokmasının bir anlamı var mıdır ? yoksa ozanın hayal gücü müdür ? bunu bilemiyoruz ancak kuşkusuz kendi çağından öncesine ait olan bilgileri aktaran Homeros'un bölük pörçük de olsa Troya'dan ve Ege'den Mısır ülkesine gerçekleşen yolculuklar konusunda kendisinden önceki ozanlardan bazı bilgiler aldığı olası gözükmemektedir.

ALTINCI BÖLÜM

ARKEOLOJİK KANITLAR

6.1. DENİZ KAVİMLERİNE AİT ARKEOLOJİK BULUNTULAR

6.1.1. Bölgeler:

6.1.1.1. Anadolu:

Anadolu'daki Deniz Kavimleri olgusunun en iyi irdelenebileceği bölge kuşkusuz Batı Anadolu'dur. Bölgede son on yıl içerisinde yapılan araştırmalar Deniz Kavimleri'nin kökeninin Batı Anadolu'da aranmasının gerekliliğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Miken Sarayları'nın yıkılmasının ardından ilk göçmen grupların Batı Anadolu'ya gelerek yerleştikleri ve burada gerek GH IIIC seramikleri gerekse mezarlıklarda ele geçen buluntular yoluyla çok kültürlü melez bir yapı meydana getirdikleri görülmektedir. Gerek Hellen gerekse Anadolu'lu yerel ve Luvi unsurlarının etkileşimi Mısır kapılarına dayanmış olan Deniz Kavimleri halklarının da temel niteliğini belirleyen ana unsur olmalıdır. Mountjoy'a göre de GH IIIC'nin erken evresinde Batı Anadolu'da görülen bu farklılaşma melez bir kültürü tanımlamaktadır. II. Muşşili'nin Arzawa seferini içeren belgelerde adı geçen Antik Puranda kenti ile ilişkilendirilen Bademgediği tepe⁴⁴⁶, Miken sarayı sonrası dönemle ilgili bilgi veren Anadolu'daki en önemli merkezlerden biridir. (*Resim: 28*) Stratejik açıdan Karabel geçidinin izlenebildiği bir noktada bulunan kent, Hitit sonrası yerleşmenin ardından bir anda büyük göç dalgasının ilk yerleşim yeri haline gelmiştir. GH IIIC evresine tarihlenen II.

446 Hawkins, 2006. ss. 115-116.

Resim: 28 Bademgediği Tepe

Katta demografik yapının değiştiğinin en büyük kanıtını GH II-IC erken evreden geç evreye kadar uzanan seramik vermektedir. GH IIIC erken evresiyle başlayan seramikten daha erken bir evreye tarihlenen seramik bulunmaması⁴⁴⁷ yerleşmenin Mısır'a kadar giden Deniz Kavimleri'nin ilk istasyonunun Anadolu olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Bu açıdan R. Meriç'in de görüşü Bademgediği tepe'nin Puranda adıyla Hitit tarafından yıkılmasının ardından Deniz Kavimleri'nin gelişine kadar yerleşime uğramadığı yönündedir.⁴⁴⁸ Kente GH IIIC başında gelen yeni yerleşimcilerin kentin sur duvarını onararak güçlendirdikleri görülmektedir.⁴⁴⁹ Kap formları ve bezeme unsurları ele alındığında ele geçen derin çanak, halka dipli krater, tek tutamaklı konik çanak parçaları GH III C orta ve geç evrenin tipik formları olarak Lefkandi'de ele geçmektedir.⁴⁵⁰ Batı

447 R. Meriç – P. A. Mountjoy, Mycenaean Pottery from Bademgediği Tepe (Puranda) in *Ionian: A Preliminary Report*. *IstMitt* 52, 2002, s. 83.

448 R. Meriç, Metropolis Yakınındaki Hitit Çağdaşı bir Arzava Kenti, İzmir Kent Kültürü Dergisi (Journal of City Culture, Special Issue on Archaeology), İzmir 2001, s. 232.

449 Meriç - Mountjoy, 2002, s. 82.

450 Meriç-Mountjoy, 2002, s. 83.

Anadolu'da benzer biçimde bu kadar yoğun GH IIIC seramiği ele geçen bir yerleşmeye henüz rastlanılmamış olması Bademgediği Tepe'nin Deniz Kavimleri olgusundaki önemini daha da artırmaktadır.

Kazılarda ele geçen Büyük bir Krater parçası üzerindeki betimlemeler ise diğer örneklerden farklı olarak oldukça dikkat çekicidir. (*Resim: 29*) Medinet Habu Tapınağının duvarlarındaki III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşen deniz savaşının benzer bir tasvirini hatırlatan sahnede, Deniz Kavimleri için tipik olan kuş başlı pruvaya sahip gemi ve üzerinde yine aynı rölyefte benzer şekilde tasvir edilmiş olan mızrak, kalkan ve sorguçlu tüylü başlıklı savaşçılar betimlenmiştir. Alt bölümde ise olasılıkla kaybeden savaşçılar yer almaktadır. Mountjoy ikonografik özellikler ve Kos Seraglio⁴⁵¹ örneği gibi benzer GH II-IC seramiklerindeki deniz savaşı sahnelerinin tarihlemeleri vasıtasıyla krateri GH IIIB geçiş ya da GH IIIC erken evreye tarihlemektedir. Bu tarihlemenin esas önemi dönemin Doğu Akdeniz'deki Deniz Kavimleri göç hareketi ile çakışan bir süreçte rast gelmesidir.⁴⁵² Bademgediği Tepe'de yeni gelen halkları ifade eden bir diğer malzeme de Kıbrıs ve Levant Bölgesi'nde karşılaştığımız tipte makara biçimli ağırşaklardır.⁴⁵³ Önceki evrede görülmeyen bu tip makaraların Troya VIIb2 katında sınırlı sayıda ele geçtiği bilinmektedir.⁴⁵⁴ Bademgediği Tepe'de yeni halkların gelişile birlikte yeni dokuma yöntemlerinin tanındığını göstermektedir.⁴⁵⁵ Bu tipte ağırşakların güneyde Amik Ovası'ndaki Tel Tayinat ve Çatalhöyük yerleşmelerinde de görülüyor olması göç rotası ile ilgili bazı ipuçları vermektedir. Tel

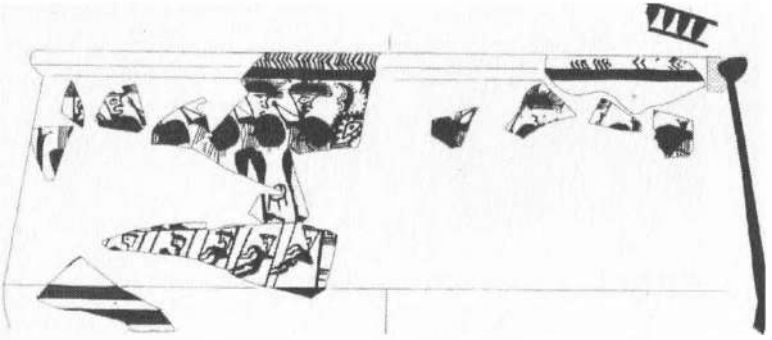
451 Mountjoy, 2005a, s. 425-426, levha XCVIII c-f

452 Mountjoy, 2005a, s. 424.

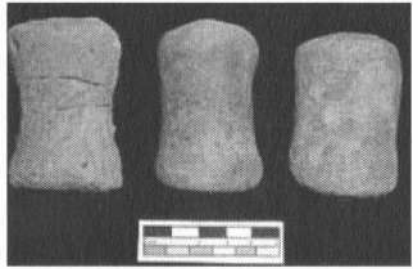
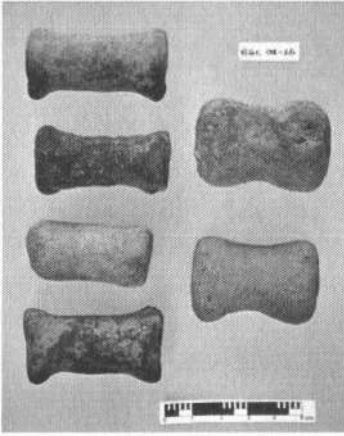
453 Meriç, 2003, s. 89. fig. 11.

454 Blegen, 1958, s. 152. fig. 256, 37.172; 37.173.

455 Yasur-Landau, 2010, s. 158.

Resim: 29 Bademgediği Tepe’de ele geçen krater parçası

Resim: 30 Makara biçimli ağırlık/ağırsaklar. a- Prof. Dr. Recep Meriç’in arşivinden, b- Harrison et al. 2006, res.12.

Tayinat’ta yerel GH IIIC tarzını gösteren seramikler ile bir arada ele geçen bu dokuma objeleri yeni gelen halkların bölgedeki varlığı ile açıklanmaktadır.⁴⁵⁶ (Resim: 30) Bu tipteki dokuma gereci olan makaralara Miletos kentinde de ulaşılmıştır. Orta Tunç Çağı depozitleri arasında bulunmasına rağmen GH III dö-

⁴⁵⁶ Harrison-Batiuk-Snow, “2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları”, 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 2, 2006, ss. 353-357, Resim 10,12; B. Janeway, “Aegean Contact at Tell Ta’ynat and Vicinity in the Early Iron Age: Evidence of the Sea Peoples?”, Scripta Mediterranea, Vol. 27-28, 2006-2007, s. 138, Fig. 6.

nemi örnekleriyle çağdaş olduğu sanılmaktadır.⁴⁵⁷

Bademgediği Tepe dışında, Batı Anadolu'da GH IIIC evresine ait materyal sağlanan yerleşimler arasında Kadı Kalesi yer almaktadır.⁴⁵⁸ Ele geçen seramiklerin Bademgediği buluntularıyla ciddi benzerlik taşıdıkları belirtilmektedir.⁴⁵⁹ Yine Limantepe'de ele geçen örnekler içerisinde özellikle dalga bezemelerin bulunduğu kaplar GH IIIC döneminde bölgeye yeni gelen halk grubunu yansıtmaktadır.⁴⁶⁰ Desborough Bu bezeme tarzının Miken Sarayları'nın yıkımının ardından daha genel bir unsur olarak yer aldığını belirtmektedir.⁴⁶¹ Gates'te Kilikya bölgesindeki dalga bezemeye sahip seramiklerin Deniz Kavimleri'ni temsil ettiğini belirtmektedir.⁴⁶² Bademgediği Tepe'de Deniz Kavimleri'nin yerleşimini kanıtlayan bu bezeme stili benzer şekilde kap formları üzerinde Kilikia bölgesinde özellikle Tarsus yerleşmesinde ve hatta Kilikya'nın doğusunda Amik Ovasında bulunan Tel Tayinat yerleşmesinde de gözlemlenmektedir.⁴⁶³

Limantepe yerleşmesinde seramik dışında da yeni gelen halk-

457 M. Gleba – J. Cutler, *Textile Production in Bronze Age Miletos: First Observations*, baskıda, s. 4, Fig. 2.

458 E. Akdeniz, *Kadıkalesi Kazısı Miken Buluntuları*, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi, IX, 2007, ss. 35-70.

459 Akdeniz, 2007, s. 56.

460 H. Erkanal, *Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 97-98, fig. 8-9.

461 V. R. d'A. Desborough, *The Last Mycenaean and Their Successors*, 1964, ss. 11-12.

462 Gates, 2010, s. 72.

463 Janeway, *Mycenaean Bowls at 12th/11th Century BC Tell Tayinat (Amuq Valley)*, *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions*, *An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, s. 167.

ları işaret eden değişiklikler gözlenmektedir. GH IIIC evresine tarihlenen yerleşimin 1. nolu katında çok sayıda aynı dönemi içeren seramik ve çoğunluğu dörtgen biçiminde büyük anıtsal yapılar açığa çıkartılmıştır. Ortaya çıkartılan birbirine paralel iki yapıdan batıda olanının içinde GH IIIC seramik buluntularıyla birlikte bir ocak kalıntısı bulunmuştur.⁴⁶⁴ Bu Miken saraylarında görülen ocak yapılarının göçler sonucu Anadolu'ya ulaştığının bir kanıtı olarak yorumlanabilirken Doğu Akdeniz boyunca ilerleyen halkların Kıbrıs ve hatta Kenan bölgesine dahi bu mimari özelliği taşıdığını söyleyebiliriz.⁴⁶⁵ Mimari ile bağlantılı ele geçen seramik ve buluntular sebebiyle GH IIIC' de Miken etkinliğinin arttığı ve yerli üretim Miken seramiğinin de artış gösterdiği gözükmetedir.⁴⁶⁶

Antik Phokaia kentinde yapılan kazılarda ise Arkaik Athena Tapınağı'nın dolgusu içinden GH IIIC Erken ve Geç döneme ait seramikler çıkartılmıştır.⁴⁶⁷ Özellikle IIIC erken döneme tarihlenen skyphoi yoğun olarak ele geçmiştir.⁴⁶⁸ Phokaia'da ilk yerleşim alanı içerisinde ele geçen ve GH IIIC'ye tarihlenen, banyo teknesi olarak nitelendirilebilecek olan büyük, derin ve geniş kaplar (basin) ise açıkça Batı Anadolu'dan Doğu Akdeniz'e doğru uzanan göçler ile ilişkilendirilebilir arkeolojik buluntuların başında gelmektedir.⁴⁶⁹ Bu tipteki Banyo tekneleri,

464 H. Erkanal, 2008, s. 97.

465 Bknz. Voskos-Knapp, 2008, s. 666; V. Karageorghis, *Hearths and Bath-tubs in Cyprus: A "Sea Peoples" Innovation?* In: Gitin, S., Mazar, A., and Stern, E. (eds.) *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early-Tenth Centuries bce*. Jerusalem, 1998, ss. 276–82; T. Dothan "Initial Philistine Settlement: From migration to Coexistence", In *Mediterranean peoples in Transition. Thirteenth to early Tenth Centuries BCE*, Jerusalem, 1998, ss. 148-161.

466 H. Erkanal, 2008, s. 99.

467 Özyiğit, 2006, ss. 74-75. Çizim 3.

468 Özyiğit, 2005, s. 44. Çizim 4-5.

Kıbrıs'ta yeni gelen halkları tanımlayan Geç Kıbrıs III A evresi ile birlikte görülmeye başlamaktadır.⁴⁷⁰ Enkomi, Hala Sultan Tekke, Palaepaphos, Maa-Palaeokastro, Kalavassos-Ayios Dhimitrios, Pyla-Kokkinokremos, Alassa-Paliothaverna, Kition ve Kourion-Bamboula yerleşmelerinde ele geçen kireçtaşı ve terrakota banyo tekneleri adada yeni bir kültürün izlerini yansıtmaktadır.⁴⁷¹ Deniz Kavimleri göç olgusu açısından bakıldığında ise Batı Anadolu'da Phokaia'dan Doğu Akdeniz'e kadar uzanan bir göç hareketinin önemli kanıtlarından biri olarak nitelendirilebilir olmalıdır. Bunun dışında Kıbrıs'ta Ege halkları ve Akhalar ile ilişkilendirilen⁴⁷² söz konusu unsurların Phokaia'da ele geçmesi Deniz kavimleri içerisinde adı zikredilen ve Ekvesh/Akavasha'lar olarak tanımlanabilirliği de dikkate alınmalıdır.

Kıta Yunanistan'daki Mikenler ya da Homeros'un Akhaları, olarak adlandırabileceğimiz halklar topraklarından ayrılarak Anadolu'ya ayak basmaları ve Anadolu'da kaldıkları sürece Anadolu halklarıyla bulundukları yakın ilişkiler sonucunda kültürel etkileşimde bulunarak melez bir kültür ortaya koymuş olmalıdırlar.⁴⁷³ Gerek Hellen gerekse Anadolu'lu yerel ve Luvi unsurlarının etkileşimi Mısır kapılarına dayanmış olan Deniz Kavimleri halklarının da temel niteliğini belirleyen ana unsur olmalıdır. Gerek Arkeolojik olarak kanıtlanan Miken öğeleri gerekse Filolojik olarak kanıtlanan Luvi unsurları içeren Lukka halkının göç hareketi içerisinde zikredilmesi⁴⁷⁴ çok uluslu bir yapının

469 Özyiğit, 2005, s. 44. Çizim 7.

470 Karageorghis, 2000, ss. 266-270; 2002: 90; Voskos – Knapp 2008: 666.

471 Karageorghis, 2000, ss. 266-270; Figür 13.16, 13.17, 13.18; Karageorghis, 2002, ss. 90-91; Figür 181.

472 Stager, 1995, s. 346; Killebrew, 2006-2007, s. 249; Voskos-Knapp, 2008, ss. 659-684.

473 P. A. Mountjoy, The East Aegean–West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa. *AnatSt* 48, 1998, s. 37.

göçlerde rol oynadığını göstermektedir. Miken istilacıların Batı Anadolu'ya gelişi ile Anadolu etkilerini bünyelerine kattıkları görülmektedir.

Miken saraylarının yıkımının ardından göçlerdeki Anadolu etkisinin gözlenebileceği ve Kenan bölgesindeki son istasyonlar ile paralelliklerin ve yakın benzerliklerin görülebildiği ve Deniz Kavimleri göçü açısından irdelenebildiği kuşkusuz en önemli merkezlerden biri Panaztepe'dir. Panaztepe'de Geç Tunç Çağı'na tarihlenen V. katın I ve II. tabakaları GH IIIC dönemine tarihlenmektedir. Dönemin erken evresi olarak tanımlanan II. Tabakanın mimarisine bakıldığında dar, uzun bir yapıya ait bazı duvarların aralarının bölünerek tabanına yassı-yatay döşenmiş taşlardan oluşmuş bir döşeme sistemi ile temsil edildiği görülmektedir.⁴⁷⁵ Bu tabakada ele geçen seramiklerin Troya VII a (GH IIIB) ve Troya VIIb erken (GH IIIC Erken) evreye tarihlendikleri bildirilmektedir.⁴⁷⁶ I. tabakada ise altı odaya sahip dörgenimsi bir yapı açığa çıkartılmıştır. Yapının güney duvarının güney-batı köşesi düzenli bir apsise sahiptir. Filistin bölgesinde ele geçen bu tipteki bazı apsisli yapılar farklı bir kültürün izleri olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷⁷ I. Yapı katında *in-situ* olarak ele geçen el yapımı seramiklerin ise Troya VI-İb örnekleri ile çağdaş olduğu belirtilir. Yapı evresinin tarihlenmesinin Troya VIIb1'den (GH IIIC Erken) ve VIIb2'ye (GH II-

474 Bknz. Karnak yazıtı

475 A. Erkanal – N. Çınardalı-Karaaslan, “ Panaztepe 2005 yılı Kazıları”, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 2007, s. 402.

476 N. Çınardalı-Karaaslan, “Panaztepe Liman kentte yapılan son çalışmalar”, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, s. 64.

477 W. G. Dever, “The Late Bronze-Early Iron I in Syria-Palestine”, *The Crisis years: The 12th Century B.C. from beyond the Danube to the tigris*, (ed. W.A. Ward, M.S. Joukowsky,) Iowa, 1992, s. 102.

IC Orta veGeç) kadar uzadığı belirtilmektedir.⁴⁷⁸ Bununla birlikte Panaztepe yerleşmesinde I. Yapı katında ele geçen iki adet mutfak kapları içerisindeki bebek gömüsü⁴⁷⁹, ileriki satırlarda sözünü edeceğimiz Kenan kıyılarında karşılaşılan gömü geleneği açısından dikkat çekicidir. Panaztepe Mezarlık alanına geçtiğimizde ise iki evreli mezarlık alanında birinci evrede Pithos, testi-çömlek, sanduka, oda ve kompozit olarak nitelenen farklı mezar tarzları görülürken, ikinci evrede tholos yapılar görülmektedir.⁴⁸⁰ 1991 yılında ortaya çıkartılan ve mezarlığın tümünde irili ufaklı taşlardan oluşturulmuş bir platform ise büyük önem arz etmektedir.⁴⁸¹ (*Resim: 31*) Çünkü bu mimari unsur Panaztepe'ye yabancı bir kültürün izlerini yansıtmaktadır.⁴⁸² Bu açıdan ele geçen farklı mezar anlayışları vasıtasıyla Tunç Çağı'nın sonunda bölgeye farklı etnik unsurların geldiği açıkça görülmektedir.⁴⁸³

Mezarda pithos evresi olarak tanımlanan katın tarihlenmesi de GH IIIB / GH IIIC Erken' e tarihlenmektedir.⁴⁸⁴ Panaztepe ka-

478 A. Erkanal - N. Çınardalı-Karaaslan, 2007, s. 401; Çınardalı-Karaaslan, 2008, s. 63.

479 A. Erkanal – N. Çınardalı-Karaaslan, “Panaztepe 2004 yılı Kazıları”, 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 2006, s. 193, Resim 5-6; Çınardalı-Karaaslan, 2008, s. 63.

480 A. Erkanal, 2008, s.73 vd; A. Erkanal, “1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları.” 13. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 1992, ss. 447-455; A. Erkanal, “1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları.” 14. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 1993, ss. 495-502; A. Erkanal, “1992 Panaztepe Kazısı Sonuçları.” 15. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 1994, ss. 461-466; A. Erkanal- Gürler, B, 2001 yılı Panaztepe Kazıları, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 2003, ss. 227-232.

481 Panaztepe'de M.Ö. İkinci Binyılın son çeyreğine tarihlenen bu türdeki bir mezarlığa hem Ege hem de Anadolu'da ilk kez karşılaşıldığı belirtilmektedir. A. Erkanal, “1999 Panaztepe Kazısı Sonuçları.” 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı* I, 2001, s. 272.

482 A. Erkanal, 2008, s.76.

483 Panaztepe'de gün ışığına çıkartılan farklı tip mezarlar, Mountjoy'un sözünü ettiği Geç Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da oluşan melez kültürü kanıtları niteliktedir. Mountjoy, 1998, s. 37.

Resim: 31 Panaztepe Platform mezar

zılarında çok sayıda ele geçen pithos ve testi-çömlek mezar örnekleri benzerlerinin, Kenan bölgesindeki M.Ö. 12. yüzyıl yerleşmelerinde ele geçmesi ise üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Bu türdeki mezarlara ait örnekler Tell es Sa'idiyeh yerleşmesinden gelmektedir. Tell es Sa'idiyeh mezarlığına bakıldığında Panaztepe mezarlığındaki gibi kozmopolit ve farklı etnik unsurları içeren bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.⁴⁸⁵ Yerleşim yerindeki mezarlıkta 37 adet çift pithos gömüsü ele geçerken, Bununla birlikte 52 adet testi-çömlek gömüsü bulunmuştur. Tel Zeror yerleşmesinde ise 60 adet kötü durumda çift pithos gömüsü ele geçmiştir. Yine Tell el Farah'ta, Jezreel Ovası'ndaki Kfar Yehoshua'da ve İsrail kıyısındaki Tel Nami'de ve Azor'da bu türde gömüler gözükür.⁴⁸⁶ Panaztepe'de

484 A. Erkanal, 2008, s. 80.

485 Ayrıntılı bilgi için bkzn. J. Green, "Forces of Transformation in death: The Cemetery at Tel es-Sa'idiyeh, Jordan", Forces of Transformation The end of the Bronze Age in the Mediterranean, ed. C. Bachhuber and R.G. Roberts, 2009, ss. 80-91.

(AP ve AR) iki pithos mezarın ise birbirine paralel konumda yerleştirildiği ve ikiz bir düzenleme gösterdiği rapor edilmektedir.⁴⁸⁷ Dikkat çeken paralelliklerden bir diğeri ise Panaztepe’de yeni doğmuş bebekler için kullanılan çömlek gömü⁴⁸⁸ anlayışının Kenan bölgesinde de gözlemlendiğidir. Tell es Sa’idiyeh’de bu türden 52 adet içine bebek koyulmuş çömlek gömü bulunmuştur.⁴⁸⁹ Fakat, pithos gömü geleneğinin Kenan bölgesinde yok denecek kadar az ele geçtiği bilinmektedir.⁴⁹⁰ Panaztepe’deki sözü edilen ikiz pithoslar (AP ve AR), Kenan bölgesindeki gelenek ile yakın bağlantılı olarak görülebilir. Buna karşın Anadolu’da yan yana yerleştirilmiş bu türdeki çift pithos geleneğinin öncülü olabilecek örneklerden biri Harmanören’de görülür, A3 ve A6 adlı mezarlar iki küpten oluşmaktadır.⁴⁹¹ Batı Anadolu’da diğer pithos gömüler ise Beşiktepe⁴⁹², Baklatepe⁴⁹³, Pitane⁴⁹⁴, Çerkes Sultaniye’de⁴⁹⁵ ve Halkapınar’da⁴⁹⁶ ele geçmektedir. Görüldüğü gibi Kenan bölgesine bu gömü geleneği oldukça yabancıyken Anadolu içinse bir o ka-

486 Gonen, 1992, ss. 142-144.

487 A.Erkanal, 1994, s. 463.

488 A. Erkanal, 2008, s. 78.

489 Tubb, 2000, s. 186.

490 Tubb, 2000, s. 186.

491 M. Özseit, “1993 yılı Harmanören Mezarlık kazısı.” *16. Kazı Sonuçları Toplantısı* II, 1994, s. 155.

492 Akyurt, 1998, s. 16.

493 Baklatepe’de Roma yapısı içerisinde ele geçen kabartma bant bezemeli küpün ağzının doğuya dönük olarak içerisinde 2 bebek iskeleti bulunmuştur. Mezar eşyaları arasında yer alan küçük testiye göre mezar M.Ö. 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir. H. Erkanal – T. Özkan, 1999, s.338; T. Özkan – H. Erkanal, 1999, ss. 16-17.

494 Pitane’de 19. yüzyılda Osman Hamdi bey tarafından yapılan kazılarda Pithos biçimli mezarlar ile birlikte yerli monokrom üretim seramiğin dışında ahtapot bezemeli üzengi kulplu Miken kannesi ele geçmiştir. Özgül, 1983, s. 705.

495 Mee, 1978, s. 125; pithos mezarda ele geçen seramik, Y. Boysal’a göre

dar tanıdıktr.⁴⁹⁷ Özgünel'e göre de pithos gömüler Batı Anadolu'da yöresel bir geleneği yansıtmaktadır.⁴⁹⁸ Böylece Deniz Kavimleri tarafından Anadolu'daki kültür alışverişıyle Kenan bölgesine Anadolu'lu bir geleneğin getirildiği söylenebilir.⁴⁹⁹ Gonen, farklı bir görüşte bulunarak söz konusu geleneğin Hitit Anadolu'sunda yaygın olduğunu .bu açıdan Tunç Çağı'nın sonunda Hitit ülkesinin yıkılmasının ardından az sayıda Hititli mültecinin Kenan bölgesine ulaşmış olabileceklerini belirtmektedir.⁵⁰⁰ Yine de, her şekilde Kenan bölgesindeki bu yeni gömü geleneği Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'da gelişen göç hareketine bağlanmaktadır. Batı Anadolu'da Sardis kentinde bu türdeki gömü geleneği M.Ö. 3. binyıla kadar geriye gitmektedir.⁵⁰¹ Maspero'nun 19. yüzyılın son çeyreğinde ilk kez öne sürmüş olduğu ve hala bazı araştırmacılar tarafından kabul gören Merneptah'ın beşinci hükümdarlık yılında Mısır ülkesine karşı saldırı hareketine katılmış olan Sherden halkını vokalizasyondaki benzerlik dolayısıyla Sardis kentiyle eşleştendiriliyor olması, pithos gömü geleneğini Kenan bölgesine Pelesetler ile birlikte Sherden halkının getirdiği fikrini kuvvetlendirmekte ve dolayısıyla Sardis kentinin Deniz kavimlerinden biri olan Sherden'lerin anayurdu olabileceği savını ortaya çıkarmaktadır. Bu-

GH IIIC'ye, C. Özgünel'e göre ise GH IIIA:2 (M.Ö. 1400-1300) dönemine tarihlenmektedir. Akyurt,1998, s. 20.

496 Akyurt, 1998, s. 28.

497 Pithos gömü geleneğinin tarihi Anadolu'da E.T.Ç. 'ye kadar uzanmaktadır. Bknz. A. Uhri, Batı Anadolu Tunç Çağı ölü gömme gelenekleri, yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2006, ss. 245-250.

498 Özgünel, 1987, s. 540-541.

499 Pithos gömülerin içerisindeki gömü hediyelerinin iki bölgedeki paralelliğide dikkat çekicidir. Gerek Panaztepe, Baklatepe örneklerinde gerekse Kenan bölgesindeki gömü hediyelerinde benzer eşyalar olarak silah, bıçak, takı, küçük çömlek ve scarabe'ler yerleştirilmiştir.

500 Gonen, 1992, s. 30.

501 Hanfmann, 1983, ss. 17-18.

na ek olarak Sardis'te bulunan GH IIIC seramiği de bu varlığı desteklemektedir.⁵⁰²

Bir diğer üstünde durulması gereken konu, Tunç Çağı'nın son yıllarında Panaztepe örneğinde görülen fakat Batı Anadolu'da Saray sonrası dönem içerisinde sıkça görülen Oda mezar- tholos yapılarıdır. Panaztepe Geç Tunç Çağı mezarlığına bakıldığında ikinci evrenin hem inhumasyon hem de kremasyon uygulanan tholos'lardan oluştuğu görülmektedir. Mezar yapılarında farklılıklar görülmekle birlikte kısa dromos'lu tholos'lar en yaygın olanlarıdır.⁵⁰³ Mezarlık alanındaki diğerlerinden tek farklı örnek ise bir oda mezardır. Taş örgü tekniği ile inşa edilmiş olan CO Oda mezarı kareye yakın dörtgen plana sahiptir. Mezar eşyası olarak bulunan *skarabe*'ye göre oda mezar M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenmektedir.⁵⁰⁴ Mezarın yapımında görülen taş örgü tekniğinin, Kıbrıs adasında da yaklaşık M.Ö. 1200'de gelen yeni halklar tarafından kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁰⁵ Bu yüzden örgü duvar tekniğinin göçlerle ilintili olduğu gözükmektedir. Kıta Yunanistan'da önceki GH IIIA – B evrelerinde Tholos ve oda mezarların geniş bir dağılımı sahip olduğu gözükürken GH IIIC ile birlikte tholos gömü anlayışının nadir olarak görüldüğü fakat oda mezarların hala yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁰⁶ Batı Anadolu'da GH IIIC' ye tarihlenen bu türde dörtgen planlı taş örgü oda mezar yapılarının dağılımına bakıldığında, Baklatepe⁵⁰⁷ ve Miletos Değirmenteppe'de bulunan dromoslu ve kareye yakın planlı oda mezarın GH IIIB ile G H IIIC dönemine ait gömü hediyeleri barındır-

502 Mee, 1978, s. 144.

503 A. Erkanal, 2008, ss. 73-74.

504 A. Erkanal 2004: 247; 2008: 74.

505 Karageorghis 2002: 97, 99, 105; Voskos – Knapp 2008: 665.

506 Desborough, 1964, ss. 33-34.

507 T. Özkan – H. Erkanal, 1999, ss. 14-16.

ması tarihlemeyi kolaylaştırmaktadır.⁵⁰⁸ Bununla birlikte Değirmentepe’de toplamda 11 adet oda mezarın GH IIIB – IIIC erken evreye tarihlendiği bilinmektedir.⁵⁰⁹ Kolophon’da ise 1922 yılında yapılan kazılarda dairesel mezar odalı ve kısa dromoslu bir tholos mezarın ortaya çıkartıldığı ve çiziminin yapıldığı bilinmektedir.⁵¹⁰ Huxley söz konusu mezarı GH IIIB ya da IIIC’ ye tarihlerken M.Ö. 13. yüzyılın sonunda Kolophon’a yerleşen Akha’lara ait olabileceğini belirtmektedir.⁵¹¹ Sandars ise Kolophon buluntuları arasında yer alan bronz bıçağı “Class H swords : Siana Group Bronzes” içerisinde sınıflandırıp⁵¹² ve Rodos – Ialysos’taki G H IIIB-C evresine koyulan mezar buluntuları içerisindeki bıçakla karşılaştırarak Huxley’in tarihlendirmesiyle eşitlik kurmaktadır.⁵¹³ Kolophon’daki oda mezarın yakın paraleli olan Baklatepe’deki uzun dromoslu dikdörtgen oda mezar da içerisindeki çok sayıda Miken seramik buluntuları ile aynı döneme tarihlenmektedir.⁵¹⁴ Yine benzer mezar yapıları, Müsgebi⁵¹⁵ ve Milas Pilavtepe’de⁵¹⁶ de gün ışığına çıkartılmıştır. GH IIB’den itibaren kullanım gören Müsgebi mezarlığının GH IIIC: 1e döneminden sonra terk edilmesi Y. Boysal tarafından Deniz Kavimleri göçü ile ilişkilendirilmektedir.⁵¹⁷ GH IIIC başlarında Batı Anadolu’ya göçmenler tarafından ilginin yoğun olduğunun bir diğer göstergesi Hacıgebeş Tepe’dir.

508 A. Erkanal, 2004, dn.2 s. 247; Niemeier, 1998, s. 33-34.

509 Mountjoy, 2006, s. 114.

510 R. A. Bridges, The Mycenaean Tholos Tomb at Kolophon, Hesperia 43, 1974, ss. 264-266.

511 Huxley, 1960, s. 39.

512 Sandars, 1963, s. 140.

513 Özgünel, 1983, s. 721.

514 T. Özkan – H. Erkanal, 1999, ss. 14-16.

515 Özgünel, 1987, ss. 536-543; 1983, ss. 732-734.

516 M. Benter, Milas’taki Pilavtepe Miken oda mezarı, T.T.K., Belleten LXXIV, 2010, ss. 343-354.

517 Akyurt, 1998, s. 34.

Yapılan yüzey araştırmaları burada GH IIIC'ye tarihlenen bir mezarlığın bulunduğunu göstermektedir.⁵¹⁸ Birbirine yaklaşık 6 km. mesafedeki Baklatepe ve Kolophon mezarları nedeniyle de bölgeye yakın bir yerlerde bir GH IIIC merkezi olduğu tahmin edilmektedir. Tüm Cumaovası'na hakim olan ve tam bir şehir karakteri taşıyan Kocabaş Tepe'den bakıldığında hem Baklatepe hem de Kolophon'un açık bir şekilde görülebildiği ve hem denize hem de Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan vadi ve doğal yolları kontrol altında tutması nedeniyle tam anlamıyla bir yerleşim karakteri çizmektedir. Tüm bu özellikleriyle Kocabaştepe, Baklatepe ve Kolophon'daki GH IIIC mezarlarının sahiplerine ait olması gerekmektedir⁵¹⁹ ve bundan yola çıkarak Bölgedeki diğer yerleşimler ışığında Deniz Kavimleri tarafından gelip yerleşilmiş bir GH IIIC merkezi olmalıdır.

Tekrar GH IIIC döneminde karşılaştığımız oda mezar tipine dönersek, Kıta Yunanistan ve sonrasında Batı Anadolu'da gördüğümüz bu mezar tipinin yakın benzerleri Kenan bölgesi kıyılarındaki karşımıza çıkmaktadır. Tell el-Farah yerleşmesindeki dörtgen planlı oda mezarlara bakıldığında Kenan bölgesi'nin önceki dönemlerinden farklı bir tip olarak karşımıza çıkarak Kenan mezar geleneğine uymamaktadır.⁵²⁰ "500" Mezarlığı olarak tanımlanan 542, 552, 562, 532 ve 544 nolu mezarlar bu tipte ve Filistin halkı ile ilişkilendirilerek Filistin mezarları diye tanımlanmaktadırlar. Yine Tell el-Farah'ta daha küçük boyutlu, basamaklı dromoslu ve dörtgen oda mezarların bulunduğu 900 Mezarlığı'nın, 500 mezarlığının öncülü olduğu varsayılmaktadır.⁵²¹

Waldbaum, Kıta Yunanistan'daki Miken paralelleri ile karşılaş-

518 A. Erkanal, 2008, s. 83.

519 Özkan-Erkanal, 1999, s. 17.

520 Waldbaum, 1966, s. 334.

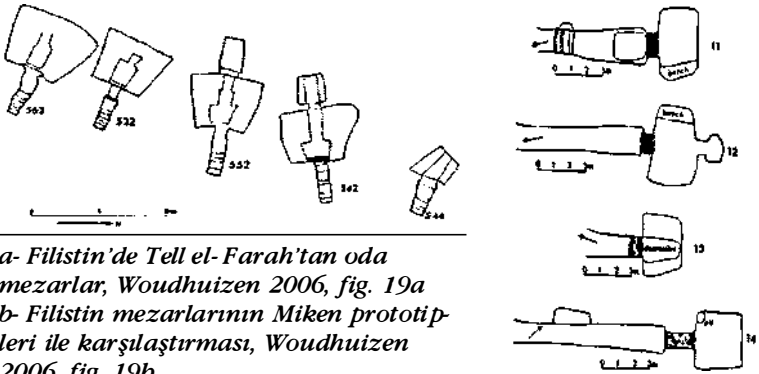
521 Waldbaum, ss. 337-338. 920-905-902-914-936 nolu mezarlar.

tırarak⁵²² bu mezarların Deniz Kavimleri içerisindeki farklı dönemlerde göç etmiş halk gruplarına ait olabileceğini belirtmektedir. 900 mezarlığındaki yedi mezar daha erken bir evreye yani Merneptah dönemindeki ilk göç hareketiyle ilişkilendirilirken 500 mezarlığındaki beş adet mezar için ise III. Ramses dönemindeki halk gruplarıyla ilgi kurulmaktadır. M.Ö. 12. yüzyılın ortası – 10. yüzyılın başına tarihlenen 500 mezarlığı için verilen en erken tarihin M.Ö. 1150⁵²³ olması Kenan bölgesine gelen Deniz Kavimlerinin geliş tarihiyle de korelasyon içerisindedir. Waldbaum, Kıta Yunanistan'daki oda mezarlar ile bir karşılaştırma yapmış ancak Batı Anadolu'da ele geçen örnekleri çalışmasında dikkate almamıştır. Oysa Miletos Değirmentepe'deki oda mezarların planları Filistin'deki mezarlar ile büyük çapta benzerlik göstermektedir. Yine Panaztepe'deki dörtgen planlı oda mezarla da yakın paralellik göstermektedir. (*Resim: 32*) Görüldüğü üzere Batı Anadolu'da da karşımıza çıkan bu mezar tipi göçlerle küçük çapta değişiklikler göstermesine karşın genel formunu koruyarak Filistin kıyılarında yeni halk grubunu temsil eden gömü anlayışının ilk örnekleri olmuştur.

Tunç Çağı'nın sonu ve Demir Çağı'nın başlangıcı ile Filistin bölgesindeki Ege ve Anadolu unsurlarının etkinliğindeki artış Batı Anadolu'daki yerleşimlerin daha inceliklerle irdelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan Panaztepe'de ortaya çıkartılan ve Kenan bölgesi gömü geleneği ve daha doğrusu Deniz Kavimleri göçüyle ilgisi bulunan mezarlık ve buluntuları ışığında konuya yaklaştığımızda Hermos vadisini yükseklerden kontrol eden bir noktada yer alan Larisa'nın Panaztepe ile ilişkisinde konunun üzerindeki sis perdesini aydınlatabilecek niteliktedir. 1902 ve 1932 yıllarında İsveç ve Alman ekipleri tarafından gerçekleştirilen kazılarda bir sur ortaya çıkartılmıştır.

522 Karşılaştırma için bkzn. Waldbaum 1966, ss. 335-336.

523 Waldbaum, 1966, s. 334.

a- Filistin'de Tell el- Farah'tan oda

mezarlar, Woudhuizen 2006, fig. 19a

b- Filistin mezarlarının Miken prototip-

leri ile karşılaştırması, Woudhuizen

2006, fig. 19b

Resim: 32 Filistin'deki Oda Mezarlar ve yakın paralelleri

Söz konusu sur, çağdaşları olan Troya ve Miken kale duvarlarından daha geniş bir alanı çevirmekteydi. Bu bilgi dahi Larisa'nın Tunç Çağı'nın sonlarındaki önemini belirtmesi için yeterlidir. Bunun dışında, Larisa'da bulunan Buruncuk kalesi M.Ö. İkinci binyıl içerisinde bölgede büyük bir stratejik öneme sahiptir. Burası güneyden Smyrna ve doğudan Manisa boğazı yönünden gelen yolların kuzeye gitmek üzere birleştiği kavşak noktası üzerinde bulunmaktadır.⁵²⁴ Bu açıdan yeni gelen halkların Larisa'yı yerleşmek üzere ya da kısa süreli konaklamak üzere seçmesi makul gözükmektedir. Bademgediği Tepe ve Hydas⁵²⁵ (Bozburun) örneklerinde de görüldüğü gibi saray sonrası göçlerle Batı Anadolu'ya ayak basan halkların bu gibi yüksek noktalardan bölgeyi ve yolları kontrol altında tutabilecek stratejik merkezleri tercih ettikleri görülmektedir. Homeros'un Troya Savaşı sırasında Troya'lılara yardım etmeye giden Pelasglar olarak tanımladığı Larisa halkının⁵²⁶ Panaztepe'yi Ege

524 E. Doğer, İlk iskanlardan Yunan işgaline kadar Menemen ya da Tarhanıyat Tarihi, İzmir, 1998, ss. 10-11.

525 M. Benter, "Hydas: Bozburun Yarımadası'nda Müstahkem bir yerleşim yeri" (12 levha ile birlikte), T.T.K, Belleten 271, 2011, ss. 659 – 672.

denizine açılan bir liman yeri olarak kullanmış olması durumunda⁵²⁷ mezarlarında Homeros'un Larisa'nın yerli halkı olarak tanımladığı Pelasglar'a ait olabileceği görüşü çok da yanlış gözükmemektedir. Önceden de sözünü ettiğimiz Troya Savaşı'nın aslında Tunç Çağı'nın sonundaki bir halk hareketliliğini ifade ettiği noktasında, Pelasglar'ın da Tunç Çağı'nın sonunda göç hareketine katılan halklardan biri olması mümkündür. Zaten III. Ramses'in sekizinci yılı yazıtında Mısır'lıların Peleset'ler olarak tanımladığı halkların da Pelasglar olması birçok araştırmacı tarafından makul görünmektedir. Woudhuizen, Filistin halkının kökeni ile ilgili olarak edebi gelenekte Girit adası ya da Lidya bölgesi'nin doğruluğunun kabul edilmesi halinde Hellen Kaynaklarındaki Pelasglar'ın da Filistinliler (Peleset) olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.⁵²⁸ Peleset halkının Doğu Akdeniz kıyılarına gelişi ile ilgili olarak ta kökeni açısından kimi araştırmacılar Batı Anadolu ile ilişkilendirmektedir.⁵²⁹ Mısır yazıtlarında Deniz Kavimleri'ni tanımlayan sıfatlar da incelendiğinde “*denizin ortasında*”, “*denizin ülkelerinden*”⁵³⁰ “*denizin halkları*”⁵³¹, gibi tanımlamaların Pelasg isminin kelime anlamına benzer bir ifadeyi içermesi de üzerinde durulması gereken bir olgudur. Pelasg kelimesinin anlamının deniz kelimesi ile ilişkili olduğu ve denize değin, denize kadar anlamına geldiği bilinmektedir.⁵³² Hatta Hellenler kendilerinden önce Ege uygarlığını kuranlara Pelasg yani “*Deniz Halkı*” diyorlardı.⁵³³ Hellen dilinde deniz anlamına gelen *pelagos* kelimesinin de

526 Homeros, İlyada, II, 840-843.

527 Özgünel, 1983, s. 541 dn. 23.

528 Woudhuizen, 2006, s. 99.

529 Bryce, 1998, s. 338.

530 Sandars 1978, s. 114.

531 Faulkner, 1975, s. 233.

532 Thompson, 1988, s. 191.

Pelasg ismine köken teşkil ettiği ve bu yüzden Pelasglar'ın, “Deniz yoluyla gelenler” ya da “Denizin ötesinden gelenler” anlamına geldiği öne sürülmüştür.⁵³⁴ Mısır'ı istilaya girişen Peleset ve diğer Deniz Kavimleri'ne de yakın bir sıfatın yüklenmesi dikkat çekicidir.⁵³⁵ Strabon'un⁵³⁶ da Pelasglar'ı daima çok dolaşan ve çabuk göç eden bir halk olarak tanımlaması da Peleset-Pelasg eşitliğini ciddi ciddi akla getirmektedir. Tunç Çağı'nın sonunda jeolojik açıdan Hermos (Gediz) nehrinin henüz alüvyonlarını getirmediği ve Panaztepe'nin de bulunduğu alanın bir ada konumuna⁵³⁷ sahip olduğu düşünülmesi de Mısır yazıtlarında geçen bazı bilgi kıyıntılarını irdelemeyi zorunlu kılmaktadır. Bilindiği üzere Mısır belgeleri, Kuzeyden gelen halkları yani istilacıları, “adalarından” gelenler, “adalarında gizli anlaşıma yapan ülkeler” gibi ibareler bulunmaktadır. Bu tanım, Panaztepe'nin bir liman kenti olarak Tunç Çağı'nın sonlarındaki konumuna oldukça uygun düşmektedir. Bununla birlikte, Mısır ile Anadolu arasında gerçekleşen ticaret nedeniyle, Mısırlılar Batı Anadolu'nun ve Panaztepe'nin üzerinde yer aldığı adanın coğrafi konumunu biliyor olmalıydılar, zira mezarlık alanında Mısır kökenli *scarabelerin* ele geçmesi⁵³⁸ bu ticari ilişkilerin kanıtı olmalıdır.

Pelasg soyundan gelen Larisa'lıların Panaztepe'yi Ege Denizi'ne açılan bir liman kenti olarak kullandığı görüşü Panaztepe'de

533 Halikarnas Balıkcısı 1973, s. 78.

534 W.E. Gladstone, *Juventus Mundi: The Gods and Men of the Heroic Age*, Publisher: Little Brown and company, 1869, s. 93.

535 Deniz Kavimleri'nin Mısır'a yaptığı saldırıya benzer bir seferi Mısır'a yaptığını anlatan Odysseus 'un ata toprağı İthake için Homeros' ta “denizle çevrili” sıfatını kullanmaktadır. *Odyseia*, I, 387.

536 Strabon, XIII, 3.

537 Panaztepe'nin bir ada yerleşimi olması konusunda; Doğer, 1998, s. 12; Çınardalı-Karaaslan, 2006, s. 225.

538 A. Erkanal, 2008, s. 80.

gömülerini yapmalarıyla da desteklenmekle birlikte esas olarak Kenan bölgesindeki Filistin varlığı ve yerleşmeleri ile Larisa /Panaztepe arasındaki bağlantının en büyük kanıtlarından biri ele geçen bir mühürdür. Panaztepe CD pithosunda bulunan çapa (anchor) şekilli piramidal üç yüzlü taş mührün⁵³⁹ Kenan bölgesinde Filistin yerleşmelerinde görülen ve M.Ö. 12-11 yüzyıla tarihlenen örnekleri vasıtasıyla Deniz Kavimleri'ne ait olduklarını söylemek mümkündür.⁵⁴⁰ Bu veriler hem Anadolu'dan Filistin bölgesine kadar uzanan bir göç öyküsünün gerçekçi kanıtları olarak niteleneceği gibi Mısır'a yapılan seferin ardından ata topraklarına dönen halkların geri dönüşünün de belgesi olabilir. Hellen geleneğinde Odysseia ve Aeneas destanlarında anlatılan kahramanların topraklarına dönüş öykülerinin bu açıdan Anadolu'da ele geçmiş olan Filistin mührüne dayanarak Filistin'den Anadolu'ya dönen halkların geriye dönüş öyküsünün de Hellen edebiyatına Odysseus ve diğer kahramanların öyküleri olarak yansımış olabileceği olası gözükmektedir.

Panaztepe ve çevresinde Homeros'un da dile getirdiği gibi Pelasgların, Batı Anadolu'da Larisa çevresinde yerleşmiş olmaları, Panaztepe'nin Deniz Kavimleri göçü içerisindeki yerini daha da arttırmaktadır. Tüm bilgiler ışığında Peleset'lerin Mısır'da sonuçlanan yolculuklarının başlangıç noktasının Panaztepe dolaylarında başlamış olduğunu söylemek yanlış gözükmemektedir. Singer'in de belirttiği gibi Pelasg/Pelastoi ya da Filistinliler, Kenan bölgesine ulaştıklarında ise eski topraklarında kullanmış oldukları isimlerini yeni yurtlarına taşımış olmalıydılar.⁵⁴¹ Halep sitadeline ele geçen bir yazıtta okunan " Palastin ülkesinin kra-

539 A. Erkanal, 2008, s. 80; 2001, ss. 270-271.

540 Keel, 1994, s. 28-29. Filistin bölgesinde tapınaklarda, bulunan küçük çapa biçimli amuletlerden dolayı Bu mühürlerin de Peleset'leri denizlerde tehlikelere karşı koruyan amulet mühürler olabileceği önerilmiştir.

541 Singer, baskıda, s. 27.

lı ve kahramanı Taitas” ibaresine göre bölgenin yaklaşık M.Ö. 1100-1000’de Palastin olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴²

Batı Anadolu’da Panaztepe, Bademgediği Tepe, Limantepe, Phokaia, Çine Tepecik Geç Tunç Çağı yerleşimlerinde ele geçen seramikler incelendiğinde de Deniz Kavimleri göçünün yönü ve tarihi ile ilgili olarak çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu yüzden söz konusu Batı Anadolu yerleşimlerinin Deniz Kavimleri göç olgusundaki önemi büyüktür. Bu yerleşmelerde ele geçen seramikler incelendiğinde önceden de belirttiğimiz gibi Kıta Yunanistan’daki saray sonrası GH IIIC dönemi ile benzer kap formları ve bezeme unsurları görülmektedir. Fakat Deniz Kavimleri göçü açısından konuya yaklaştığımızda GH IIIB ve GH IIIC geçiş ve erken dönemlerde ele geçen kaplardaki dalgalı bezeme motiflerine bakıldığında bu bezemenin saray sonrası ilk göç hareketiyle bağlantısı bulunmaktadır.⁵⁴³ Batı Anadolu’da görülen bu türde Dalgalı hatlı bezemelerin Tarsus bölgesinde de ele geçtiği görülmektedir.⁵⁴⁴ Seramiğin Batı Anadolu’dan Kilikya bölgesine kadar ki olan rotası ile Antik Çağ yazarlarının sözünü ettiği Troya Savaşı sonrası güneye doğru hareket eden Mopsos’un yanındaki halklar ile birlikte göç hareketi arasında yakın paralelliklerin olduğu gözlemlenmektedir. Barnett⁵⁴⁵ tarafından kargaşa içerisindeki halkları arkasına alıp Anadolu boyunca ilerleyen bir önder olarak tanımlanan Mopsos’un güney doğrultusundaki göç hareketi ile ilgili Helen kaynaklarında çokça adı geçmektedir. Batı’dan güney doğuya doğru ilerlerken Phaselis, Perge, Silyon ve Aspendos gibi kentleri

542 Yasur-Landau 2010: 163.

543 Bademgediği Tepe’de GH IIIC’nin geniş kap repertuarı arasında yer alan dalga bezemeli derin çanak parçalarının GH IIIB2 – GH IIIC Erken evreye tarihlenebileceği belirtilmektedir. Meriç-Mountjoy, 2002, s. 93.

544 Gates, 2010, s. 71-72; Ünlü, 2005, ss. 150-152; French, 1975, s. 70.

545 Barnett, 1975, ss. 363-366.

kurduğu rivayet edilmektedir.⁵⁴⁶ Hellen geleneği Mopsos'un Tunç Çağı sonundaki bu göç hareketinden söz ederken Kilikya'daki Karatepe yazıtlarında bölgede kendisini Mopsos soyundan gelen ve Danuna/Danuniyim kralı olarak tanımlayan Asitawatas'tan söz etmektedir. Keza Adana'nın güneyindeki Çineköy'de bulunan Fenikece ve Hiyeroglif Luvicesi çift dilli yazıta göre de Urikki/Warikas adlı kralın kendisini Mopsos soyundan biri ve Hiyawa ülkesinin kralı olarak tanımladığı görülmektedir.⁵⁴⁷ Perge kentinde son yıllarda yapılan kazılarda Geç Bronz Çağı tabanının altındaki dolguda ithal GH IIIC seramikleri bulunmuştur.⁵⁴⁸ Buna ek olarak ise seramiklerin bulunduğu aynı alanın doğu yarısında ise Miken saraylarında görülen pişmiş toprak bir ocak formu ele geçmiştir. Ocak formu aynı zamanda iki tekneye de sahiptir.⁵⁴⁹

III. Ramses'in sekizinci yılında diğer halk gruplarıyla birlikte Mısır ülkesine saldıran ve Doğu Akdeniz'deki bir çok kenti yıkıp yıkan halklardan biri olan Danuna halkının, Mopsos'un ardına düşen halklarla Kilikya bölgesine gelip kentler kurduğu mitosunu tarihselleştiren Karatepe yazıtında kendisini Danuna kralı olarak isimlendirmesiyle bir bakıma Deniz kavimlerinin bölgedeki varlığı ile de ipuçları vermektedir.⁵⁵⁰ Çineköy yazıtındaki Urikki/Warikas'ın da kendisini Hiyawa kralı olarak tanımlaması Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a saldıran Ek-

546 Pekman, 1970, ss. 48-58.

547 Yasur-Landau, 2010, s. 163.

548 Abbasoğlu, 2009, ss. 62-63.

549 H. Abbasoğlu, "Perge 2008", Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2009-7, 2009, s. 62

550 III. Tutmohsis ve III. Amenofis'e ait yazıtlarda geçen *Tanaju* isminin Mısırlılar tarafından Miken'leri ifade ettiği ileri sürülmektedir. Drews, *Tanaju* ve Deniz Kavimleri arasında sayılan Denyen isminin aynı halkı işaret ettiğini vurgulayıp Homerik Danaoi'lerle eşitlemeye gayret etmektedir. Drews, 2000, ss. 181-182.

wesh/Akawasha halklarıyla ilişkilendirmek açısından uygun görünmektedir. Kuşkusuz Hiyawa ülkesi de Hititçe olan Ahhiyava'nın Luvicedir.⁵⁵¹ ve Batıdan göçen halklar eski yerleşim yerlerinin ismini Kilikya'ya taşımış olmalıdırlar. Herodotos'ta Kilikya'da Akhalar'ın varolduğunu bildirirken, bu bölgede yaşayan halkın adının *Hypachaioi* olduğunu belirtmektedir.⁵⁵² Tekoğlu ve Lemaire, Herodotos'un aktardığı *Hypachaioi* halkı ile Hiyawa ülkesi tanımı arasında bir bağlantı olduğunu önermektedirler.⁵⁵³ Ras Shamra'da gün ışına çıkartılan iki yeni tablette ise Singer'in yorumlamasına göre Lukka ülkesinde Hitit devletinden pay bekleyen "Hiyawa'lı adamlar"dan söz edilmektedir.⁵⁵⁴ Bu da bize, Hiyawa isminin bölgede Tunç Çağı'nın sonlarına kadar gittiğini göstermektedir.

Kuşkusuz Karatepe ve Çineköy yazıtları vasıtasıyla Mopsos'un kaos günlerinde bölgeye hakim olduğu belirgin bir gerçektir. Gücü ve önemi o kadar belirgindir ki Strabon'un belirttiği gibi Argos'tan dönen ve durumdan memnun olmayan Amphilokhos yönetiminden pay almak için Mopsos ile düellaya kalkışır.⁵⁵⁵ Hatta, Plinius'a göre bir zamanlar tüm Pamphilya bölgesi Mopsopia olarak adlandırılmaktaydı.⁵⁵⁶ Ancak Hellen efsanelerinde aktarıldığı üzere Mopsos'un Anadolu'nun güneyinde, Pamphilya ve Kilikya'da kentler kurmakla sınırlı kalmadığı Xanthos'a göre Güneyde Kenan Bölgesi'ndeki Ashkelon kentine kadar gittiği belirtilir.⁵⁵⁷ Strabon'da Mopsos önderliğindeki halkların Tauros'un ötesine geçtiklerini Pamphilya'da kalanlar dışındakilerin Kilikya'ya Suriye'ye hatta Fenike'ye ulaştıklarını

551 Woudhuizen, 2006, s. 77.

552 Herodotos VII 91

553 Tekoğlu – Lemaire, 2000, ss. 981-983.

554 Bryce, 2010, ss. 47-53.

555 Strabon XIV. 5 16.

556 Pamphylia antea Mopsopia appellata est. Plinius, N.H. V 96.

557 Finkelberg, 2005, s. 152.

aktarmaktadır.⁵⁵⁸ Hellen geleneğinde aktarılan Mopsos ve önderliğindeki halkların göç güzergahı incelendiğinde aynı rota üzerindeki Tunç Çağı merkezlerindeki yıkım ve yıkımdan sonra Geç Hellas IIIC seramiğinin görülüyor olması da dikkat çekicidir. Özellikle Kilikya bölgesindeki bir çok yerleşmede tahribat izleri gözükürken benzer izler Doğu Akdeniz boyunca farklı yerleşimlerde de belirgindir.⁵⁵⁹ Bununla birlikte seramiğin yayılımı Kilikya bölgesinden Doğu Akdeniz kıyıları boyunca Filistin bölgesine kadar uzanmaktadır.⁵⁶⁰ Özellikle Hellen geleneğinin Kilikya bölgesini işaret ederek aktardığı göç/kolonizasyon öykülerinin paralelinde Tarsus'ta yoğun olarak ele geçen Miken IIIC seramiği dikkat çekicidir. Kuruluşu Mopsos'a atfedilen Mopsuestia kentinde Ege kökenli GH IIIC seramiklerin bulunması da üzerinde durulması gereken bir noktadır.⁵⁶¹ Tarsus Gözlükule, Kazanlı ve Kinethöyük'te ele geçen seramiklerin büyük kısmı yerel üretim ve özellikle Tarsus örnekleri GH IIIB – IIIC Argolid kökenli olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶² Daha güneye indiğimiz de ise Amik Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında en az 18 Erken Demir Çağı yerleşmesinde yerel üretim GH IIIC seramiğinin gözlemlendiği rapor edilmiştir.⁵⁶³ Kinethöyük'ün daha güneyindeki Tell Tayinat yerleşmesinde de ele geçen çok sayıda GH IIIC seramiği ve makara bi-

558 Strabon XIV. 4 . 3.

559 Bknz. Kenan Bölgesi

560 Mopsos'un göç yolculuğunun son durağı olan Ashkelon'da yeni halkların gelişinin arkeolojik izleri bulunmaktadır. Stager, 1995, ss. 345-346.

561 Lehmann – Sheva, “Decorated Pottery Styles in the Northern Levant during the Early Iron Age and their Relationship with Cyprus and the Aegean”, in: Ugarit – Forschungen 39, 2007, s. 517.

562 French, 1975, ss. 53-75; Mountjoy, 2005b, ss. 83-134.

563 Yener, A. – Edens, C.- Harrison, T. – Verstraete, J. – Wilkinson, T. “The Amuq Valley Regional Project 1995-1998”, AJA Vol. 104. No: 2. (Apr. 2000), ss. 188.

çimli ağırşaklar bölgedeki Deniz Kavimleri varlığını kanıtlamaktadır. Özellikle Seramik repertuarındaki dağılım dikkat çekicidir.⁵⁶⁴

Kilikya bölgesinde en yoğun GH IIIC seramiğinin ele geçtiği merkez olan Tarsus'a döndüğümüzde ise French'e göre Tarsus'ta ele geçen Miken seramiklerinin tümü yerel üretilmiştir.⁵⁶⁵ Finkelberg'e göre seramiğin görüldüğü Tarsus-Ashkelon rotası ile Hellen geleneğinde aktarılan göç hareketinin yönü arasındaki paralellik basit bir tesadüften ötedir.⁵⁶⁶ Deniz Kavimleri göçü ile Mopsos'un göç hareketi arasındaki senkronizasyonu ortaya koyabilmek açısından Amphilokhos ve Mopsos'un Kolophon'dan ayrılıp güneye doğru ilerledikleri tarihin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Kolophon'daki arkeolojik buluntular üzerinden Mopsos'un yaklaşık M.Ö. 1220 civarında Kolophon'dan ayrılıp güneye ilerlediği öne sürülmektedir.⁵⁶⁷ 1922 yılındaki araştırmalarda⁵⁶⁸ da kentin GH IIIC evresinden itibaren yerleşilmiş olduğunun bilinmesi, gerçek ve mit arasındaki bu baği sağlar niteliktedir.

6.1.1.2. Kıbrıs:

Deniz Kavimleri göçleri sonrası yeni kültürlere ait unsurların gözlemlendiği yerlerin başında Kıbrıs adası gelmektedir. Önceki dönemlerden farklı olarak yeni kültürün izleri mimari, seramik ve kent plancılığında kendini göstermektedir. Geç Kıbrıs

⁵⁶⁴ B. Janeway, Mycenaean bowls at 12th/11th century BC Tell Tayinat (Amuq Valley), On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, *An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, ss. 161-171.

⁵⁶⁵ French, 1975, s. 53-55.

⁵⁶⁶ Finkelberg, 2005, ss. 152-153.

⁵⁶⁷ Şahin, 2007, ss. 332-333.

⁵⁶⁸ Bridges, 1974, ss. 264-266.

IIC nin ardından yeni gelen halkların varlığı ile tanımlandırılan GK IIIA evresine bakıldığında farklılaşma ve yabancı kültür izleri adada kendini hissettirmektedir.⁵⁶⁹Yeni evre ile adadaki birçok yapıda görülen “Ashlar building” olarak tanımlanan kesme taştan duvar örme tekniği ile yapılan yapılar yeni gelen halklar ile ilişkilendirilmektedir.Yine kent plancılığında bu evrede Kıbrıs’ta önemli değişiklikler gözlenir. Enkomi kenti GK IIIA evresinde incelendiğinde kentin planının büyük ölçüde değiştiği, geniş alanlar ile birbirinden ayrılan konutların ızgara plan anlayışı ile düzenlendiği birbirini kesen sokaklar ile bağlandığı görülmektedir.⁵⁷⁰ Kition kentinde de benzer biçimde GK IIIA ile birlikte yapılarda değişiklikler olmuş ve yeni binaların ortaya çıkması ile birlikte kentin ızgara planının da oluştuğu gözlemlenmektedir.⁵⁷¹ Önceki dönemden farklı olarak kentlerin içinde uygulanan oda mezar geleneğinin ortaya çıkması, boynuzun kutsanan bir obje olarak gözükmesi, yapılar içerisinde Miken Saraylarındaki gibi ocakların bulunması bununla birlikte yapılar içerisinde banyo tekneleri – küvetlerin bulunması adadaki yenilikler arasında sayılmaktadır. Karageorghis Kıbrıs’a Tunç Çağı’nın sonlarında gelen halkların adadaki tüm bu değişen materyaller göz önüne alınarak geniş çaplı bir değişikliğe sebep olduklarını belirtmektedir.⁵⁷²

Geç Kıbrıs IIIA evresiyle birlikte evlerin büyük odalarında ocakların önem kazandığı görülmektedir. Enkomi’de ele geçen bu tipteki ocaklar etrafında insanların oturacağı platformlar da bulunmuştur. Maa-Palaekastro’da benzer ocaklar insanların yiyecek yiyip, içki içtikleri toplantı odalarında bulunmaktadır.⁵⁷³

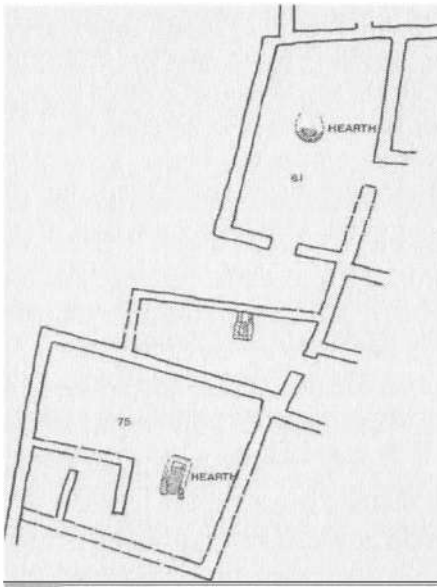
569 Deger-Jalkotzy, 1998, s. 122.

570 Voskos-Knapp, 2008, ss. 665-666.

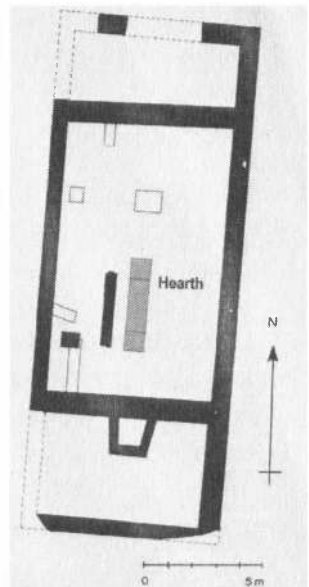
571 Karageorghis, 2002, s. 73.

572 Karageorghis, 2000, ss. 266-270.

573 Karageorghis, 2000, s. 266.

Resim: 33 Maa-Palaeokastro ocaklı yapı

Resim: 34 Tiryns W evi ve ocak yapısı

(Resim: 33) Kıta Yunanistan'da da önceden vurguladığımız üzere bu tip ocak yapıları saraylarda yer almaktaydı. Mycenae, Pylos, Tiryns, Mallia saraylarında bulunan benzer örnekler bulunmakla birlikte Mycenae ve Khania (Girit)'daki sivil ev yapılarında da bu tip ocaklar gözükmemektedir. (Resim: 34) Bununla birlikte Kition'daki 2 ve 3 nolu tapınakların örneğinde olduğu gibi bu tip ocakların külte yönelik anlamı bulunmaktaydı.⁵⁷⁴ Yine Güney Levant ile Anadolu'da Limantepe'de ve Kilise Tepesi'de de yeni halkların gelişi ile ilişkilendirilen benzer örnekler ele geçmiştir.⁵⁷⁵ Alassa-Palioaverna'daki kazılarda açığa çı-

574 Yasur-Landau, 2010, s. 145; B. Fischer, Immigration versus Continuity: A view from the Cypriote Sanctuaries, Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Edit: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), 2003, s. 61.

575 Karageorghis-Demas, 1988, ss. 60-62; H. Erkanal, 2008, s. 97; Postgate - Thomas, 2007, s. 149; Postgate, 1996, s. 446.

kartılan Megaron benzeri toplantı salonu (kesme taştan yapılmış yapı) ve ocaklı yapının ortaya çıkışında kentin kazıcısı batıdan gelen göçlerle yani muhtemelen Deniz Kavimleri göç hareketiyle bağdaştırmaktadır.⁵⁷⁶

Kıbrıs'ta yeni gelen halklar ile birlikte GK IIIA döneminde görülmeye başlayan bir başka yenilik te Banyo kaplarıdır. Başta Enkomi'de evlerin içlerinde olmak üzere Alassa-Paliothaverna'daki Palatial yapıda yine Enkomi'deki "özel yapı"nın içindeki palatial komplekste ele geçmektedir. Enkomi'deki banyo kapları kilden yada kireçtaşındandır. Yine Hala Sultan Tekke'deki yerleri taş döşemeli ve duvarları kireçtaşından plakalar ile kaplanmış bir yapının da banyo-hamam işlevi gördüğü ve GK IIIA'ya tarihlendiği bilinmektedir.⁵⁷⁷ Kıbrıs'ta bu yerleşmelerin dışında bu türdeki banyo kaplarının Maa-Palaeokastro, Kition, Palaepaphos, Kourion-Çamboula ve Pyla-Kokkinokremos'ta ele geçtiği görülür.

Gömü geleneğinde de GK IIIA evresi ile birlikte önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Kuyu ve çukur mezarların yerine yeni gelen halklar ile birlikte Kıta Yunanistan'da ve sarayların yıkılmasının ardından Batı Anadolu'da görülen oda mezar gömü anlayışının egemen olduğu görülür.

GK IIIA ile görülmeye başlanan yeniliklerden bir diğeri ise dini sembollerdir. Önceleri Girit'teki Minos kültüründen aşına olduğumuz boynuz kültünün adaya taşındığı görülmektedir. Palaepaphos, Kition ve Myrtou-Pigadhes yerleşmelerinde görülmeye başlanan bu yeni simge Aya Irini'de bir boğa figürini olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷⁸ Enkomi'de M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenen Boynuzlu Tanrı Tapınağı içerisinde bulunan boynuzlu başlık giymiş tanrı heykelinden dolayı bu şekilde isimlendirilen

576 Hadjisavvas-Hadjisavva, 1997, ss. 146-148.

577 Karageorghis, 2002, s. 90-91.

578 Voskos – Knapp, 2008, s. 667.

tapınağın yapımında kullanılan malzemeye bakıldığında daha önceleri Kıbrıs'ta kullanılmayan mimari öğelerin kullanıldığı kesme blok taştan duvar örmeciliğinin (ashlar masonry) uygulanmış olması sebebiyle bu yeni üslup ve tapınak yeni gelen halk grupları ile bağdaştırılmaktadır. Yapı bir ana oda ve doğuda yer alan iki kült odasından ibarettir. Bu odalardan birinde söz konusu bronz tanrı heykeli bulunmuştur. Boynuzlu başlık ve kısa bir etek (kilt) giyen genç tanrı bu haliyle Miken savaşçılarını hatırlatmaktadır. Genç Yüzünün işlenişi Ege prototiplerini akla getirmektedir. Heykelin görünüşündeki genel özelliklere bakıldığında Kıbrıs ve Yunanistan'daki fildişi örnekleri hatırlatmaktadır. Negbi, Boynuzlu tanrının Ege, Anadolu ve Suriye sanatının etkilerinin karışımını yansıttığını ve aslında Kıbrıs-Ege kökenli yerel çoban tanrısını canlandırdığını belirtmektedir.⁵⁷⁹ Tekrar Tapınak yapısına dönersek Ana salonun çatısı iki adet dörtgen şekilli direklerle desteklenmektedir. Burada kurban sunumu için bir altar bulunmakta ve olasılıkla diğer ritüeller burada görülmektedir.⁵⁸⁰ Enkomi'deki ikinci, yeni gelen halklar ile ilişkilendirilen tapınak yapısı, yine kesme taş örgü tekniği ile yapılmış ve bir ana celladan meydana gelmektedir. Schaeffer' e göre M.Ö. 13. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir.

Enkomi'deki Üçüncü tapınak, yine içerisinde bulunan heykel nedeniyle bu isim bahsedilen Külçe Tanrı (Ingot God) Tapınağıdır. Tapınak M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenmekle birlikte M.Ö. 11. yüzyıl içerisinde de kullanılmıştır. Önceki iki örnekte olduğu kesme taş yöntemi kullanılarak inşa edilen yapıda kerpiç de kullanılmıştır. Dörtgen bir avlunun içerisinde bir ocak, altar ve iki taş bloğu ele geçmiştir. Olasılıkla burada hayvan kurban edilmekteydi. Duvarların kenarlarında bulunan sekilerin yanında öküzlere ait kafatası parçaları ele geçmiştir. Muhtemelen di-

579 Negbi, 2005, s. 26.

580 Karageorghis, 2002, ss. 97-98.

ni ritüeller sırasında rahipler tarafından bu kafatasları maske olarak takılıyordu yine bu tür ritüellere ait kanıtlar ilk olarak sözünü ettiğimiz Enkomi'deki boynuzlu tanrı ve Myyrtou-Pigadhes tapınaklarında ele geçen önemli sayıdaki *scapulae* parçasından anlaşılmaktadır. Öküzlerin omuz kemikleri olan bu buluntular tapınaktaki seramoniler sırasında gerçekleşen ritmik dans ritüellerinde kullanılmaktaydı.⁵⁸¹ Tapınağın Kuzeydoğu köşesinde bulunan küçük dörtgen *annex*'te Külçe tanrı heykeli bulunmaktaydı. (*Resim: 35*) Yüzü sakallı ve başında boynuzlu başlığı bulunan erkek heykeli kısa bir "kilt" İskoç eteğinin benzeri bir etek giyyordu. Sol elinde yuvarlak bir kalkan tutarken sağ elinde ise mızrağı bulunuyordu. Külçe tanrı heykeli'de boynuzlu tanrı heykeli gibi Ege ve Yakındoğu unsurlarının bileşimi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Heykelin duruşu çeşitli Levant figürinlerine benzemekle beraber, Ege kültürünün yani Mikenlerin zırhını, Hititler'in kalkanını ve Sardinyalılar'ın başlığının özelliklerini yansıtmaktadır.⁵⁸² Bu heykelin yakın benzeri Filistin'de Megiddo şehrinde bulunmuştur.⁵⁸³ Enkomi'de ele geçen bu türdeki bronz boynuzlu başlıklı tanrı heykellerine baktığımızda Medinet Habu'daki Deniz Savaşı kabartmalarında betimlenen Sherden savaşçıları ile benzerliği gözden kaçmayacak niteliktedir. Benzer boynuzlu başlığa, yuvarlak kalkana ve kısa eteğe sahip Sherden savaşçılarının Kıbrıs'taki tanrı heykellerinin modeli olduğu olasıdır. Hitit ile Mısır arasında gerçekleşen Kadeş Savaşı'nın Abydos'taki kabartmalarında da benzer şekilde Mısır ordusunda paralı asker olarak savaşan Sherden savaşçılarının aynı kıyafetler ile donandıkları görülmektedir⁵⁸⁴.

581 Karageorghis, 2002, s. 100.

582 Voskos-Knapp, 2008, s. 671.

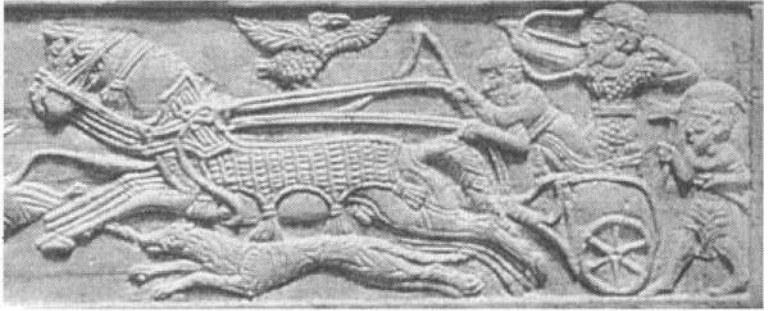
583 Karageorghis, 2002, ss. 103-104.

584 Drews, 1993, ss. 144-154. levha 3-4-5.

Kıbrıs'taki Deniz Kavimleri ile ilgili en dikkat çeken eserlerden bir tanesi de Enkomi'de 58. nolu mezarda bulunmuş olan Fildişi oyun kutusudur. (Resim: 36) Kutunun üst bölümü oyun oynamak için parçalara ayrılmıştır ve dört tarafı da kabartmalarla işlenmiştir. En iyi korunmuş olan bölümünde bir savaş arabası ile boğa avlama sahnesi işlenmiştir. Burada yaya olarak işlenmiş ve Medinet Habu'daki III. Ramses'in Sekizinci yıl kabartmalarında gördüğümüz türde bir kuş tüylü başlık ve etek giymiş iki savaşçı figürü işlenmiştir. Bu savaşçıların Deniz Kavimleri savaşçılarıyla yakın benzerliği dikkat çekicidir. Sandars savaşçının elindeki balatın Sicilya'da bulunan bir tipte olduğunu belirtip Shekelesh

Resim: 35 Külçe Tanrı heykeli

Resim: 36 Fildişi oyun kutusu

halkına gönderme yapmaktadır⁵⁸⁵ Bununla birlikte fildişi oyun kutusunun M.Ö. 12. yüzyıl içerisinde yaklaşık M.Ö. 1190-1180'e tarihleniyor olması da Deniz Kavimleri'nin bölgedeki göç hareketi ile paralellik gösteren bir tarihtir.

Yine Enkomi'de ele geçen ve bugün Kıbrıs Müzesi'nde sergilenen siyah serpantinden yapılmış mühür üzerindeki figür incelendiğinde büyük bir kalkan ile kendisini koruyan kuş tüylü başlık giymiş bir savaşçı'nın kazındığı görülmektedir. Kıbrıs'a yeni gelen halk grubunu gösteren kesme taş kullanılan mimari tarzın uygulandığı bir yapıda ele geçen bu mühürde işlenmiş savaşçı figürü de yine Medinet Habu'daki Filistin/Peleset savaşçılarıyla yakın benzerlik içermektedir.⁵⁸⁶

Bir başka örnek ise Kouklia-Evreti'den gelen bir fildişi ayna sapıdır. Bu dönemde Fildişi eserlerde yerel Kıbrıs özelliklerinin yanında Ege ve Levant unsurlarını da içeren bir melezleşme görülmektedir. Söz konusu Fildişi ayna sapına bakıldığında griffon ile mücadele eden bir savaşçı betimlenmiştir.⁵⁸⁷ Savaşçı giydiği desenli İskoç eteği, üzerindeki zırhı, yuvarlak kalkanı ve kılıcı ile Medinet Habu kabartmalarındaki Peleset savaşçılarına benzemektedir. Eser Karageorghis tarafından M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenmektedir.⁵⁸⁸

6.1.1.3. Kenan Bölgesi:

Demir Çağı'nın başlarında Kenan bölgesinde etnik yapı ve materyal kültüründe köklü değişiklikler baş göstermiştir. Kenan bölgesinde kıyı boyunca uzanan alanlara Deniz kavimleri yerleştiler. Halk hareketlenmelerinin ve kültürel aktarımların, Kenan bölgesinde yoğun yaşandığı bu dönemde, Filistinli halklar

585 Sandars, 1978, ss. 41-42, 200; Karageorghis, 2002, s. 100.

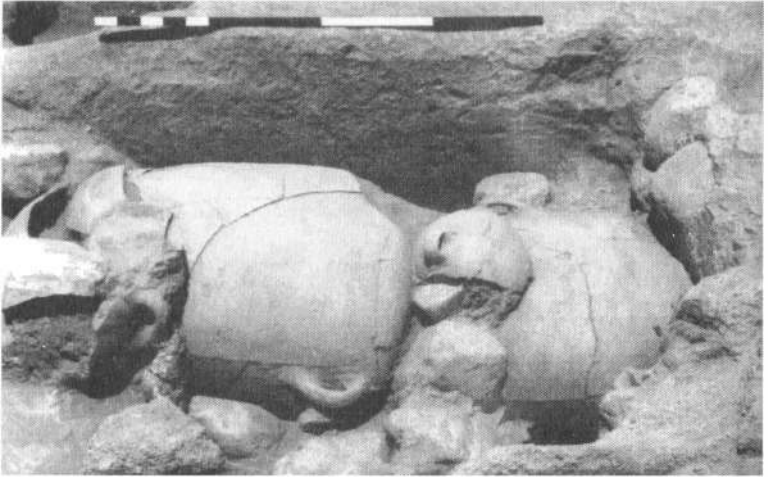
586 Sandars, 1978, s. 202; Karageorghis, 2002, s. 100.

587 Voskos-Knapp, 2008, s. 672.

588 Karageorghis, 2002, s. 111.

bölgeye yayılmaya başladılar, planlı ve korunmalı bir şekilde ilk Filistin kentleri, Kenan şehirlerinin yıkıntıları üzerine kurulmuştur. Deniz kavimlerinin yerleşimiyle oluşan bu urban merkezleri, Kenan bölgesinde girdikleri sosyal ilişkiler sonucunda, kendi Ege geçmişlerinin özelliklerini yansıtmaya başladılar. Ekonomik yapılanma ve teknik beceriyle organize olmuş bir toplum haline geldiler. Şehir plancılığında, üretimde, farklı seramik repertuarlarıyla, metalurji alanında ve kendi kült uygulamalarıyla bölgede Filistin/Deniz kavimleri kültürünü öne çıkardılar.⁵⁸⁹

Deniz kavimlerinin yerleştikleri yeni yurtlarındaki gömü geleneği ile ilgili bilgiler, Kenan bölgesinde başlıca, Tell es Saidiyeh yerleşmesinden gelmektedir. Yerleşim yerindeki mezarlıkta çok sayıda çift pithos gömüsü ele geçmektedir. (*Resim: 37*) Bu tarz bir gömü geleneği yerel Kenan halkları için oldukça yabancıdır. 37 adet çift pithos gömüsü ele geçmekle birlikte, Filistin bölgesinde bu türde gömü tarzı nadirdir. Yerleşim yeri-

Resim: 37 Tell es Saidiyeh'ten çift pithos gömüsü

⁵⁸⁹ Dothan, 1998, s. 148.

nin kazıcısına göre bu tipte mezarların bulunmuş olması, III. Ramses'in sekizinci yılında gerçekleşen savaşın ardından bölgeye yerleşen halkların kanıtı niteliğindedir.⁵⁹⁰

Tel Zeror yerleşmesinde 60 adet kötü durumda çift pithos gömüsü ele geçmiştir. Tell es Saidiyeh'teki bu tarz gömüdeki fazlalık yerleşim yerindeki yüksek orandaki yabancı halk grubunu göstermektedir. Bu halk grubu, Deniz kavimlerine ait halklar olmalıdır. Anadolu'da bu tarzda gömüler G.T.Ç'de Hitit'te yaygın olarak görülmektedir. Alışar ve Yanarlar'da çift pithos gömüleri bulunmuştur. Batıda ise Sardis'te bu tarz, M.Ö. Üçüncü bin yıla kadar gitmektedir.⁵⁹¹ Bununla birlikte Anadolu bölümünde değindiğimiz üzere İzmir'in Menemen ilçesindeki Panaztepe yerleşmesinde de çok sayıda pithos mezar ele geçmiştir.

Ölü gömme adetleriyle ilgili olarak Deniz kavimlerinin bölgedeki yerleşimine kanıt olabilecek diğer Arkeolojik materyallerden biri de özellikle Filistin halklarıyla ilişkilendirilen insan yüzlü lahit kapaklarıdır. Birebir insan ölçüsünde ve kilden yapılmış olan bu gömü unsurlarına ait örnekler, Beth Shan'da ele geçmektedir.⁵⁹² Mezarların kapaklarındaki yüz kalıplarında sorguçu miğferler gözükmemektedir.⁵⁹³ Mısır garnizonuna ait olduğu düşünülen mezarlarda da bu türden şapkalı lahitlerin ele geçmesi şüphesiz, istilacıların daha sonraları Mısır ordusunda görev yaptığını göstermektedir.⁵⁹⁴

590 G. Gilmour, "Foreign Burials in Late Bronze Age Palestine", Near Eastern Archaeology, Vol. 65, No. 2, The Archaeology of Death, Jun., 2002, s. 117.

591 J.N. Tubb, "Sea peoples in the Jordan Valley", The sea people and Their world: Reassessment, (Ed. E.D. Oren), Philadelphia, 2000, s. 186.

592 Beth Shan'da ele geçen insan yüzlü lahitlerin benzerleri Tell Fara'da bulunmuştur. 552 ve 562 nolu mezarlarda ele geçen kilden yapılmış 2 adet insan yüzlü lahit kapağı bulunmuştur. Tell Fara'da ele geçen lahitler başlıksız olmakla birlikte stil olarak Beth Shan'daki örneklerle yakın benzerliktedir. Waldbaum, 1966, s. 332.

593 Albright, 1975, s. 511.

594 Sanders, 1978, s. 173.

Deniz kavimlerinden olan Filistinliler, savaştan sonra yerleştikleri Kenan bölgesine, kültürleri içerisinde taşıdıkları birçok unsurun yanında, dini inançlarını da bölgeye taşımışlardır. Filistinliler'in dini inancını temsil eden tapınak yapıları kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Tel Qasile'de 1972-1974 yılları arasında üç adet tapınak yapısı bulunmuştur. Filistin yerleşiminin ikinci katında bulunan bir yapı, Filistin stiline en önemli örneklerinden biridir. Tabaka XII'de ilk katta önünde büyük bir avlu bulunan bir ibadet alanı bulunmaktadır. Sonraki katta ise tapınak büyütülerek, taş temel üzerine duvarlar inşa edilmiştir. Yapının her katında farklı bir mimari plan göze çarpmaktadır.⁵⁹⁵ Filistin Dini mimarisinin kanıtı olan Tell Qasile'deki tapınağın yakın benzerleri Ege adalarından gelmektedir. Tabaka XI'deki tapınağın plan ve boyutlarıyla benzeri olarak Melos'taki Phylakopi tapınağı ve Kıbrıs'taki Enkomi tapınağıdır. Tel Qasile ve Phylakopi tapınaklarının planları ve boyutları incelendiğinde yakın bir uyumluluk göze çarpmaktadır. Her iki tapınakta da ana hol benzer boyutlarda iken ana mekanda benzer şekilde kült eşyalarının muhafaza edildiği görülmektedir. Her iki tapınakta da kült odasının küçük bir dörtgen odadan meydana geldiği ve podyuma doğrudan çıkılmayan bir girişi bulunduğu dikkat çeken özellikleridir.

M.Ö. 12 yüzyılın erken dönemine ait bir başka tapınak olan Tell Abu Hawam'da ise Büyük salonu ve küçük köşe odası ile yapı Enkomi'deki "*Copper God*" Tapınağına benzemektedir.

Ekron'da tabaka VII-V'te ortaya çıkan yapı, saray-ibadet yeri olarak tanımlanmaktadır. Yerleşmenin merkezinde, konumlanmış yapının tapınım odaları olan bir saray ya da tapınak yapısı olduğu sanılmaktadır. Yapının tabanı beyaz sıvalıdır. Kerpiç yapının ana odasında, büyük dairesel bir ocak ve kült eşyaları bulunmaktadır. Kıta Yunanistan ve Ege'nin megaron yapısına

595 Mazar, 2000, ss. 215-216.

benzeyen bu yapıda ele geçen bu türde bir ocak Kıbrıs'ta görülen ve Miken Sarayları'nın bir özelliği olarak kabul edilen ocak yapılarının göçmenler tarafından Kenan Bölgesi'ne de getirildiği gözükmemektedir (*Resim: 38*) önceleri, Levant yerleşmelerinde bulunmayan bu özellik, Pylos, Mycenae ve Tiryns'teki saraylardaki ocakların merkezi niteliği ile yakın benzerdir.⁵⁹⁶ Bununla birlikte yuvarlak planlı ocakların kökeni konusunda bir diğer aday Anadolu'dur. Bu tipteki ocaklar Batı Anadolu'da Beycesultan yerleşmesinde görülmektedir.⁵⁹⁷ Geç Tunç Çağında yapı unsuru olarak Tell Qasile'deki Saray ibadet yapısında görülen ocak yapısının GH IIIC:1b'nin ele geçtiği ilk Filistin yerleşmesinden Filistin bikrom seramiğinin en son görüldüğü döneme kadar kullanıldığı bilinmektedir. Fakat M.Ö. 11. yüzyılın sonları ile birlikte ocak yapısı ortadan kalkmıştır.⁵⁹⁸ Ocak yapısının bir diğer formu dikdörtgen biçimli ocaklardır. Ekron'da VIIa veya VIIb'de görülmeye başlamaktadır. Ocağın iki tarafında direkler bulunurken, odanın iki uzun duvarına bitişik sekiler ocağın önünde oturmak için dizayn edilmiştir.⁵⁹⁹

Ashdod'ta XII nolu tabakadaki ibadet alanı yakınında, bir kadın figürini bulunmuştur, oturduğu tahtın şeklini almış olan figürin polosla benzer bir başlık giymiş ve boyalı kolyesiyle hayli stilize ve soyuttur. (*Resim: 39*) Ashdoda adı verilen bu kült objesinin, benzeri olan tanrıça figürinleri, Ashkelon, Ekron ve Tell Qasile yerleşmelerinde de bulunmuştur. Bu objelerin Miken Ana tanrıça figürinleri geleneğinden geldiği sanılmaktadır.⁶⁰⁰ Kıta Yunanistan'da GH IIIC evresi ile birlikte bu tipte terrakotadan tanrıça figürinlerinin sıkça ele geçtiği görülmektedir.⁶⁰¹ Singer, bu tipte-

596 Stager, 1995, ss. 346-347.

597 Yasur-Landau, 2010, s. 235.

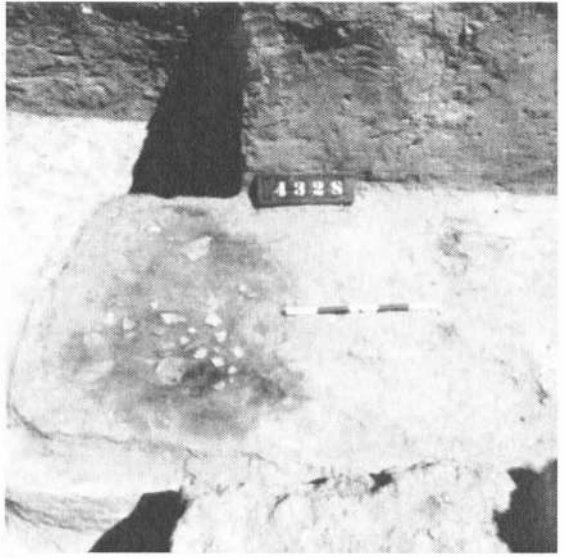
598 Dothan, 1998, ss. 157-158.

599 Yasur-Landau, 2010, ss. 235-236.

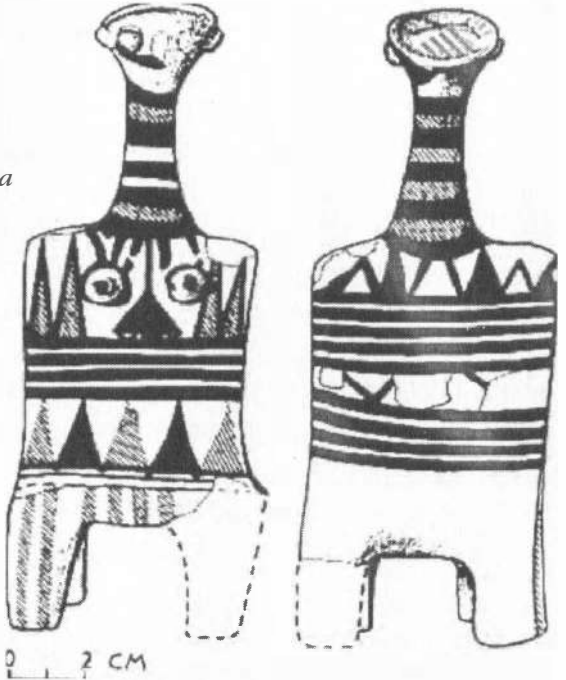
600 Stager, 1995, s. 346.

601 Desborough, 1964, ss. 42-44.

Resim: 38
Ashdod
kentinden
ocak yapısı

Resim: 39 Ashdoda

ki figürinleri Anadolu'daki Ana Tanrıça geleneğinden Kybele/Kubaba ile ilişkilendirmektedir.⁶⁰² Özellikle Tiryns'ten ele geçen seramikler üzerindeki figürler Ashdoda ile yakın benzerlikler içermektedir.⁶⁰³ Figürinin benzerleri, Kıbrıs'ta M.Ö. Onüçüncü yüzyıla tarihlenen Geç Kıbrıs III katındaki 28. nolu mezarda ele geçen bir oturan kadın figürinidir. Diğer bir örnek ise Mycenae' deki 91 nolu mezarda ele geçen figürinin oturmuş olduğu bir koltuktur.⁶⁰⁴ Ashdoda tipindeki figürinlerin Kenan bölgesinde ilk olarak ortaya çıkışı M.Ö. 11. yüzyıl olarak belirtilmektedir. İlk gelen göçmenler ile görülen bir kültürel unsur olmaktan ziyade M.Ö. 11. yüzyılın başlarında Kıbrıs adasının kültürel etkisi ile yoluyla bölgeye gelmiş bir kazanım olduğu öne sürülmektedir.⁶⁰⁵

Göçler sonucunda Kıbrıs adasında dikkat çekici bir biçimde gün yüzüne çıkan unsurlardan bir diğeri de kuşkusuz banyo tekneleri oluşturmaktadır. Kıbrıs'ta görüldüğü gibi pişmiş toprak ya da kireç taşından üretilmiş olarak Erken Demir Çağı I yerleşmelerinde ortaya çıkartılan bu tipteki banyo tekneleri – kapları, birçok yerleşmede gözlemlenmektedir. Tell Abu Hawam'da pişmiş topraktan bir adet banyo teknesi ele geçerken, yine Ashdod'ta XII. Tabakada ve Akko'da birer adet pişmiş toprak örneğin ele geçtiği kaydedilmiştir. Özellikle Akko'da bulunan örneğin Kalavassos'taki Ayios Dhimitrios buluntusu ile yakın paralellik gösterdiği belirtilmektedir.⁶⁰⁶ Ashkelon'da ise VI. Tabakada ele geçen taştan banyo teknesi parçası M.Ö. 12. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Tel Qasile'de benzer bi-

602 I. Singer, Towards the Image of Dagon, the God of the Philistines. *Syria* 69, 1992, ss. 432–450.

603 Yasur-Landau, 2010, s. 306.

604 Sandars, 1978, s. 171.

605 Yasur-Landau, 2010, s. 306.

606 Karageorghis, 2000, s. 273.

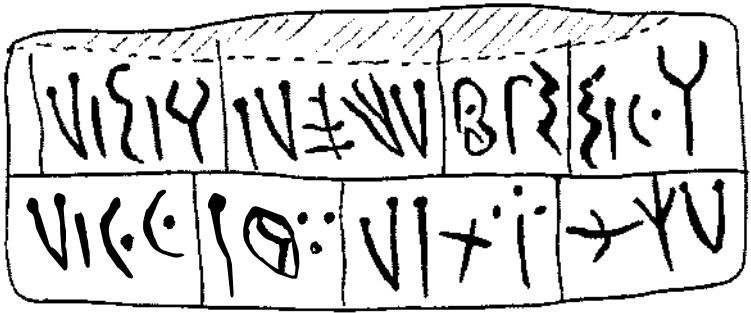
çimde parçalar ele geçerken Megiddo'da VI. Tabaka'da (M.Ö. 1150-1100) kilden bir banyo teknesi ele geçmiştir.⁶⁰⁷

Tüm bu bulgular bir araya getirildiğinde Tunç Çağı'nın sonunda bir anda Kıbrıs'ta ortaya çıkan bu tipteki objelerin ve bunları kullanan halkların Kenan bölgesi kıyılarına gelip yerleşmiş olduklarını söyleyebiliriz. Göçler ile bağlantılılığı açık olan Banyo teknelerinin, Miken saraylarının yıkılmasının ardından güney boyunca ilerleyen göçmenlere ait oldukları görülmektedir. Batı Anadolu'da göç eden halkların vardığı ilk merkezlerden biri olan Phokaia'de GH IIIC evresinde bu tipte banyo teknelerine ait parçaların ele geçmesi halkların hareketliliğine bağlanabilir. Bu noktada da Deniz Kavimleri'nden Ekvesh/Akawasha'ların bu tip banyo teknelerini Doğu Akdeniz'e taşıyıp tanıtan halklar olması muhtemel gözükmektedir.

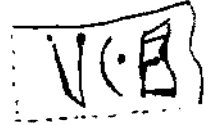
Deir Alla' dan gelen buluntular Geç Tunç Çağı'nın sonuna, M.Ö. 1200' e tarihlenmektedir. Buradaki kutsal bir alanın tabanında M.Ö. Onüçüncü yüzyılın son çeyreğinde hüküm sürmüş olan Kraliçe Tewosret'in kartuşuyla kazanmış olan bir fayans çanak bulunmuştur. Aynı tabakada kutsal alanın 8 metre doğusunda aynı tür seramik içeren iki adada üç tablet ortaya çıkarılmıştır. Kutsal alanın depremle yıkıldığı söylene de bilgilere göre aynı yerde bulunan Filistin seramiği tabletlerin hemen sonrasına tarihlenmektedir. Tabletler 50 karakterlidir ve dikey çizgilerle 15'li kelime gruplarına ayrılmıştır, Deir alla'da ele geçen ve Minos Linear A ve B tabletlerine benzeyen bu tabletler, uzatılmış ve bazı karakterleri basitleştirilmiş olmasına rağmen Minos Linear A tabletlerine çok yakın olarak benzemektedir. Söz konusu tabletlerin diğer bazı Deniz halklarına ait olma ihtimali olsa da büyük olasılıkla en erken Filistin metinleri olmalıdır.⁶⁰⁸ Singer bu tabletlerin dini karaktere sahip olduğunu ve Mısır ordu-

607 Karageorghis, 2000, ss. 273-274.

608 Albright, 1975, s. 510.

WHS

Resim: 40 Deir alla'dan Tablet

sunda görev yapan Deniz Kavimleri'nce yazıldıklarının mümkün olabileceğini belirtmektedir.⁶⁰⁹ (*Resim: 40*)

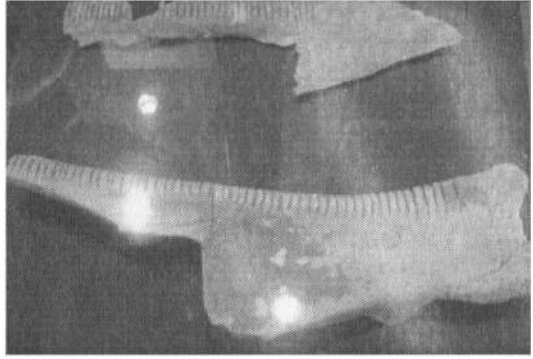
Bir başka yazıt ise Ashkelon kentinde ele geçmektedir. M.Ö. 11 yüzyılın sonlarına tarihlenen yazıt kırmızı boya bezemeli bir depo kabının parçası üzerindedir. Yazıt sağdan sola olmak üzere dokuz karakterden oluşmaktadır. Karakterlerin yedisi Kıbrıs-Minos yazıtlarındakiler ile benzer niteliktedirler. Bununla birlikte yazım kuralı ve boya kullanımı yönünden Kıbrıs-Minos geleneğinden ayrılmaktadır. Çünkü Kıbrıs-Minos yazıtlarında yazı soldan sağa stylus ile ıslak kil üzerine veya sert bir obje ile seramik, metal ya da taş üzerine kazınmaktaydı. Petrografik analiz sonuçlarına göre kap parçası Ashkelon kentinin yerel üretimidir.⁶¹⁰

Filistin yönetiminin bölgedeki varlığını kanıtlayan bir diğer yazıt ise Aphek kentinden gelmektedir. Üzerinde linear yazısı bulunan küçük bir kil tablet, M.Ö. 11 yüzyıl buluntuları ile birlikte ele geçmiştir. Ashdoda figürin başları ve Filistin bikrom se-

⁶⁰⁹ Singer, 1994, s. 310.

⁶¹⁰ Yasur-Landau, 2010, s. 309.

Resim: 41
Dini Ritüellerde
kullanıldığı
sanılan
Cow Scapulae

ramik parçaları ile aynı tabaka içerisinde ele geçen yazıt üzerindeki çizgi sıraları tabletin ticari amaçlı olabileceği izlenimini vermektedir.⁶¹¹

Dor kentinde ele geçen bir örnek ise Deniz Kavimleri'nin kullanıldığı bir müzik aleti olarak yorumlanmaktadır. M.Ö. 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen *Cow Scapulae* adlı buluntu üst kısmı paralel çizgilerle kazıma yöntemi ile bezenmiştir. (*Resim: 41*) Deniz Kavimlerinden Peleset/Filistin'liler ya da Shekesh/Şikil'ler tarafından dini ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülen obje Ekron ve Kıbrıs'taki tapınaklarda da bulunması sebebiyle tapınaklarda müzikal sesler üretilmek için kullanılmış olduğu sanılır. Ekron'un kazıcısına göre bu enstrümanlar Deniz Kavimleri tarafından Kıbrıs'tan getirilmişti.⁶¹²

Yazı ile bağlantılı olarak üzerinde durulması gereken bir diğer unsur ise çapa şekilli (anchor) Filistin mühürleridir. Ashdod kentinde ele geçen bu tipte bir mühür üzerindeki figürlerin Kıbrıs-Minos yazısı ile ilişkili olabileceği öne sürülmektedir.⁶¹³ Mühür incelendiğinde piramidal bir gövdeye ve dikdörtgen bir alt yüze sahip olduğu görülür. Baskının uygulandığı dikdört-

⁶¹¹ Yasur-Landau, 2010, s. 309.

⁶¹² Dothan, 1990, s. 28; Stern, 1998, s. 348.

⁶¹³ Dothan, 1982, ss. 41,45.

gen alt yüzey üzerine ise düz çizgiler kazınmıştır. Mühür M.Ö. 12-11 yüzyıla tarihlenmektedir.⁶¹⁴ Filistin bölgesinde ele geçen bu tip çapa şekilli mühürler incelendiğinde genel olarak kireçtaşından üretilip piramidal bir gövdeye sahip oldukları ve düzgün yada kaba olarak baskı yüzeyinin dikdörtgen şekline sokulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu mühürlerin Ugarit kentinden Ba'al Tapınağı'nda da ele geçmesi dolayısıyla denizde karşılaşılabilecek tehlikelere karşı adak olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Deniz Kavimleri içerisinde yer alan ve denizcilik ile bağlantıları bulunan Filistinliler'in de bu tipte adak eşyaları kullanması olası gözükmektedir.⁶¹⁵

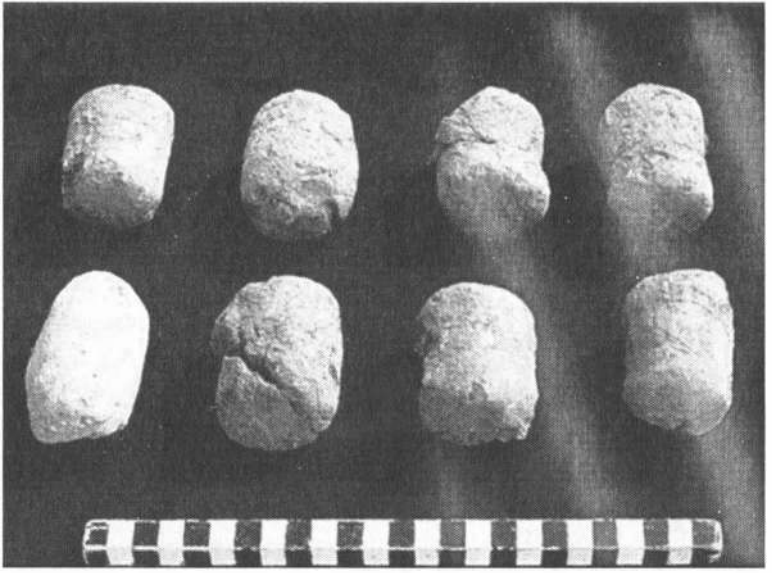
Kenan bölgesinde kazılarda ele geçen bir başka buluntu grubunu ağırşaklar oluşturmaktadır. Yün, iplik eğirilen iği ağırlaştırmak için kullanılan bu parçaların Deniz Kavimleri göçü sırasında savaşçılar ile birlikte gelen ailelere daha doğrusu Deniz Kavimlerinin kadınlarına ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu bir bakıma Mısırlı sanatçıların Deniz Kavimleri'nin aileleriyle göç etmesini resmettiği Medinet Habu Kara Savaşı sahnelerini de doğrular niteliktedir. Kenan bölgesinde ağırşaklar özellikle Ashkelon, Ekron ve Ashdod kentlerinde makara biçiminde olarak yerel kilden yeni gelen halklar tarafından üretilmiştir. Ashkelon'da GH IIIC seramiği ile birlikte aynı katta 150'den fazla Ege kökenli makara ağırşağın bir arada bulunduğu belirtilmektedir.⁶¹⁶ (*Resim: 42*)

Bu tipteki ağırşakların kökeni Kıta Yunanistan ve Ege'dir. Kıta Yunanistan'da Tiryns, Pylos ve Mycenae başta olmak üzere Kynos, Lefkandi, Asine ve Girit adasında Hanya'da ele geçmiştir. (*Resim: 43*) M.Ö. 12. yüzyılda Benzer makara biçimli ağırşaklara Kıbrıs'ta piramidal ağırşaklar ile birlikte rastlanmıştır.⁶¹⁷ Ba-

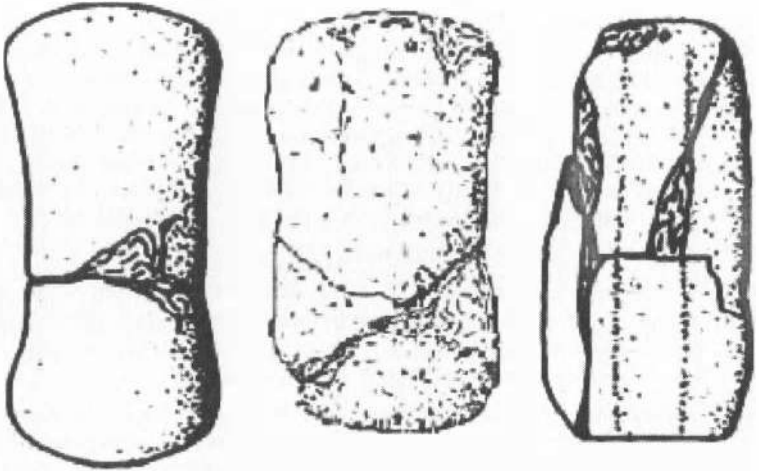
614 Keel, 1994, s. 21.

615 Keel, 1994, s. 28.

616 Stager 1995: 345-346, levha 6.

Resim: 42 Ashkelon'dan makara biçimli ağırşaklar

Resim: 43 Tiryns'ten makara biçimli ağırşaklar

tı Anadolu'ya baktığımızda da Panaztepe yerleşmesinde yeni gelen halkların çeşitli formlarda ağırlık ve ağırşaklar kullandıkları ifade edilmektedir.⁶¹⁸ Formları hakkında bilgi verilmemekle birlikte, Baklatepe'ye baktığımızda Geç Tunç Çağı mezarlarında da ağırşaklar ele geçmiştir. Dikdörtgen görünümlü ve uzun dromoslu oda mezar içerisinde 1 adet ağırşak ele geçerken, yine mezarlık alanında bir küp mezar içerisinde iki bebek iskeletinin ve ölü hediyelerinin yanında 2 adet ağırşak ele geçmiştir.⁶¹⁹ Bademgediği Tepe'de yine benzer makara biçimli dokuma ağırlıkları ele geçerken Limantepe'de benzer makaralar I. ve II. Katta görülmektedir.⁶²⁰ Kilikya bölgesinde Tarsus'ta da Demir Çağı'na tarihlenebileceği önerilmiştir.⁶²¹ Tel Tayinat yerleşmesine M.Ö. 12 yüzyılda gelen Erken Demir Çağ yerleşmecilerinin de GH III C tipi seramikleriyle beraber dokuma alışkanlığının kanıtı olan makara biçimli ağırşaklarını bölgeye getirdiği gözlenir.⁶²² Kıta Yunanistan'dan Anadolu'ya, Kıbrıs'a ve Kenan bölgesine kadar uzanan ağırşaklar savaşçıların yanında eşleri ve çocuklarıyla uzun bir yolculuk yaptıklarını göstermektedir.

617 Stager, 1995, s. 346; Yasur-Landau, 2003, s. 47; 2010, s. 132; L. Rahmstorf, "Handmade pots and crumbling loomweights: Barbarian elements in the eastern Mediterranean in the last quarter of the 2nd millennium BC", On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, *An International Archaeological Symposiumheld in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, ss. 320-322; fig. 1.

618 A. Erkanal – N. Çınardalı-Karaaslan, 2007, s. 398, 400.

619 T. Özkan – H. Erkanal, 1999, ss. 14-16; Erkanal-Özkan, 1999, s. 338.

620 I. Kat için, H. Erkanal 2008: 98; II. Kat için, Ö. Tütüncüler, M.Ö. 2. Bin Liman Tepe Dokuma Aletleri, I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırma Sempozyumu, Anadolu ek dizi no:1, 2004, s. 289, Resim 5b.

621 L. Rahmstorf, "Ethnicity and Changes in Weaving Technology in Cyprus and the Eastern Mediterranean in the 12th Century bc.", in: *Cyprus: Religion and Society: From the Late Bronze Age to the End of the Archaic Period: Proceedings of an International Symposium on Cypriote Archaeology, Erlangen, 23–24 July 2004*. Münster, 2005, s. 150.

622 Gates, 2010, s. 70.

Yakındoğu'da Deniz Kavimleri'nin varlığına ilişkin veriler ve bulundukları merkezler		GH III C Seramiği	Mimari	Yazıt	Silindirik-Makara Ağırlıklar	Ocak	Banyo Teknesi
Batı Anadolu	<i>Bademgediği</i>						
	<i>Tepe</i>	X	-	-	X	-	-
	<i>Panaztepe</i>	X	X	-	-	-	-
	<i>Liman Tepe</i>	X	X	-	X	X	-
	<i>Phokaia</i>	X	-	-	-	-	X
	<i>Miletos</i>	X	X	-	-	-	-
	<i>Kadı Kalesi</i>	X	-	-	-	-	-
	<i>Çine-Tepecik</i>	X	-	-	-	-	-
<i>Pamphilya</i>	<i>Perge</i>	X	-	-	-	X	X
<i>Kilikya</i>	<i>Tarsus-Gözlükule</i>	X	-	-	-	-	-
	<i>Soli</i>	X	-	-	-	-	-
	<i>Kilise Tepe</i>	X	-	-	-	X	-
	<i>Kinet Höyük</i>	X	-	-	-	-	-
	<i>Kazanlı</i>	X	-	-	-	-	-
<i>Kıbrıs</i>	<i>Pyla-Kokki-</i> <i>nokremos</i>	X	X	-	-	-	X
	<i>Enkomi</i>	X	X	-	X	X	X
	<i>Kition</i>	X	X	-	X	X	X
	<i>Hala Sultan</i> <i>Tekke</i>	X	X	-	-	X	-
	<i>Sinda</i>	X	X	-	-	-	-
	<i>Alassa - Pali-</i> <i>otaverna</i>	X	X	-	-	X	X
	<i>Maa-Palaeo-</i> <i>kastro</i>	X	X	-	X	X	X
	<i>Palaepaphos</i>	X	X	-	-	-	X
<i>Kuzey Suriye</i>	<i>Tell Tayinat</i>	X	-	-	X	-	-
	<i>Çatal Höyük</i>	X	-	-	X	-	-
	<i>Halep Sitadeli</i>	-	-	X	-	-	-
	<i>Tel Afis</i>	X	-	-	X	-	-

**Yakındoğu'da
Deniz Kavimleri'nin
varlığına ilişkin veriler
ve bulundukları
merkezler**

		GH IIIC Seramiği	Mimari	Yazıt	Silindirik-Makara Ağırlıklar	Ocak	Banyo Teknesi
<i>Kenan Bölgesi</i>	<i>Tel Aphek</i>	X	X	X	-	-	-
	<i>Tell es Safi</i>	X	X	-	X	X	-
	<i>Beth Shean</i>	X	X	-	X	-	-
	<i>Ashdod</i>	X	X	-	X	X	X
	<i>Ashkelon</i>	X	X	X	X	X	X
	<i>Tell Abu</i>						
	<i>Hawam</i>	X	X	-	X	-	X
	<i>Tel Qasile</i>	X	X	-	-	X	X
	<i>Ekron</i>	X	X	-	X	X	X

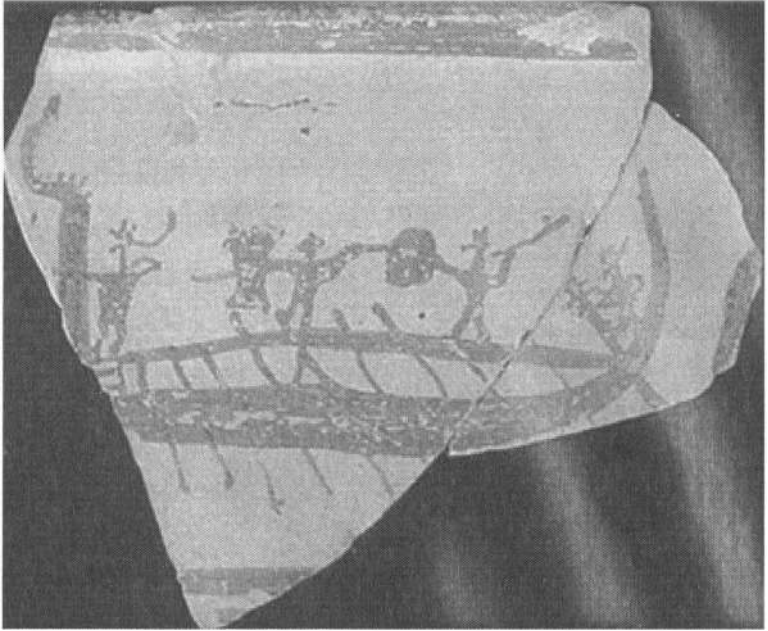
6.1.2. Gemi İkonografileri:

Medinet Habu'daki tapınağın dış duvarlarını süsleyen III. Ramses'in sekizinci yılına ait Deniz savaşını içeren kabartmalar incelendiğinde Mısır savaşçıları taşıyan gemilerin aslan başlı pruaları olduğu gözlenirken Deniz Kavimleri olarak tanımlanan istilacı halkların ise kuş başlı pruvaya sahip gemileri bulunmaktadır. Kabartmaları işlerken Mısırlı sanatçıların Deniz Kavimleri'ni Mısırlılar'dan ayırmak için kullandıkları bu yol bir bakıma Deniz Kavimlerini tanımlayan bir öge olarakta görülmektedir. Kuş başlı pruva ya da Homeros'un kıvrımlı gaga olarak nitelediği unsurlara sahip en erken gemi tasvirleri Aegina'da ele geçen Orta Hellas seramik parçalarında göze çarpmaktadır.⁶²³ Bu süsleme unsurunun bu dönemden başlayarak geometrik döneme kadar kullanıldığı görülmektedir. Kıta Yunanistan ve Ege adalarında M.Ö. 13. yüzyılın sonlarına doğru Miken kap formları üzerinde bezeme unsuru olarak bu tipte

623 Wachsmann, 1996, s. 541.

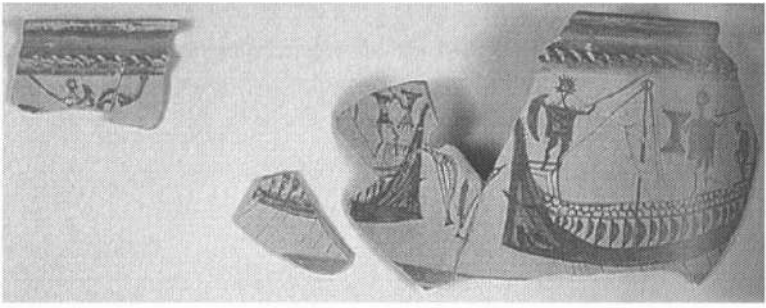
kuş başlı pruvaya sahip gemilerin ise daha sıklıkla tasvir edildiği görülmektedir. Wachsmann'ın bu konuda yaptığı araştırmalar oldukça dikkat çekicidir. Wachsmann, Medinet Habu kabartmalarında resmedilen Deniz kavimleri gemisinin bir dizi hattan oluştuğunu belirtmektedir.

Miken kap parçaları üzerindeki gemi tasvirlerinde de benzer yatay hatların varolduğu gözlemlenmektedir. Kynos kentinde bulunan GH IIIC'ye tarihlenen seramik parçaları üzerindeki gemi tasvirleri incelendiğinde Kynos gemisinin de Medinet Habu gemileri gibi üç yatay banttıan oluştuğu görülr. Gemide yer alan iki savaşçı figürünün üzeri zırlı ellerinde kalkanları ve mızrakları bulunmaktadır. Giydikleri başlıkları ise Medinet Habu'daki Filistin/Peaset savaşçılarını hatırlatmaktadır.⁶²⁴ (Resim: 44-45)

Resim: 44 Kynos'ta GH IIIC seramik parçası üzerindeki gemi tasviri

624 Wachsmann, 1998, ss. 131-135; 2000, s. 115.

Resim: 45 Kynos'ta GH IIIC seramik parçası üzerindeki gemi tasviri

Resim: 46 Tiryns'ten gemi tasviri

Yine Tiryns'te bulunmuş olan ve GH IIIC'ye tarihlenen bir çanak çömlek parçası üzerindeki tasvir incelendiğinde kuş başı şeklinde kış ve baş bodoslamaya sahip olduğu görülmektedir.⁶²⁵ (*Resim: 46*)

Skyros'ta ele geçen üzengi kulplu bir testinin üzerinde betimlenmiş gemi de benzer biçimde Deniz Kavimleri gemi kabartmalarındaki kuş başlı kış bodoslamaya sahiptir.⁶²⁶ (*Resim: 47*)

Bademgediği Tepe'de Miken saraylarının yıkımından sonra

⁶²⁵ Wachsmann, 1996, ss. 542-543; 1998, ss. 181,183; 2000, s. 133.

⁶²⁶ Wachsmann, 1998, s. 139; 2000, ss. 121, 126.

Resim: 47
Skyros'tan
gemi
tasviri

bölgeye gelen halkların yerleştiği ve Deniz Kavimleri göçünün ilk duraklarından olması muhtemel olan yerleşmede çok sayıda bulunan GH IIIC seramiği içerisinde kratere ait olan parçalar oldukça dikkat çekicidir. Seramik parçaları üzerinde Medinet Habu savaşına benzeyen bir Deniz savaşı betimlenmektedir. Kuş başlı pruvaya sahip olan bir gemi ve olasılıkla kabın arka kısmında resmedilmiş olabilecek ikinci bir gemi ya da ön yüzde görülen aynı geminin arka yüzde tekrar tasviri söz konusu olmalıdır. Gemi diğer örneklerde olduğu gibi kuş başlı pruvaya sahipken güvertede Kynos gemisinde gördüğümüz savaşçıların benzerleri resmedilmiştir.

Yine Medinet Habu'daki Filistin savaşçıları gibi başlıkları bulunmakta ve ellerinde yuvarlak kalkanlar ve mızraklar taşımaktadırlar. Bademgediği Tepe'deki bu tasvirleri içeren seramik

parçaları Mountjoy'a göre, GH IIIB2 – IIIC Erken döneme tarihlenmektedir.⁶²⁷ Bu dönem bilindiği üzere Deniz Kavimleri'nin Doğu Akdeniz boyunca gelişen göç hareketi ile aynı dönemdir. Geç Hellas IIIC dönemine tarihlenen ve stil olarak Bademgediği Tepe ile Kynos örnekleriyle çok yakın olan savaşçı figürleri Kos-Seraglio'da karşımıza çıkmaktadır. Filistin savaşçıları gibi başlıklar giyen savaşçıların yanında kürekçiler de aynı tiptedir.

Kıbrıs'taki Enkomi yerleşmesinde ele geçen ve GK III'e yani yeni gelenlerin kültür materyallerinin görüldüğü evreye tarihlenen bir taş mühür üzerinde de Deniz Kavimleri gemilerini tanımlayan betimlemeler bulunmaktadır.⁶²⁸ Enkomi GH IIIB evresine tarihlenen bir başka seramik parçası üzerindeki betimleme de yine benzer bir kuş tasvirli ekleme pruvada yer almaktadır. Pylos yakınlarındaki Tragana'da bir mezarda ele geçen ve GH IIIC'ye tarihlenen bir pyxis parçasında da uzun yıllar balık olduğu düşünülen figürün Korres tarafından kalkık gagalı bir kuş tasviri olduğu kanıtlanmıştır. Böylece günümüzde pruvası kuş başlı süslemeli bir gemi tasviri olarak kabul edilir.⁶²⁹ (*Resim: 48*)

Bu tür kuş şeklinde eklemeli pruvalar Wachsmann tarafından Miken ve Filistin seramiklerinde görülen kuş başlı pruvalar ile aynı tipte nitelendirilmektedir.⁶³⁰ Ashkelon'da ele geçen bir GH IIIC:1b seramik parçasında da benzer şekilde pruvasında kuş başlı süslemesi bulunan bir gemi tasviri bulunmaktadır. Fakat bulunan seramik parçası üzerinde yalnızca kuş başlı pruva ve onun üzerinde duran savaşçının ayakları görülmektedir.⁶³¹ (*Resim: 49*)

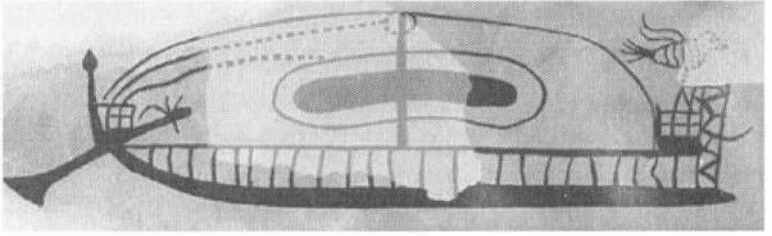
⁶²⁷ Mountjoy, 2005a, s. 425.

⁶²⁸ Wachsmann, 1998, s. 176.

⁶²⁹ Wachsmann, 1996, ss. 541-542.

⁶³⁰ Wachsmann, 1998, s. 185.

⁶³¹ Wachsmann, 2000, s. 130, 134.

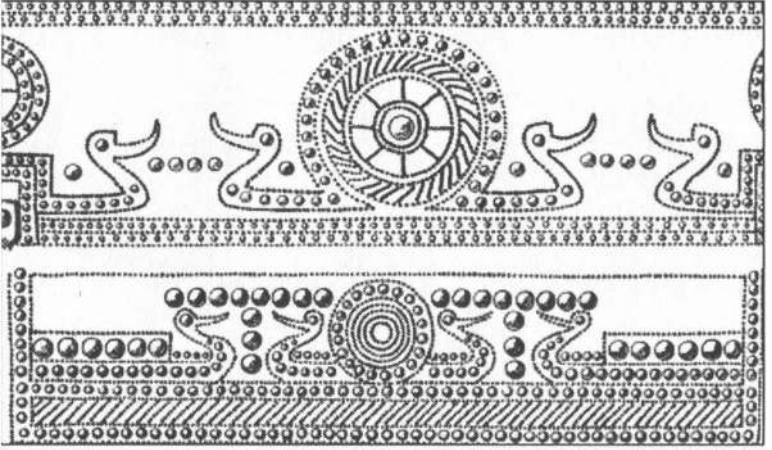
*Resim: 48
Tragana'dan
gemi tasviri*

*Resim: 49
Ashkelon'dan
GH IIIC:1b
seramik parçası*

Seramik parçaları üzerindeki gemi tasvirlerinde görülen pruvalardaki kuş başı ya da kuş eklentilerinin benzerleri Orta Avrupa kültüründe karşımıza çıkmaktadır. Orta Avrupa'da görülen en erken tarihli kuş başı şeklindeki süsleme unsuru Romanya'nın kuzeyindeki Satu Mare'de ve Macaristan'daki Velem yerleşmesinde karşımıza çıkmaktadır. Bouzek tarafından Avrupa Tunç D evresine tarihlenmektedir. Yani yaklaşık M.Ö. 1250-1200 yıllarını içermektedir. Medinet Habu'daki Deniz Kavimleri gemi tasvirlerini hatırlatır derecede benzetmekle birlikte eserler, Deniz Kavimleri göç hareketi ile çakışan bir döneme tarihlenmektedir. Bir diğer kuş başlı süsleme unsurları ise Grünwald, Bavaria'dan gelmektedir.

Farklı şekillerden meydana gelen bu eserler ise Halstatt A 1 evresine yani M.Ö. 12. yüzyıla tarihlenmektedir. Buradaki süslemelerde kullanılan motifler kendisini Urne arazisi ve Villanovan sanatında da göstermeye devam etmiştir. Urne arazisi ve Villanovan Sanatı'nda kuş başlı süsleme unsurları genel bir özellik olarak gözükmemektedir. Danimarka, Lavindsgaard'tan ve Slovakya'dan ele geçen örnekler dikkat çekicidir.⁶³² (Resim: 50)

Resim: 50 Urne arazisi ve Villanovan Sanatı'ndan Kuş başlı süslemeler

Gemi ikonografileri konusunda değinmeden geçilmemesi gereken bir diğer kaynak Homeros'tur. Homeros, İlyada'da Troya Savaşı'nı anlatırken Akhalı savaşçıların gemileriyle ilgili olarak bazı ifadeler kullanmaktadır. Deniz Kavimleri gemilerinin Mısır'daki ve GH IIIC seramik parçaları üzerindeki tasvirleriyle tutarlılık gösteren bu ifadeler yoluyla Akhalar'ın gemilerinin Nil deltasında Mısır'a karşı savaşan kuş başlı gemiler olması muhtemeldir.

“Hektor geminin burnunu tutmuş, bırakmıyordu, kavramış gagasını, buyuruyordu Troyalılara...”⁶³³

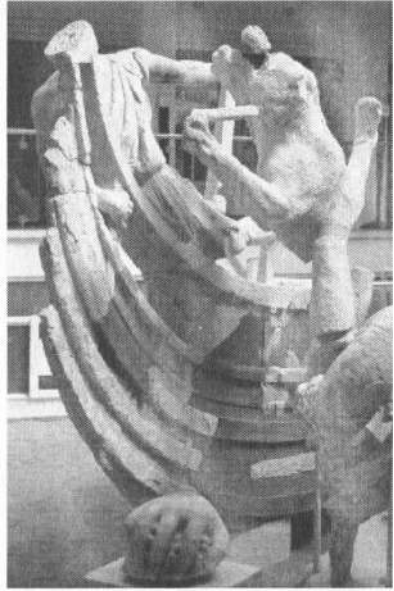
⁶³² Wachsmann, 2000, s. 122.

⁶³³ İlyada, XV, 716-717.

*“Kalktım yürüdüm tez giden gemiye ve deniz kıyısına doğru, az bir şey kalınca çift kıvrımlı gemiye varmaya...”*⁶³⁴

*“Böyle kalacaksın kıvrık gemilerin yanında o güne dek, çevrende geniş göğüslü Troyalı, Dardanoslu kadımlar”*⁶³⁵

Homeros, bu gemileri “beaked” ya da “crook-beaked” olarak tanımlamaktadır. Gagalı anlamının yanında deniz kuşu olarak adlandırılan bir kuş türüne de bu isim verilmiştir. GH II-IC kap parçaları üzerindeki gemi motifi bezemelerini aklımıza getirdiğimizde kuş başlı pruvaların ve stilize işlenmiş kıvrımlı kuş başlarının Homeros’un sözünü ettiği gemiler olduğunu söyleyebiliriz. Wachsmann’da bu konuda Homeros’un kullandığı terimlerin bu türdeki stilize soyut kuş başı şeklindeki pruvayı tanımladığını belirtmektedir.⁶³⁶ Bu konuda Odysseus’un gemisinin güzel bir tasviri İtalya Sperlonga’daki Tiberius villasında ele geçmiştir. Heykelin rekonstrüksiyonunda Odysseus’un gemisinin kıvrık pruvası açıkça görülmektedir. (Resim: 51)

Resim: 51 Sperlonga’dan Odysseus’un kıvrık pruvalı gemisi

6.1.3. Kirpi Başlıklı Savaşçılar:

Figürlü stilin uygulandığı GH IIIC seramikleri üzerindeki be-timlemeler bu dönemin ideolojik yapısı hakkına bilgi vermesi

⁶³⁴ Odysseia, XII, 367-368.

⁶³⁵ İlyada, XVIII, 338-339.

⁶³⁶ Wachsmann, 1996, ss. 542-543.

Resim: 52 Bademgediği Tepe Savaşçı figürleri

açısından önemlidir. Figürlerde konu edilen Gemiler ve savaş arabalarının üzerinde yer alan kirpi başlıklı, zırhlı, kalkanlı, silahlı bu savaşçılar GH IIIC dünyasının ön plana çıkan önderlerini bize göstermektedir. Böylece Miken Çağı'nda freskolarda görülen yönetici sınıfın yerini saray sonrası dönemde seramikler üzerinde resmedilen yeni elit sınıfın aldığı görülmektedir.⁶³⁷ Bu bir bakıma Miken Saray sisteminin yıkılmasının ardından ortaya çıkan özgürleşmenin ve seramikler üzerine aktarılan figürler yoluyla

göstergesi olarak ta nitelendirilebilir. Ve bu açıdan bakıldığında da sarayların yıkımı sonrasında özgürleşen yeni sınıfların kendi kimliklerini tanımlamalarının yansıması olarak görebiliriz.⁶³⁸

GH IIIC gemi tasvirleri üzerinde kuş başlı eklentili pruvaların güvertesinde resmedilen savaşçılar incelendiğinde genel olarak vücutları zırhlı altlarında kısa bir etek ellerinde yuvarlak kalkan ve mızrak başlarında ise kirpi biçimli bir başlıkla ifade edildikleri görülmektedir.

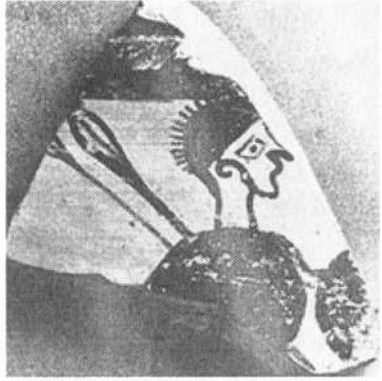
Kynos, Phaistos, Kos ve Bademgediği Tepe'de (*Resim: 52*) bulunan seramik parçaları dışında Mycenae'deki Larnax üzerinde ve Tirnys'teki yine GH IIIC seramik parçası üzerinde bir savaş

⁶³⁷ Yasur-Landau, 2010, ss. 83-96.

⁶³⁸ Yasur-Landau, 2010, ss. 94-95.

Resim: 53 Tiryns'ten krater parçası üzerinde kirpi başlıklı savaşçılar

Resim: 54 Tiryns'ten krater parçası üzerinde kirpi başlıklı savaşçı

arabası sahnesinde iki savaşçının kirpi başlık giymiş oldukları görülmektedir. (Resim: 53-54) Bu tip başlıkların, Miken savaşçı vazosunda ve III. Ramses'in Medinet Habu'daki sekizinci yılını içeren kabartmalarda da yakın benzerlerinin tasvir edilmiş olduğu ve ikonografik açıdan birbirleriyle bağlantılı oldukları önerilmektedir.⁶³⁹ Bu savaşçıların kim olduğu sorusu sorulduğunda Batıda Ahhiyava'nın doğuda ise Hitit devletinin çökmesinin ardından bir anda kaplar üzerinde resmedilen bu kirpi - kuş tüyü başlıklı savaşçıların bölgede gücü elinde tutan aristokrat bir sınıf olabileceği görüşü öne sürülmektedir.⁶⁴⁰ Bademgediği Tepe ve Kynos seramikleri üzerindeki önceki saray döneminde işlenmeyen deniz savaşı sahneleri olasılıkla içinde bulunulan dönemin kendine has şartlarını belirten betimlemeleri içermektedir. Kıyı şehirlerine yapılan akınlar, korsanlık fa-

⁶³⁹ Mountjoy, 2005a, s. 425.

⁶⁴⁰ Yasur-Landau, 2010, s. 155.

aliyetleri, denizlerdeki güvensizlik ortamının hüküm sürdüğü yıllarda söz konusu betimlemelerinde sanatçılar tarafından kullanılmış olması kaçınılmazdı. Buna ek olarak tekrar belirtmek zorunluluğumuz bulunmaktadır ki, tüm Doğu Akdeniz'e egemen, denizci yeni elit sınıfın ifade edilmesi açısından da GH II-IC kapları üzerindeki tasvirler kullanılmıştır. Bademgediği Tepe ve Kynos deniz savaşı sahneleri belki de Mısır'a karşı gerçekleştirilen saldırının bir başka biçimini yani Deniz Kavimleri filousunu temsil ediyor olmalıdır.

6.2. GEÇ HELLAS IIIC SERAMIĞI

Geç Hellas IIIC Seramiğini niteleyen en temel özellik Miken Saraylarının yıkılmasının ardından ortaya çıkmasıdır. Yıkıma uğrayan ya da Miken halkının boşalttığı kentler yeniden iskana uğradığında GH IIIC seramiğinin bir anda ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bununla birlikte Ege adaları ve Anadolu'da da durum benzerdir. Hatta Anadolu ve Ege adalarında erken evre de gözlemlenen GH IIIC seramiği yeni gelen halkların varlığına işaret etmektedir. Bu noktada Deniz Kavimleri göç hareketinin geçtiği ve ulaştığı bölgeler ile GH IIIC seramiğinin yayılımı arasında bir orantı olduğunu söyleyebiliriz.

M. Mackeprang, GH IIIC'yi ilk tanıtan ve özel niteliklerini tanımlayan kişi olmuştur. Onun ayrımında, Geç Hellas IIIA stili ni, Geç Hellas IIIB takip etmiş ve söz konusu seramiğin son evresi de GH IIIC olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları Furumark, Mackeprang'ın yolundan giderek, 1941 yılında, GH IIIC evresini, GH III C1 (depo ve kapalı stil) GH IIIC2 (sub-miken, geometrik evreye geçiş) olarak tanımlamıştır. Furumark 1944 yılında, GH IIIC evresini C1a, C1b, C1c olarak üç ayrı bölüme ayırmıştır. Daha sonraları stilistik olmasına rağmen stratigrafik olarak temelsiz olan bu ayrımın yerine GH IIIC erken, GH II-IC orta ve GH IIIC geç kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁴¹

641 S.P. Iakovidis, The Chronology of LHIIIC, AJA 83, 1979, ss. 456-457.

Geç Hellas IIIC erken evresinde, GH IIIB boyunca kullanılan seramik formlarının yanında yeni seramik şekillerinin ortaya çıktığı görülmektedir.. Bunlardan en önemlileri, Lekythoslar, derin yarı küresel kaplar, keskin profilli yüksek kulplu kaplar ve üç ayaklı alabastronlardır. Özellikle GH IIIB'nin piriform kaplarının yerine mezarlarda gömü hediyesi olarak ele geçen Amphriskos'ların oldukça popüler olduğu görülür. GH IIIB2' de görülmeye başlayan kısa ve dik boyunlu kaplar ile gaga ağızlı kaplar'ın ise daha popüler oldukları görülmektedir. Hal-ka dipli kraterlerin bu dönemde özellikle Kıta Yunanistan'da daha popüler oldukları gözükür. Kylixler bu evrede konikleşmiştir ve büyük ölçüde derin çanakların yerini almıştır. Şekiller hala önceki dönemdeki gibi küreseldir ama ovoid bir hal almay meyillidirler. Bununla birlikte kapların boyları uzamaktadır. Amphora, hydria ve testilerin dudaklarında içte yiv bulunmaktadır. Üzengi kulplu testilerin sıvı akıtacak kısmı önceki örnek-lere göre daha dikey bir hal almıştır ve tutma sapları konikleşmiştir. Dekorasyon motifleri erken evrede radikal bir değişime uğramaz ama daha stilizedir. Yeni motifler görünmez. Bezeme-ler, çok basit olarak işlenmiş olan doğrusal çizgilerdir.⁶⁴² Tes-tilerin karınlarında ya da omuzlarında püskül şeklinde bir süs-leme kullanılır. Skyphoi, krater ve maşrapalarda bezemeler ge-niş bir alana yayılarak sık olarak işlenmektedir. Özellikle kapa-lı formlarda motiflerin tercihen dar alanlarda bölgesel olarak uygulandıkları gözükür.

GH IIIC orta evre Miken seramiğinin Miken Saraylarının yıkıl-masının ardından yerel özelliklerin katılmasıyla zenginleştiği ve farklılaştığı dönemidir. Saraya dayalı merkezi otoritenin kalkma-sı sonucu oluşan boşluk yerel seramik atölyelerinin serbestçe çalışmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarakta Kıta Yunanistan

642 Betancourt, s. 298, S. Iakovidis, "Late Helladic III C An Overview", LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8 2001 (Ed. Jalkotzy and Zavadil, wien), 2002, ss.247-248.

ve Ege adalarında farklı stillerin gelişmesi için uygun ortam hazırlanmıştır. Seramiklerin yüksek bir teknik kalitede yapıldığı detaylı ve canlı olduğu gözlenir. Bu dönemde farklı türde dekorasyon stillerinin uygulanmaya başladığı görülmektedir.

6.2.1. Ambar Stili:

GH IIIC orta evrenin başlarında görülen Ambar stili basit ve sade tarzı olan ya monokrom ya da basit şekiller içeren geniş bantlar, dalgalı veya zigzaglı hatlar veya daireler kabın yapısal özelliklerini belirlemek için sınırlı alanlar içerisinde uygulandığı görülmektedir. Dalgalı hatlar, antitetik ilmekler, tomar ve püskül şekilleri başlıca motifler arasındadır. Çoğu kap formu çizgisel bezemelerden oluşurken kimi zaman testi ve amphoralarda kapların kulp kısmının altından çengel motifinin uygulandığı görülür. Ambar stili adını Mycenae kentinin Ambarının bodrum katında bulunan kaplardan almaktadır.⁶⁴³

6.2.2. Kapalı Stil:

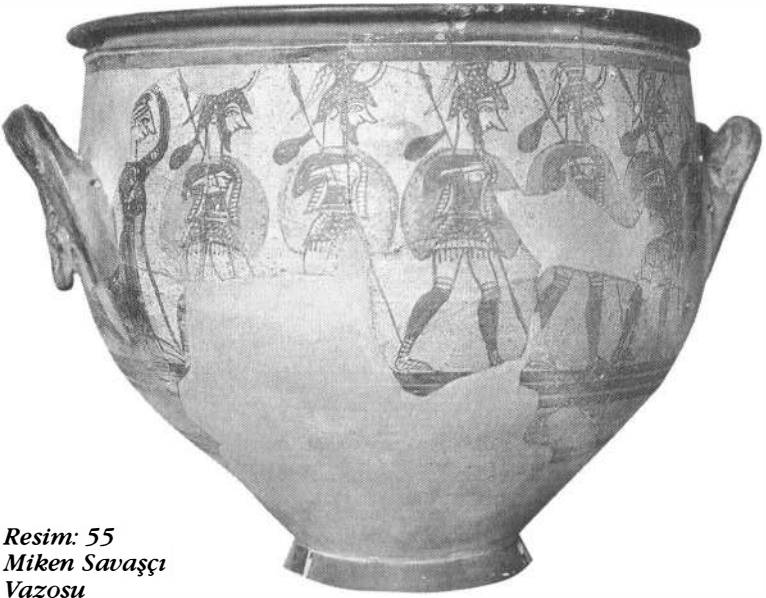
oldukça dekoratif zengin süslemelere sahip olan ve Argos'ta üretimi başlayıp çevre bölgelere yayılan bu tipteki stilde özellikle üzengi kulplu kaplara ve bunun dışında derin çanaklara ve daha nadiren yonca ağızlı testilere ve kylix'lere uygulanmıştır. Kuş, hayvan ve balık motiflerinin etrafı farklı türde motiflerle doldurulmaktadır. Genel olarak soyut motiflerin seçildiği özellikle üçgen parçaları, baklava motifi, detaylı işlenmiş üçgenler, yarım daireler ve zigzaglardır. Ayrıca üzengi kulplu kapların sahte ağızındaki diskleri süsleyen rozetler en dikkat çekenler arasındadır.⁶⁴⁴

6.2.3. Figürlü Stil:

Bir diğer yeni stil ise figürlü bezemelerdir. İnsan figürlerinin ve hayvanların konu edildiği, kuş, balık, keçi, aslan yanında

643 Mountjoy, 1993, s. 98.

644 Mountjoy, 1993, s. 98.

Resim: 55
Miken Savaşçı
Vazosu

sphinx ve griffon gibi mitolojik figürlerin, savaş arabaları sahanelerinin ve diğer hareketli motiflerin uygulamalarını içermektedir. Özellikle Peloponnesos, Orta Yunanistan ve Ege Adalarında uygulanmıştır. Mycenae, Tiryns, Lefkandi, Volos, Naxos ve Kos en önemli merkezlerdir.⁶⁴⁵ Figürlü stilde dekorasyon kabın geniş bir alanına yayılarak uygulanmaktadır. Genel olarak Kısa ve dik boyunlu kaplar, düz alabastronlar ve Kalathosların iç bölgelerine uygulanmıştır. Daha nadiren ise karından kulplu amphoralarda ve üzengi kulplu kaplarda uygulanmıştır. Genel kap formları derin kaseler, kraterler, kylixler, farklı tipteki Amphoralar ve Üzengi kulplu kaplardır. Figürlü Stilin en meşhur ürünlerinden biri kuşkusuz Savaşçı vazosu olarak bilinen Mycenae'de bulunmuş olan halka dipli kraterdir. (Resim: 55) Polikrom boyamalı ve kırmızımsı kahverengi boya bezeme uygulanıp detayların sarı mat boya ile belirtildiği Savaşçı vazo-

645 Betancourt, 2000, s. 298.

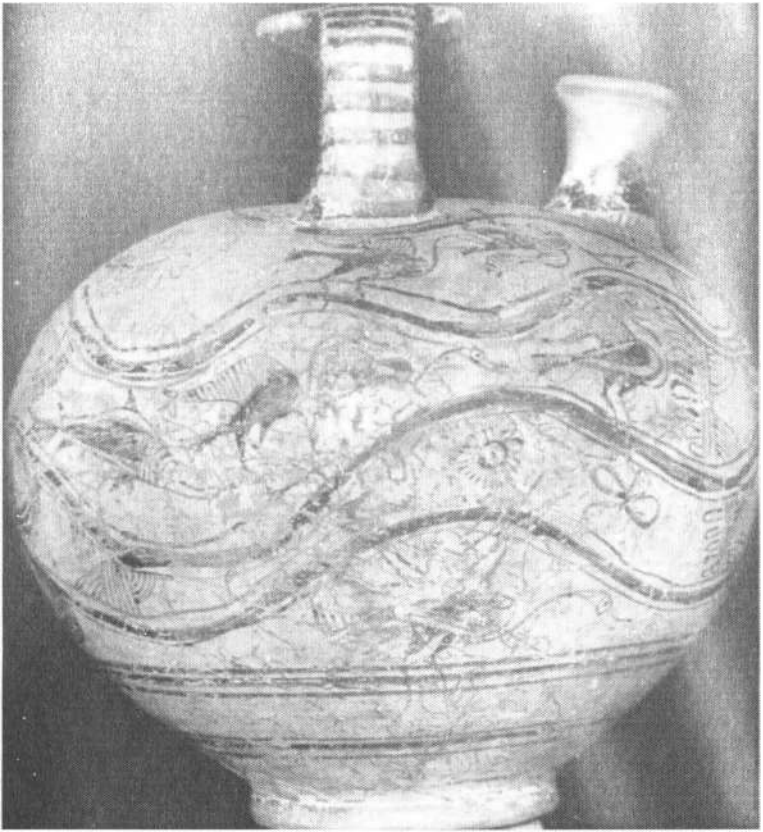
sunda bir kadın ve altı miken savaşçısı resmedilmiştir. Savaşçıların sağ yönde uygun adım ilerledikleri görülür. Başlarında Medinet Habu Deniz savaşı kabartmalarında Sherden savaşçılarının giydiği başlığa benzer boynuzlu miğferler bulunmaktadır. Kıbrıs'ta da Tunç Çağı'nın sonundaki göçlerin ardından bu tipte başlıklı bir çok heykelin adada görüldüğü bilinmektedir. Savaşçıların üstlerinde zırhları bulunmaktadır. Yüzleri sakallı ve büyük burunlara sahiptirler. Ellerinde ise mızraklarını ve yuvarlak kalkanlarını tutmaktadırlar. Bezemelerin askerlerin savaşa gidişini ya da cenaze alayını temsil ettiği önerilmektedir.⁶⁴⁶ M.Ö.12. yüzyılın ortalarına tarihlenen Savaşçı vazosu, Miken Savaşçı figürlerinin tipik örneklerinden farklılığı sebebiyle Singer tarafından muhtemel Deniz Kavimleri savaşçı betimlemeleri olarak görülmektedir.⁶⁴⁷

6.2.4. Aegean Koine:

İlk olarak Desborough tarafından önerilen bu terim, Doğu Attika'da özellikle Perati ile Güney Ege adalarından Naxos, Kalymnos, Rodos ve Kos arasındaki yakın bağlantının seramikteki motifler üzerinde kendisini ifade edişi olarak tanımlanabilir. *Koine'* de Octopus stili denilen ve üzengi kulplu kaplar üzerine ve nadiren farklı formlar üzerine, şematik Ahtapot resimleriyle bezenmesi, GH IIIC orta evrenin yeni bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahtapot bezemeli üzengi kulplu kaplar dışında süzgeçli akıtacaklı kaplar, büyük boy mataralar ve kalathosların iç bölümlerinde bu stil uygulanmıştır. Ahtapotlu üzengi kulplu testilerde karın kısmından kabın tümüne yayılacak şekilde betimlenen bir ya da iki ahtapot motifi oldukça detaylı bir biçimde işlenmektedir. Süsleme motifi olarak balık, kuş ve çeşitli soyut şekiller uygulanmaktadır. GH IIIC'nin Ahtapot (Octopus) Stilinin kökeni Geç Minos IIIB'nin Girit öncül-

⁶⁴⁶ Mountjoy, 1993, ss. 99-100.

⁶⁴⁷ Singer, 1994, s. 314.

Resim: 56 Pitane'den GH IIIC Octopus Stili üzengi kulplu kap

lerinden gelmektedir. Girit'te GH IIIC Erken evrede görülmekle birlikte genel olarak Kıta Yunanistan ve Ege adalarının güneyinde Orta evrede karşımıza çıkmaktadır. Kos, Kalymnos, Rodos ve Ialysos örnekleri dikkat çekicidir.⁶⁴⁸ En güzel örneklerden biri ise Çandarlı-Pitane'de ele geçmiştir. (*Resim: 56*)

Bununla birlikte Orta evrenin tümüne baktığımızda yenilik ola-

⁶⁴⁸ Mountjoy, 1993, s. 101.

rak tanımlayabileceğimiz en önemli kap formları, yonca ağızlı testiler, tek kulplu konik çanaklar ve tepsilerdir. GH IIIC'nin erken evresinde daha az kullanılan kapların bu dönemde daha sık kullanıldığı gözlenir, özellikle derin konik çanaklar, kalathos'lar, süzgeçli testiler ve karından saplı amphoralar yaygındır.⁶⁴⁹

GH IIIC Geç evresinde, dekorasyon tarzlarında önceki evrelere oranla sadeleşme, basitlik vardır. GH IIIC Orta evrede görülen o coşkunluğun ve bolluğun yok olmaya başladığı bir geriye gidişin olduğu gözlemlenir. Kap formlarının da değişikliklere uğradığı görülür. Formlar açısından orta evrenin zerafetinin azaldığı bir önceki dönemdeki kulplu kraterlerin ve alabastronların yok olduğu gözükür. Bikonik formların gözlemlendiği evrede artık sıg ve köşeli çanaklar ile keskin profilli kapların kullanılmadığı görülür.⁶⁵⁰ Lekythoi'ler hariç repertuara yeni eklenen bir kap formu bulunmamaktadır. Vazolar yassı omuzlu ve gergindir. Profilleri ise düzdür. Vazoların dipleri daha yüksek ve konikleşmeye doğru eğilimlidir. Skyphoi'lerde dışa dönük kenar bulunmaktayken, Amphora'lar ise yalnızca boyundan kulpludur. dekoratif özelliklere bakıldığında dalga bezemeler başlıca bezeme unsurudur. Kap formlarının büyük kısmı, özellikle açık şekilli ve monokrom boyamadır. Kapalı stil bezeme, geç evresinde artık kullanım görmemektedir. Kapların alt kısımlarındaki bezemeli alanlar örneğin üzengi kulplu kaplarda ve lekythoi'lerde hala monokrom ya da yoğun şeritlidir. Bu evrede bölgesel farklılıklar motiflerin üzerinde etkilidir. Farklı bölgelerde farklı motifler uygulanmaktadır. Eş merkezli çemberler, üçgenler genel kullanım gören motiflerdir.⁶⁵¹ Jalkotzy bu evreyi Miken kültürünün son baharı olarak nitelemektedir. Ona göre GH IIIC bir yıkım veya geçiş dönemi olarak görülmemelidir. Ve

649 Iakovidis, 2002, s. 248; Mountjoy, 1993, s. 97

650 Mountjoy, 1993, s. 109.

651 Iakovidis, 2002, s. 248; Betancourt, 2000, s. 298.

652 Jalkotzy, 1998, s. 125.

özellikle GH IIIC'nin orta evresi nostaljik bir biçimde Miken sarayının büyük geçmişini karakterize etmektedir. Ayrıca yaratıcılıkta artıştan dolayı sonraki dönemler açısından Yunan krallık konseptinin gelişimini oluşturmaktadır.⁶⁵²

6.2.5. Anadolu:

Tunç Çağı'nın sonu itibariyle Miken Saraylarının yıkımı ile görülmeye başlayan GH IIIC seramiğindeki form ve bezeme unsurlarında farklılıklar ilk olarak Kıta Yunanistan'da görülmeye başlamasının ardından Ege adalarına ve Batı Anadolu kıyılarına yayılmaya başlamıştır. Mountjoy'un Batı Anadolu ve Ege Adalarındaki Miken seramiklerini ayrı olarak ele alıp East Aegean-West Anatolian *Koine*⁶⁵³ olarak tanımladığı stil içerisinde Mountjoy'un savı, Miken saraylarının yıkılmasının ardından ortaya çıkan GH IIIC örneklerinin Kıta Yunanistan'de ele geçen kaplardan farklı olarak Batı Anadolu ve Ege adalarında farklı dekorasyon tarzları ile üretildiği üzerine yoğunlaşmaktadır.⁶⁵⁴ Farklı ve kendine özgü motiflerin kullanıldığı kap örnekleri özellikle Kos Seraglio, Chios Emporio, Rodos Ialysos, Kalymnos, Miletos Değirmentepe'den gelmektedir.⁶⁵⁵ Fakat son yıllarda Çine-Tepecik'te yoğun olarak ele geçen Miken seramiği *Koine*'nin sınırının daha içlere çekilerek yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.⁶⁵⁶ Mountjoy, East Aegean-West Anatolian *Koine* olarak tanımladığı bu stilin GH IIIC örnekleri ile Deniz Kavimleri arasında direk bir bağlantı ya da *koine* üzerinde bir etkisinin bulunamayacağını fakat eğer Troya VIIa'nın

653 Mountjoy'un bu stil ile ilgili olarak önerisi temelde, Kuzeyde Troya'dan Anadolu'nun en güney kıyıları boyunca, Rodos ve Ege adalarını içine alan bölge içerisindeki yerel unsurların Miken kültür unsurlarını kendilerine adapte etmiş olmaları üzerine kurulmaktadır. Bunun sonucunda Miken gömü gelenekleri ve seramik özellikleri kendi melez kültürünü meydana getirmiştir.

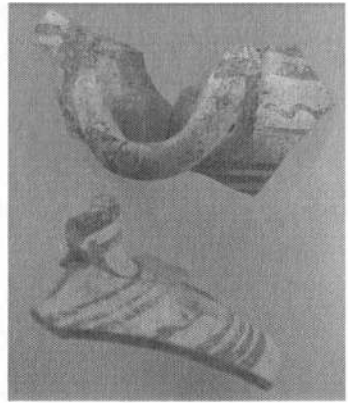
654 Mountjoy, 1998, ss. 33-67.

655 Mountjoy, 1998, ss. 53-54.

656 Günel, 2010, s. 45.

Resim: 57 Çine Tepecik'ten üzengi kulplu Miken testisi

Resim: 58 Bademgediği Tepe'den dalga bezemeli GH IIC seramiği

Deniz Kavimleri tarafından yıkıldığı kabul edilecek olursa durumun değişebileceğini belirtmektedir.⁶⁵⁷

Bununla birlikte Kıta Yunanistan'da ele geçen formların benzer formları ve dekorasyon özellikleri Batı Anadolu'da Bademgediği Tepe⁶⁵⁸, Miletos⁶⁵⁹, Limantepe⁶⁶⁰, Çine Tepecik⁶⁶¹, Kadı Kalesi⁶⁶² ve Selçuk Ayasuluk Tepesi'nde⁶⁶³ görülmektedir. (*Resim: 57*) Özellikle Bademgediği Tepe'de ilk göçmenleri tanımlayan dalga bezemeye⁶⁶⁴ sahip GH IIC erken seramiğinin ardından, GH IIC Orta evrede Kıta Yunanistan ve Aegean Ko-

⁶⁵⁷ Mountjoy, 1998, s. 63.

⁶⁵⁸ Meriç-Mountjoy, 2002, ss. 79-98; Meriç, 2003, ss. 79-98.

⁶⁵⁹ Özgünel, 1983, s. 730; Özgünel 1996, Tafel 18,2; 19,5; 19,6; 21,1; 21,5; 23,1-5.

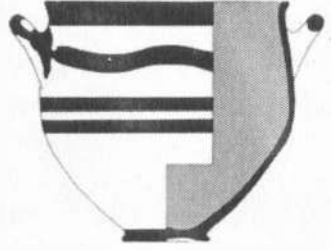
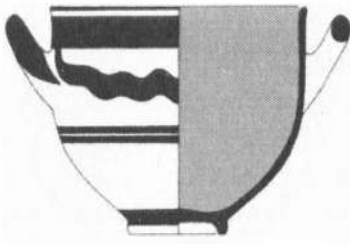
⁶⁶⁰ H. Erkanal, 2008, ss. 92-100.

⁶⁶¹ Günel, 2008, s.130-139; 2010, ss. 25-48.

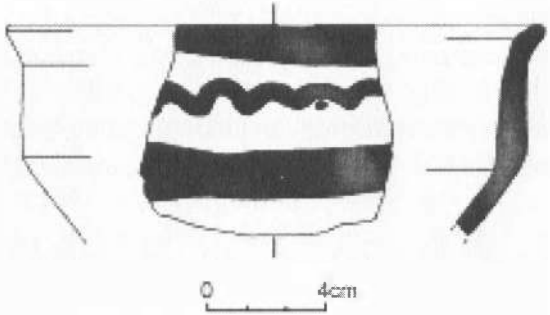
⁶⁶² E. Akdeniz, 2007, ss. 35-70.

⁶⁶³ M. Büyükkolancı, Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) "Appasas" mı?, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 41-54.

⁶⁶⁴ Kıta Yunanistan'da Miken saraylarının yıkımının ardından ortaya çıkan

Resim: 59 GH IIIB – IIIC geçiş evresinde Menelaion ve Sykea'dan dalga bezemeli derin çanaklar

Resim: 60 Çine Tepecik'ten dalga bezemeli Miken seramik parçası

ine'in güzel örnekleriyle karşılaşmaktadır.⁶⁶⁵ (Resim: 58) Yine Müsgebi'de erken evreye ait dalga bezemeye sahip bir kap dışında değişik kap formları ele geçmiştir.⁶⁶⁶

Kıta Yunanistan'da ve Batı Anadolu'da birçok yerleşme de bu tipte seramik örneği ele geçmiştir.⁶⁶⁷ (Resim: 59-60) Seramiği kullanan halkların göçlerle birlikte GH IIIC mallarını Kilikya bölgesine de götördükleri bilinmektedir. GH IIIC kap formları

bu türdeki dalgalı hatlı bezemeye sahip kaplar, Mycenae kentinin yıkılan ambarında ilk kez bulunduğu için önceleri ambar stilinde değerlendirilmiştir. Desborough, 1964, s. 23.

665 R. Meriç – P.A. Mountjoy, Three Mycenaean vases from Ionia, *IstMitt* 51, 2001, ss. 137-141; Strobel, 2008, s. 198.

666 Özgünel, 1996, Tafel 18,5; 21,4; 22,1; 22,3; 24,1.

667 Günel, 2010, s. 36.

Tarsus Gözlükule⁶⁶⁸, Mersin Soli Höyük⁶⁶⁹, Kazanlı⁶⁷⁰, Kinet höyük⁶⁷¹, Kilisetepe⁶⁷² ve Tel Tayinat⁶⁷³ yerleşimlerinde ele geçmiştir. M.Gates, Kilikya bölgesinde Hitit dönemindeki bezemesiz tek tip testi repertuarının ardından ortaya çıkan bu tipteki dalga motifli bezemelerin görülmesini Kilikya yerel tarihinin özgürlük dönemi olarak nitelirmektedir.⁶⁷⁴ Miken seramiğinde ise GH IIIC Erken ve Orta evrelerde sıklıkla görülen dalga bezemenin kullanımı, East Aegean Koine'in damgası niteliğindedir.⁶⁷⁵ Üstte adı geçen Batı Anadolu ve Kilikya bölgesi yerleşmelerinde GH IIIC'nin başlarında bu tipte dekorasyona sahip seramikler ele geçmiştir ve bu açıdan GH IIIC erken evreye ait olan bu türdeki dalgalı bezemeye sahip kaplar ilk göçmenlerin yani Deniz Kavimlerinin seramiği olarak nitelendirilebilmektedir. Desborough, dalga bezemelerin yıkım sonrası evrenin ürünü olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁶ (*Resim: 61*)

Kilikya bölgesinde Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişte görülen bir diğer dekoratif unsur ise şerit şeklinde bezemelerdir. Yerel boyalı seramiklerde görülen bu özellik, Mersin'de VI-V. katlarda kaplar üzerinde kırmızı kahverengi şerit ile ve sonraki IIB-III katında ise testi üzerinde mat kahverengi olarak işlenmiştir. Kilisetepe'de IIe katında kırmızı şeritli olarak yonca ağızlı testilerde, Porsuk'ta IV. Katta tek kulplu bardaklarda gö-

668 Mountjoy, 2005b, Ünlü, 2005, s. 158. fig. 3

669 Yağcı, 2007, ss. 367-376.

670 Garstang, 1938, pl. XIII n. 13; Mountjoy, 2006, s. 117, fig.7

671 Gates, 2001, fig. 4, 9-10; Gates, 2010, s. 80, fig. 5

672 Jackson-Postgate, 1999, s. 545.

673 Gates, 2010, s. 71.

674 Gates, 2010, s. 71.

675 Ünlü, 2005, s. 152.

676 Desborough, 1964, s. 11-12.

677 Ünlü, 2005, s. 150.

Resim: 61 Amik ve Kinet Höyük'ten dalga bezemeli çanaklar.

rülür. Hama'da ve Megiddo'da da benzer bezemeli kaplar ele geçmiştir.⁶⁷⁷ Yine Kilikya bölgesinde 2006 yılında yapılan çalışmalarda İskenderun'daki Dağılbaz Höyük'te geleneksel Hitit seramiğinin ardından M.Ö. 12. yüzyılda mat boyalı GH IIIC seramiğinin görüldüğü gözlenmiştir. Yeni seramiğin Kilikya ile beraber Kıbrıs ve Filistin örneklerine çok benzer olduğu görülmektedir.⁶⁷⁸

Troya kentindeki duruma bakıldığında ise GH IIIB' den IIIC'ye geçişle birlikte yıkıma uğrayan Troya VIIa katında yoğun olarak geçen Gri seramiğin yanında GH IIIC seramiğinin de az da olsa bulunduğu gözlenir. VIIb1 katı ile birlikte ise Yerel Gri seramiğin ve Tan ware'in hala üstün olduğu görülmekle birlikte Miken seramiği tamamen yerel üretim olarak karşımıza çıkar. Yine bu evrede görülen yeni bir seramik grubu kaba ve el yapımı üretim olan barbar mallarıdır. Bu kaplar repertuar yönünden depo ve mutfak kapları ile sınırlıdır. Troya VIIb2 evresinde ise yeni halkların, mimari değişiklikler ile birlikte seramikleriyle de farklılıklarını gösterirler. *Buckelkeramik* ya da Knob-

678 A. Killebrew, "The Philistines in Context: The Transmission and Appropriation of Mycenaean- Style Culture in the East Aegean, Southeastern Coastal Anatolia and the Levant", *Scripta Mediterranea*, Vol. 27-28, 2006-2007, s. 250.

bed ware olarak bilinen yumru lu seramiklerin VIIb2 katında yumru, dirsek şeklinde, yivli ve baskı bezeme şekilleri uygulanmıştır. Form açısından, depolama kapları, testiler, bardaklardır. Bu yeni form ve dekorasyon tarzı Troya için tamamen yenidir. Bu tipte seramiğe Trakya, Bulgaristan ve Geç Tunç Çağ'da Dobrugea'da ele geçmektedir. VIIb2'de *buckelkeramik* dışında yerel Troya gri seramiği ve Tan ware hala yaygındır. Miken seramiğinin ise yerel üretimi sürmekle beraber önceki dönemden daha az ele geçmektedir.⁶⁷⁹

6.2.6. Kıbrıs:

Kıbrıs'ta da Geç Kıbrıs IIC'nin ardından IIIA katında yeni gelen halkların kanıtı olarak GH IIIC seramiği gözlemlenmektedir. (*Resim: 62*) Dominant olan Base Ring (Halka dipli kap) ve White Slip Ware'lerin (Beyaz astarlı kap) yerine büyük miktarda GH IIIC:1b ele geçmektedir. Furumark tarafından bu seramik M.Ö. 1125-1175 yılları arasına tarihlenmiştir.⁶⁸⁰ Ege etkisinin yoğun olarak gözlemlendiği kaplarda Miken kaplarının taklit edildiği ve yerel kil kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁸¹ Mountjoy Kıbrıs'taki bu seramiği Miken, Minos ve Kıbrıs unsurlarına sahip melez bir seramik olarak tanımlamaktadır.⁶⁸² Kenan bölgesinde ele geçen aynı tür seramiğin yani GH IIIC:1b'nin Kıbrıs'taki çağdaşlarından form ve dekoratif motifler yönünden farklılaştığı gözlemlenmektedir. Sherratt, Bu aynı tipolojide görünen seramik formlarının Miken IIIB ve IIIC'de Kıta Yunanistan'ın zengin seramik repertuarı ile karşılaştırıldığında sınırlı bir form farkına sahip olduklarını belirtmektedir. Kenan bölgesinde ele geçen kaplar da form yönünden genel ölçüde mutfak kapları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸³ Kıbrıs'ta yeni gelen

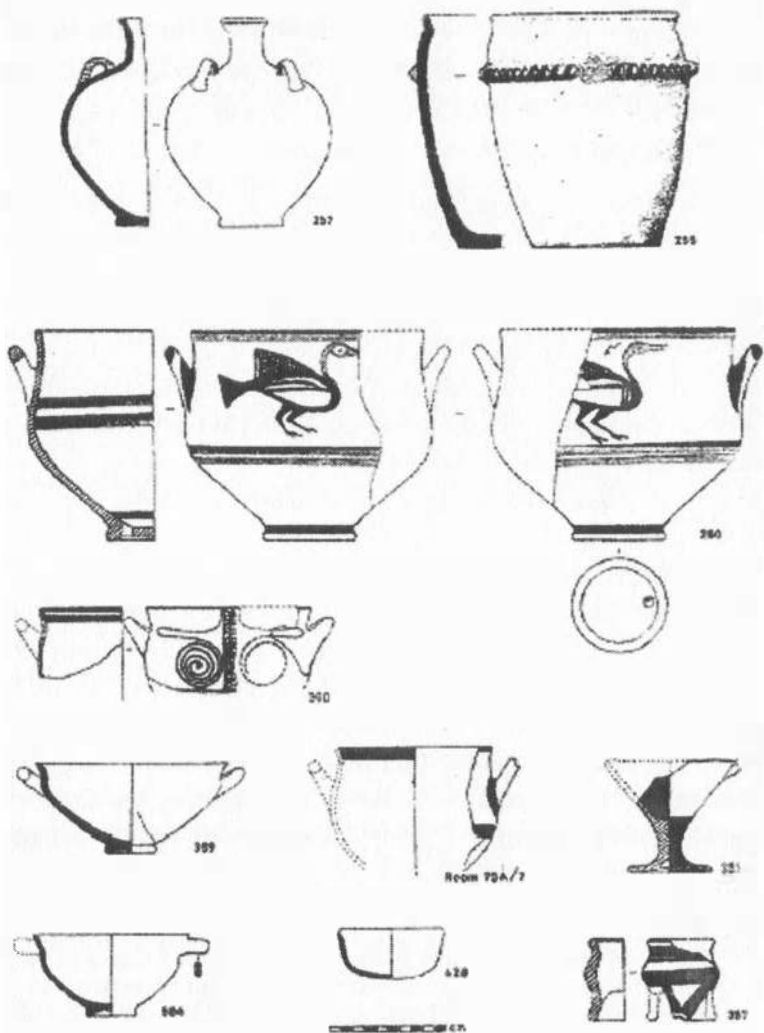
679 Becks, 2001, s. 49.

680 Albright, 1975, s. 509.

681 Karageorghis, 2000, s. 256.

682 Mountjoy, 2005, ss. 209-210.

683 Killebrew, 2000, s.243.

Resim: 62 Kıbrıs Maa-Palaeokastro GK III A katı seramikleri

halkları tanımlayan tabaka içerisinde GH IIIC seramiği ile birlikte Troya Gri seramiğinin bulunması üstünde durulması gereken bir diğer konudur. Enkomi, Hala Sultan Tekke, Kition yerleşmelerinde yeni yerleşimcilerin kanıtı olan seramikler ile bulunan Troya seramiğinin bazılarının paralel dalga motiflere sahip olduğu görülmektedir.⁶⁸⁴

6.2.7. Kenan Bölgesi:

Kenan bölgesinin güney kıyıları boyunca, Ekron, Ashdod ve Tel Ashkelon'da önceki dönemlerde bilinmeyen yerel üretim olan Ege stilinde bir seramik türü, Miken IIIC 1b olarak isimlendirilmiştir.⁶⁸⁵ Seramiğe bunun dışında Filistin Monokrom seramiği veya Yerel Miken IIIC adı da verilmektedir.⁶⁸⁶ Bu seramik grubunun ortaya çıkışı, Deniz kavimlerinden olan Filistineliler ile ilintilidir. Daha doğrusu bu halkın bölgeye ilk gelişini temsil eder niteliktedir. Miken IIIC:1b seramiği, farklı seramik stillerinin kombinasyonlarını yansıtmaktadır. Bu kaplar, dört farklı kültürün izlerini barındırmaktadır. Miken IIIC:1b genel olarak Kıbrıs, Mısır, Ege ve Kenan özellikleri göstermektedir.⁶⁸⁷ Ekron, Ashdod ve Ashkelon'da ele geçen kaplar temel alınarak incelendiğinde bu tipteki seramiklerin, Ege, Suriye ve Anadolu'daki mallarla geniş çaplı benzerlikleri, Filistinde üretilen Miken IIIC:1b'lerin, form farklılıklarından, tekniğe, bezeme ve dekorasyon tarzlarına kadar Ege prototipleriyle yakın bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸⁸ Fakat Kıta Yunanistan'daki ve Ege'deki Miken seramiği ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklar

684 Schachner, 1997, ss. 228-229.

685 A.E. Killebrew, "Aegean style Early Philistine pottery in Canaan During the iron I age: A stylistic Analysis of Mycenaean IIIC:1b pottery and its associated wares" *The Sea People and their world: Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 233-234.

686 Mazar, 2008, s. 90.

687 Cifola, 1994, s. 16.

688 Dothan, 1994, s.153.

gözükmektedir. Bunlardan ilki repertuar ve motifler açısından Ege ve Kıta Yunanistan örneklerine göre daha dar ve kısıtlı olmasıdır. Yine Formlara bakıldığında Kıta Yunanistan'dan çok Kıbrıs geleneğini yansıttığı görülmektedir.⁶⁸⁹

Miken IIIC:1b'de bezemeli kaplarda boyama tek renk olarak uygulanmıştır, genellikle siyah boya kullanılmış ve bezeme unsurları basit yatay bantlar, spiraller, daireler, kuş ve balık motiflerinden oluşmaktadır. Bu şekilde bezemeye sahip kapların büyük kısmını kraterler, büyük ve küçük çan şeklinde kaseler oluşturur. Genel kap formları, antitetik spiralli, yatay bantlı, eş merkezli daireli çan şeklinde yuvarlak kaseler, pişirme kapları ve kraterlerdir.⁶⁹⁰ Kenan bölgesinde göçlerden önceki yerel Kenan seramik geleneği ile arasında büyük farklar bulunmaktadır. Teknolojik açıdan çok daha gelişmiş olan GH IIIC:1b seramiği her açıdan Geç Tunç Kenan seramiğinden daha kalitelidir. Kenan seramiği yavaş çark ve el yapımı bir kombinasyonla üretilirken, GH IIIC:1b seramiği hızlı çark ile üretilmiş ve kullanılan kil de daha kalitelidir.⁶⁹¹ Seramiğin Kenan bölgesinde ilk üretimi Mısır'ın 20. Hanedan zamanına denk gelmekte ve muhtemelen III. Ramses'in Sekizinci yılında gerçekleşen savaşta sözü geçen göç hareketini takip eden yıllarda Filistin bölgesinde kullanılmıştır.⁶⁹² (*Resim: 63*)

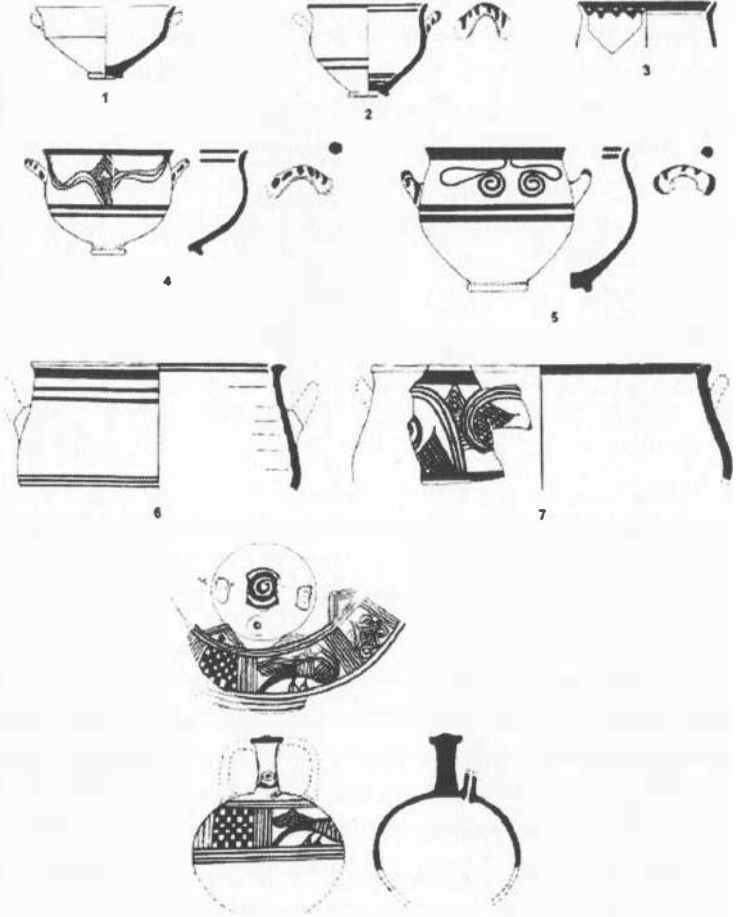
Filistin bikrom seramiği, Kenan bölgesindeki Filistin yerleşmesinin, ikinci evresini oluşturmaktadır. Önceki monokrom seramikten farklı olarak boyamada kırmızı ve siyah tonları, bölgesel stili temsil etmektedir. Bu stil, Filistinliler'in, Kenan bölgesinde bir ya da iki jenerasyon yaşamasının ardından nihai gelişimine ulaşmıştır. Seramik çeşidi olarak zaten miken kap

689 Killebrew, 1998, s. 166; 2003, s. 121.

690 Stager, 1995, s. 334.

691 Killebrew, 1998, s. 165.

692 Mazar, 2008, s. 90.

Resim: 63 Ekron tabaka VII: GH IIIC:1b seramikleri

formlarını içinde barındıran yeni seramik türü Kenan ve Kıbrıs bölgelerinin formlarını da repertuarına almıştır. Bununla birlikte, Mısırdan gelen floral bezemelerde seramiklerde gözükme-
tedir.⁶⁹³ En dikkat çeken motifler, Balık, kuş, spiraller, tek mer-
kezli yarı dairelerdir. Tüm bu unsurların da zaten GH IIIC:1b
örneklerinden Filistin bikrom seramiğine geçtiği bilinmektedir.
Kernoslar, zoomorfoik kaplar, rhytonlar bu seramiğin dikkat
çeken formları arasında yer almaktadır.⁶⁹⁴

6.3. EL YAPIMI PERDAHLI SERAMİK

Literatürde, “Handmade Burnished Ware” ya da “Barbarian Wa-
re” tanımlanan Perdahlı el yapımı seramikler, ilk olarak 1964
yılında Mycenae kentinde GH IIIC Erken evresi konteksti içe-
risinde tanımlanıp, incelenmiştir. Daha sonraları bu tarz sera-
miğin yalnızca Mycenae kentiyle sınırlı olmadığı diğer Ege yer-
leşimlerinde (Kıta Yunanistan’daki) de ele geçtiği gözlemlen-
miştir. GH IIIB evresinin sonunda gerçekleşen Miken sarayları-
nın yıkımı ile bağlantılı olduğu öne sürülen El yapımı perdah-
lı seramikler, Kıta Yunanistan’da GH IIIB Orta ve Geç evrede
ele geçmekle birlikte en yoğun olarak GH IIIC’de görülmekte-
dir.⁶⁹⁵ Bölgeye yabancı bu tip seramik geleneğinin Menelaion,
Tiryns, Lefkandi, Korakou ve Aigeira kentlerinde ele geçtiği
görülmektedir. Troya’da ise VIIa’nın yıkımının ardından bölge-
ye kuzeyden gelen halkların gelişi ile el yapımı perdahlı sera-
miğin tanındığı belirtilmektedir. Troya VIIb1’e yerleşen halklar,
karakteristik özellikleri parmak baskı bezemeli olan el yapımı
seramikler kullanmışlardır. Troya VIIb2 ile ise “Knobbed Ware”
ya da “Buckelkeramik” olarak tanımlanan seramiklerde artış
gözlemlenmektedir. Blegen tarafından önceleri, seramik sınıfı-

693 Stager, 1995, ss. 334-335.

694 T. Dothan, “The “Sea Peoples” and the Philistines of Ancient Palestine”,
Civilizations of the Ancient Near East, vol. II, 1995, s. 1278.

695 Pilides-Boileau, 2011, s. 113-114.

landırması yönünden bu durum bir farklılık olarak nitelendirilirken, günümüzde VIIb1 ve 2 arasında böyle kesin bir ayrımın yapılamayacağı vurgulanmaktadır. Troya VIIb1 tabakasındaki parmak baskı kordon bezemeli kapların VIIb2’de de en genel kap tipleri arasında bulunması, bu bağı kanıtlamaktadır.⁶⁹⁶ Rutter, Güney doğu Romanya kökenli olan ve Korakou’da ele geçen I. grup seramiği Troya VIIb ile yakın bağlantılı kabul ederken, II. grubu ise Troya VIIb2’deki “Knobbed Ware” ve Bulgaristan bölgesinde ele geçen seramik ile yakın bağlantılı kabul etmektedir.⁶⁹⁷ Balkan kökenli halkların Troya’dan daha güneye doğru hareket ettiklerinin bir diğer kanıtını ise Bademgediği Tepe vermektedir. Bu yerleşmede önemli miktarda el yapımı perdahlı seramiğin ele geçtiği bildirilmektedir. Troya VIIb1 katında karşılaşılan bu tip seramikler Bademgediği Tepe’de GH IIIC evresine tarihlenmektedir.⁶⁹⁸ (*Resim: 64*) Seramikleri kullanan balkan kökenli halkların bölgeye gelerek yerleştikleri ya da kısa süreli konaklamanın ardından güneye doğru hareket etmiş oldukları olası gözükmektedir. Anadolu’da bugün için el yapımı perdahlı seramiğin ele geçtiği en güneydeki yerleşim Hydas-Bozburun’dur. Geç Tunç Çağı’nın sonunda ilk olarak iskana uğrayan yerleşme, Deniz Kavmleri ile ilişkilendirilmektedir.⁶⁹⁹ El yapımı perdahlı seramikler, Anadolu’nun dışında daha güneyde ise Kıbrıs adasında ele geçmektedir. Kition, Hala Sultan Tekke, Enkomi ve Maa-Palaeokastro, Pyla-Kokkinokremos yerleşmelerinde M.Ö. 12. yüzyılın ilk yarısında gözlemlenen bu tipteki seramikler yeni gelen halkların Kıbrıs’a gelişimi olarak tanımlanmaktadırlar.⁷⁰⁰ Kenan bölgesine baktığımızda

696 Pilides-Boileau, 2011, s. 115.

697 Rutter, 1975, s. 30.

698 Meriç, 2003, s. 89, fig. 10.

699 Benter, 2011, ss. 659 – 672, Res. 32.

700 Karageorghis, 2002, s. 75, fig. 142; 79, fig. 154; Pilides-Boileau, 2011, ss. 113-123; Rahmstorf, 2011, s. 330, fig. 6.

Resim: 64
Bademgediği
Tepe'den
el yapımı
perdahlı
seramik

ise El yapımı perdahlı seramiğin Tell Kazel, Tell Arqa, Tell Afis, Ras Ibn Hani, Beyrut ve Tel Qasile yerleşmelerinde ele geçtiği görülmektedir. Özellikle Tell Kazel'de ele geçen seramik üzerinde yapılan araştırmalar, yerel üretim olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.⁷⁰¹ Ele geçen seramik formları incelendiğinde ise yakın paralelleri ile Kıta Yunanistan, Ege ve Kıbrıs'ta karşılaştıldığı bildirilmektedir.⁷⁰² Tell Kazel'de bulunan bu seramik bölgeye gelen Deniz Kavimleri'nin kanıtı olarak yorumlanmaktadır.⁷⁰³ El yapımı perdahlı seramiğin özellikle GH IIIC erken evrede Doğu Akdeniz boyunca, GH IIIC seramiğine paralel olarak yayılım göstermesi ve birçok yerleşmede birbirine yakın tarihler içerisinde ele geçmesi, seramiği kullanan halkların da bir biçimde göç hareketi içerisinde bulunduklarını göstermektedir. GH IIIC seramiğinin ele geçtiği göç rotası üzerinde benzer bir biçimde ele geçen söz konusu seramik bu açıdan Deniz Kavimleri içerisinde göreceli olarak daha az sayıda Balkan kökenli bir halk grubunu işaret etmesi kuvvetli bir olasılıktır.

701 Badre *et al*, 2005, s. 35; Lehmann, 2007, s. 509.

702 Yasur-Landau, 2010, s. 166.

703 Badre, 2006, s. 87; Yasur-Landau, 2010, s. 168.

DENİZ KAVİMLERİ GÖÇÜ SONRASI YAKINDOĞU'DAKİ DURUM VE YIKIM İZLERİ

7.1. ANADOLU

Medinet Habu'daki III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtında, Hatti ülkesi, deniz kavimleri saldırıları sonucu düşen ülkelerden biri olarak belirtilmektedir. Deniz kavimleri göçünü izleyen kaos yılları içerisinde, M.Ö. 13. yüzyıl içerisinde Yakındoğu'nun denge unsuru olan güçlerinden Mısır saldırılar sonucu zayıflamış ve gerileme dönemine girmiştir. Hitit devleti ise hızlı bir çöküşün içerisinde girmiş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Bununla birlikte Anadolu'daki birçok kent merkezi, tahribata uğramıştır. Deniz Kavimleri göç hareketi ile yakın bağlantısı görülen GH IIIC' seramiğinin yıkıma uğrayan kentlerdeki yeni yerleşimlerde ortaya çıkması da yıkım ile GH IIIC seramiğini kullanan halklar arasındaki ilişkiyi kanıtlamaktadır. Batı Anadolu'da bu dönemde yaşananları tam olarak bilemesek de Hitit devletinin son yıllarına kadar bölgede Hitit'e karşı yükselen bir refleks olduğu bilinmektedir. Sasga-muva ile IV. Tuthaliya arasındaki anlaşma metninde son olarak adı geçen Ahhiyava'nın da bu dönemden sonra dağılma sürecine girdiği ve halkının göçlere katıldığı düşünülmektedir.

Anadolu'da GH IIIC evresine denk gelen tabakalarda, yıkım ve yangın izleri görülmektedir. Bittel'in Anadolu'daki G.T.Ç. merkezleri üzerindeki araştırması, yaklaşık M.Ö. 1200 yılında, Anadolu'da, farklı kentlerdeki yıkımı gözler önüne sermektedir. Araştırmalar ışığında, Hattuşa kentinin M.Ö. 12. yüzyılın başlarında, yağmalanıp, yakıldığı ortaya çıkmaktadır.⁷⁰⁴ Alacahö-

704 Barnett, 1975, s. 370 Boğazköy'deki büyük kalenin krali sarayının duvarlarının yıkıldığı gözlemlenmiştir.

yük'te de aynı döneme ait kül tabakası ele geçerken, Hattuşa'nın güney doğusundaki Hitit kenti olan Alişar'ın da yangınla tahribata uğradığı anlaşılmaktadır.⁷⁰⁵ Anadolu'daki bir başka Tunç çağı merkezi olan Maşathöyük'te de saray yapısının ve son Hitit katındaki evlerin yandığı anlaşılmaktadır. Kazılarda evlerin oda tabanlarında çanak çömlekler bulunması insanların eşyalarını bırakarak evleri terk ettiğini göstermektedir.⁷⁰⁶ Kazıcısı, yıkımı şu şekilde tanımlamaktadır; *"M.Ö. 1200 yıllarında yanan evin sahipleri, tencerelerini, o esnada yanmakta olan ocağın üzerinde bırakıp kaçmışlardır."*⁷⁰⁷ Kuşaklı'da da yine benzer yangına ait kanıtlar ele geçmiştir.⁷⁰⁸

Sakarya nehri ile Kızılırmak nehri arasındaki bölgede üç site kazılmış ancak sadece birinde, kargaşa yıllarına ait yıkım izleri görülmektedir. Gordion ve Polatlı'da yıkım izleri bulunmamakla birlikte Karaoğlan yerleşmesinde şiddete dair izler olarak, insan iskeletleri bulunmuştur.⁷⁰⁹ Batı Anadolu'da dönemin önemli bir merkezi olan Miletos/Millavanda şehrinin ise Stubbings'e göre önceleri GH IIIB evresinde, tahribata uğradığı fakat kentin yeniden inşa edilerek, savunma duvarlarının kuvvetlendirildiği belirtilmektedir.⁷¹⁰ Fakat, Kentte üçüncü yapı evresinin GH IIIC' de güçlü bir yıkıma uğradığı anlaşılmaktadır.⁷¹¹ Bununla birlikte kentin savunma duvarı ve yerleşim yerleri de tahrip olmuştur. Kent terkedilmiş ve protogeometrik dönemin

705 Drews, 1993, s. 8.

706 T.Özgüç, Maşathöyük II. Boğazköy'ün kuzeydoğusunda bir Hitit merkezi, T.T.K., Ankara, 1982, s. 28.

707 T. Özgüç, 1982, s. 5.

708 Hawkins, 2009, s. 164.

709 Bittel, 1983, s. 31.

710 F. Stubbings, "The Recession of Mycenaean Civilization", CAH II/2, 1975, s. 340.

711 Yasur-Landau, 2010, s. 64.

başında tekrar yerleşilmiştir.⁷¹² Mountjoy, Miletos'ta yıkım ka-
tında ele geçen seramikleri, Ugarit ve aynı dönemde yıkıma
uğrayan kentlerde ele geçen seramik buluntularının karşılaştı-
rılma metoduyla Miletos'taki yıkımın GH IIIB geçiş ya da GH
IIIC erken evrede gerçekleşmiş olabileceğini belirtmektedir.⁷¹³
Yine M.Ö. 14 yüzyılın ilk yarısında en parlak dönemini yaşı-
yan ve Ephesos-Apasas ile eşitliği öne sürülen Ayasuluk yerleş-
mesinin de kazıcısı tarafından M.Ö. 1200'lerde Deniz Kavimle-
ri tarafından yıkıldığı belirtilmektedir.⁷¹⁴ Alasehir-Gavurte-
pe'deki Philadelphia yerleşmesinde de İkinci binyıl yerleşme-
sinin yaklaşık M.Ö. 1200'de terk edilmiş olduğu bildirilmekte-
dir.⁷¹⁵ Beyce Sultan'da ise II. Katta yıkım izleri gözükmekte-
dir.⁷¹⁶

Batı Anadolu'da Aydın ili sınırları içerisindeki Çine Tepecik
yerleşmesinde de Geç Tunç Çağı'nın son evrelerini temsil eden
ve GH IIIC seramik parçalarının ele geçtiği katın yangın geçir-
diği anlaşılmaktadır.⁷¹⁷ Batı Anadolu'daki bir diğer önemli
merkez olan Troya kenti de VIh ve VIIa katlarında, yıkıma uğ-
rayan kentler arasında bulunmaktadır. İzler neredeyse sitadelin
tümünün yangınla tahrip olduğunu göstermektedir. Büyük
yangın izleri ve insan kemikleri kalıntıları, saldırı sonucunda,
kentin düştüğünü göstermektedir.⁷¹⁸ Fakat Troya VIIa'nın tah-

712 Desborough, 1964, ss. 162-163; Drews, 1993, s.10; C.Mee, "Aegean tra-
de and settlement in Anatolia in the second millenium B.C.", AS 28,
1978, s. 136.

713 P. A. Mountjoy, "Miletos: A Note", The Annual of the British School at
Athens, Vol. 99, 2004, ss. 189-200; Mountjoy, 2006, s. 112-113.

714 Büyükkolancı, 2008, s. 54.

715 Mellink, 1988, s. 115.

716 Hawkins, 2009, s. 164.

717 Günel, 2008, s. 135.

718 Robbins, 2001, s. 99.

ribatının tarihlenmesi konusunda bazı tartışmalar bulunmaktadır.⁷¹⁹ Son yıllarda ise VIIa katı GH IIIB / IIIC Geçiş dönemi-ne, VIIb1 ise GH IIIC erken evresine (M.Ö. 1190-1130) tarihlenmektedir. Yıkımın ardından, VIIb'de kente yeniden yerleşilmiş ve duvarlar yeniden inşa edilmiştir. Fakat ne inşa anlayışında ne de Kentin planlamasında yeni eklenen bir unsur görülmemektedir. Küçük çapta değişikliklere rağmen plancılık önceki evredeki gibidir. Bununla birlikte VIIa'daki yapıların yeniden kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde olasılıkla göçlerden dolayı kent nüfusunun arttığına dair izler bulunmaktadır.⁷²⁰ Troya VIIb2 evresinde ise kentte önemli değişikliklerin olduğu gözlemlenir. En dikkate değer özellik mimarideki değişimdir. Kent hala sitadel ve aşağı şehirden ibaret olmakla birlikte ilk göze çarpan, doğu kapısının kapatılıp yerine giriş olarak güney kapısının kullanılmasıdır. Sitadel içindeyse yeni yapı tipleri görülür. Öncekilerden farklı olarak sitadelin doğusunda çok odalı yapılar inşa edilmiştir. Yeni inşa edilen binalarda görülen farklı bir unsur bu dönem için orthostattır. Neredeyse her evin duvarında kullanılmaktadır. Yine aşağı şehirde sitadel sur duvarının önüne ev olarak adlandırılan farklı boyut-taki odalardan oluşmuş yapıların inşa edildiği görülür. Güneybatı'da ise kapı bağlantısı olmayan girişi üstten olan odalardan oluşan bir yapı bulunmaktadır. Bodrum olarak nitelenen bu yapıların depo amaçlı kullanıldığı düşünülür. Troya VII b2 katı da şiddetli bir yıkım ile sona ermektedir.⁷²¹

Anadolu'nun güneyinde ise, Mersin ve Tarsus'ta yıkım izleri ele geçmektedir.⁷²² Tarsus'ta Geç Tunç Ila yapılarının yıkımından

719 Blegen Troya VIIa'yı M.Ö. 1240'a tarihlerken, Korfmann, tarihi M.Ö. 1180'e çeker (Drews, 1993, s. 10), Akurgal ise, kentin tahribatını yaklaşık M.Ö. 1200'e vermektedir. (Akurgal, 1997, ss. 190-191).

720 Becks, 2001, s. 42-43.

721 Becks, 2001, s. 47-48.

722 Drews, 1993, s. 10.

sonra gelen IIb tabakasında kamu binalarının yıkımının ardından 875 parça GH IIIC seramiği ele geçmiştir.⁷²³ Kilisetepe’de ise IIc’deki “Stele and East building”in geçirdiği büyük bir yangından sonra gelen IId’de tipik GH IIIC kapları açığa çıkmıştır.⁷²⁴ Kilise Tepe’de ele geçen bu seramiklerin tipik Erken GH IIIC olarak nitelendirilen linear h bezemeye sahip olduğu görülür.⁷²⁵ Yine Mersin’de Soli⁷²⁶ ve Yümüktepe’de⁷²⁷ yıkıma dair izlerle karşılaşmıştır. Ve Soli’ de de yıkım katında GH IIIC seramiği açığa çıkartılmıştır. Önceden de belirttiğimiz gibi Tunç Çağ’ın sonuna tarihlenen yıkım katlarından sonra gelen yeni yerleşilen katlarda GH IIIC seramiği ele geçmektedir. Bu açıdan Kilikya bölgesi duruma iyi bir örnektir. Bugünkü Antakya ilinin içerisinde bulunan Kinet Höyük’te yapılan araştırmalarda ise 14. yapı katında kentin şiddetli bir biçimde saldırganlarca yıkıldığını kanıtlayan ok uçları ve mızrak uçları yanmış yıkıntılar içerisinde bulunmuştur. Kentin 13. yapı katının da bir yangınla yıkıldığı anlaşılmaktadır.⁷²⁸ 12. katta ise az sayıda GH IIIC seramiği ele geçmektedir.⁷²⁹

Kilikya bölgesinden Kuzeye doğru çıktığımızda eski bir Hitit yerleşmesi olan Fıraktin yerleşmesinde de yıkım katı ele geç-

723 French, 1975, s. 55-56.

724 Yapıdaki yıkım M.Ö. 1180-1150’ye tarihlenmektedir. Jackson-Postgate, 1999, s. 546.

725 R. Yağcı, “Soli (Kilikia) Miken IIIC kapları”, Patronus Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65.Geburtstag, Homer kitabevi, İstanbul 2007, s. 370; Jean, 2003, s. 85; Jackson – Postgate, 1999, s. 545.

726 Soli höyükte, F9 ve E9 plan karelerinde açığa çıkan GH IIIC derin kase parçaları ile aynı seviyede G8 plan karesinde, ağır yangın geçirmiş mekan yeni gelen istilacıların varlığını belirlemektedir. Yağcı, 2007, s. 369.

727 Yümüktepe’de 5.kat tahribata uğramıştır. Fakat GH IIIC kapları ele geçmediği için yıkım tarihi M.Ö. 1200’den önce olmalıdır. E. Jean, “The Hittites at Mersin – Yumuktepe: Old problems and new directions”, Ege Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323.

728 Gates, 2001, s. 3.

729 Gates, 2006, s. 304.

mektedir. N. Özgüç, Frig katının altındaki geç seviyenin büyük bir yangınla sona erdiğini belirtmektedir.⁷³⁰ Bu katta bulunan üzengi kulplu GH IIIC1 kabına bağlı olarak yıkımın M.Ö. 1190'dan sonra olduğu düşünülmektedir.⁷³¹ Yine Doğu Anadolu'daki Norşuntepe'de ve Güney Doğu Anadolu'daki Tillehöyük⁷³² te ve Lidarhöyük'te de benzer yıkım izlerine rastlanmaktadır.⁷³³ Doğu Anadolu'daki yıkımlarla ilgili olarak Deniz Kavimleri'nin bölgede bir etkinliğinin olup olmadığı konusunda arkeolojik bir bulguya ulaşılmamıştır. Medinet Habu Sekizinci yıl yazıtında Orta ve Doğu Anadolu'yu ilgilendirecek şekilde Hatti ve Kargamış'tan bahsedilir, Arzava içinse Batı Anadolu için genel bir terim mi yoksa bölgedeki temel bir gücü mü kast ettiği bilinmemektedir. Olasılıkla sadece ülke ve şehir dile getirilirken Mısırlılar karşı karşıya oldukları olayın vehametini anlatabilmek için bir şehri belirtmekten ziyade o bölgeyi kast etmiş olmalıdırlar. Kuşkusuz Ancak bu şekilde göçün yayılım alanı ve büyüklüğünü vurgulama şansları olabilirdi.⁷³⁴ Bu sebeple arkeolojik açıdan elimizde bir veri olmadığı için Doğu Anadolu'daki yıkım açısından bilgilerimiz ancak Mısır yazıtı ile sınırlanmaktadır. Fakat gelişen olaylar dizisi içerisinde duruma bakıldığında Deniz Kavimleri'nin Anadolu'yu tahrip edip güneye inmesi ve Troya VIIa'nın yıkılmasının ardından Balkan halklarından Muşkiler'in ve Kuzeyden inen Kaşkalar'ın bu tahribatı yarattığı daha olası gözükmektedir.

1980 yılında Avusturya Akademisi'nde, "Karanlık çağlar esnasında, Yunanistan, Ege ve Levant" adlı bir sempozyum düzenlenmiştir. Katılımcılardan Otten, Hitit'in ve Anadolu'nun G.T.Ç.

730 N.Özgüç, 1955, s. 295.

731 Bittel, 1983, s. 31.

732 1989 yılındaki kazılarda, büyük yanmış yapı üzerindeki çalışmalar sonucunda tahribat M.Ö. 1200'e tarihlenmektedir. R.Blalock, AS. 41, 1991, s. 5.

733 Drews, 1993, s. 11.

734 Bryce, 2010, s. 88.

sonundaki durumu ile ilgili olarak yazılı kaynaklar temelinde konuya değinirken, Bittel arkeolojik kanıtlar vasıtasıyla Hitit'in çöküşünü ve Anadolu'daki yıkımı irdilemiştir. Otten ve Bittel, Hitit devletinin çöküşünün sebebinin Deniz kavimlerinden ziyade, kuzeydeki Kaşka saldırıları sonucu olduğunu düşünmektedirler.⁷³⁵

Otten ve Bittel'in yıkımın Kaşkalar tarafından gerçekleştirildiği görüşünün aksine son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu yeni ihtimaller ortaya çıkmış ve yeni yorumlar bu konuda dikkate alınmaya başlamıştır. IV. Tuthaliya ve II. Şuppiluliuma dönemlerinde, Hitit devletinin son yıllarını içeren yeni keşifler Anadolu'da Tunç Çağın sonuna doğru neler olduğuna dair önemli bilgiler vermektedir. Yazılı belgeler ve arkeolojik buluntular ışığında, Hattuşa ile Tarhuntaşa krallığı arasında ilişkiler yeniden irdelenmiş ve II. Şuppiluliuma'nın Tarhuntaşa üzerine önemli bir seferde bulunduğu, Südburg yazıtı ile ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmacıya göre, güneyden ilerleyip, Tarhuntaşa'yı ele geçiren Deniz kavimleri Hitit devletinin başkenti Hattuşa'yı da yıkmış olmalıydılar.⁷³⁶

Doğu Anadolu açısından duruma bakıldığında ise Elazığ ve çevresinde Demir Çağı ile birlikte Tunç Çağı'ndan farklı olarak yeni bir mimari üslubun ve seramik tarzının ortaya çıktığı gözükmemektedir. Bu dönemde Korucutepe'de küçük bir alan dörtgen planlı köy evlerini içermektedir.⁷³⁷ Norşuntepe'nin de yine benzer biçimde bir köy yerleşimine döndüğü gözlemlenir.⁷³⁸ Fakat bölgeye yeni bir halk grubunun geldiğine dair en önemli kanıt Erken Demir Çağı seramiğidir. Yivli seramik ola-

735 Güterbock, 1983, ss. 53-55.

736 H.A. Hoffner, "The Last Days of Khattusha", CY, 1992, s. 46; Singer, 2000, s. 27.

737 Köroğlu, 2003, s. 232.

738 Köroğlu, 2003, s. 232

rak tanımlanan bu yeni grup Geç Tunç Çağı seramiğinden farklı olarak çoğunlukla el yapımı ya da yavaş çark yapımı koyu kırmızı astarlı ve perdahlıdır.⁷³⁹ Bölgede Korucu Tepe K, Norşun Tepe II, Tepecik 1c, Değirmentepe yerleşmeleri bu tip seramiğin en önemli temsilcileridir.⁷⁴⁰ Burney, bölgeye yeni gelen bu kültürü Muşkiler ile ilişkilendirmektedir.⁷⁴¹

7.2. YUNANİSTAN

Geç Tunç Çağı'nın sonunu getiren kaos yılları öncesinde Kıta Yunanistan GH IIIB döneminde saray merkezci ekonomik yapıyla refah içerisindeydi. Mycenae kentindeki aslan kapısının yapımı gösterişli tholos mezarları ve kesme taş tekniği ile yapılmış olan birçok yeni binasıyla zenginliğin kanıtıydı. Bununla birlikte Mycenae, Pylos ve Tiryns'teki büyük ve ihtişamlı saraylar ve Linear B belgeleri bu dönemin büyük refahını göstermekteydi.⁷⁴² Kıta Yunanistan ve Ege adalarında yapılan bir çok araştırma, GH IIIB sitelerindeki tahribat ve yıkımı gözler önüne sermektedir. Tahribatın en iyi gözlemlendiği yerlerden biri olan Iolkos'ta saray yapısı muhtemelen GH IIIC'nin başlarında yıkılmıştır. Bununla birlikte sarayın yıkımını takip eden dönemde ele geçen GH IIIC seramiğindeki miktar, yeniden yerleşildiğini göstermektedir. Tahribata uğrayan Miken saraylarından bir başkası Teb sarayıdır. GH IIIB sonunda yıkıma uğramıştır. GH IIIC dönemine ait oda mezarlar bulunmasına rağmen yapılar bulunamamıştır.⁷⁴³

Euboea kıyısındaki bir kent olan Lefkandi'de yıkıma uğramış kentlerden biridir. GH IIIB sonuna ait yıkımı içeren bir kanıt olmamakla birlikte, GH IIIC evresinin başlarında yeni binaların

739 Sevin, 1995, s. 94.

740 Sevin, 1995, s. 95.

741 Burney, 1980, s. 166.

742 Betancourt, 2000, s. 298.

743 Drews, 1993, ss. 21-22.

ortaya çıkması kentin GH IIIC içerisinde yıkıma uğrayıp kısa zamanda yeniden inşa edildiğini göstermektedir. Isthmus'ta M.Ö. 13. yüzyıl sonlarında inşa edildiği bilinen bir sur duvarı ele geçmiştir. Peloponnessos⁷⁴⁴lular tarafından kuzeyden gelecek bir tehlikeye karşı yapıldığı düşünülmektedir. Korinth körfezindeki, Korakou kenti de, GH IIIB döneminde kısmen boşaltılmış ve GH IIIC içerisinde tekrar iskana uğramıştır.⁷⁴⁵

Mycenae'de GH IIIB evresinde, yıkıma dair kanıtlar, sitadelin dışındaki evler içerisinde bulunmaktayken GH IIIC'nin sonunda, sitadelin her tarafında tahribat gözükmemektedir. Mylonas ilk yıkım tarihini M.Ö. 12. yüzyılın başları olarak belirlemiştir. GH IIIB'nin sonunda Tiryns sitadeli yıkıma uğramış ve yıkılan son yönetici sarayının yeni yerleşimciler tarafından onarılıp yerleşilmediği bilinmemektedir. Bununla birlikte Tiryns kentinin yeni üst sınıfının evlerini akropolis'in dışında aşağı şehre inşa ettikleri görülmektedir. Assiros kentinin de M.Ö. 1220-1170 ve M.Ö. 1170-1100 tarihleri içerisinde iki kez yangınla tahrip olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴⁶

Midea kentinin bir deprem sonucunda GH IIIB2' de yıkıldığını belirtmiş olmasına rağmen⁷⁴⁷ ilk kez GH IIIC Erken dönem seramiğini kentte ele geçtiği görülmektedir.⁷⁴⁸ Lakonia'daki en önemli GH IIIB yerleşmesi olan Menelaion'daki büyük saray yapısı, GH III B sonunda yanarak tahribata uğramıştır. Kente yıkımdan sonra, M.Ö. 8. yüzyıla kadar yerleşilmemiştir.⁷⁴⁹

744 Troya VIIb2'de ortaya çıkan Knobbed Ware'in benzerleri, GH IIIC'nin erken evresinde, Peloponnessos'taki yerleşmede ele geçmiştir. Bu sonuç ile Miken Yunanistan'ı ile Troya arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. C.B. Mee, "The Mycenaeans and Troy", The Trojan war, its history and context, fox hall and Davies, 1981, s. 66.

745 Drews, 1993, ss. 22-23.

746 Strobel, 2008, s. 195.

747 Demakopoulou, 2002, ss. 80, 91.

748 Strobel, 2008, s. 195.

749 Drews, 1993, ss. 23-24.

Messenia'da GH IIIB içerisinde yerleşimin neredeyse tamamı terk edilmiştir. Pylos'taki Nestor sarayı bu dönemde yanmıştır. Yine Teichos Dymaion'da GH IIIB sonunda yıkıma uğramış ve GH IIIC'de tekrar yerleşilmiştir. Melos'taki Phylakopi yerleşmesi GH IIIC sonundan önce terkedilmiş ve tekrar oturulmamıştır.⁷⁵⁰ Theselya bölgesinde, Yunanistan'ın kuzey batısından gelen halklar ile ilgili kanıtlar bulunmaktadır. Kuzeydoğudan, Makedonya'dan gelen mülteciler, muhtemelen kuzeyden gelen halkların akınları yüzünden güney bölgesine inmişlerdir.⁷⁵¹ Perati kentine baktığımızda ise GH IIIC dönemine tarihlenen mezarlığın kronolojik olarak üç evreye ayrıldığı görülür. Mezarlığın I. Evresi GH IIIC erken döneme tarihlenir. Yani bu tarih Miken Saraylarının yıkımından hemen sonraki dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. İlginç olan ise Mezarlıkta ilk evrede görülen Miken seramiklerinin yakın benzerlerinin Ugarit kentinde Tunç Çağın sonundaki son katta ele geçmesidir.⁷⁵² Kıta Yunanistan'da GH IIIC dönemi ile karşılaştığımız seramik tipinin bu dönem ile birlikte Doğu Akdeniz'e yayıldığı görülür. Perati'daki mezarlığın II. Evresi GH IIIC Orta döneme tarihlenir. Perati mezarlığında bu dönemde ele geçen seramiklerin paralellerinin Troya VIIb1'de ve Tarsus'un Hitit sonrası katı olan LH II b'de ele geçtiği görülür.⁷⁵³

Kıta Yunanistan' da GH IIIC evresinde görülen en belirgin özelliklerin başında savunma ihtiyacı gelmektedir. Bu dönemde surların güçlendirildiği yüksek kesimlere yerleşildiği görülmektedir. GH IIIC'nin başındaki yıkımın ardından GH III C Orta evrenin göreceli olarak daha barış içinde geçen bir dönem

750 Drews, 1993, s. 25.

751 V. Desborough, "The end of the Mycenaean civilization and the Dark Age: The Archaeological background", CAH II/2, 1975, s. 666.

752 Yakar, 2006, s. 42.

753 Iakovidis, 2001, s. 130.

olduğu söylenebilir Kıta Yunanistan için. Miken kültürünün son baharının yaşandığı bu dönem bölgesel farklılıklara rağmen GH IIIC Geç evresi içine kadar devam ederek Kıta Yunanistan'da değişikliğin ve yenileşmenin gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Yerel merkezlerdeki aristokrat-savaşçı özellikli liderlere sahip yapıların kurulduğu ve Saraya dayalı ekonomilerin yok olmasından sonra ticaretin yeni kurulan merkezler ile yürütüldüğü görülmektedir.⁷⁵⁴

7.3. KIBRIS

III.Ramses'in sekizinci yıl yazıtında Deniz kavimleri tarafından yıkılan kentler arasında sayılan Kıbrıs adası, Yunanistan'daki GH IIIC evresine denk gelen Geç Kıbrıs III öncesinde, üç önemli kenti olan Enkomi⁷⁵⁵, Sinda⁷⁵⁶ ve Kition⁷⁵⁷'da yıkım izleri gözükmektedir. Troya'da olduğu gibi iki ayrı dalgada yıkıma uğrayan şehirler ilk olarak M.Ö. 1230'da ve ikinci olarak M.Ö. 1190'da yıkıma uğradığı öne sürülmektedir.⁷⁵⁸ Aström, Kıbrıs'ın yıkımıyla ilgili bu tarihlemeler üzerinde yeni değerlendirmeler yaparak ilk tahribatın tarihini, M.Ö. 1190 ikincisini ise III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtları ekseninde, M.Ö. 1179 olarak belirlemiştir. Muhly, klasik görüşten farklı olarak G.T.Ç. sonunda, Kıbrıs'ta tek bir yıkım dalgasının olduğunu öne sürmüş ve

754 Strobel, 2008, s. 196.

755 Enkomi ilk olarak M.Ö. 1200 civarında bir yangın felaketi ile tahrip olmuştur. Karageorghis, 2002, s. 95; daha sonra ise GH IIIC'nin Orta evresinin başlarında, kitlesel bir yıkımla karşılaştı. IIIA katının sur duvarında yıkım izleri vardır. P.A. Mountjoy, "The End of the Bronze age at Enkomi, Cyprus: The problem of level IIIB", The annual of the British Schools at Athens, No: 100, 2005, s. 128.

756 M.Ö. 13. yüzyılda yanarak terk edilen kente yeniden yerleşenler Miken IIIC1 kapları kullanmışlardır. H.W. Catling, "Cyprus in the Late Bronze Age", CAH II/2, 1975, s. 212.

757 Fischer, 2001, s. 57; Mellaart, 1981, s. 66.

758 Drews, 1993, s. 12. Tarihlemeler GH IIIC'nin başlangıç tarihine dayanılarak oluşturulmuştur.

tarihlemenin de Geç Kıbrıs IIC sonu olduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁹

Kıbrıs'ın batı kıyısındaki Palaeokastro kentinde, Karageorghis tahribatı içeren önemli kanıtlar elde etmiştir. Kazılarda, kalın bir kül tabakası ve yıkıntı, şiddetli bir tahribatın oluştuğunu göstermektedir. Felaketin ardından, kent kısa sürede yeniden inşa edilmiştir ve bu yeni yerleşim katında GH IIIC:1b seramiği gözükmektedir. Kente yeniden yerleşilmesinin ardından yaklaşık bir jenerasyon sonra, kent terk edilmiştir.⁷⁶⁰ Kalavassos'ta Ayios Dhimitrios ve Maroni-Vournes yerleşmelerinde M.Ö. 13. yüzyılın başlarından itibaren bayındırlık faaliyetlerinin bir anda durduğu ve iki büyük yönetim yapısının aniden terk edildiği görülmektedir. Kalavassos'un istilacıların gelişi ile yandığı belirtilmektedir.⁷⁶¹ Geç Kıbrıs IIC'nin sonunda gerçekleşen yıkımın ardından yeni halkların gelişini temsil eden GK IIIA katında adada önemli değişikliklerin olduğu gözlemlenir.

GK IIIA evresinin erken dönem ile birlikte Kıbrıs'ta görülen en önemli değişikliklerden biri kentlerdeki savunma ihtiyacı olmuştur. Deniz Kavimleri istilası dolayısıyla topraklarından uzaklaşan halklar olasılıkla coğrafi olarak daha korunaklı yerleri kendilerine yaşam alanı olarak seçmişlerdir. Pyla-Kokkinokremos kentine baktığımızda yerleşimin deniz seviyesinden 800 metre yüksekliğindeki kayalık bir plato üzerine inşa edildiği görülür. Maa-Palaeokastro yerleşmesinde yabancı halkların denizden ve karadan ulaşmasını önleyecek bir bir biçimde kayalık bir yarım adanın üzerine inşa edilmiştir. Yarım adanın en büyük özelliği yerleşime doğal biçimde mükemmel bir savunma avantajı sağlıyor olmasıdır. Yerleşimi kuranlar bununla da yetinmeyerek kuzeyden ve güneyden olmak üzere iki ayrı savunma duvarı inşa etmişlerdir.⁷⁶²

759 Drews, 1993, s. 12.

760 Drews, 1993, s. 12.

761 Karageorghis, 2002, s. 73.

762 Karageorghis, 2002, ss. 74-78.

7.4. SURİYE

Suriye bölgesi, III.Ramses'e ait olan Medinet Habu'daki yazıtta iki kez anılmaktadır. Birinde Deniz kavimlerinin Kuzey Suriye'nin kıyı kesiminde bulunan Amurru ülkesinde konaklamaları ve saldırıya buradan devam etmeleri, ikincisi ise, yakılıp, yıkılan ülkeler ve şehirler sayılırken kuzey Suriye'deki Hitit'in merkezi olan Kargamış kentinin sayılmasıdır.⁷⁶³ Suriye'deki Hama kentinin Danimarka'lı kazıcısı Tunç Çağı'nın sonunda Hama'ya göçler sonucunda yeni bir halk grubunun geldiğini belirtmektedir. Orta Avrupa'daki kremasyon urne gömü geleneğine sahip halkların Hama'yı yerleşim olarak seçtiği ele geçen 1000'i aşkın urne gömüden anlaşılmaktadır. Ele geçen diğer buluntularda Orta Avrupa'yı işaret etmektedir. Böylece Hama bölgesiyle sınırlı da olsa Urne arazisi kültürüne ait halkların Tunç Çağı'nın sonunda bölgeye gelmiş oldukları anlaşılmaktadır.⁷⁶⁴ Kuzey Suriye'deki Tel Afis yerleşmesinde ise Geç Tunç II katı bir yangın ile sona ererken ele geçen GH IIIC:1b' e ait skyphos yardımı ile tahribat M.Ö. 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.⁷⁶⁵ Fakat Suriye'de kriz yılları olarak nitelenen M.Ö. 1225-1175 yılları arasında neler yaşandığını en detaylı olarak Ugarit kenti vermektedir.

Orta Tunç çağından beri Suriye'nin en önemli merkezi olan Ugarit şehri, M.Ö. 13. yüzyıl içerisinde Hitit egemenliğinde olan bir vasal krallıktı. Tunç çağın sonunu getiren felaket yıllarından sonra, Ugarit şehri yanarak tahribata uğramış ve tekrar yerleşilmemiştir. Ancak yeniden M.Ö. 5. yüzyılda yerleşilmiştir. Bir Ugarit tabletine göre (RS. 20.238) Ugarit'in, düşman gemileri ta-

763 K. Bartl, "Das Ende Der Spätbronzezeit und das dunkleszeitalter im westlichen vorderasien" Zwischen Euphrat und Indus. Aktuelle Forschungsprobleme in der Vorderasiatischen Archäologie, Newyork, 1995, s. 199.

764 Wachsmann, 2000, s. 130.

765 S. Mazzoni, "Syria and the Chronology of the Iron Age", en: Revista sobre Oriente Proximo y Egipto en la antigüedad 3, 2000, s. 122.

rafından ateşe verildiği bilgisini içermektedir. İstiladan önce fırına koyulmuş ve orada bulunmuş bir tablette ise (RS. 19.11) tüm krallığın düşman kuvvetleri tarafından istila edilip, yakılıp, yıkıldığı belirtilir.⁷⁶⁶ Yıkım tarihi olarak Urtenü evi'nden gelen yazılı belgeler yardımcı olmaktadır. Kentin Ugarit belgeleri sayesinde yıkımı M.Ö. 1185-1180'e tarihlendirilmektedir.⁷⁶⁷

Ugarit kentiyle benzer bir kaderi paylaşmış olduğu düşünülen Tell Tweini yerleşmesinde de yıkım katında şiddetli bir yangının izleri görülmektedir. Yıkım katında ok uçları ele geçmektedir. Muhtemelen yapılan savaş kentin sonunu getirmiştir.⁷⁶⁸

Ugarit kraliyet ailesinin ikinci ikamet yeri olan Ras İbn Hani kentinin ise Bölgede yaşanan büyük yıkımdan önce terk edildiği bilinmektedir. Ras Bassit'in de aynı şekilde boşaldığı bilinir.⁷⁶⁹ Bu iki kente yıkımdan sonra gelip yerleşen halkların ise GH IIIC seramiği kullandıkları gözükmemektedir. Deniz Kavimlerinin bölgeye gelişi olarak tanımlanan bu seramik ile yeni yerleşimi kuran halkın, deniz kavimleri olduğu düşünülmektedir.⁷⁷⁰ Hatta Ras İbn Hani'de Demir çağı yerleşmesinde yerel üretim GH IIIC'nin devam ettiği ve ele geçen seramiklerin %50'sinden fazlasını kapsadığı görülmektedir.⁷⁷¹ Bir başka yağmalanan kıyı şehri olan Tel Sukas'ta da tahribat tabakası ele geçmiştir. Hamath şehri de yeni gelenler tarafından ele geçirilip yerleşilmiştir. Hamath'da Kargamış, Tel Sukas ve Tel Açına'da olduğu gibi kremasyon gömü adetinin ortaya çıkmasının

766 Astour, 1965, ss. 257-258.

767 Caubet, 2000, s. 36.

768 K. Vansteenhuyse, The Bronze to Iron Age Transition at Tell Tweini (Syria), in: F. Venturi & S. Cecchini (eds), The Transition into the Syrian Iron Age, Proceedings of a conference held at Bologna, nov. 2007, s. 41.

769 Caubet, 1992, s. 124; Yakar, 2006, s. 39.

770 Bartl, 1995, s.199.

771 Singer, 1999, s. 732; Yasur-Landau, 2010, s. 166.

dan yeni gelenler sorumlu tutulur, geleneğin buraya Deniz Kavimleri tarafından getirildiği düşünülür.⁷⁷²

Yakıp yıkılan kentler arasında adı geçen Kargamış'la ilgili yapılan kazılarda herhangi bir tahribata rastlanmamıştır. Bununla birlikte Hitit devletinin yıkılmasından sonra da Kargamış kralının, Hatti'nin büyük kralı ünvanını kullandığı bilinmektedir.⁷⁷³ Yazıtlardan bilinen demir çağındaki Kargamış kral listesi Güney Doğu Anadolu'daki Lidarhöyük'te bulunan damgalı bulle ile tamamlanabilmektedir. Bu bulleye dayanarak Kargamış'ta M.Ö. 12 yüzyıldan itibaren aralıksız bir yerleşimin olduğu söylenebilir.⁷⁷⁴ Bununla birlikte, Emar şehrinin yanarak tahribata uğradığı bilinmektedir. Caubet'e göre, kentin yıkılışı, Babil kralı Melik-Şipak'ın ikinci yılında M.Ö. 1185'te gerçekleşmiştir.⁷⁷⁵

7.5. KENAN BÖLGESİ

Kenan bölgesi batıda Akdeniz, doğuda Kinnereth gölü, Ürdün nehri ve Lut gölü ile sınırlanmaktadır. Kuzeyde sınır Tir kentiyken güneyde Gaza kentini de içine alan bölge güney sınırını oluşturmaktadır.⁷⁷⁶ M.Ö. 1200'lerde yaşanan Deniz kavimleri göçünün sonuçları açısından en çok bilgi akışının sağlandığı yer Kenan bölgesi olmuştur. Harris papirüsüne göre III. Ramses, Deniz kavimlerini yendikten sonra sağ kalanları esir almış ve kalelere yerleştirmiştir. Daha sonra Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan bu halkların, yerleştirildikleri kalelerin yaygın görüşe göre, Kenan bölgesi olduğu düşünülmektedir.⁷⁷⁷

772 Barnett, 1975, s. 370.

773 J.D. Hawkins, Kuzi-Tesub and the Great Kings of Karkamis, AS 38, 1988, ss. 99-108.

774 Bartl, 1995, ss.199-200.

775 Drews, 1993, s. 15.

776 Robbins, 2001, s. 245.

777 Stager, 1995, s. 340.

M.Ö. 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Wen Amon raporuna göre, de Deniz Kavimleri'nin, Mısır'la yapılan savaştan sonra Kenan bölgesine yerleştikleri görülür. Filistin halkı güneye, Tjekker, Sharon vadisi ve Karmel kıyıları boyunca, Sherden'ler ise Akko vadisi içerisinde yerleşmişlerdir.⁷⁷⁸

Filistinliler'in, bölgede kıyı şehirleri kurdukları arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Filistin halkı bölgeye yerleştikten sonra, kendi kültürlerini yaymaları sonucu Kenan bölgesinde önemli değişiklikler gözlemlenmiştir.⁷⁷⁹ III.Ramses'in ölümünden sonra, Filistinliler'in, deniz ve kara ticaretinde yoğunlaştıkları bilinmektedir. Bir yüzyıl sonra, Filistinliler bölgeyi tamamen ele geçirmişlerdir. M.Ö. 13-11. yüzyıl içerisinde bölgede tunç üretiminin yapıldığı ve kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır.⁷⁸⁰

Deir' Alla' daki yerleşim M.Ö. 1190'dan sonra yıkılmıştır. Birkaç yıl sonrada Lachish kentinin tahrip edildiği düşünülmektedir. Lachish'te tabaka VI' da, GH IIIB seramiği yıkım katının hemen altında bulunmuştur. Fakat Lachish'te tabaka VI katının III. Ramses'in saltanat dönemine kadar bitmediği görülmektedir. M.Ö. 1180 sonlarında hala GH IIIB üretimi görülmektedir⁷⁸¹. Tabaka XIV' te yıkılan Ashdod kenti tabaka XIII B' de yeniden inşa edilmiştir. Bu yapı katı Deniz Kavimleri'nin erken dalgası olarak nitelenmektedir. Bu katta bolca Miken IIIC:1b üretildiği gözükmemektedir. Ekron'a gelen ilk Deniz Kavimleri grubu da tabaka VII' de yeni bir şehir kurmuşlardır.⁷⁸² Kentin karakterinin ve

778 Gilboa, 2005, s. 47.

779 Bartl, 1995, s. 197.

780 J.N. Tubb, "The Role of the Sea peoples in the Bronze Industry of Palestine / Transjordan in the late bronze – early Iron Age Transition." Bronze working centers of western asia c.1000-539 B.C. Edited by John Curtis, London, 1988, s. 254.

781 Drews, 1993, ss. 15-16.

782 Dothan, 2000, s. 147.

büyükülüğünün dramatik bir biçimde değiştiği gözlenir. Ekron'da da aynı katta bolca Miken IIIC:1b ele geçmektedir. Ekron'un kuzeyindeki Gezer kenti Geç Tunç Çağı'nın sonunda ya Filistinliler ya da Merneptah tarafından yangınla sona erdirilmiştir. Filistin bikrom çömleği XIII – XI' de görülmektedir. Ashkelon kenti de Geç Tunç Çağı'nda tahribata uğrayan bir diğer yerleşmedir.⁷⁸³

Kenan bölgesinde birçok yerleşmede, başta Hazar, Megiddo, Gezer, Beth Shan ve Bethel olmak üzere yıkım izleri görülmesine rağmen, yıkım zamanı açısından farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmalar, Megiddo, Beth Shan, Ta'anach ve Lachish'teki yıkımın M.Ö. 12. yüzyılın ortalarında olduğunu göstermektedir. Bu döneme kadar Kenan bölgesi Mısır egemenliğinde olmalıdır. G.T.Ç. sonundaki yıkım izleri ise kıyı bölgesinde yer alan Ashdod ve iç kısımlara doğru yer alan Tell Beit Mirsim ve Aphek'te karşımıza çıkar. Bazı yerleşim yerleri yıkımdan sonra uzun süre yerleşilmezken diğerleri ise Filistinliler tarafından gerçekleştirildiği düşünülen yerleşimlere sahip olmuştur.⁷⁸⁴ Tell Keisan' da da kazıcısının bildirdiğine göre yıkım tabakası aşağı yukarı M.Ö. 1200'e tarihlenmektedir. Tabaka XIII'te kent yeniden iskana uğramıştır.⁷⁸⁵

7.6. MISIR

Deniz Kavimleri göçleri sonucunda, Mısır'daki durumun belirliliği yazıtlarla sağlanmaktadır. III. Ramses'in Onbirinci yılındaki savaş sonucunda Firavun, Deniz Kavimlerini, büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Harris papirüsüne göre, Ramses istilacıları yendikten sonra boyun eğen düşman kuvvetlerini, Mısır kalelerine yerleştirmiştir.⁷⁸⁶ Singer, Mısırlılar'ın Deniz Kavimlerini

783 Stager, 1995, s. 342.

784 Bartl, 1995, s. 197.

785 Stern, 2000, s. 205.

786 Bartl, 1995, s. 196.

kalelere yerleştirmesinin sebebi olarak üst düzey savaşçılar olan Deniz Kavimleri halklarının kuzeyden gelecek yeni saldırıları önleyebilmeleri için hem karadan gelecek tehditlere hem de denizden gelecek yeni istila hareketlerine karşı Mısır'a ulaşmalarına engel olmak amaçlı kullanılmış olabileceklerini belirtmektedir. Bu görüşüne örnek olarak da Mısır'ın önceden de aynı yöntemi Libyalı halkların Batı deltasına girdikten sonra kullandığını ve esir aldığı savaşçıları paralı asker yaparak delta bölgesine yerleştirmesini göstermektedir.⁷⁸⁷

Harris Papirüsü, savaştan sonra III.Ramses'in Onbirinci yılı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Papirüste III.Ramses'in Deniz Kavimleri'yle yapılan savaşın ardından Tüm Mısır ülkesini ağaçlarla donattığını, insanların diktirdiği ağaçların gölgesinde oturmasına izin verdiğini, Mısırlı kadınların yabancılar tarafından rahatsız edilmeden özgürce istedikleri yere gidebildiklerini belirtmektedir. Ramses, artık Nubia'dan ya da Filistin bölgesinden gelecek bir düşman tehditinin kalmadığını, tüm silahların silah depolarına kaldırıldığını söylemektedir.⁷⁸⁸

Kenan bölgesinden elde edilen arkeolojik veriler vasıtasıyla Deniz Kavimleri'nin M.Ö. 1176'daki savaştan sonra önemli bir kısmının esir alınarak çalıştırıldığı ve bir kısmının da Mısır ordusunda görev alıp Mısır toplumuna entegre oldukları gözük-mektedir. Bu dönemden sonra bir daha Deniz Kavimleri istilasını olmamış ve bir bakıma istilacı halklar Mısır yönetimi altında rehabilitasyon programına dahil edilmiş gibi orduda ve toplumsal hayatta görev almaya başlamışlardır. Daha geç tarihlerde Sherden'lerin tamamıyla Mısır toplumu içerisinde yükseldikleri hatta bazı arazi belgelerinde Sherden isminin geçtiği ve böylece mülk sahibi dahi oldukları anlaşılmaktadır.⁷⁸⁹ Fakat

787 Singer, 1994, s. 291. dn. 55.

788 Faulkner, 1975, s. 244.

789 Woudhuizen, 2006, s. 112.

III. Ramses'in Onbirinci yılında (M.Ö. 1176) diğer bir Libyalı halk istilasını ile daha karşılaştığı bilinmektedir. Sekizinci yıldaki büyük göç hareketinden sonra bu küçük çaptaki saldırının çok daha kolay bir biçimde üstünden gelinmiş olması gerekmektedir. Ramses'in yazıtlarından 2175 adet Meshwesh savaşçısının katledildiği ve 1200 askerin de esir alındığı bilinmektedir.⁷⁹⁰

III. Ramses döneminde Mısır ülkesi, M.Ö. 17 yüzyılda gerçekleşen hyksos istilasından bu yana en büyük ve ciddi dış saldırı ile karşılaşmış fakat sonucunda III. Ramses ve ordusu büyük bir zafer kazanmıştır.

Güçlü bir Mısır firavunu olan III. Ramses'in ölümünden sonra tahta geçen IV. Ramses'in (M.Ö. 1155-1149) Güney Kenan bölgesindeki Beth-Shan ve diğer stratejik bölgelere hala hakim olduğu bilinmektedir. Fakat kısa bir süre sonra muhtemelen bölgeden çekilmeye başladığı tahmin edilmektedir. Bölgedeki Mısır varlığı ile ilgili son referans ise Megiddo kentindeki VI. Ramses'in (M.Ö. 1141-1133) adının yazıldığı bronz heykel tabanıdır. Daha sonraları hepsi de Ramses adını taşıyan birçok zayıf karakterli firavunun halef olduğu gözükür. Bu dönemde Mısır, Kenan'daki kontrol gücünü yitirmiş ve garnizonunu kuzeye Sinai'ye çekmiştir. IX. Ramses (M.Ö. 1126-1108) ve X. Ramses (1108-1098) dönemlerinde, Libyalı kabilelerin tekrar Teb şehrine saldırdığı bilinmektedir.⁷⁹¹ Finkelstein'in belirttiği gibi Deniz Kavimleri göçü III. Ramses'in Sekizinci yılındaki savaştan sonra biten ve etkileri silinen bir hareket değildi. Esasen göçün etkileri III. Ramses ile başlayıp VI. Ramses ile sona eren bir süreçti.⁷⁹² Çünkü Göçler yıkımdan çok Mısır ülkesinin sosyal ve demografik yapısını etkilemişti. M.Ö. 11 yüzyıl ile birlikte artık Mısır'ın Kenan bölgesinde hem politik hem de denizcilik anlamında gücünü yitirdiği ve Suriye-Kenan halkları ile ba-

790 Drews, 1993, s. 21.

791 Memiş, 1995, ss. 150-151.

zı Deniz Kavimleri halklarının özellikle Wen-Amon raporunda adı geçen Tjekker'lerin bölgenin denizcilik anlamında kontrolünü ellerine geçirdikleri anlaşılmaktadır.⁷⁹³ Hatta Wen-Amon belgesinde adı geçen ve Deniz ticaretinde aktif oldukları anlaşılan bazı kişilerin Filistinli Prensler oldukları dahi öne sürülmüştür.⁷⁹⁴

792 Finkelstein, 2000, s. 173.

793 Wachsmann, 1998, s. 40.

794 Albright, 1975, s. 513. Wen-Amon raporunda adı geçen prensler, *Warak-tir*, *Waret* ve *Makamar*'dır.

SON SÖZLER

Deniz Kavimleri göçüne sebep olan faktörlerin ve bu halkların nereden geldikleri konusunda ve göçler sonrasında Anadolu'daki durum ile ilgili uzun yıllardır birçok öneri öne sürülmüştür. Bununla birlikte Anadolu'daki Deniz Kavimleri sorununu aydınlatmak açısından Deniz Kavimleri göçünün Anadolu topraklarında başladığı ve göçlere katılan halkların kökeninin Anadolu olduğunu kanıtlayan önemli bilgiler bulunmaktadır. Gaston Maspero, bu konuda yaptığı araştırmalar sonucunda Medinet Habu ve Karnak Yazıtları'nda adı geçen Deniz Kavimleri'ne ait halkların kökeninin Batı Anadolu ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Merneptah'ın beşinci yılında Mısır'a karşı saldıran halklar arasına bulunan ve zaman zamanda Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yapan Sherden halkının anavatanını Lidya'nın başkenti Sardis olarak belirtmiştir. Yine Mısır'a karşı gerçekleştirilen iki büyük saldırıda yer almış olan Shekelesh halkının kökenini Anadolu'daki Pisidia bölgesinin kenti olan Sagalassos'a dayandırmaktadır. Sagalassos'un Lukka ülkesine yakınlığı ve Pisidia'nın bir bölümünde de Luvi unsurlarının bulunuyor olması, Sagalassos'tan çıkan halkların da göç hareketine katılmış olabileceği olarak yorumlanabilir. Mısırlıların Lukka ile kastetmiş oldukları da aslında bir bakıma direk olarak bir bölgeyi belirtmekten çok bir halk grubunun yayıldığı alanı belirtmek olmalıdır. Yine Maspero, Peleset'lerin Girit adasından Anadolu'nun güney batısındaki Karya bölgesine gelip buradan Levant bölgesine geçtiklerini öne sürmektedir. Herodotos'un I. 94' te aktardığı Trysenler'in, Lidya'dan İtalya'ya yaptıkları göç hikayesine dayanarak, Teresh halkının kökeninin Batı Anadolu olması gerektiğini belirtmiştir.

III. Amenotep'e ait olan Kom el Hetan Tapınağı'ndaki Base C3 yazıtı içerdiği dokuz adet Ege yer ismiyle Deniz Kavimleri sorununu çözmede rol oynamaktadır. Yazıtta geçen yedinci kelime olan Kunusha'nın Linear B' deki karşılığı Knossos iken sekizinci kelime Amnisha'nın karşılığı Amnissos'tur. Deniz Kavimleri isimlerinin -sh, -sha son eklerinin karşılığı olan -ossos ile biten yer isimlerinin Anadolu'da sıkça karşımıza çıkıyor olması Deniz Kavimleri'nin geldikleri yerin Anadolu olduğu tezi ni kuvvetlendirmektedir.⁷⁹⁵ Deniz Kavimleri'nin telaffuzları içerisinde bu son eklerin coğrafi bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir. Deniz Kavimleri halklarının Mısır yazıtlarında geçen isimlerinin göçlerden ayrılmadan önce yaşadıkları ana yurtlarının isimleri olduğu ve bu sebeple Mısır yazıtlarındaki isimlerin aslında Halkların ana yurtlarını simgelediği görüşü yakın zaman önce Singer tarafından öne sürülmektedir.⁷⁹⁶ M.Ö. 8. yüzyıla ait olan Adana-Çineköy'deki Fenikece-Luvice çift dilli yazıtında kral Waraka'nın kendisini Hiyava⁷⁹⁷ topraklarının kralı olarak tanımlamasının şüphesiz Ahhiyava'dan türemiş olduğunu belirten Singer, Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişte Deniz kavimleri göçleri sonucunda halkların kökenlerine ait seramik gibi unsurları getirirken en önemli unsurları olan kö-

795 Bununla birlikte yazıttaki bazı yer isimleriyle Mycenae, Teb, Messenia gibi Kıta Yunanistan Miken kentleri arasında da yakın benzerlikler bulunmaktadır. Woudhuizen, 2006, s. 77.

796 I. Singer, "Old Country" Ethnonyms in "New Countries" of the "Sea Peoples" Diaspora. In: Koehl, R. B. (ed.) Amilla: The Quest for Excellence: Studies in Honor of Günter Kopcke on the Occasion of His 75th Birthday. Philadelphia, baskıda, Yasur-Landau, 2010, ss. 162-163.

797 Günümüz araştırmacıları tarafından Mopsos ve Danuna isimlerinin bölgeye gelişi geniş bir fikir birliği ile Helenlerin Kilikya'ya varışına bağlanmaktadır. Houwink ten Cate, 1961, ss. 44-50; J. Vanschoonwinkel, "Mycenaean Expansion", Greek Colonisation an Account of Greek Colonies and other settlements Overseas, Volume One Edited by Gocha R. Tsetskhladze, leiden, Boston, 2006, s. 89.

kenlerini tanımlayan eski topraklarının ismini de bölgeye getirdiklerini belirtmektedir.⁷⁹⁸ Oettinger, Luviler'in Ahhiyava'lılar olarak tanımladığı halkın bölgeye gelmesi sebebiyle Adana bölgesinin bu adlandırmayı aldığını belirtmektedir.⁷⁹⁹ Zira Herodotos'un da Kilikya'lı Akhalar'dan söz ediyor olması ve onları Hypachaioi olarak tanımlaması bölgenin Ahhiyava halkı tarafından iskan edilmiş olduğunun bir kanıtı olarak yorumlanabilir.⁸⁰⁰ Tekoğlu ve Lemaire'de Herodotos'un sözünü ettiği Hypachaioi ile Hiyawa arasında bir bağlantı bulunduğunu önermektedirler.⁸⁰¹ Ancak önceden sözünü ettiğimiz gibi Danuna/Denyen'ların yerel Kilikya'lılar olup, bölgenin "Hiyawalılaşması" ile topraklarından ayrılmak zorunda kalan göçmenlere dönüşmüş olabilecekleri de ağır basmaktadır.

Benzer bir örnekte Halep sitadeline bulunan bir Luvi hiyeroglif yazıtında görülmektedir. M.Ö. 1100-1000'e tarihlenen yazıtta Taitas olarak isimlendirilen kişi kendisini "*kabraman ve Palastin ülkesinin kralı*" olarak tanımlamaktadır. Palastin kelimesinin Mısır yazıtlarındaki Peleset/Filistin ile açık bağlantısı göz önüne alındığında aynı Hiyawa ülkesi örneğinde olduğu gibi Deniz Kavimlerinin ilk olarak Halep bölgesine yerleşmesinin ardından daha sonra güneye doğru ilerlediğini göstermektedir. Filistin ismi de böylece Kenan bölgesi kıyılarına ulaşmaktadır.⁸⁰² Bu da Yasur-Landau'nun Mısır'a gerçekleşen Deniz Ka-

798 RS. 94.2530 ve RS. 94.2523 nolu iki Ugarit belgesi, bölgede Tunç Çağı'nın sonundan beri var olan *Hiyawalı adamlar*ın varlığını kanıtlamaktadır. Lackenbacher - Malbran-Labat, 2005, ss. 227-240; T. Bryce, The Hittite deal with the Hiyawa-Men, Pax Hethitica Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer, Edited by Yoram Cohen, Amir Gilan, and Jared L. Miller, Studien zu den Bogazköy-Texten 51, 2010, ss. 47-53.

799 Oettinger, 2008, s. 65.

800 Herodotos VII. 91.

801 Tekoğlu – Lemaire, 2000, ss. 981-983.

802 Yasur-Landau, 2010, s. 163.

vimleri göçünün bir defa da olmadığı, halkların farklı periyodlar içerisinde Filistin bölgesine yerleştikleri ve son olarak Mısır ülkesine saldırdıkları görüşünü destekler niteliktedir.⁸⁰³

Merneptah döneminde Mısır'a karşı saldırıda bulunan Lukka Halkları'nın da M.Ö. 14. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'nun güneyinden Doğu Akdeniz'e doğru saldırı faaliyetleri içerisinde bulunduğu Hitit Devletinin yanında bir Anadolu kavmi olarak Kadeş Savaşı'nda Mısır ordularına karşı savaştığı Mısır kaynaklarından bilinmektedir. Lukka'ların Hitit'in yıkılması sürecinde Anadolu'da Hitit devletine karşı sorun teşkil ettiği bilinmektedir. II. Tuthaliya zamanında Hitit kralının Batı Anadolu'ya karşı düzenlediği seferde Batı Anadolu'daki Assuva konfederasyonunun bir üyesi olarak Hitit'in karşısında yer aldığı bilinmektedir. Anadolu'lu bir halk olduğu kesin olarak söylenebilen ve Karnak yazıtında Deniz kavimleri içerisinde zikredilen Lukka halklarının üzerine II. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığının son yıllarında bir sefer yaptığı 1988'de ortaya çıkartılan Südburg Yazıtı'yla bilinmektedir. Yazıtta ayrıca Hitit kralının Viyamanda, Tamina, Masa ve İkuna ülkelerini de içine alan bir güney batı seferine çıktığı öğrenilmektedir. Yazıtta önceki bilgilerden farklı olarak II. Şuppiluliuma'nın şaşırtıcı bir şekilde Tarhuntaşa ülkesine bir sefer yapmasıdır. Bu sefer iyi analiz edildiğinde, Mısır'a III. Ramses'in hükümdarlığının sekizinci yılında gerçekleştirilen Deniz Kavimleri göçünün ilk aşamasında Anadolu'da önemli bir hareketliliğin olduğu II. Şuppiluliuma'nın Lukka yakınlarında bir yerde denizde, Deniz Kavimleri gemileriyle yaptığı savaş sonrasında Anadolu topraklarında da Deniz Kavimleriyle mücadele ettiğini göstermektedir. Ugarit belgelerinden öğrendiğimiz Lukka ülkesinde bulunan Hiyawalı adamlar yoluyla bölgenin Kilikya'da olduğu gibi hızla Ahhiyavalılaştığını ve Miken saray sonrası göçmenlerin akı-

803 Yasur-Landau, 2007, ss. 609-620.

nına uğradığını önerebiliriz. Karnak yazıtında adı geçen Ek-
vesh/Akawasha ve Lukka halklarını da bu şekilde açıklayabi-
liriz.

Hoffner'e göre Hitit kralının Tarhuntaşa'ya yaptığı seferin temel
nedeni bu ülkenin Deniz Kavimleri'nin eline geçmiş olmasıdır.
Singer'de bu görüşü destekleyerek geliştirmektedir. Ona göre,
Anadolu'nun güneyine yerleşmiş ve Tarhuntaşa'yı elinde tutan
Deniz Kavimlerinin iç bölgelere ilerleyişlerini engellemek için
Hitit kralı bu seferi gerçekleştirmiş olmalıdır. Hitit Anadolu'su-
nun ihtiyacı olan ve belki de Hititliler'i yok eden en büyük fak-
törlerden biri olan kuraklık sonucu oluşan kıtlığın bir an olsun
önüne geçebilmek ve Orta Anadolu'yu rahatlatabilmek için ge-
rekli olan, Mukiş'e sipariş edilmiş olan hububatın düşmanın
eline geçmesini önleme amacını da bir kenara koymak gerek-
mektedir. Mısır'a yapılan göçler öncesi Anadolu'nun bir bölü-
münün Deniz Kavimleri istilası altında olduğu açıkça gözük-
mektedir. Olasılıkla Hitit Devleti göçlerin başlangıcı öncesinde
de Deniz Kavimleri'nin farkındaydı ve bu konuda Hitit Kralı
bilgi toplamaya çalışıyordu. RS. 34.129 nolu Ugarit belgesinde-
ki yazışma da Hitit kralının gemilerde yaşayan halklar olarak
tanımladığı Deniz Kavimleri'nden bir halkın yani Şikil/Sheke-
lesh'lerin Ibnadusu adlı birini kaçırdıklarını ve Hitit kralı tara-
findan ona Şikil halkı hakkında sorular sormak istediğini belirt-
mektedir. Büyük ihtimalle Hitit kralının olduğu gibi Doğu Ak-
deniz dünyası da Deniz Kavimleri'nin kötü ününü duymaya
başlamıştı.

Birçok araştırmacıya göre, Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'da
ortaya çıkan karışıklıklar ve kitlesel halk hareketliliğinin sebep-
lerinin başında bölgesel kuraklıklar ve uzun süreli kıtlıklar gel-
mektedir. Ugarit vesikalarına göre birçok tablette, Anadolu'da-
ki kıtlık ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. II. Şuppiluliuma'nın
Ugarit Kralı'na gönderdiği bir mektupta (RS 18.38), hububat is-
tediği öğrenilmekte, yine başka bir mektupta (RS 20.212) Hitit

kralı, Ugarit kralından 2000 ölçek buğday ve ayrıca asker göndermesini talep etmektedir. RS 34.152 nolu tablet ise büyük bir kıtlığı açıkça göstermektedir. Anadolu'daki kıtlık ile ilgili Mısır kaynakları da önemli bilgiler vermektedir. Merneptah hükümdarlığının ikinci yılında *"Hatti ülkesini canlı tutmak için"*, Mısır'dan Ura kentine buğday gönderdiğini belirtmektedir. Yine Merneptah'ın beşinci yılını içeren Karnak yazıtında da , Mısır kralının, Hitit ülkesine hububat göndermesine rağmen, saldırıların durmadığına değinilir. Bu sözlerden, Merneptah'ın Mısır'a olan saldırılardan Hitit ülkesini yani Anadolu'yu sorumlu tuttuğu anlamı çıkartılmaktadır. Tunç Çağı'nın sonunda ortaya çıkan bu şiddetli kıtlığın zaten karışıklıklar ve isyanlarla meşgul olan Arzava ülkesini de tetiklemesi mümkünken, III. Hattuşili zamanı ile Piyamaradus'un icraatlarından hareketle bölge halkının diğer bölgelere saldırılar düzenlemesi de doğal gözükmemektedir. Tawagalawas mektubu ve Madduwatas'ın iddianamesi olarak bilinen belgelerde görülen Batı Anadolu'daki huzursuzluk hali de Deniz Kavimleri göçünün ilk habercisi olarak yorumlanabilmektedir.⁸⁰⁴

Yakındoğu'nun birçok önemli merkezinin tahribata uğradığı bu göç hareketlerinden Anadolu kentleri de etkilenmiştir. Özellikle Kızılırmak'ın doğusundaki Hitit kentlerinde ve güneydeki Kilikya bölgesinde yıkım izleri açıkça gözükmemektedir. Yıkımdan sonraki yeniden yerleşilen katlarda kullanımı görülen GH IIIC kapları arkeolojik olarak Deniz Kavimleri'nin özellikle Kilikya bölgesinde yerleştiklerini göstermektedir.⁸⁰⁵

804 Tykot, 1994, s. 63.

805 *Tarsus'ta açığa çıkan 875 parça Miken IIIC örneği önemli bir sayıdır. Bu Hititler'ce denetim altında tutulan Kizzuwatna-Lukka rotasında Deniz Kavimleri'nce yıkımdan sonra serbestleşen ticaretin bir göstergesi olabileceği gibi Tarsus'ta Miken IIIC'ye öykünen yerel üretim nedeniyle yeni gelen istilacı grubun yerleşmesinin varlığının kanıtı da sayılabilir.* Yağcı, 2006, s. 369.

M.Ö. Sekizinci yüzyılın sonuna tarihlenen, 1946 yılında Karatepe’de bulunan çift dilli bir yazıt, III. Ramses’in sekizinci yılında Mısır’a karşı saldırıda bulunan halklar arasında yer alan Denyen’lerin anavatanının Kilikya bölgesinde olduğuna dair önemli bilgiler vermektedir. Yazıtta kral Asitavatas kendisini Danuna ülkesinin kralı ve Mopsos soyundan gelen bir şahsiyet olarak nitelendirmektedir. Anadolu’daki Deniz Kavimleri sorununun çözümlenmesinde hem mitolojik hem de söz konusu yazıtta tarihsel bir kişilik olduğu anlaşılan Mopsos’un doğru bir şekilde irdelenmesi zorunludur. Mitolojik öykülerde geniş bir yer tutan Mopsos karakteri Troya savaşıdan sonra beraberindeki halklarla güneye doğru hareket etmekte Aspendos ve Phaselis gibi kentleri kurduktan sonra Kilikya bölgesine geçtiği aktarılmaktadır. Antik Çağ yazarı Eusebius, Mopsos’un Kilikya’da tahta çıktığı tarihin M.Ö. 1154 olduğunu söylemektedir.⁸⁰⁶ Mopsos’un, Kilikya’ya gelmek için Kolophon’dan çıkış zamanı da M.Ö. 1220-1170 olarak öne sürüldüğüne göre yaklaşık 50 yıllık bir süreç içerisinde büyük bir göç dalgasının Anadolu’da hareket halinde olduğuna dair kanıtların farklı kaynaklardan geldiği görülmektedir. Kilikya’da Mopsoshestia, Mallos ve Mopsokrene kentlerini kuran Mopsos, Filistin bölgesine geçip Ashkelon’u fethettiği aktarılmaktadır. Karatepe ve Çineköy yazıtlarında geçen Muksas=MPS=Mopsos eşitliği kabul edildiğinde o zaman Pamphilya için Mopsos ve diğerlerinin önderliğinde yapılmış göçleri de kabul etmek gerekecektir.⁸⁰⁷ Bunun anlamıda Hellen geleneğindeki Mopsos’un ete kemiğe bürünmesi anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Mopsos’un, Barnett’in tezine göre önderlik ettiği halklar ile birlikte Anadolu’dan Mısır’a doğru bir sefere çıkması ve Zangger’in ise Deniz kavimleri göç hareketini Troya önderliğindeki Batı Anadolu halk topluluklarının hareketine bağlaması hayal ürünü

806 Özyar, 2005, s. 2.

807 Tekoğlu, 2000, s. 56.

olarak nitelenmeden daha makul algılanabilmektedir. Zira Helen geleneğinde Mopsos'un Ashkelon'a gidişi de bir nevi tarihsel bir anlam kazanabilmektedir; çünkü GH IIIC seramiği bölgede Filistin halkı tarafından kullanılmaya başlamıştır.⁸⁰⁸ Kilikya bölgesinde GH IIIC evresinde yeni gelen halkların kanıtı olacak mimariye ulaşılamaması bununla birlikte yüksek oranda GH IIIC seramiğine ulaşılması da bir bakıma göç öykülerinin kanıtı olabilir. Zira bu bize, halkların Kilikya'yı yalnızca konaklama noktası olarak kullanmış olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte Batı Anadolu'dan gelen arkeolojik buluntular Filistin bölgesine yerleşen Deniz Kavimleri ile büyük paralellikler göstermektedir. Büyük ihtimalle kökenini Miken saraylarının yıkımının ardından Batı Anadolu'ya yerleşen göçmenler ile Anadolu'nun yerli halklarının oluşturduğu gruplar, Mısır ülkesine sefer düzenleyip sonrada Filistin kıyılarına yerleşmişlerdi. Ya da Assaf Yasur-Landau'nun görüşüne göre batı'daki göçlerin ardından önce Filistin bölgesine yerleşip kültürlerini bölgede de yansıtip daha sonra Mısır ülkesine saldıran halklar olmalıydılar. Miken sarayı sonrası göç yayılımına ışık tutan gömü geleneği olan oda mezarların Anadolu'da ve Kıbrıs'ın GK IIIA evresinde ortaya çıkışı ve Kenan bölgesinde ele geçişi de arkeolojik olarak öne sürülen bu tezleri savunur niteliktedir. Aslında kökeni aydınlatmak açısından konuya yaklaştığımızda Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu'da geçen arkeolojik kanıtlar ile beraber Deniz Kavimleri'nin tek bir kökenden çok gerçekten de Mısır yazıtlarındaki gibi çok uluslu ya da Batı Anadolu'daki Panaztepe⁸⁰⁹ ve Beşiktepe⁸¹⁰ mezar alanlarında görülen farklı

808 GH IIIC:1b ya da Filistin Monokrom'unun yanında Ashkelon'a gelen yeni halk grubunu işaret eden en önemli materyal çok sayıda ele geçen silindirik-makara ağırsaklardır. Stager, 1995, s. 346.

809 A. Erkanal, 2008b, ss. 69-90.

810 L. Girella, Ialysos Foreign Relations in The Late Bronze Age. A Funerary Perspective, 2005, s. 137.

gözü geleneklerinin bir arada bulunduğu, ortak yaşamdan kaynaklanan Miken–Anadolu etkileşimi ile ortaya çıkan melez özelliklerin Deniz Kavimleri’nin ana gövdesini oluşturduğu açıktır. Panaztepe, Larisa, Pitane ve Ege adalarından Chios ve Lesbos’u kapsayan alanın antik kaynaklarca Pelasglar tarafından yerleşilmiş ve yönetilmiş bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Panaztepe ve Pitane’de ele geçen benzer gözü geleneklerinin Ürdün vadisinde görülmesi önceden de değindiğimiz Peleset-Pelasg eşitliği ile açıklanabilir bir durum gibi gözükmektedir. Geç Tunç Çağı’nda Seha Nehri ülkesi olarak bilinen Larisa ve Panaztepe’yi içine alan bölgenin, Hitit askeri seferlerince istikrarsızlaştırılıp, Arzawa sorununu çözmek isteyen II. Murşili’ce boşaltılması ve yerel halkın Hitit merkezine taşınması gibi sebeplerden dolayı Kıta Yunanistan ve adalardan gelen Pelasglar tarafından iskan edildiği tarihsel bir bakış açısı ile makul gözükmektedir. Aksi halde Pelasglar’ın daha eski dönemlerde de Batı Anadolu’da yaşadıklarına ait kanıtların Hitit metinlerinde karşımıza çıkması gerekmektedir. Oysaki Batı Anadolu’da yaşamış böyle bir halk grubuna Hitit metinlerinde rastlanmamaktadır.⁸¹¹ Pelasgoi/Pelastoi eşitliğini dikkate alarak konuya yaklaştığımızda ise Mısırlılar’ca Peleset olarak adlandırılan ve yerleştikleri Levant kıyılarına Filistin adını veren halkların Homeros’un bahsettiği Batı Anadolu’lu Pelasglar olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak, IV. Tuthaliya döneminde Seha Nehri ülkesinde Ahhiyava destekli olarak çıkan isyanı⁸¹² da göz önüne aldığımızda, bölgede yaşam koşullarından rahatsızlıklar duyan bir halk kitlesinin olduğu açık bir gerçektir.

Mısır’ a saldıran ve Mısır yazıtlarında “*Kuzey ülkelerinden*” gelen bu halkları harekete geçiren sebebin ne olduğu tartışmalı

811 Woudhuizen, Pelasglar’ın Hitit kaynaklarında yer alamamış olmalarını, Yunanistan’dan Batı Anadolu’ya gelişlerinin ardından hemen Luvi dilini benimsemiş olabilmeleri ile açıklamaktadır. Böylece farklı bir halk grubu olarak algılanmamışlardır. Woudhuizen, 2006, s. 104.

812 KUB XXIII 13, Mountjoy, 1998, s. 48; Bryce, 2010, s. 82.

olmakla birlikte, Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'da büyük bir kıtlığın baş gösterdiği açıktır. Anadolu'lu halklar gerek kıtlığın etkisi gerekse Balkanlar'dan Anadolu'ya geçen halkların ittirilmesiyle topraklarından ayrılıp, güneye doğru kitlesel bir göç hareketine başlamış olmalıdırlar. Örneğin Panaztepe'de ele geçen bronz eserler incelendiğinde Mızrak başı, bıçak gibi metallerin M.Ö. 13. yüzyıl geç ve 12. yüzyıl erken dönemler içerisinde Kıta Yunanistan ve Avrupa'da kullanıldıkları bilinmektedir.⁸¹³ Bununla birlikte Panaztepe'de bulunan Siana tipinde bir bıçağın Anadolu ve Ege'ye özgü olmayan Orta Avrupa kökenli dekorasyon özelliklerine sahip olduğu görülmektedir.⁸¹⁴ Bu da göstermektedir ki, Tunç Çağı'nın sonu ile Gediz ovası ve çevresine Orta Avrupa ve Balkanlardan gelen halklara ait arkeolojik izler bulunmaktadır. Troya'yı yıkarak Anadolu'ya giren Balkan halklarının ise Mısır'a ulaşip ulaşmadığı tartışmalıdır. Balkan kavimlerinin gelişinin kanıtı olan Troya VII b2'deki *Buckelkeramik*'in Anadolu'da sınırlı kalıp Kilikya bölgesine ve de Kenan bölgesine ulaşamamıştır. Deniz Kavimleri göçü açısından da *Buckelkeramik*'in Troya VIIb2'de ele geçtiği tarih oldukça geçtir. Buna karşılık El yapımı perdahlı seramiğin Deniz Kavimleri göçünün yaşandığı dönem içerisinde GH IIIC yerleşmelerinde Miken seramiği ile bir arada bulunması dikkat çekicidir. Barbar seramiği olarakta nitelenen malların Kıbrıs'a ve hatta Kenan kıyılarına kadar ulaştığı görülmektedir. Bu durum, Deniz Kavimleri içerisinde göreceli olarak daha az bir grubun Balkan kökenli olduğuna kanıt teşkil edebilmektedir. Tekrar Anadolu'daki duruma baktığımızda ise Troya VIIa'yı (M.Ö.

813 Y. Ersoy, "Finds from Menemen/Panaztepe in the Manisa Museum", *BSA* 83, 1988, s. 81.

814 Ersoy, 1988, ss. 67-68; R. Jung, "Pirates of the Aegean. Italy – East Aegean – Cyprus at the End of the Second Millennium BC", in Karageorghis, V. and Kouka, O. (eds), *Cyprus and the East Aegean: Intercultural Contacts from 3000 to 500 BC. An International Archaeological Symposium held at Pythagoreion, Samos, October 17th – 18th 2008*. Nicosia, 2009, s. 73.

1180) ve sonraki VIIb 1-2' yi yıkan Balkan-Avrupa kökenli halkların gelişi sonucu göçe zorlanan yerli Troya halkının da göçlere katıldığı Doğu Akdeniz'de ele geçen Gri seramikten anlaşılmaktadır.⁸¹⁵ Troya Gri seramiği (Minyas) özellikle Kıbrıs adasındaki yerleşmelerde GH IIIC seramiği ile bir arada bulunmaktadır.⁸¹⁶ Medinet Habu Tapınağı kabartmalarında farklı ırklara mensup olarak tanımlanan Deniz Kavimleri olgusu çizgisinde adada bir arada ele geçen bu seramiklerin gerçekten de aynı dönemde adaya farklı seramik kullanan göçmenlerin geldiğini gösterir niteliktedir. Bu arkeolojik açıdan da Deniz Kavimleri'nin farklı etnik unsurlardan meydana geldiğini güçlendirir niteliktedir. Batı Anadolu'da ise eş zamanlı olarak ele geçen Bademgediği Tepe, Liman Tepe, Miletos, Kadıkalesi, Çine Tepecik dışında Kos-Seraglio da ele geçen ve ilk göçmenleri temsil ettiği belirtilen dalga bezemeye sahip GH IIIC seramiğinin Kilikya bölgesinde yoğun olarak ele geçmesiyle göçmenlerin Batı Anadolu'dan sonra ikinci adresinin Kilikya bölgesi olduğunu göstermektedir. Mersin'de V. katın yaklaşık M.Ö. 1200 yıkımının ardından IV. katta görülen kesme taş yapılmış yapının varlığı da yeni halk grubunu kanıtlar niteliktedir.⁸¹⁷ Kıbrıs'ta yerleşen halklar yerel üretim GH IIIC:1b olarak isimlendirilen seramiği üretmişlerdir. Benzer seramik Kenan bölgesi kıyılarında özellikle Filistin Pentapolis'inde de yoğun ele geçmiştir. Kenan bölgesine yerleşen halklar ile Kıbrıs'a yerleşenler arasında yakın bağlantı olduğu Kıbrıs ve Kenan bölgesinde ele geçen seramiğin tipolojik ve teknolojik açıdan değerlendirilmesi ile anlaşılmaktadır. Bu da bize Deniz kavimleri göçünde geliş güzelliğinin olmadığını aksine halkların bir ortak hareket bilinci ile yaklaştıklarını ve birbirinden haberdar olduğu izlenimini vermektedir. Zaten III. Ramses'in sekizinci yıl yazıtının da da “*Yabancı ülkeler adalarında gizli bir anlaşma yaptılar*” ve

815 Woudhuizen, 2006, s. 109.

816 Schachner, 1997, ss. 228-232.

817 Garstang, 1953, ss. 253-254.

“Bunlar tanrılarına güvenmiş ve kararlıydılar, planımız başarıya ulaşacak diyorlardı.” Ortak bir düşünce birliği içinde bir hedef amacıyla bu göç hareketinin yürütüldüğünü göstermekteydi.

Batı Anadolu'daki Miken Saray sonrası yayılımın ardından bildirildiği üzere göçler açısından en verimli bilgilerin geldiği Kilikya bölgesinde son yıllardaki kazılar sonucunda Kinet höyük yerleşmesi Miken saray sonrası göçmenleri – Deniz Kavimleri varlığı konusunda yeni bilgiler ortaya koymaktadır. 13. katın yıkılmasının ardından 12. kat içerisinde ele geçen seramikler yoluyla yerleşmede küçük çapta bir bir iskanın olduğu görülmektedir. Ele geçen zayıf seramik formlarından yerleşimde bu dönemde önemli bir sosyo-ekonomik değişimin olduğu görülmür.⁸¹⁸ Bununla birlikte ele geçen hayvan kemiklerinin değerlendirilmesi, Geç Tunç II yerleşmesinin ardından yeni katta beslenme alışkanlıklarının büyük çapta değiştiğini göstermektedir. Erken Demir Çağı'nda balıkçılığın ve balık tüketiminin önceki döneme göre azaldığı buna karşın domuz tüketiminin arttığı gözlenir.⁸¹⁹ Kasaplık tekniklerindeki değişim de bu dönemde gözden kaçmayan farklılıklar arasındadır.⁸²⁰ Faunal kalıntılar yoluyla bölgeye gelen yeni halkların pastoral ya da tarımsal bir pastoral ekonomi izledikleri anlaşılmaktadır. Farklı beslenme alışkanlıkları gösteren bu grubun kesinlikle yerli halk olmadığı ve muhtemelen kısa süreli mevsimlik bir ikamet-ten sonra bölgeden ayrıldıkları düşünülmektedir.⁸²¹

Kinet Höyük'teki söz konusu kat ile çağdaş olan Suriye'nin batısındaki Demir Çağı I yerleşmesi olan Hama'da da kentte ve kremasyon gömüler içeren mezarlıkta benzer bir geleneğin iz-

818 Gates, 2001, s. 9.

819 İkrām, 2003, ss. 285-289.

820 Gates, 2001, s. 9; İkrām, 2003, s. 291-292.

821 Gates, 2001, s. 10; Gates, “From Late Bronze to Iron Age on Syria's Northwest Frontier: Cilicia and The Amuq”, baskıda, s. 11.

leri görülmektedir.⁸²² Kinet Höyük'e kısa süreli yerleşen halkların Doğu Akdeniz boyunca ilerleyişlerinde ilk durağın Hama olabileceği sonucu çıkmaktadır. Demir Çağı I evresinde Tel Miqne (Ekron) kentinde de benzer bir beslenme değişikliğinin olduğu gözlemlenmektedir.⁸²³ Belki de Kinet höyük 12. katta yerleşmiş halkların bir sonraki durağı bu kent olmuştur.

Göçler sonrası değişimin en çarpıcı biçimde gözlemlendiği Kıbrıs adasında ise Desborough, maden, fildişi sanatı ve kesme taştan duvar örme tekniğinin Sarayların yıkılmasının ardından Kıta Yunanistan'dan ayrılan üst düzey Miken göçmenler tarafından getirildiğini vurgulamaktadır. Şüphesiz Bu dönemde Yunanistan'da Miken yönetici sınıfının tamamının öldürülmediği bir kısmının deniz aşırı bölgelere seçkin gemileriyle kaçtığını öne süren Desborough, Kıbrıs'ta krali mezarlarda geçen yüksek Miken işçiliğine sahip eserler yoluyla görüşünü desteklemektedir.⁸²⁴

Göçler sırasında Ugarit'in durumuna bakıldığında da şehrin Deniz Kavimleri'nin ilk yıktığı merkezlerin başında geldiği görülür. Hatta genel kanı Hitit devletinden daha önce Ugarit'in yıkılmış olduğudur. Kentin son yıkımının tarihlenmesi konusunda Singer⁸²⁵ M.Ö. 1190-1185'i önerirken, Yon⁸²⁶ ise M.Ö. 1195-1185'i uygun bulur. Genel kanı M.Ö. 1190'dan sonra ve M.Ö. 1184 ya da 1179'dan önce bir tarihte Ugarit kentinin istilacılar tarafından yıkılmış olduğudur.⁸²⁷

822 Gates, 2001, s. 8. Kilise Tepe'de II a-d katlarında ortaya çıkan el yapımı kırmızı boyalı seramikler ile Hama yerleşmesinde ele geçen seramiklerin de aynı geleneğe ait olduğu düşünülmektedir. Hansen – Postgate, 1999, s. 119. dn. 17.

823 B. Hesse, *Animal Use at Tel Miqne-Ekron in the Bronze Age and Iron Age*, Basor 264, 1986, ss. 17-27.

824 Desborough, 1972, ss. 23-24.

825 Singer, 1999, s. 730.

826 Yon, 1992, ss. 119-120.

827 Strobel, 2008, s. 197.

M.Ö. 1190'dan sonra yaklaşık M.Ö. 1184 veya 1179 önerilmektedir. Artık günümüzde birçok araştırmacı tarafından Ugarit kentinin Ras Shamra arşivinden edinilen bilgiler yoluyla Deniz Kavimleri'nin ana istilasından yani III. Ramses'in sekizinci yılından önce yıkıldığı kabul edilmektedir. Medinet Habu'daki yazıtta yıkılan kentler arasında geçen Kargamış'ın ise Deniz Kavimleri göçünden etkilenmeden bu dönemi atlattığı görülür. Kentte arkeolojik açıdan yıkım izine rastlanılmadığı gibi kral listesi yönünden bir süreklilik olduğu görülmektedir. Buna karşın güneyindeki Emar'ın yaklaşık olarak M.Ö. 1185'te yıkıldığı bilinmektedir. Batı Anadolu'da da durum benzerdir. Medinet Habu'da yıkılan ülkelerin içerisinde sayılan Arzava'nın aksine Mira ülkesinin, bölgedeki göçmen iskanlarına rağmen Deniz Kavimleri istilasından etkilenmeden ya da en azından ayakta kalarak bu dönemi atlattığı önerilmektedir.⁸²⁸

Son on yıllık süreç içerisinde Hitit ülkesinin kalbi olarak nitelenebilecek Boğazköy'deki kazılarda Büyükkale'de Erken Demir Çağı'na ait bir köy yerleşmesinin kalıntılarına ulaşılmıştır. Kazılarda işlenmemiş taşlardan inşa edilmiş küçük dörtgen planlı evlerin duvarlarına ulaşılırken, erken evrede büyük ölçüde el yapımı üretilmiş olan seramikler ele geçmiştir. Bunlardan bir kısmı kaba seramik olarak tanımlanan coarse ware'dir.⁸²⁹ H. Genz, Büyükkaya'da Erken Demir Çağı'nın erken evresinde Hitit geleneğinin ortadan kalktığını belirtir.⁸³⁰ Büyükkaya dışında El yapımı seramiğin Erken Demir Çağı'nda Kızılırmak'ın batısında. Kaman-Kalehöyük, Çadır Höyük'te ele geçtiği gözlemlenmiştir.⁸³¹ Ele geçen seramik yolu ile bölgeye Balkan ka-

828 Woudhuizen, 2004-2005, ss. 165-169.

829 H. Genz, "New Light on the End of the Hittite Empire and the Early Iron Age in Central Anatolia", ed. The Philistines and Other "Sea Peoples", Society for biblical Literature, Atlanta, baskıda, s. 2.

830 H.Geniz, "Büyükkaya I: Die Keramik der Eisenzeit", Boğazköy-Hattuša XXI, Mainz: Philipp von Zabern, 2004, s. 26.

831 Genz, New Light on the End., s. 4.

vimlerinin geldiğini söylemek mümkün, ancak Hitit'in yıkılışı ile ilgili bir yorum yapmak mümkün görünmemektedir. Bryce ise Hitit devletinin yıkımı sürecinde son darbenin Kaşkalar tarafından atılabilmiş olabileceğini, Deniz Kavimleri tarafından bölgenin istikrarsızlaştırılıp, nüfusun yerleşimleri boşaltmasının ardından Kaşkalar'ın bölgeyi yani Orta Anadolu'daki Hitit merkezini kontrol altına aldığını belirtmektedir. Bryce, Kaşkalar'ın daha sonra güneye doğru inerek Maraşantiya'nın güneyinden Fırat'ın doğusuna kadar olan bölgeyi ele geçirdikleri ve işte bu arada I. Tiglat Pileser'in sözünü ettiği karşılaşmanın yaşanmış olabileceğini bildirmektedir.⁸³² Bununla birlikte Asur kralı I. Tiglat Pileser (M.Ö.1112-1074) kendisinin tahta çıkışından elli yıl önce, ülkesinin sınır boylarında görünmüş olan 20.000 kişilik bir Muşki ordusu ve başlarındaki 5 krala karşı savaştığından söz etmektedir. Asur kralının sözünü ettiği tarihler Deniz Kavimleri'nin saldırılarının yaşandığı tarihe denk düşmektedir. Deniz Kavimleri içerisinde bir halk olması muhtemel olan Muşkilerin Anadoluyu istila edip yönünü güneye dönen halklardan ayrılıp Asur topraklarına doğru gitmesi olasıdır. Muşkilerin 50 yıl boyunca Alzi ve Purukuzzi'nin en bereketli topraklarını kontrol ettikleri bilinmektedir.⁸³³ Akurgal'da Assur kapısına dayanan halkları şu şekilde tanımlar. *“Assur Ülkesi'nin kuzey sınırı boylarında görünen Muşkiler, Mısırlılar'ın anlattıkları ‘Kuzey Kavimleri’nin bir bölümü olması gerekir”*⁸³⁴ Homeros tarafından İlyada destanında anlatılan Troya ülkesine yardıma giden Anadolu halklarını daha öncede sözünü ettiğimiz gibi bir halk hareketlenmesi olarak kabul ettiğimiz takdirde, ki Tunç Çağı'nın sonunda Hitit belgeleriyle Batı Anadolu'yu tarif eden durum tam da hareketlenmeye hazır halk gruplarını temsil ediyor olmalıdır. Bu bakımdan Miken halkı ve Anadolu'luların

832 Bryce, 1998, s. 354.

833 Wiseman, 1975, ss. 457-458.

834 Akurgal, 1995, s. 65.

birleşerek oluşturdıkları Deniz Kavimleri'nin bölgedeki tahribatı ve geçtikleri bölgelerdeki insanların da bu göç hareketine katıldıklarını varsayarsak, Anadolu ıssız ve boş bir alan haline gelmiş olmalıydı. Muşkiler'de Thrake'nin batısından ve Makedonya'dan M.Ö. 12. yüzyıla doğru Anadolu'ya girerek ve geçtikleri bölgeleri ele geçirerek Kaşka örneğinde olduğu gibi Asur'a ulaşmış olmalıdır.⁸³⁵ Zaten I. Tiglat Pileser'in yazıtında geçen 20.000 kişilik ordunun yanında beş ayrı kralın olması farklı halk gruplarının beş ayrı liderinin olabileceği fikrini de göz ardı etmememiz gerektiğini göstermektedir. Böylece Miken saraylarının yıkılmasının ardından Batı Anadolu'ya gelen halklar burada bir süre yerleşerek kendi kültür unsurlarını bölgeye empoze etmişler ve Pelasglar, Lukka'lar gibi yerel halklar ile birleştikten sonra dolaylı olarak Hitit ülkesinin sonunu getirmiş olmalıdırlar. Bu sırada Ugarit gibi kıyı kentleri saldırıya uğrayıp yakılıp yıkılmışlardır. Göçler sırasında Doğu Akdeniz kıyıları boyunca ilerleme aşamasındayken Deniz Kavimleri'ne ait bazı halk gruplarının ayrılarak Anadolu'nun güney doğu rotası üzerinden Assur ülkesine doğru yol aldıklarını söylemek makuldur. Diğer halk grupları ise defalarca değinildiği üzere Kıbrıs ve Kenan bölgesi kıyılarına yerleşmişler ve Mısır ülkesine kadar ulaşmışlardır. Tüm bunlara ek olarak Deniz Kavimleri göçünde Balkan ve Trakya etkinliğinin boyutlarından söz ederken şunu söylemeden de geçmemek gerekmektedir. Deniz Kavimleri'nin göçler sonrasında yerleştiği bölgelere taşıdıkları Miken ve Anadolu-Luvi özelliklerinin dışında, gemi ikonografileri yoluyla Deniz Kavimleri göçü ile ilişkilendirilebileceğimiz Orta Avrupa ve Urne arazisi kültürlerinin de Miken ve Anadolu halkları kadar baskın olmasa da daha küçük çapta göç hareketi içerisinde var oldukları ve Suriye'deki Hama bölgesine yerleştikleri arkeolojik olarak kanıtlanmaktadır.⁸³⁶

835 Bryce, 1998, s. 354.

836 Wachsmann, 2000, s. 123.

Demir Çağı Asur kaynaklarında görülen ilgi çekici bir konu da Yeni Asur döneminde Hellenler'in ülkesi için kullanılan "*denizin ortasında*" tabiridir.⁸³⁷ Asur gibi emperyalist siyaset izleyen bir devletin Hellen toprakları hakkında bilgisiz olmayacağına göre Mısırlılar'ın Deniz Kavimleri için kullandığı bu sözün Asur tarafından Hellenler için dile getirilmesi, bunun Antik Çağ'da doğu halkları tarafından batılılar için kullanılan genel bir tanım olup olmadığını akla getirmektedir.

Kenan bölgesine yerleşen halklar konusu Deniz Kavimleri'nden özellikle Sherden halkının Harris Papirüsünden başlayarak, süreç içerisinde esirlikten Mısır ordusunda paralı asker olarak görev yaptıkları daha sonraları ise kendilerine bağışlanan tarımsal araziler ile zenginleştikleri ve Mısır toplumu içerisinde saygın bir sınıf haline geldikleri görülür. Fakat bu arada Sherdenler öz benliklerini kaybederek asimile olmuşlar ve Mısırlı isimleri almaya başlamışlardır.⁸³⁸ Peleset halkının da Kenan kıyılarında oluşturdukları şehir devletleriyle bölgeye hakim oldukları ve Yerel Kenan özellikleri ile kucaklaşarak kendi öz unsurları ile yeni bir kültür yarattıkları açıktır. Yerleşmelerinin ikinci evresi olarak tanımlanan dönemde çok renkli seramiklerinde bu çok kültürlülük gözükmektedir. Aslında Filistinliler Kenan bölgesini ele geçirdiklerinde küçük bir askeri birlik olarak bölgeye gelmişler ve Kenan halklarını da hakimiyetleri altına alarak bölgeye yerleşmişlerdir. Zaten demografik yapısına da bakıldığında halkının yerel Kenan, yöneticilerin ise Filistinli elit asker grubu olduğu düşünülmektedir.⁸³⁹ Bununla birlikte, İlk olarak Mısırlılar tarafından Peleset olarak anılan halkın

837 A, Fantalkin, Identity in the Making: Greeks in the Eastern Mediterranean during the Iron Age. In: Villing, A. and Schlotzhauer, U. eds. Naukratis: Greek Diversity in Egypt . Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean, London, 2006, s. 201.

838 Gardiner, 1968, s. 119.

839 Singer, 1994, s. 301.

sonrasında bölgeye isimlerini verdikleri Filistinliler olarak adlandırılarak deniz ticaretinde de ileri gittikleri görülmektedir.

Son olarak Medinet Habu'daki kara savaşını içeren kabartmalar da Mısırlı sanatçıların anlatmaya çalıştığı üzere bu kitlesel göç olgusunun Deniz Kavimleri'nin savaşçılardan meydana gelmesinin yanında Anadolu'da görülen tarzda kağnıların üzerinde resmedilen kadın ve çocukların olduğu aileleri içeren bir halk hareketinin Tunç Çağı'nın sonunda Doğu Akdeniz'de yaşanıp Mısır ülkesine kadar uzandığıdır. Fakat bu göçte kadınların da bulunduğunu ve Kenan bölgesine ulaştıklarının en önemli arkeolojik kanıtı ele geçen ağırşaklardır. Kıta Yunanistan'da Tiryns, Pylos, Mycenae, Assiros⁸⁴⁰ gibi yerleşmelerde GH IIIC Orta ve Geç evrelerde ele geçerken Lefkandi'de GH IIIC'nin en erken evresinde görülmektedir.⁸⁴¹ Rahmstorf, yaptığı incelemelerde Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişte Doğu Akdeniz'de yaklaşık 57 yerleşim yerinde bu tipteki ağırşaklar ile karşılaştığını belirtmektedir. Ağırşakların yaklaşık M.Ö. 1250/1200-1000 arasındaki döneme ait oldukları belirtilir.⁸⁴² Miken saray sonrasında da Batı Anadolu'da Bademgediği'nde, Liman Tepe'de, Kilikya bölgesinin güneyinde Amik Ovası'nda ise Tel Tayinat'ta ve Çatal Höyük'te karşılaşılan bu dokuma gereçlerinin Kıbrıs'ta yeni gelen halklar ile birlikte Enkomi ve Kition yerleşmelerinde ele geçtiği görülür. Bununla da kalmayarak ağırşaklar Beth Shan, Ashkelon, Ekron ve Ashdod⁸⁴³ kentlerinde yeni gelenlerin olasılıkla da antik Yakındoğu'da dokuma işleri kadına ait olduğu için Ege'den gelen savaşçıların ve onların ailelerinin varlığının kanıtıdır.⁸⁴⁴

840 K. A. Wardle, "Excavations at Assiros Tomba 1988: A Preliminary Report", *Annual of the British School at Athens*, Vol. 84, 1989, levha 71a.

841 D. Evely, "The Smile Finds", In: Evely, D. (ed.), *Lefkandi IV: The Bronze Age: The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis*, Athens, 2006, ss. 296-297; Fig. 5.15-5.16; levha 98; Yasur-Landau, 2010, ss. 132-133

842 Rahmstorf, 2011, s. 320.

843 Stager, 1995, s. 346; Yasur-Landau, 2010, ss. 132-133.

844 Barako, 2003, s. 32.

RESİM LİSTESİ

- Resim: 1 Anadolu'da kurak geçen 1932 yılının Hitit coğrafyasına uyarlaması Tablosu, Robbins, 2001, s. 199, fig. 10-2b' deki haritanın yeniden çizimi.
- Resim: 2 Anadolu'da kurak geçen 1935 yılının Hitit coğrafyasına uyarlaması Tablosu, Robbins, 2001, s. 198, fig. 10-2a' daki haritanın yeniden çizimi.
- Resim: 3 Abydos kabartmalarından Sherden Savaşçıları <http://www.real-historyww.com>
- Resim: 4 Naue II. Tipi Kılıçlar
Yasur-Landau, 2010, s. 141, fig. 5.44.
- Resim: 5 II. Ramses <http://www.realhistoryww.com>
- Resim: 6 Luxor Tapınağı Kadeş Savaşı Kabartması www.salimbeti.com
- Resim: 7 Merneptah <http://www.realhistoryww.com>
- Resim: 8 Libya Konfederasyonu esirleri <http://www.realhistoryww.com>
- Resim: 9 III. Ramses <http://www.realhistoryww.com>
- Resim: 10 Teresh Savaşçısı www.salimbeti.com
- Resim: 11 Kadeş Savaşı Sherden Savaşçıları www.salimbeti.com
- Resim: 12 Güney Korsika'dan Menhirler Woudhuizen, 2006, s. 113, fig. 23a
- Resim: 13 Sardinya'dan Bronz figürinler www.antikitera.com
- Resim: 14 Yürüyen Shekelesh Savaşçısı <http://www.realhistoryww.com>
- Resim: 15 Filistinli Savaşçı www.salimbeti.com
- Resim: 16 Enkomi Çyun Kutusundaki Savaşçı figürü Yasur-Landau, 2010, s. 152, fig. 5.59.
- Resim: 17 Esir Tjekker Savaşçıları www.salimbeti.com
- Resim: 18 Anadolu Kağnısı Sandars, 1978, s. 123, fig. 78.
- Resim: 19 Satu Mare ve Velem'den kuş başlı süsleme unsurları Wachsmann, 1998, s. 178, fig. 8.26-27.
- Resim: 20 Karnak Yazıtı tr.wikipedia.org
- Resim: 21 Medinet Habu Tapınağı emp.byui.edu
- Resim: 22 Medinet Habu Tapınağı'nın 16 ayrı panelden oluşan dış duvarları Drews, 2000, s. 169, fig. 4.

- Resim: 23 Kara Savaşı Sahnesi merlin.allegHENY.edu
- Resim: 24 Deniz Savaşı Sahnesi merlin.allegHENY.edu
- Resim: 25 Harris Papirüsü 1.bp.blogspot.com/.../s1600/pg_110_f.jpg
- Resim: 26 Çineköy Fenikece Yazıt Tekoğlu-Lemaire-İpek-Tosun, 2000, s. 995, fig. 27.
- Resim: 27 Mopsos'un göç rotası ve GH IIIC yerleşmeleri arasındaki ilişki Çizim Barış Gür
- Resim: 28 Bademgediği Tepe http://www.metropoliskazilari.com/index.php?sayfa=bademgedigi_tepesi
- Resim: 29 Bademgediği Tepe'de ele geçen krater parçası Mountjoy, 2005a, fig. 96.
- Resim: 30 Makara biçimli ağırlık/ağırsaklar, a- Prof. Dr. Recep Meriç'in arşivinden, b- Harrison *et al.* 2006, res.12.
- Resim: 31 Panaztepe Platform mezar Fotoğraf: Şükrü Tül'ün arşivinden
- Resim: 32 Filistin'deki oda mezarlar ve yakın paralelleri, a- Filistin'de Tell el- Farah'tan oda mezarlar, Woudhuizen 2006, fig. 19a, b- Filistin mezarlarının Miken prototipleri ile karşılaştırması, Woudhuizen 2006, fig. 19, c- Panaztepe Mezarlığı CO Oda Mezarı, A. Erkanal, 2008, fig., d- Miletos Değirmen-tepe oda mezar planı, Niemeier, 1998, s. 36, photo. 10.
- Resim: 33 Maa-Palaeokastro ocaklı yapı, Yasur-Landau, 2010, s. 147, fig. 5.56.
- Resim: 34 Tiryns W evi ve ocak yapısı, Yasur-Landau, 2010, s. 69, fig. 3.11.
- Resim: 35 Külçe Tanrı heykeli, en.wikipedia.org/wiki/Enkomi
- Resim: 36 Fildişi oyun kutusu, www.salimbeti.com
- Resim: 37 Tell es Sa'idiyeh'ten çift pithos gömüsü, Gilmour, 2002, s. 116.
- Resim: 38 Ashdod kentinden ocak yapısı, Yasur-Landau, 2010, s. 130, fig. 5.23.
- Resim: 39 Ashdoda, Yasur-Landau, 2010, s. 305, fig. 8.6.
- Resim: 40 Deir alla'dan Tablet, faculty.gordon.edu
- Resim: 41 Dini Ritüellerde kullanıldığı sanılan Cow Scapulae, Vermeulen, 2006, s. 188, fig. 32.
- Resim: 42 Ashkelon'dan makara biçimli ağırsaklar, <http://cnes.cla.umn.edu/.../AshkelonLoomWeights.jpg>
- Resim: 43 Tiryns'ten makara biçimli ağırsaklar, Yasur-Landau, 2010, s. 132, fig. 5.28.

- Resim: 44 Kynos'ta GH IIIC seramik parçası üzerindeki gemi tasviri, www.salimbeti.com
- Resim: 45 Kynos'ta GH IIIC seramik parçası üzerindeki gemi tasviri, www.salimbeti.com
- Resim: 46 Tiryns'ten gemi tasviri, www.salimbeti.com
- Resim: 47 Skyros'tan gemi tasviri, www.salimbeti.com
- Resim: 48 Tragana'dan gemi tasviri, www.salimbeti.com
- Resim: 49 Ashkelon'dan GH IIIC:1b seramik parçası, www.salimbeti.com
- Resim: 50 Urne alanı ve Villanovan Sanatından Kuş başlı süslemeler, Wachsmann, 1998, s. 180, fig. 8. 30.
- Resim: 51 Sperlonga'dan Odysseus'un kıvrık pruvalı gemisi, www.pbasse.com/isolaverde/slides_sperlonga
- Resim: 52 Bademgediği Tepe savaşı figürleri, Yasur-Landau, 2010, s. 185, fig. 5.72.
- Resim: 53 Tiryns'ten krater parçası üzerinde kirpi başlıklı savaşçılar, Yasur-Landau, 2010, s. 85, fig. 3.25.
- Resim: 54 Tiryns'ten krater parçası üzerinde kirpi başlıklı savaşı, www.salimbeti.com
- Resim: 55 Miken savaşı vazosu, Dickinson, 2006, s. 71, fig. 3.3.
- Resim: 56 Pitane'den GH IIIC Octopus Stili üzengi kulplu kap, Özgünel, 1996, Tafel 20.
- Resim: 57 Çine Tepecik'ten üzengi kulplu Miken testisi, Günel, 2010, s. 33, fig. 9.
- Resim: 58 Bademgediği Tepe'den dalga bezemeli GH IIIC seramiği, Prof. Dr. Recep Meriç'in arşivinden
- Resim: 59 GH IIIB – IIIC geçiş evresinde Menelaion ve Sykea'dan dalga bezemeli derin çanaklar, Vitale, 2006, s. 179, fig. 2. 3-6.
- Resim: 60 Çine Tepecik'ten dalga bezemeli Miken seramik parçası, Günel, 2010, s. 36, fig. 15.
- Resim: 11 Kinet Höyük'ten GH IIIC dalga bezemeli derin çanak, Gates, 2010, s. 79, fig. 2a-b.
- Resim: 62 Kıbrıs Maa-Palaeokastro GK IIIA katı seramikleri, Deger-Jalkotzy, 1998, s. 118.
- Resim: 63 Ekron tabaka VII: GH IIIC:1b seramikleri, Dothan, 2000, s. 154, fig. 7.7.
- Resim: 65 Bademgediği Tepe'den El yapımı perdahlı seramik, www.barbarahorejz.com.at

KAYNAKÇA

- ABBASOĞLU, H. "Perge 2008", Anmed Anadolu Akdenizi, Arkeoloji Haberleri, 2009-7, ss. 61-69.
- AKDENİZ, E. Kadıkalesi Kazısı Miken Buluntuları, Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi ,IX ,2007, ss. 35-70.
- AKURGAL, E. Hatti ve Hitit Uygarlıkları, İzmir, 2005.
- AKURGAL, E. Anadolu Kültür Tarihi, Ankara, 1997.
- AKYURT, İ. M. M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, T.T.K, Ankara, 1998.
- AKŞİT, O, Likya Tarihi, İstanbul, 1967.
- ALBRIGHT, F.W. "Syria, The Philistines and Phoenicia", CAH II/2, 1975, ss. 507-536.
- ARRIANOS, İskender'in Anabasis'i, Çev. H. Örs, İstanbul, 1949.
- ASTOUR, M. C. Hellenosemitica: An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaean Greece, Leiden, Brill, 1965.
- ASTOUR, M. C. "New Evidence on the Last Days of Ugarit", American Journal of Archaeology 69 , 1965, ss. 253-258.
- ASTOUR, M. C. "Aegean Place-Names in an Egyptian Inscription" American Journal of Archaeology 70, 1966:313-317.
- BADRE, L. - BOILEAU, M. C.- JUNG, R.- MOMMSEN, H. "The Provenance of Aegean and Syrian Type Pottery Found at Tell Kazel (Syria)", *Egypt and the Levant* 15, 2005, ss. 15-47.
- BADRE, L. "Tell Kazel-Simyra: A Contribution to a Relative Chronological History in the Eastern Mediterranean during the Late Bronze Age", *BASOR* 343, 2006, ss. 65-95.
- BAHAR, H. "Tarhuntassa Araştırmaları 1994-2002", V. Uluslararası Hititoloji Kongresi (2-6 Eylül Çorum 2002) basım 2005, ss. 83-117.
- BAHAR, H. – KOÇAK, Ö. "The Transition from Bronze to Iron Age in Lycaonia and its vicinity", Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East Volume 2, Social and Cultural Transformation: The Archaeology of

Transitional Periods and Dark Ages Excavation Reports, Wiesbaden, 2008, ss. 9-20.

BARAKO, T, "One if by Sea...Two if by Land: How Did the Philistines Get to Canaan? Part One: by Sea," BAR:29:02, Mar/April, 2003.

BARNETT, R. D. "Mopsos", Journal of Hellenic Studies, 73, 1953, ss. 140-143.

BARNETT, R. D. "The Sea Peoples," in CAH II/2, Cambridge, 1975, ss. 359-378.

BARTL, K. "Das Ende der Spätbronzezeit und das dunkle Zeitalter im Westlichen Vorderasien", Zwischen Euphrat und Indus Aktuelle Forschungsprobleme in der Vorderasiatischen Archäologie, New York, 1995, 193-208.

BEAL R. Beal, "The Location of Cilician Ura", AS. XLII, 1992, ss. 65-73.

BECKMAN, G.J. Hittite Diplomatic Texts, Atlanta, 1996.

BECKS, R. Troia VII: the Transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age, Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003.

BEN-SHOMO, D. "Zoomorphic Vessels from Tel-Miqne-Ekron and the Different Styles of Philistine Pottery", IEJ 58.1, 2008, ss. 24-47.

BENTER, M. "Milas'taki Pilavtepe Miken oda mezarı", T.T.K., Belleten LXXIV, 2010, ss. 343- 354.

BENTER, M. "Hydas: Bozburun Yarımadası'nda Müstahkem bir yerleşim yeri" (12 levha ile birlikte), T.T.K, Belleten 271, 2011, ss. 659 – 672.

BETANCOURT, P.P. "The Aegean and the Origin of the Sea Peoples", in E. D. Oren (ed.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment, Philadelphia, 2000, ss. 297-303.

BITTEL, K. "Die Archäologische Situation in Kleinasien um 1200 vor Christus und während der nachfolgenden vier Jahrhunderte", Griechenland, die Ägäis und die Levante während der "Dark Ages", Symposium Zwettl, 11-14. Oktober 1980, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983, ss. 25-46.

BLAYLOCK, R. "The Field Research", AS 41, 1991, ss. 4-5.

BLEGEN C. W. -. BOULTER C. G - CASKEY J. L. - RAWSON M., "Troy

IV. Settlements VIIa, VIIb and VIII", Princeton, 1958.

- BOYSAL, Y. "Batı Anadolu'da son araştırmalar Ahhiyava Sorunu", Anadolu XV, 1971, 63-72.
- BREASTED, J.H. Ancient Records of Egypt: historical documents from the earliest times to the persian conquest. Vol.3. Chicago: The University of Chicago Pres,1906.
- BREASTED, J.H. Ancient Records of Egypt: historical documents from the earliest times to the persian conquest. Vol. 4. Chicago: The University of Chicago Pres,1906
- BREASTED, J.H, Ancient Records of Egypt, vol. 4, New York, 1962.
- BRENNER, J. "Mopsos", DNP 8, 390-391.
- BRIDGES, R. A, "The Mycenaean Tholos Tomb at Kolophon", Hesperia 43, 1974, ss. 264-266.
- BRAUDEL, F. Akdeniz Mekan ve Tarih, Metis Yayınları, 1990.
- BRYCE, T. "Some Geographical and Polical aspects of Mursilis Arzawan Campaign", AS 24, 1974, ss. 103-116.
- BRYCE, T. "The Lukka Problem-And A Possible Solution", JNES 33, 1974, ss. 395-404.
- BRYCE, T. "Lukka Revisited", JNES 51, 1992, ss. 121-130.
- BRYCE, T. The kingdom of the Hittites, 1998, Oxford.
- BRYCE, T. "Relations between Hatti and Ahhiyawa in the last decades of the Bronze Age", In G. Beckman, R. Beal and G. McMahon (Ed.), Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of His 65th Birthday, 2002.
- BRYCE, T. Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, 2003.
- BRYCE, T. "Tarih", Luviler Anadolu'nun gizemli halkı, der. H. C. Melchert, 2010, ss. 41-119.
- BRYCE, T. "The Hittite deal with the Hiyawa-Men", Pax Hethitica Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer, Edited by Yoram Cohen, Amir Gilan, and Jared L. Miller, Studien zu den Bogazköy-Texten 51, 2010, ss. 47-53.
- BURNEY, C. "Aspects of the Excavations in the Altınova, Elazığ", A.S. Vol. 30, 1980, ss. 157-167.
- BÜYÜKKOLANCI, M. "Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) "Appasas" mı?", Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve

- U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 41-55.
- CARPENTER, R. Discontinuity of Greek Civilization, Newyork, Norton, 1968.
- CASSON, L. Antik Çağ'da Denizcilik ve gemiler, Homer Kitabevi, İstanbul, 2002.
- CATLING, H. W. "Cyprus in the Late Bronze Age.", CAH II/2, Cambridge, 1975, ss. 188-216.
- CAUBET, A. "Ras Shamra-Ugarit Before the Sea Peoples", In: The Sea Peoples and their World: A Reassessment, Philadelphia, 2000.
- CERNY, J. "Egypt: From the Death of Ramesses III to the End of the Twenty-First Dynasty", in CAH II/2, 3rd ed., Cambridge 1975, ss. 606-657
- CHADWICK, J. The Mycenaean World, Cambridge UP, 1976.
- CHILDE, G. Tarihte Neler Oldu, İstanbul, 1993.
- CIFOLA, B. "The Role of the Sea Peoples at the End of the Late Bronze Age: A Reassessment of Textual and Archaeological Evidence", Oriens Antiqui Miscellanea 1, 1994, ss. 1-23.
- CLINE, E. "A Possible Hittite Embargo against the Mycenaeans", Historia 40, 1991, ss. 1-9.
- CLINE. E. – O'CONNOR, D, "The Mystery of the 'Sea Peoples'", In: *Mysterious Lands*, eds. David O'Connor & Stephen Quirke, 2003.
- COLLINS, B.J. The Hittites and their world, 2007.
- ÇAPAR, Ö. "Ahhiyava Sorunu", A.Ü.D.T.C Dergisi XIV, 1983, ss. 387-413.
- ÇAPAR, Ö. "Ege Göçleri ve Sonrası Batı Anadolu", Anadolu Demir Çağları I, İzmir, ss. 13-34.
- ÇINARDALI-KARAASLAN, N. " Panaztepe Liman Kentte Yapılan Son Çalışmalar", ", Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 57-68.
- DAKORONIA, F. "The Transition from Late Helladic III C to the Early Iron age at Kynos", LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International Workshop held at the Austri-

an Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, ss. 37-51.

DEMAKOPOULOU, K. "The Pottery from the Destruction Layers in Midea: Late Helladic III C B2 Late or Transitional Late Helladic III B2 / Late Helladic III C Early ?", LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, ss.77-92.

DEGER – JALKOTZY, S. "The Last Mycenaeans and Their Successors Updated", In: Gitin, S., Mazar, A. and Stern, E., eds. Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE. Jerusalem, 1998, ss. 114-128.

DESBOROUGH, R. d'A. The Last Mycenaeans and Their Successors, 1964.

DESBOROUGH, V.R. d'A. The Greek Dark Ages, London, 1972.

DESBOROUGH, V.R. d'A. "The End of the Mycenaean Civilization and the Dark Age: (a) The Archaeological Background," CAH II/2, Cambridge Univ.. Press, 1975, ss.. 658-671.

DEVER, W.G. "The Late Bronze-Early Iron I in Syria-Palestine", The Crisis years: The 12th Century B.C. from beyond the Danube to the tigris, (ed. W.A. Ward, M.S. Joukowsky,) Iowa, 1992, ss. 99-110.

DICKINSON, O. The Aegean from Bronze Age to Iron Age, London and New York: Routledge, 2006.

DİNÇOL A. , YAKAR J , DİNÇOL B, TAFFET A, "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntassa – a Geographical and Archaeological Assessment", Anatolica XXVI, 2000, ss. 1 – 29.

DOĞER, E. İlk iskanlardan Yunan işgaline kadar Menemen ya da Tarhanyat Tarihi, İzmir, 1998.

DOĞER, E. İzmir'in Smyrna'sı : Paleolitik Çağ'dan Türk fethine kadar, İletişim yayınları, İzmir, 2006.

DOTHAN, T. The Philistines and their Material Culture, 1982.

DOTHAN, T. "Ekron of the Philistines, Part 1", BAR 16, 1990, ss. 20-36.

DOTHAN, T. The "Sea Peoples" and the Philistines of Ancient Palestine, Civilizations of the Ancient Near East, vol. II, 1995, ss. 1267-1279.

- DOTHAN, T., "Initial Philistine Settlement: From migration to Coexistence", In Mediterranean peoples in Transition. Thirteenth to early Tenth Centuries BCE, Jerusalem, 1998, ss. 148-161.
- DOTHAN, T, "Reflections on the Initial Phase of Philistine Settlement," in E. D. Oren (ed.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment, Philadelphia, 2000, ss. 145-158.
- DOTHAN, T. – DOTHAN, M. People of the Sea, The Search for the Philistines, New York, 1992.
- DREWS R. The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1988.
- DREWS, R. The end of the Bronze Age : Changes in Warfare and the catastrophe ca. 1200 BC., Princeton, Princeton University, 1993.
- DREWS, R. "Medinet Habu: Oxcarts, Ships, and Migration Theories," JNES 59, 2000, ss. 161-190.
- DUNBABİN, T. J. The Greeks and Their Eastern Neighbours, 1957.
- ERİNÇ, S. "Climatic Types and the Variation of Moisture Regions in Turkey," Geographical Review, Apr. 1950.
- ERHAT, A. Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, 2001.
- ERKANAL, A. "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *13. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 1992, ss. 447-455.
- ERKANAL, A. "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *14. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 1993, ss. 495-502.
- ERKANAL, A. "1992 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *15. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 1994, ss. 461-466.
- ERKANAL, A. "1999 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *22. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 2001, s. 269-273.
- ERKANAL, A. "2002 Panaztepe Kazısı Sonuçları." *25. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 2004, ss. 245-252.
- ERKANAL, A. - GÜRLER, B. "2001 yılı Panaztepe Kazıları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 2003, ss. 227-232.
- ERKANAL, A. – ÇINARDALI-KARAASLAN, N, "Panaztepe 2004 yılı Kazıları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 2006, ss. 191-204.
- ERKANAL, A. – ÇINARDALI-KARAASLAN, N. " Panaztepe 2005 yılı Kazıları", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 2007, ss. 391-412.

- ERKANAL, A. "The Late Bronze Age Cemeteries of Panaztepe", *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 69-90.
- ERKANAL, H. - ÖZKAN, T, "1997 Bakla Tepe Kazıları", 20. KST I, 1999, ss. 337-355.
- ERKANAL, H. "Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe", *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kùltürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 92-100.
- ERSOY, Y. "Finds from Menemen/Panaztepe in the Manisa Museum", *BSA* 83, 1988, ss. 55-82.
- EVELY, D. "The Smile Finds", In: Evely, D. (ed.), *Lefkandi IV: The Bronze Age: The Late Helladic IIIC Settlement at Xeropolis, Athens*, 2006, ss. 265-302.
- FANTALKIN, A. Identity in the Making: Greeks in the Eastern Mediterranean during the Iron Age. In: Villing, A. and Schlotzhauer, U. eds. *Naukratis: Greek Diversity in Egypt . Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, London, 2006.
- FAULKNER, R.O. "Egypt: From the Inception of the Nineteenth Dynasty to the Death of Ramesses III", *CAH* II/2, Cambridge, 1975, ss. 217-251.
- FINKELBERG, M. *Greeks and Pre-Greeks: Aegean Prehistory and Greek Heroic Tradition*, Cambridge, 2005.
- FINLEY, M. *Odysseus'un Dünyası*, 2003.
- FISCHER, B. Immigration versus Continuity: A view from the Cypriote Sanctuaries, Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Edit: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), 2003, ss. 57-64.
- FRENCH. E. A Reassessment of the Mycenaean Pottery at Tarsus. *AnatSt* 25, 1975, ss. 53-75.
- FRENCH, E.B. "The Ups and Downs of Mycenae: 1250 - 1150 BCE", in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds.), *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE: In Honor of Professor Trude Dothan*, Jerusalem, 1998, ss. 2-5.
- FURUMARK, A. *Mycenaean Pottery*, Vol.2, Stockholm, 1972.

- GARDINER, A. H. *Ancient Egyptian Onomastica*, 2 vol., London: Oxford University Press, 1947; reprinted 1968.
- GARSTANG, J., GURNEY, O.R. *The geography of the Hittite Empire*, London, 1959.
- GARSTANG, J. "Excavations in Cilicia. The Nielson Expedition: Preliminary Report II", *AnnLiv* 25, 1938, ss. 12-23.
- GARSTANG, J. *Prehistoric Mersin. Yümüktepe in Southern Turkey*, Oxford, 1953.
- GATES, M, H. "Dating the Hittite Levels at Kinet Höyük: A Revised Chronology", in D.Mielke, U.-D. Schoop, J. Seeher (eds.), *Strukturierung und Datierung in der Hethitischen Archäologie. Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, Byzas 4, Deutsches Archäologisches Institut, İstanbul, 2006, ss. 293-309.
- GATES, M, H. "Potters and Consumers in Cilicia and the Amuq during the 'Age of Transformations' (13th-10th centuries B.C.)", in F. Venturi (ed.), *Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis*, Bologna, 15th November 2007. *Studi e testi orientali* 9, Serie Archeologica 2 Bologna, 2010, ss. 65-81.
- GATES, M, H. "Early Iron Age Newcomers at Kinet Höyük, Eastern Cilicia", *Proceedings of the University of Haifa/Ben Gurion University 2001 workshop, The Philistines and Other Sea Peoples*, Baskıda.
- GATES, M, H. "From Late Bronze to Iron Age on Syria's Northwest Frontier: Cilicia and The Amuq", Baskıda
- GENZ, H. "Büyükkaya I: Die Keramik der Eisenzeit", *Boğazköy-Hattuša* XXI, Mainz: Philipp von Zabern, 2004.
- GENZ, H. "New Light on the End of the Hittite Empire and the Early Iron Age in Central Anatolia", ed. *The Philistines and Other "Sea Peoples"*, Society for biblical Literature, Atlanta, baskıda, ss. 1-11.
- GERTZEN, T.L. "Profiling the Philistines: Some Further Remarks on the Egyptian Depictions of Philistine Warriors at Medinet Habu", *Ancient Near Eastern Studies*, vol.45, 2008, ss. 85-101.
- GILBOA, A. "Sea Peoples and Phoenicians along the southern Pho-

- enician coast – A Reconciliation : An Interpretation of Sikila (SKL) Material Cultura”, BASOR, 2005, ss. 47-78.
- GILMOUR, G. “Foreign Burials in Late Bronze Age Palestine”, Near Eastern Archaeology, Vol. 65, No. 2, The Archaeology of Death, Jun., 2002, ss. 112-119.
- GIRELLA, L. “Ialysos Foreign Relations in The Late Bronze Age. A Funerary Perspective”, Emporia, 2005, ss. 129-140.
- GLADSTONE, W.E. *Juventus Mundi: The Gods and Men of the Heroic Age*, Publisher: Little Brown and company, 1869.
- GLEBA, M. – CUTLER, J. *Textile Production in Bronze Age Miletos: First Observations*, baskıda, ss. 1-7.
- GONEN, R. *Burial patterns and cultural diversity in late Bronze Age Canaan*, 1992.
- GREEN, J. “Forces of Transformation in death: The Cemetery at Tel es-Sa’idiyeh, Jordan”, *Forces of Transformation The end of the Bronze Age in the Mediterranean*, ed. C. Bachhuber and R.G. Roberts, 2009, ss. 80-91.
- GURNEY, O.R. *Hititler*, Dost Yayınları, 2001.
- GÜNEL, S. “Çine-Tepecik Kazıları ve Bölge Arkeolojisine Katkıları” *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, ed. A.Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2008, ss. 129-139.
- GÜNEL, S. “Mycenaean cultural impact on the Çine (Marsyas) plain, southwest Anatolia: the evidence from Çine-Tepecik”, *Anatolian Studies*, 60, 2010, ss. 25-49.
- GÜTERBOCK, H.G. “The Hittites and the Aegean World: part 1, The Ahhiyawa Problem Reconsidered”, *AJA* 87, 1983, ss.133-138.
- GÜTERBOCK, H.G. “Survival of the Hittite Dynasty”, “The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?”, in W. A. Ward and M. S. Joukowsky (eds.), *The 12th Century B.C.: the Crisis Years*, Dubuque, 1992, ss. 53-55.
- HADJISAVVAS, S. – HADJISAVVA, I. “Aegean Influence at Alassa”, *In Cyprus and the Aegean in Antiquity*, 1997, ss. 143-148.
- HALİKARNAS BALIKÇISI, Hey Koca Yurt, Bilgi Yayınevi, 1973.
- HANSEN, C.K. – POSTGATE, J.N. “The bronze to Iron Age transition at Kilise Tepe”, *AS*. 49, 1999, ss. 111-121.

- HARRISON, P.T. – BATIUK, S. – SNOW, H. “2004 Yılı Tayinat Höyük Kazıları”, 27. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 2006, ss. 353-357.
- HARRISON, P. T. “The Late Bronze/Early Iron Age Transition in the North Orontes Valley”, in F. Venturi (ed.), *Societies in Transition. Evolutionary Processes in the Northern Levant between Late Bronze Age II and Early Iron Age*. Papers Presented on the Occasion of the 20th Anniversary of the New Excavations in Tell Afis, Bologna, 15th November 2007. *Studi e testi orientali* 9, Serie Archeologica 2 Bologna, (2010), 83-102.
- HAWKINS, J.D. “Kuzi-Tesub and the “Great Kings” of Karkamis”, *AS* 38, 1988, ss. 99-108.
- HAWKINS, J.D. “The end of the Bronze Age in Anatolia : new light from recent discoveries”, dans Çilingiroğlu, A., French, D.H., (éds.), *Anatolian Iron Ages III*, Proceedings of the III Anatolian Iron Ages colloquium, Van, 6-12 august 1990, British Institute of Archaeology, Ankara, Monography n°16, 1994, ss. 91-94.
- HAWKINS, J.D. “Puranda – Purpur, Purpurschnecke”, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 2006.
- HAWKINS, J.D. “Cilicia, The Amuq and Aleppo New Light in a Dark Age”, *Near Eastern Archaeology* 74: 4, 2009, ss. 164-173.
- HERODOTOS, Herodot Tarihi, Remzi Kitabevi, 1973.
- HESIODOS, Eseri ve Kaynakları, T.T.K, 1991.
- HESSE, B. “Animal Use at Tel Miqne-Ekron in the Bronze Age and Iron Age”, *BASOR* 264, 1986, ss. 17-27.
- HOFFNER, H.A., Jr. “The last days of Hattusha”, *The Crisis years : the 12th Century B.C. from beyond the Danube to the Tigris*, Ward, W.A., Joukowsky, M.S. (eds.), Kendall, Dubuque, 1992, ss. 46-52.
- HOFTIJZER – VAN SOLDT. “Texts from Ugarit Pertaining to Seafaring”, In: *Seagoing Ships & Seamanship in the Bronze Age Levant*, ed. Shelley Wachsmann. College Station: Texas A & M University Press, 1998.
- HOMEROS, İlyada, Can Yayınları, 1999.
- HOMEROS, Odysseia, Can Yayınları, 1996.
- HOUWINK TEN CATE, *The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia Aspera during the Hellenistic Period*, Leiden, 1961.
- HUXLEY, G. L. *Achaean and Hittites*, Oxford, 1960.

HÜRYILMAZ, H. "Troia VIIb2 tabakalarında ele geçen buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile olan ilişkisi", yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1990.

IAKOVIDIS, S.P. "The Chronology of LHIIIC", AJA 83, 1979, ss. 454-462.

IAKOVIDIS, S.P. "Late Helladic IIIC- An Overview", LH IIIC Chronology and Synchronisms, proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of sciences at Vienna, May 7 and 8, 2001, ed. Jalkotzy and Zavadil, Wien, 2002, ss. 247-249.

İKRAM, S. A. "Preliminary Study of Zooarchaeological Changes Between the Bronze and Iron Ages at Kinet Höyük, Hatay", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), 2003, ss. 283-294

İMPARATI, F. İmparati, Hitit Yasaları, Ankara, 1992.

İŞİK, F. "Mopsos Mitosu ve Bilimsel Gerçekler: Perge ve Karatepe'nin Kuruluşu üzerine", Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag, 1. cilt, 2008, ss. 571-586.

JACKSON. M. – POSTGATE. J. Kilise Tepe 1997 A Summary of the Principal Results, 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1999, ss. 541-550.

JANEWAY, B. "Aegean Contact at Tell Ta'yinat and Vicinity in the Early Iron Age: Evidence of the Sea Peoples?", Scripta Mediterranea, Vol. 27-28, 2006-2007, ss. 123-146.

JANEWAY, B. "Mycenaean bowls at 12th/11th century BC Tell Tayinat (Amuq Valley)", On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, *An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, ss. 167-186.

JASINK, A. – MARINO, M. "The West Anatolian origins of the Que Kingdom dynasty", in: *Proceedings of the 6th International Congress of Hittitology, Roma 5-9 settembre 2005*.

JEAN, E. "From Bronze to Iron Ages in Cilicia the Pottery in its Stratigraphic Context", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions

Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003, ss. 79-91.

JEAN, E. "The Hittites at Mersin- Yumuktepe : Old Problems and New directions", Ege Yayınları, İstanbul, 2006, ss.311-330.

JUNG, R. "Pirates of the Aegean. Italy – East Aegean – Cyprus at the End of the Second Millennium BC", in Karageorghis, V. and Kouka, O. (eds), *Cyprus and the East Aegean: Intercultural Contacts from 3000 to 500 BC. An International Archaeological Symposium held at Pythagoreion, Samos, October 17th – 18th 2008*. Nicosia, 2009, ss. 72-93.

KARAGEORGHIS, V. – DEMAS, M. Excavations at Maa Palaeokastro 1979-1986, Nicosia, 1988.

KARAGEORGHIS, V. The End of the Late Bronze Age in Cyprus, 1990.

KARAGEORGHIS, V. "Hearths and Bathtubs in Cyprus: A "Sea Peoples" Innovation?", In: Gitin, S., Mazar, A., and Stern, E. (eds.) *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries bce*. Jerusalem, 1998, ss. 276–82.

KARAGEORGHIS, V. "Cultural Innovations in Cyprus Relating to the Sea Peoples", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment* , Philadelphia, 2000, ss. 255-280.

KARAGEORGHIS, V. Early Cyprus: Crossroads of the Mediterranean, 2002

KARAUGUZ, G. Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hittit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, Konya, 2002

KEEL, O. "Philistine Anchor Seals", IEJ 44, 1994, ss. 21-35.

KILIAN, K. "Earthquakes and archaeological context at 13th century BC Tiryns", In S.C. Stiros & R.E. Jones. (Eds.), *Archaeoseismology*, 1996, ss. 63–68.

KILLEBREW, A. "Mycenaean and Aegean-Style Pottery in Canaan during the 14th–12th Centuries bc.", In: Cline, E. and Harris-Cline, D. (eds.) *The Aegean and the Orient in the Second Millennium* (Aegaeum 18). Liège, 1998.

KILLEBREW, A. "Aegean-Style Early Philistine Pottery in Canaan during the Iron I Age: a Stylistic Analysis of Mycenaean IIIC:1b Pottery and its Associated Wares", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment* , Philadelphia, 2000, ss. 233-253.

- KILLEBREW, A. "The Southern Levant during the 13th-12th Centuries BCE: The Archaeology of Social Boundaries", *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions* Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003, ss. 117-124.
- KILLEBREW, A. "The Philistines in Context: The Transmission and Appropriation of Mycenaean- Style Culture in the East Aegean, Southeastern Coastal Anatolia and the Levant", *Scripta Mediterranea*, Vol. 27-28, 2006-2007, ss. 245-266.
- KINAL, F. *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1987.
- KITCHEN, K. A. *Ramesside Inscriptions, Translated and Annotated II*, 1996.
- KLENGEL, H. "Hungerjahre" in Hatti" , *AoF* 1, 1974, ss. 165-174.
- KÖROĞLU, K. "The Transition from Bronze Age to Iron Age in Eastern Anatolia", *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions* Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003, ss. 231-244.
- KUNIHOLM, P. I. "The archaeological record: evidence and non-evidence for climatic change", IN: Runcorn, S. K. & Pecker, J-C. *The Earth's Climate and Variability of the Sun Over Recent Millennia*. ss. 645-655. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 1990.
- LACKENBACHER, S. - MALBRAN-LABAT, F. "Ugarit et les Hittites dans les archives de la Maison d'Urtenu", *SMEA* 47, 2005, ss. 227-240.
- LEHMANN, G. "The Sea People Phenomenon, Migration and Transmission of Culture in the Levant at the End of the Bronze Age", *Migration und Kulturtransfer*, 1999, ss. 411-426.
- LEHMANN, G. – SHEVA, B. "Decorated Pottery Styles in the Northern Levant during the Early Iron Age and their Relationship with Cyprus and the Aegean", in: *Ugarit – Forschungen* 39, 2007, ss. 487-550.
- LLOYD, S. *Türkiye'nin Tarihi*, 1997.
- LOPEZ-RUIZ, C. "Mopsos and cultural exchange between Greeks and locals in Cilicia", In *Antike Mythen. Medien, Transformationen, Konstruktionen* (Fritz Graf Festschrift). Edited by U.

- Dill and Ch. Walde. Berlin-New York, 2009.
- MACQUEEN, J.G. Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, 1999.
- MANSEL, A. M. Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 1988.
- MARINATOS, S. "The Volcanic Destruction of Minoan Crete", *Antiquity* vol.13: 52, 1939, ss. 425-439.
- MASPERO, G. "Notes sur quelques points de Grammaire et d'Histoire", *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Alterthumskunde* 19, 1881, ss. 116-131.
- MAZAR, A.. "The Emergence of the Philistine Material Culture", *IEJ* 35, 1985.
- MAZAR, A. "The Temples and Cults of the Philistines", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 213-232.
- MAZAR., A. "Myc IIIC in the Land of Israel: Its Distribution, Date and Significance", In: Beitak, M. and Czerny, E. (eds.) *The Synchronisation of Civilizations in the Eastern Mediterranean in the Second Millennium b.c. III. Proceedings of the SCIEM 2000 – 2nd EuroConference Vienna, 28th of May–1st of June 2003*. Vienna, 2007, ss. 571–82.
- MAZAR., A. "From 1200 to 850 B.C.E.: Remarks on Some Selected Archaeological Issues", in: Grabbe, L., (ed.) *Israel in Transition: From Late Bronze II to Iron IIA (c. 1250-850 B.C.E.)*. NY and London: T&T Clark, 2008, ss. 86-120.
- MAZZONİ, S. "Syria and the Chronology of the Iron Age", en: *Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad* 3, 2000, ss. 121-138.
- MEE, C. "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the second millennium b.c.", *AS* 28, 1978, ss.121-156.
- MEE, C. "The Mycenaeans and Troy", *The Trojan War, its historicity and context*, Foxhall and Davies, 1981, ss. 45-61.
- MELCHERT, H.C. Luviler, Anadolu'nun Gizemli Halkı, 2010.
- MELLAART, J. "Western Anatolia, Beycesultan and The Hittites", *Mansel' e Armağan*, Ankara, 1974, ss. 493-526.
- MELLAART, J. "Troy VIIA in Anatolian perspective", *The Trojan war, its historicity and context*, Bristol Classical Press, Bristol, 1984, ss. 63-82.

- MELLAART, J. "Some Reflections on the History and Geography of Western Anatolia in the fourteenth and thirteenth centuries b.c.", *Anadolu Araştırmaları* X, İstanbul, 1986, ss. 215-231.
- MELLINK, M. J. "Archaeology in Asia Minor", *AJA* 92, 1988, ss. 101-131.
- MEMİŞ, E. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya, 1995.
- MERİÇ, R. "Metropolis Yakınındaki Hitit Çağdaş bir Arzava Kenti", *İzmir Kent Kültürü Dergisi* (Journal of City Culture, Special Issue on Archaeology), İzmir, 2001, ss. 230-234.
- MERİÇ, R. – MOUNTJOY, P.A. "Three Mycenaean vases from Ionia", *IstMitt* 51, 2001, ss. 137-141.
- MERİÇ, R. – MOUNTJOY P.A, "Mycenaean Pottery from Bademgediği Tepe(Purunda) in Ionia: A Preliminary Report", *IstMitt* 52, 2002, ss. 79-98.
- MERİÇ, R. "Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002 : A Preliminary Report", *Istanbul Mitteilungen* 53, 2003, ss. 79-98.
- MIERROP, M. V. D. *Antik Yakındoğu tarihi*, Ankara, 2004.
- MOLLOY, B. "Swords and Swordsmanship in the Aegean Bronze Age." *AJA*. 114.3, 2010, ss. 403-428.
- MORAN, W. L. *Amarna Letters*, Baltimore, 1992.
- MOUNTJOY, P. A. *Mycenaean Pottery: An Introduction* (Oxford University Committee for Archaeology Monograph No. 36), Oxford, 1993.
- MOUNTJOY, P. A. "The East Aegean–West Anatolian Interface in the Late Bronze Age: Mycenaeans and the Kingdom of Ahhiyawa", *AnatSt* 48, 1998, ss. 33-67.
- MOUNTJOY, P. A. "Miletos: A Note", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 99, 2004, ss. 189-200.
- MOUNTJOY, P. A. "Mycenaean Connections with the Near East in LH IIIC: Ships and Sea Peoples", In: Laffineur, R. and Greco, E. (eds.) *Emporia: Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean: Proceedings of the 10th International Aegean Conference. Athens, Italian School of Archaeology, 14–18 April 2004*. Liège, 2005a, ss. 423-427.
- MOUNTJOY, P. A. "The Mycenaean Pottery from the 1934-1939 Excavations at Tarsus", ÖZYAR, Asli - Gunhan DANISMAN - Hadi

OZBAL / Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gozlukule Interdisciplinary Research Project, 2005b, ss. 83-134.

MOUNTJOY, P.A. "The End of The Bronze Age at Enkomi, Cyprus: The Problem of Level IIIB", *The Annual of the British Schools at Athens*, no.100, 2005c, ss. 124-214.

MOUNTJOY, P. A "Mycenaean Pictorial Pottery from Anatolia in the Transitional LH IIIB2-LH IIIC Early and The LH IIIC Phases", *Pictorial pursuits, Figurative painting on Mycenaean and Geometric pottery*, papers from two seminars at the Swedish Institute at Athens in 1999 and 2001 edited by Eva Rystedt and Berit Wells, Stockholm, 2006, ss. 107-121.

MYLONAS, G. E. *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton University Press, 1966.

MYLONAS, G. E. "Excavations at Mycenae", *Praktika Archaeologikis Etaireias* 1972.

NEGBİ, O. "Urbanism on Late Bronze Age Cyprus: LC II in Retrospect", *BASOR* 337, 2005, ss. 1-45.

NIEMEIER, W.D. "The Mycenaeans in western Anatolia and the problem of the origins of the Sea Peoples", in S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern (eds.), *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE: In Honor of Professor Trude Dothan*, Jerusalem, 1998, ss.17-65.

NUR A. and CLINE E. "Poseidon's horses: Plate tectonics and earthquake storms in the Late Bronze Age Aegean and Eastern Mediterranean", *Journal of Archaeological Science*, Vol 27, No.1, January 2000, ss. 43-63.

NUR A. and CLINE E. "What triggered the collapse? Earthquake storms", *Odyssey Magazine*, September/October 2001. ss. 31-36.

O'CONNOR, D. "The Sea Peoples and Egyptian Sources", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 85-102.

OETTINGER, N. "The Seer Mopsos (Muksas) as a Historical Figure", *Anatolian Interfaces Hittites, Greeks and Their Neighbours*, ed. Collins – Bachvarova – Rutherford 2008, ss. 63-66.

OREN, E. D. *The Northern Cemetery of Beth Shan*, Leiden, 1973.

OVIDIUS, *Dönüşümler*, Payel Yayınları, 1994.

- ÖZGÜÇ, N. "Fırakdin Eserleri/Finds at Fırakdin", Belleten 19, 1955, ss. 295-302.
- ÖZGÜÇ, T. Maşat höyük II, Boğazköy'ün kuzey doğusunda bir Hitit Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.
- ÖZGÜNEL, C. "Batı Anadolu ve içerlerinde Miken etkileri", Belleten XLVII, 1983, ss. 697-743.
- ÖZGÜNEL, C. "Selçuk Arkeoloji Müzesinde saklanan Miken Pyxisi ve düşündürdükleri", Belleten, vol. 51, 1987, ss. 535-547.
- ÖZGÜNEL, C. Mykenische Keramik in Anatolien, Asia Minor Studien Band 23, Bonn, 1996.
- ÖZKAN, T. - ERKANAL, H. Tahtalı barajı kurtarma kazısı, İzmir, 1999.
- ÖZSAİT, M. "1993 yılı Harmanören Mezarlık kazısı." 16. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 1994, ss. 153-174.
- ÖZYAR, A. "Architectural Reliefs in Anatolia through Time", Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions Yazar/Editör: Fischer, Bettina - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), İstanbul, 2003, ss. 107-115.
- ÖZYİĞİT, Ö. "2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları." 26. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 2005, ss. 43-50.
- ÖZYİĞİT, Ö. "2004 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları." 27. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 2006, ss. 73-88.
- PEKMAN, A. Eskiçağda bazı Anadolu şehirlerinin tanrı ve kahraman ktistesleri, İstanbul, 1970.
- PEKMAN, A. Son kazı ve araştırmalar ışığı altında Perge Tarihi, T.T.K., Ankara, 1989.
- PILIDES, D. – BOILEAU, M.C. "Revisiting the Handmade Burnished Ware of Cyprus: new analytic results", On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, *An International Archaeological Symposium held in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, ss. 113-123.
- PLINY, Natural History, libri III-VII, Cambridge, 1989.
- POSTGATE, J.N. "Kilise Tepe 1995 a summary of the principal results", 18. Kazı sonuçları toplantısı, 1996, ss. 441-456.

- POSTGATE, J.N. – THOMAS, D.C. Excavation at Kilise Tepe 1994-98: From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia, Ankara, 2007.
- RAHMSTORF, L. "Ethnicity and Changes in Weaving Technology in Cyprus and the Eastern Mediterranean in the 12th Century bc.", in: *Cyprus: Religion and Society: From the Late Bronze Age to the End of the Archaic Period: Proceedings of an International Symposium on Cypriote Archaeology, Erlangen, 23-24 July 2004*. Münster, 2005, ss. 143-169.
- RAHMSTORF, L. "Handmade pots and crumbling loomweights: Barbarian elements in the eastern Mediterranean in the last quarter of the 2nd millenium BC", On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, *An International Archaeological Symposiumheld in Nicosia, November 6th – 7th 2010*, Edited by Vassos Karageorghis and Ouraina Kouka, Nicosia, 2011, ss. 315-330.
- RAMSAY W. M, The Historical Geography of Asia Minor, London, 1890.
- ROBBINS, M. Collapse of the Bronze Age the story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the sea, 2001.
- RUTTER, J. "Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIC Period", *AJA* 79, 1975, ss.17-32.
- SANDARS, N.K. "Later Aegean Bronze Swords", *AJA* 67-2, 1963, ss. 117-153.
- SANDARS, N.K. The Sea peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean 1250-1150 B.C., Thames and Hudson, London, 1978.
- SASSON, J. "Canaanite Maritime involvement in the Second Millennium B.C.", *Journal of the American Oriental Society* 86, 1966.
- SCHAEFFER, C.F.A. *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale*, 1948.
- SCHACHNER, A. "Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki Truva Seramikleri", *Türk Arkeoloji Dergisi XXXI*, Ankara, 1997.
- SEVİN, V. "The Early Iron Age in the Elazığ region and the Problem of the Mushkians", *AS*.41, 1991, ss. 87-97.
- SEVİN, V. Atlaslı büyük uygarlıklar ansiklopedisi eski Anadolu ve Trakya: Başlangıcından Pers egemenliğine kadar, İstanbul, 2003.

- SINGER, I. "Western Anatolia in the thirteenth century b.c. According to Hittite sources", AS 33, 1983, ss. 205-217.
- SINGER, I. "The Origin of the Sea Peoples and Their Settlement on Coast of Canaan", Society and Economy in the Eastern Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.) ed. M. Heltzer and E. Lipinski, Leuven, 1988.
- SINGER, I. "Towards the Image of Dagon, the God of the Philistines", Syria 69, 1992, ss. 432-450.
- SINGER, I. "Egyptians, Canaanites, and Philistines in the Period of the Emergence of Israel", in: Finkelstein, I. and Na'aman, N. (eds.) *From Nomadism to Monarchy: Archaeological and Historical Aspects of Early Israel*. Jerusalem, 1994, ss. 282-338.
- SINGER, I. "A Political History of Ugarit", in: Watson, W.G.E. and Wyatt, N. (eds.), *Handbook of Ugarit Studies*, 1999, ss. 603-733.
- SINGER, I. "New Evidence on the End of the Hittite Empire", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 21-33.
- SINGER, I. "Old Country" Ethnonyms in "New Countries" of the "Sea Peoples" Diaspora. In: Koehl, R. B. (ed.) *Amilla: The Quest for Excellence: Studies in Honor of Günter Kopcke on the Occasion of His 75th Birthday*. Philadelphia, 2000.
- STAGER, L. E. "The Impact of the Sea Peoples in Canaan (1185 - 1050 BCE)", in T. E. Levy (ed.), *The Archaeology of Society in the Holy Land*, London, 1994, ss. 332-348.
- STERN, E. "The Settlement of the Sea Peoples in Northern Israel", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 197-212.
- STRABON *Antik Anadolu Coğrafyası: (Geographika XII-XIII-XIV)*, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul, 2000.
- STROBEL, K. "The 13th to 11th Centuries BC: Questions of Chronology and History in Central and Western Anatolia", *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri üzerine yeni araştırmalar*, Ankara, 2008, ss. 193-208.
- STUBBINGS, F. H. "The Recession of Mycenaean Civilization". CAH II/2 Cambridge, 1975, ss. 338-358.

- ŞAHİN, N. Klaros: Apollo Klarios Bilicilik Merkezi, İstanbul, 1997.
- ŞAHİN, N. "Notion – Klaros – Kolophon Üçgeninde Myken Sorunu", *Patronus. Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağan*, 2007. ss. 329-338.
- TAŞ, İ. Hitit Kralı IV. Tudhaliya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- TEKOĞLU, R. "Eski Pamfilya Halkları ve Dilleri", *Adalya* 4, 2000, ss. 49-58.
- TEKOĞLU, R. - LEMAIRE, A. "La Bilingue Royal Louvito-Phénicienne de Çineköy", *COMPTE RENDUS, ACADÉMIE DES INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES*, Juillet-Octobre, 2000, ss. 961-1007.
- THOMSON, G. Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarih Öncesi Ege I, 1988.
- THOMSON, G. Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler: Tarih Öncesi Ege II, 1991.
- TUBB, J.N. "The Role of the Sea Peoples in the Bronze Industry of Palaestina/Transjordan in the Late Bronze – Iron Age transition", *Bronzworking Centers of Western Asia c. 1000-539 b.c.*, Edited by John Curtis, London, 1988, ss. 251-270.
- TUBB, J. N. "An Aegean Presence in Egypto-Canaan", in *Egypt, the Aegean and the Levant. Interconnections in the Second Millennium BC*, edited by W. V. Davies and L. Schofield, London, 1995, ss. 136-145.
- TUBB, J.N. "Sea Peoples in the Jordan Valley", in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 181-196.
- TÜTÜNCÜLER, Ö. "M.Ö. 2. Bin Liman Tepe Dokuma Aletleri", I-II. Ulusal Arkeolojik Araştırma Sempozyumu, Anadolu ek dizi no:1, 2004, ss. 287-295.
- TYKOT, R. H. "Sea Peoples in Etruria? Italian Contacts with the Eastern Mediterranean in the Late Bronze Age", *Etruscan Studies: Journal of the Etruscan Foundation* 1, 1994.
- UHİRİ, A. Batı Anadolu Tunç Çağı ölü gömme gelenekleri, yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2006.
- UMAR, B. İlkçağda Türkiye Tarihi, İstanbul, 1999.
- ÜNAL, A. "M.Ö. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Afetler", *Belleten* XLI, Sayı: 163, 1977, ss. 423-446.

- ÜNAL, A. Hititler devrinde Anadolu, 2002.
- ÜNAL, A. Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna kadar Adana ve Çukurova Tarihi, ÇÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 3. (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, ss. 67-102.
- ÜNAL, A. Anadolu'nun En Eski Yemekleri : Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Mutfak Kültürü, Homer Kitabevi, 2007.
- ÜNLÜ, E. "Locally Produced and Painted Late Bronze to Iron Age Transitional Period Pottery of Tarsus-Gözlükule", ÖZYAR, Asli - Gunhan DANISMAN - Hadi OZBAL / Field Seasons 2001-2003 of the Tarsus-Gozlukule Interdisciplinary Research Project, 2005, ss. 145-168.
- VAGNETTI, L. "Western Mediterranean Overview: Peninsular Italy, Sicily and Sardinia at the Time of the Sea Peoples", in E. D. Oren (ed.), The Sea Peoples and their World: A Reassessment ,Philadelphia, 2000, ss. 305-326.
- VANSCHOONWINKEL. J. "Between the Aegean and the Levant: The Philistines", In G. R. Tsetschladze (Ed.), Ancient Greeks West and East, 1999, ss. 85-107.
- VANSCHOONWINKEL. J. "Mycenaean Expansion", Greek Colonisation an Account of Greek Colonies and other settlements Overseas, Volume One Edited by Gocha R. Tsetschladze, leiden, Boston, 2006, ss. 41-114.
- VANSTEENHUYSE, K. "The Bronze to Iron Age Transition at Tell Tweini (Syria)", in: F. Venturi & S. Cecchini (eds), The Transition into the Syrian Iron Age, Proceedings of a conference held at Bologna, nov. 2007, Bologna.
- VERMEULEN, F.N. A Sikil Interlude at Dor: An Analysis of Contrasting Opinions, 2006.
- VIRGIL, The Aeneid, Wordsworth Classics, 2002.
- VOSKOS – KNAPP. "Cyprus at the End of the Late Bronze Age: Crisis and Colonization or Continuity and Hybridization", American Journal of Archaeology 112, 2008, ss. 659-684.
- WACHSMANN, S. "Bird-Head Devices on Mediterranean Ships", In Tropis IV (IVth International Symposium on Ship Construction in Antiquity, Athens, August, 28-31, 1991). Ed. H. Tzalas. Hellenic Institute for the Preservation of Nautical Tradition, Athens, 1996, ss. 539-572.

- WACHSMANN, S. *Seagoing Ships and Seamanship in the Bronze Age Levant*, College Station, 1998.
- WACHSMANN, S. "To the Sea of the Philistines", " in E. D. Oren (ed.), *The Sea Peoples and their World: A Reassessment*, Philadelphia, 2000, ss. 103-143.
- WAINWRIGHT, G.A. "The Teresh, the Etruscans and Asia Minor", *AS* 9, 1959, ss. 197-213.
- WAINWRIGHT, G.A. "Some Sea-Peoples", *Journal of Egyptian Archaeology* 47, 1961, ss. 71-90.
- WAINWRIGHT, G.A. "A Teucrian at Salamis in Cyprus", *JHS*, vol. 83, 1963, ss. 146-151.
- WALDBAUM, J. C. "Philistine Tombs at Tell Fara and their Aegean Prototypes", *AJA* 70, 1966, ss. 31-40.
- WARDLE, K. A. "Excavations at Assiros Toumba 1988: A Preliminary Report", *Annual of the British School at Athens*, Vol. 84, 1989, ss. 447-463.
- WEISS, B. "The decline of Late Bronze Age civilization as a possible response to climatic change", in *Climatic Change*, Vol. 4, No. 2, June 1982, ss. 173 – 198.
- WISEMAN, D. J. "Assyria and Babylonia, c.1200-1000 B.C.", *CAH* II-2, ss. 443-481.
- WOOD, M. *In Search of the Trojan War*. BBC Boks, 1985.
- WOUDHUIZEN, F.C. "Mira: Evidence for Continuity in Western Anatolia during the Transition from the Late Bronze to Early Iron Age", *Talanta, Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society* 36-37, 2004-2005, ss. 165-169.
- WOUDHUIZEN, F.C. *The Ethnicity of the Sea Peoples*, Erasmus Üniversitesi yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.
- YAĞCI R. "Hitit Arkeolojisinde Kizzuwatna'nın Rolü", *V. Uluslararası Hititoloji Kongresi (2-6 Eylül Çorum 2002)* basım 2005, ss. 747-759.
- YAĞCI, R. "Soli (Kilikia) Miken IIIc Kapları", *Patronus Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag*, İstanbul, 2007, ss. 367-376.
- YAĞCI, R. "Kilikya'da Deniz Kavimleri Sorunu", *Batı Anadolu ve Do-*

ğu Akdeniz Geç Tunç Çağı kültürleri üzerine yeni araştırmalar, Ankara, 2008, ss. 233-240.

YAKAR, J. Ethnoarchaeology of Anatolia. Rural Socio-Economy in the Bronze and Iron Ages. (Monograph Series of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University No. 17). Tel Aviv , 2000.

YAKAR, J. "Dating the Sequence of the Final Destruction/Abandonment of LBA Settlements: Towards a Better Understanding of Events that led to the Collapse of the Hittite Kingdom", *Byzas 4 - Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archaeologie / Structuring and Dating in Hittite Archaeology*, 2006, ss. 33-51.

YASUR-LANDAU, A. "The Many Faces of Colonization: 12th Century Aegean Settlements in Cyprus and the Levant", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 3, 2003, ss. 45-54.

YASUR-LANDAU, A. "Let's Do the TimeWarp Again: Migration Processes and the Absolute Chronology of the Philistine Settlement", in: Bietak, M. and Czerny, E. (eds.) *The Synchronization of Civilisations in the Eastern Mediterranean in the Second Millennium b.c. III: Proceedings of the SCIE M 2000 – 2nd EuroConference Vienna, 28th of May – 1st of June 2003*. Vienna, 2007, ss. 609-20.

YASUR-LANDAU, A. *The Philistines and Aegean Migration at the end of the Bronze Age*, Cambridge, 2010.

YASUR-LANDAU, A. "Levant", *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, Edited by E. Cline, 2010, ss. 832-848.

YENER, A. – EDENS, C.- HARRISON, T. – VERSTRAETE, J. – WILKINSON, T. "The Amuq Valley Regional Project 1995-1998", *AJA* Vol. 104. No: 2. (Apr. 2000), ss. 163-220.

YON, M. "The end of the Kingdom of Ugarit. 'The Crisis years", in: *The 12th Century B.C. from beyond the Danube to the tigris*, (ed. W.A. Ward, M.S. Joukowsky,) Iowa, 1992

ZANGGER, E. "Who were the Sea Peoples ?", *Aramco World*. Vol.46, no.3, may-june, 1995, ss. 21-31.

ZANGGER E, *Atlantis Troya'dır*, Pan Yayıncılık, 1999.

BARIŞ GÜR

1982 yılında İzmir’de doğdu. İlk okul, orta okul ve lise eğitimi Karşıyaka’da tamamladı. 2004 yılında Ege Üniversitesi Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Bölümünden mezun olarak Arkeolog ünvanı aldı. 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına başladı ve aynı programdan 2010 yılında mezun oldu. Aynı yıl Dokuz Eylül Arkeoloji bölümü Doktora programına başladı ve halen doktora çalışmalarını sürdürmektedir. 2011 yılından beri Dokuz Eylül Üniversitesi Müzecilik Bölümü Ana Bilim Dalında Uzman olarak görev yapmaktadır. Yazarın çeşitli hakemli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

baris.gur@deu.edu.tr

Günümüzden yaklaşık 3200 yıl önce Yakın Doğu'daki büyük siyasi güçler birbiri ardına tarih sahnesinden silinip gitmeye başladılar. Miken saraylarının bir kısmı yıkıldı ya da terk edildi. Topraklarından ayrılan binlerce Miken'in göç hareketinde ilk durağı Batı Anadolu kıyıları oluşturmaktaydı. Kıyıda içlere doğru yayılan halklar burada Bademgediği Tepe, Panaztepe, Limantepe gibi adından da anlaşılacağı üzere çevreye hakim yüksek tepeleri seçerek yerleşmişler ve göç hareketlerine Anadolu halklarını da katarak yola devam etmişlerdi. Mısır ülkesine vardıkları zaman bu büyük tarihsel göç olayını çıplak gözle gören Mısır kabartma sanatçıları hiç zorlanmadan Anadolu kağnıları üzerindeki göçmenleri III. Ramses'in Medinet Habu Tapınağı'nın duvarları üzerine işleyeceklerdi. Göç eden halklar Batı Anadolu'dan sonra Kilikya ve Kıbrıs adasına ulaştıklarında yanlarında Geç Hellas IIIC kapları da vardı. Derken halklar Doğu Akdeniz sahili boyunca ilerleyişe geçtiler. Kuzey Suriye kıyılarını ateşe veriyorlardı. Zengin ticaret kenti ve Hitit'in vasalı Ugarit dramatik bir şekilde yakılıp yıkıldı. Bu sırada Anadolu'da da Hattuşa düşmek üzereydi. Hitit kralı tahtını terk edip sarayı daha güvenli bir yerlere taşıdı. Kısa süre sonra Hattuşa'da Miken sarayları gibi yıkıldı. Mısır yazıtlarına göre "Amurru'da bir yerde kamp kuruldu." Ve bu bölgede deniz ve karadan gelen halklar birleşti. Mısırlıların tabiriyle "Deniz Kavimleri" olarak tanımlanan halklar Yakın Doğu'nun tahıl deposuna III. Ramses'in sekizinci yılında kuş başlı pruvallı gemileriyle ulaştılar. Nil nehrinin ağzında çarpıştılar yenildiler, esir alındılar ama arkalarına baktıklarında tüm Yakın Doğu'nun kaderini değiştirmişlerdi...

ISBN: 978-605-396-182-6

9 786053 961826

